

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

**TÜRK BASININDA II. DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA YAPILAN
KONFERANSLAR**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

OKTAY TOKMAK

İZMİR 2019

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

TÜRK BASININDA II. DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA YAPILAN
KONFERANSLAR

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

OKTAY TOKMAK

DANIŞMAN

DR.ÖĞR.ÜYESİ AHMET MEHMETEFENDİOĞLU

İZMİR 2019

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAVI TUTANAĞI

30.07.2019

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Başkanlığı

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans programı **2014880014** numaralı öğrenci **Oktay TOKMAK** ile ilgili Yüksek Lisans tez savunma sınavı tutanağı aşağıdadır
Gereğini arz ederim.

Doç. Dr. Başak OCAK
Anabilim Dalı Başkanı

SINAV TUTANAĞI

Tez sınav jürimiz tarafından incelenen "**TÜRK BASININDA II.DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA YAPILAN KONFERANSLAR**" başlıklı Yüksek Lisans tezi ile ilgili olarak jürimiz 30/07/2019 tarihinde saat:10.00'da toplanarak aşağıda belirtilen şekilde işbölümü yaptıktan sonra adayın tez savunmasını dinlemiştir. Yönetmelik gereğince adaya tezi ile ilgili sorular yöneltilmiş ve tartışmalardan sonra adayın tezi hakkında aşağıdaki karar verilmiştir.

KABUL edilmesine

Oy Birliği ile

BAŞARI NOTU: (85)

RED edilmesine

Salt Çoğunlukla

(**) DÜZELTME verilmesine

Tez Sınav Jürisi	Unvanı, Adı Soyadı	İmza
Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Ahmet MEHMETEFENDİOĞLU	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin ELMACI	
Üye (Diğer Üniversite)	Dr. Öğr. Üyesi Taner BULUT	

ONAY

Doç. Dr. Başak OCAK
Müdür V.

(**) Tezi hakkında düzeltme kararı verilen öğrenci, en geç üç ay içinde gerekli düzeltmeleri yaparak tezini aynı jüri önünde tekrar savunur.

YEMİN

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Türk Basınında II. Dünya Savaşı Sırasında Yapılan Konferanslar ” adlı çalışmanın tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğundan bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

OKTAY TOKMAK

Tarih

23.04.2019

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

Referans No	10283747
Yazar Adı / Soyadı	OKTAY TOKMAK
T.C.Kimlik No	23119103134
Telefon	5074289335
E-Posta	oktay.tokmak@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Türk Basınında II. Dünya Savaşı Sırasında Yapılan Konferanslar.
Tezin Tercümesi	Türk Basınında II. Dünya Savaşı Sırasında Yapılan Konferanslar.
Konu	Türk İnkılap Tarihi = History of Turkish Revolution ; Tarih = History
Üniversite	Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
Anabilim Dalı	Tarih Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Tarih Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2019
Sayfa	224
Tez Danışmanları	DR. ÖĞR. ÜYESİ AHMET MEHMETEFENDİOĞLU
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	

19.08.2019

İmza:.....

TC.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ
TEZ ONAYI

..... isimli adayın hazırladığı

.....

.....başlıklı **YÜKSEK LİSANS /**

tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, Dokuz Eylül Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddesi uyarınca / / 20..... tarihte ve saat.....'de

yapılmıştır. Yönetmelik gereğince adaya tezi ile ilgili sorular yöneltilmiş, sorulara alınan cevaplar sonunda, adayın tezi hakkında aşağıdaki karar verilmiştir.

KABUL edilmesine Oy Birliği

RED edilmesine Salt Çoğunlukla

Tez Sınav Jürisi Unvanı, Adı Soyadı İmza

TEZ VERİ FORMU

ÖNSÖZ

20. yüzyılı, insanlık tarihinin en ileri boyutlara ulaştığı bir dönem olarak görmekteyiz. Tabii ki bu yüzyıl birçok insanı güzel ve özgür yaşama doğru götürürken birçoklarına da görülmemiş acılar tattırmıştır. Bu yüzyılda yüksek oranda sömürgecilik yapan insanlık aynı zamanda patlak veren I. Dünya Savaşı'yla tarihte görülmemiş yıkıntı ve acılarla karşılaştı. Tam savaşın yaralarını sarıp yeniden toparlanmaya başlamışken aynı şeyleri II. Dünya Savaşı'nda bir kez daha yaşamak zorunda kaldı. Tarihin gördüğü en yıkıcı savaşlardan biri olan II. Dünya Savaşı, askeri boyutları yanında, siyasi boyutlarıyla da uluslararası ilişkiler ve dünya güç dengelerindeki gelişmeleri derinden etkileyen bir savaş olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'na doğrudan dahil olmadan keskin bir çizgi üzerinde hareket ettiği görülmektedir. Bir taraftan Almanya'nın başını çektiği Mihver devletler, diğer taraftan da Müttefikler arasında bir denge politikası sürdürerek savaşın dışında kalmaya çabalamıştır. Mihver grubu savaşta Türkiye'nin tarafsız kalmasını desteklerken Müttefikler grubu ise Türkiye'nin kendi yanlarında savaşa katılması için büyük çaba göstererek savaşa katılması için zorlamışlardır. I. Dünya Savaşı ve Milli mücadele ile büyük insan kaybına uğrayan ve yeni bir savaşa girmemek konusunda kararlı olan Türk yönetimi, sonuna kadar denge politikasını sürdürebilmiştir. Türkiye savaşın gidişatına göre manevralar yapmaktan asla geri durmamıştır. Bu çalışmada, I. Dünya Savaşı'ndan sonra meydana gelen siyasi gelişmelerin sonucu olan II. Dünya Savaşı'nın genel durumu ve bu sürecin Türkiye üzerindeki etkisiyle beraber, Türk basınına yansımaları da genel olarak incelenmiştir.

2. Dünya Savaşı'nın süreci ve etkileri, Türk basını üzerindeki tutumuna yansımaları Türk siyasetinin çizgisine etkisi bakımından önemlidir. Dolayısıyla Türkiye'nin yüreğinin nasıl attığını, beyninin nasıl çalıştığını derinlemesine anlatan bir kaynak da basında çıkan yazılar ve yorumlardır. Savaş boyunca basın, Türkiye'yi saran tehdit ve itelemeler karşısında ülkenin tepkisini yansıtmıştır. Ülkenin menfaati konusunda dış siyasete bağlı olarak basında da denge siyaseti izlenmeye çalışılmıştır.

Türk gazetelerinde yer alan yazılar, Mihver devletlerinden yana olanlar ve Müttefik devletlerden yana olanlar kadar geniş bir yelpaze içinde bunu gerçekleştirmiştir.

Bu tez çalışmamızda Türkiye Cumhuriyeti'nin II. Dünya Savaşı'nda izlediği dış politikasını basının duruşunu, savaş süresince gerçekleşen konferansları ve bu konferansların her sürecinin Türk basınına yansımaları gazeteler ışığında incelenmiş ve gerçekler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu tez, kısıtlı zaman çerçevesi ve zor şartlar altında yapılan çalışmanın ürünü olarak ortaya konulmuştur. Çalışma sürecinde başta İstanbul Taksim Atatürk Kitaplığı, Boğaziçi Üniversitesi Kütüphanesi, Beyazıt Devlet Kütüphanesi ve İslam Araştırmaları Kütüphanesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Merkez Kütüphanesi olmak üzere ayrıca 10 farklı üniversite kütüphanesi, Kağıthane Osmanlı Arşivi ve Milli Kütüphane'den faydalanılmıştır. Çalışmalarım sırasında özellikle II. Dünya Savaşı dönemi gazetelerine ve orijinal eserlere ulaşmaya çalışmak için zorlu bir süreçten geçerek hedefime ulaşmaya çalıştım.

Tatlı bir yorgunluğun sonunda ortaya çıkan bu tezin konusunun belirlenmesinden itibaren tezin yazım aşamasından başlayıp karşılaştığım her zorlukta bana yol gösteren, yakın ilgi ve desteğini esirgemeyen ve bilimsel yöntem konusunda kazandırdığı yeni bakış açılarından dolayı değerli Hocam Dr. Öğretim Üyesi Ahmet MEHMETEFENDİOĞLU'na teşekkürü bir borç bilirim.

Haklarını hiçbir şekilde ödeyemeyeceğim, beni yetiştiren çok değerli aileme, biricik Annem Saliha TOKMAK'a ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen değerli eşim Esmâ Nur TOKMAK'a çok teşekkür ederim.

Merhum Babam Asım TOKMAK'ın da ruhuna ithaf olunur.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR.....	viii
ÖZET.....	x
ABSTRACT.....	xi
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM: II. DÜNYA SAVAŞI'NI HAZIRLAYAN SEBEPLER ve TÜRKİYE'NİN DURUMU.....	11
1.1.Savaşa Katılan Devletlerin Savaş Öncesi Genel Dış Politikaları.....	11
1.1.1.Mihver Devletlerinin Savaş Öncesi Dış Politikaları.....	11
1.1.1.1.Almanya'nın II. Dünya Savaşı Öncesi Dış Politikası.....	11
1.1.1.2.İtalya'nın Dış Politikası.....	20
1.1.1.3.Japonya'nın Dış Politikası.....	24
1.1.1.2. Müttefik Devletlerin Savaş Öncesi Dış Politikaları.....	28
1.1.2.1.İngiltere ve Fransa'nın Kazançlarını Koruma Politikası.....	28
1.1.2.2. ABD'nin Dış Politikası.....	33
1.1.2.3. SSCB'nin Dış Politikası.....	38
1.2. Türkiye'nin Savaş Öncesi Dönemde Takip Ettiği Dış Politika.....	43
1.3. Savaşın Başlaması ve Gelişimi.....	51
1.4 .Türkiye'nin Savaş Sürecindeki Siyasi Yapısı.....	56

II. BÖLÜM: II. DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ ve SAVAŞ SÜRESİNCE TÜRKİYE BASININA GENEL BİR BAKIŞ.....	65
2.1.Türkiye Basın Tarihinin II. Dünya Savaşı'na Kadar Olan Gelişim Süreci.....	65
2.2.II. Dünya Savaşı'nda Türkiye Basınına Genel Bir Bakış.....	77
III. BÖLÜM: II. DÜNYA SAVAŞINDA MÜTTEFİK DEVLETLER KONFERANSLARI'NIN BASINA YANSIMALARI.....	92
3.1. II. Dünya Savaşı Sırasında Yapılan Konferansların Basına Yansımaları.....	92
3.1.1. Casablanca Konferansı (14-24 Ocak 1943).....	92
3.1.2. Adana Konferansı (30-31 Ocak 1943).....	99
3.1.3. Washington Konferansı (12-16 Mayıs 1943).....	113
3.1.4. Quebec Konferansı (11-24 Ağustos 1943).....	122
3.1.5. I. Moskova Konferansı (19 Ekim- 1 Kasım 1943).....	133
3.1.6. I. Kahire Konferansı (22-26 Kasım 1943).....	146
3.1.7.Tahran Konferansı (28 Kasım -1 Aralık 1943).....	149
3.1.8.II. Kahire Konferansı (4-6 Aralık 1943).....	153
3.1.9. II. Moskova Konferansı(9-20 Ekim 1944).....	160
3.1.10. Yalta Konferansı (4-11 Şubat 1945).....	167
3.1.11. Potsdam Konferansı (17 Temmuz- 2 Ağustos 1945).....	176
3.2.Savaşın Sona Ermesi ve Yapılan Antlaşmalar.....	185
SONUÇ.....	189
KAYNAKÇA.....	192
EKLER.....	215

KISALTMALAR

- AA** : Anadolu Ajansı
- ABD** : Amerika Birleşik Devletleri
- Bkz.** : Bakınız
- CTAD** : Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi
- Ed.** : Editör
- ODTÜ** : Orta Doğu Teknik Üniversitesi
- SDÜ** : Süleyman Demirel Üniversitesi
- A.g.e.** : Adı geçen eser
- A.g.m.** : Adı geçen makale
- CHP** : Cumhuriyet Halk Partisi
- SSCB** : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
- TTK** : Türk Tarih Kurumu
- TBMM** : Türkiye Büyük Millet Meclisi
- BM** : Birleşmiş Milletler
- MC** : Milletler Cemiyeti
- NATO** : Kuzey Atlantik Savunma Paktı
- NSDAP** : Nasyonal Sosyalist İşçi Örgütü
- BCA** : TC Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi
- BOA** : TC Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
- ÇEV.** : Çeviren
- S.** : Sayı

C. : Cilt

s. : Sayfa

YY : Yüzyıl

ÖZET

I. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra başlayan devletlerarası politik çekişmeler II. Dünya Savaşı'na giden yolu açmıştır. Bu doğrultuda savaşan devletler birbirlerine üstünlük kurma yolunda birçok taktik denemişlerdir. Bunlardan en önemlisi ise kendi aralarında yapmış oldukları konferanslardır. Direkt olarak birbirleri ile bağlantı kuran Müttefik devletler, Mihver devletlerini yenilgiye uğratmak için çeşitli yollar belirlemeye çalışmaktaydılar.

Bu doğrultuda devam eden görüşmeler birçok devletin basını tarafından takip edilirken Türkiye gibi son derece önemli bir konuma sahip devletin basını tarafından da takip edilmiştir. Bu doğrultuda yapılan konferanslar çoğu zaman günü gününe Türkiye kamuoyuna aktarılırken kimi zaman da görüşmelerden sonra kamuoyu bilgilendirilirdi. Bu sayede ilan edilen görüşme tebliğleri ve beyanatları üzerinden Müttefik devletler politikaları hakkında çıkarımlarda bulunulmaktaydı. Bunun dışında bu çıkarımlar etrafında analizlerde bulunan çoğu başyazar, devletin dış politikasına aykırı bir çalışma yapmamaya dikkat etmekteydi. Ancak bunun dışında muhalif yazarlar ve gazeteler de mevcuttu.

Savaş dönemi Türk basını incelendiğinde dikkati çeken en önemli hususlardan bir tanesi ise hükümetin otokontrol mekanizması oluşturmamasıdır. Son derece nazik bir duruma sahip Türkiye Devleti yöneticileri, gerek dış politikada savaşan devletler ile ters düşmemek gerekse müdahalede bulunmamak adına kanunlar yoluyla basını zorunlu olarak kontrol etmekteydiler. Matbuat Kanunları ve yasaları bu doğrultuda çıkarılmış olması bu amaca hizmet etmektedir.

Bu çalışmada II .Dünya Savaşı sürecinde gerçekleşen konferansların Türk basınına yansımaları ve ülke yönetimine yansımaları izlediği dış politika irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler:Müttefik devletler, Konferans, Basın, Dış Politika, Türkiye Devleti, Matbuat Kanunu

ABSTRACT

It has paved the way for inter-state political conflicts, which began immediately after World War I, which went to World War II. In this direction the warring states have tried many tactics to establish superiority to each other. The most important of this is the Conferences they have conducted among themselves. The allied states, who directly connected to each other. The most important of this, is the conferences they have conducted among themselves. The Allied states, who directly connected to each other to defeat the Axis states.

In this regard the ongoing negotiations were following by the press in many states. By the press extremely important position as the state with Turkey were followed. The Conference made in this direction, most of the times Turkey while being transferred to the public rarely informed about the talks when they finished. In this way inferences were made on Allied Policies through declarations and declarations. Further more, most of the editorials who analyzed the implications of these interferences were careful not to carry out activities contrary to the Foreign Policy of the State.

One of the most important issues that attract attention when the Turkish press is examined in the war period is that the government creates an autocontrol mechanism. Extremely delicate situation with Turkey manages to conflict with the States or Warring States in Foreign Policy, by means of the Press Law and the laws to be removed in this direction is to serve his purpose.

In this study, the foreign policy reflecting the reflection of the conferences in the World War II on the Turkish press and the reflections on the country's management were examined.

Keywords: Allies, Conferences, Foreign Policy; government of Turkey, Press Law.

GİRİŞ

Son yüzyıldan önce savaşlar, çoğunluğunu paralı ve profesyonel askerlerden oluşan orduların katıldığı, tüm şiddetini ve vahşetini cephede gösteren bir olguydu. Büyük devletlerin ortaya çıkmasından önce meydana gelen savaşlar, çoğunlukla yerel nitelikte ve yıkıcı etkileri bakımından sınırlı kalıyordu. Ancak on dokuzuncu yüzyılla beraber savaşların özellikleri ve etkileri büyük bir değişim geçirdi. Savaş artık sadece cephede meydana gelen bir olay olmaktan çıkmış gerek aktörleri gerekse etkileri açısından toplumsal bir boyut kazanmıştı. Savaş artık yıkıcı etkileri cephe sınırını geçip cephe gerisinde bulunanları da derinden etkileyen bir yapıya bürünmüştü.¹

Bu durum, savaşların cephe gerisinin de içinde yer aldığı “topyekün” bir mücadele anlayışının doğmasına neden oldu. İşte II. Dünya Savaşı’nda bu iki cephe arasındaki çizgiler tamamen ortadan kalktı. Savaşın etkileri ve bu etkilere maruz kalan insanların sayısı arttı; savaşa dahil olsun ya da olmasın tüm toplumlar bir şekilde bu savaştan etkilendiği görülmüştür.

I. Dünya Savaşı’nın sona ermesinden kısa bir süre sonra meydana gelen olaylar, dünyanın yeniden bir dünya savaşına doğru sürüklenmesine neden olmuştur. I. Dünya Savaşı’nı bitiren barış antlaşmalarındaki haksızlık ve adaletsizlikler, dünya politikasını büyük ölçüde biçimlendirmiş ya da en azından etkilemiştir.² I. Dünya Savaşı sonucunda imzalanan antlaşmalardan rahatsız olan Almanya’nın taşkın hareketleri sonunda Avrupa dengesi sarsılmıştır. Almanya, Versay Antlaşması’ndan memnun kalmamıştı. Almanya’nın başına gelen Hitler, Münih’te Nasyonal Sosyalist Partisi’ni kurdu ve geliştirdi. Hitler’in amacı Almanları birleştirmek, Versay Antlaşması’nı yırtmak, Avrupa devletlerini Almanya’ya ilhak etmek suretiyle Avrupa’da Alman hâkimiyetini kurmaktır. Hitler 1933’te Şansölye oldu. Bir yıl sonra da Cumhurbaşkanı’nın ölmesiyle devlet başkanlığını üzerine aldı. Böylece Nazi

¹Murat Metinsoy, **İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye**, Homer Kitabevi, İstanbul, 2007, s.15.

²Coşkun Üçok, **Siyasal Tarih (1789-1950)**, Ankara Yayınevi, Ankara, 1962, s.323.

yönetimi idareyi ele geçirecek, Versay Antlaşması'nı yırtacak ve silahlanmaya başlayacaktı.

İtalya'nın I.Dünya Savaşı sonrasındaki düş kırıklığı, yani kendisine gizli anlaşmalarla söz verilen yerlerin çoğunu kaybetmesi, bu devletin iki savaş arası dönemdeki saldırgan politikasının temeli olacaktır. Mussolini'nin başkanı bulunduğu Faşist Partisi 30 Ekim 1922'de iktidara geldi ve İtalya'yı Faşist doktrine göre teşkilatlandırıp idare etmeye başladı. İtalya'yı eski Roma İmparatorluğu'nun genişliğinde yeniden kuracağını vaatlemekteydi. İngiltere ise I. Dünya Savaşı öncesi uyguladığı "denge politikası"nı savaşın sonrasında devam ettirememesi, Avrupa'da yeni gelişmeleri etkilemiştir.³

Almanya ve İtalya'da ortaya çıkan faşist rejimler, genç, dinamik ve yapıcı olduklarını, gerçek demokrasiyi temsil ettiklerini iddia ediyorlardı. Hitler, bu politikayı gerçekleştirmek için ilk fırsatta Milletler Cemiyeti'nden ayrıldı. Bundan sonra Almanya zorunlu askerlik sistemine geçtiği gibi hava gücü ile donanmanın da kurulacağını ilan etti. Almanya'nın bu tutumuna karşı büyük devletler hiçbir tepki göstermedi⁴.

Almanya Versay Antlaşması'nı ihlal etmesinden sonra İngiltere ile Fransa'nın bu duruma tepki göstermemesi İtalya'nın ekmeğine yağ sürmüş ve Habeşistan'a saldırdırmasına zemin hazırlamıştı. Bu sırada Almanya da Ren bölgesine asker sevk etti. İtalya, Habeşistan'ı ele geçirdiği gibi Almanya'ya yakınlaştı. Bu yakınlaşmadan dolayı Roma- Berlin Paktı oluşmuş oldu.

Japonya, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Uzak Doğu'nun en güçlü devleti olarak karşımıza çıkmaktadır. Japonya ekonomik açıdan büyümek ve artan nüfusuna bir göç alanı bulabilmek için Mançurya'yı işgal etti. Mançurya'nın işgaline Milletler Cemiyeti tepkisiz kaldı. Japonya bu kez Çin'e yöneldi. Japonya'nın güçlenmesinden tedirgin olan ABD ile SSCB Japonya'ya baskı yaptılar.

Bu dönemde ABD, Monro doktrini çerçevesinde tarafsızlık politikasını izleyerek Almanya'nın ilerlemesine yardımcı olmuştur. Bundan sonra Almanya "Hayat Sahası"nı gerçekleştirmek için Avusturya'ya yöneldi. Anschluss'u

³Enver Ziya Karal, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, TTK Yayınları, İstanbul, 1974, s. 222.

⁴Cevdet Teke, "II. Dünya Savaşı'nda Türkiye ve Türkiye'de Basın" , **Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Van, 2008, s.3.

gerçekleştirdikten sonra Almanya Çekoslovakya'ya yöneldi. Çekoslovakya sınırına asker yığdı. Bu durumda İngiltere, Fransa, Rusya'yı harekete geçirseler de fiili yardımda bulunmadılar. Çekoslovakya sorununun çözümü için Münih'te konferans toplandı. Münih Konferansı, Avrupa'da barışın süreceği şeklinde yorumlansa da uzun sürmedi. Münih Konferansı'nın üzerinden iki ay geçmeden Çekoslovakya parçalandı. Bu duruma İngiltere ile Fransa'nın tepki göstermemesi üzerine Almanya ile İtalya yayılmacı politikalarına hız verdiler. Almanya Memel'e yöneldi. Litvanya, Çekoslovakya'yı işgal etti. İtalya da Arnavutluk'u ele geçirdi. Arnavutluk'un işgali karşısında İngiltere ve Fransa Yunanistan'a ve Romanya'ya garanti verdiler. Türkiye ile de deklarasyon imzaladılar⁵. Bu dönemde İngiltere ile Fransa, Sovyetler ile ittifak kurmak çabasıındaydı. Fakat Münih Konferansı Sovyet Rusya'yı Almanya'ya yakınlaştırdı. 17 Nisan'da Sovyetler, Almanya'ya başvurarak ilişkileri geliştirmek istedi. Bu sırada Almanya'nın amacı Polonya'yı ele geçirmektir⁶.

Almanya, savaş döneminde iki cephede sıkışmamak için Sovyetler'in iş birliği teklifini kabul ederek Saldırmazlık Paktı imzalandı. Almanya doğu cephesini güvence altına aldıktan sonra Polonya üzerine yürüdü. İngiltere ve Fransa ise bunun üzerine Almanya'ya savaş ilan etti. Böylece II. Dünya Savaşı başlamış oldu.

II. Dünya Savaşı sonuçları bakımından günümüze etki eden son derece yıkıcı bir savaş olduğu gibi tahribatları bakımından da son derece derin etkilere sahiptir. Bu savaşın çıkmasında şüphesiz ki en önemli etmenlerden bir tanesi I. Dünya Savaşı'nın istenilen sonuçlar çerçevesinde sonuçlanmamış olmasıydı. İlk olarak iki savaş arasındaki en bariz fark teknoloji farkıydı ki uçak sanayinden kimyasal silah kullanımına kadar geniş bir yelpazede tarafların savaştığı görülmektedir. Elbette bu teknolojik gelişmeler sadece silahlanma alanında değildi. Bu duruma ek olarak kitle iletişim araçları da önemli bir oranda geliştirilmişti. I. Dünya Savaşı'nda etkin olarak kullanılan telgraf ve matbuata bu sefer ek olarak telefon, radyo ve olayların filme çekilmesi etkin bir şekilde kullanılmaktaydı.

II. Dünya Savaşı sadece savaşa dahil olan ülkeleri değil tarafsız ya da savaş dışı kalan ülkeleri de etkiledi. Türkiye İkinci Dünya Savaşı'na fiilen dahil olmasa da

⁵Selim Deringil, "İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası," **Tarih ve Toplum Dergisi**, İletişim Yayınları, S.35, Kasım 1986, s. 280.

⁶Fahir Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarih**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1988, s.160.

savaşan ülkeler kadar siyasi, ekonomik ve askeri alanlarda büyük zararlar görmüştür⁷.

Türkiye, bulunduğu konumdan dolayı I. Dünya Savaşı'nda olduğu gibi bu savaş sürecinde de her iki taraf için önemli bir yapıya sahipti. Hem Almanya öncülüğündeki Mihver grubu, hem de İngiltere'nin öncülüğünü ettiği Müttefik grup Türkiye'yi savaşta kendi yanlarına çekebilmek için yoğun bir diplomatik çalışma içine girmişlerdir. Gerek İsmet İnönü'nün gerek hükümetin tecrübeli devlet adamların uyguladığı barışçıl ve denge siyaseti ile birlikte hem savaş dışı kalmış hem de büyük devletlerin diplomatik baskılarını engelleyerek savaş dışı kalmayı başarmıştır.⁸ Türkiye savaş boyunca konjonktürel değişikliklerle uyumlu olarak, savaş dışı kalma amacına ulaşabilmek için bir yandan İngiltere ve Fransa ile gerçekleştirmiş olduğu anlaşmalara sadık kalmak diğer yandan da Almanya veya Sovyetler Birliği ile çatışmaya girmeyecek bir ilişki zemini yakalamak istiyordu. Bu oldukça zor ve zaman zaman krizler yaratan bir ilişkiler sürecini de beraberinde getirmekteydi. Bu denge politikasının başlıca iki temel ögesi söz konusuydu: Bir kanattan gelebilecek aşırı bir baskı neticesinde diğer tarafa kayabilecekmış gibi bir görüntü veren esnek, bağımsız bir siyasi duruş ve de kendisine herhangi bir saldırı gelmesi halinde kesinlikle karşılık vererek savaşacağını gösteren bir kararlı tutum sergilemiştir.⁹

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı öncesinde ve savaş süresi içinde dış politikasını, Mustafa Kemal Atatürk'ün "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" ilkesi çerçevesinde denge üzerine kurmuştur. Komşu ülkeleri ile bir dizi tarafsızlık ve saldırmazlık antlaşmaları imzalamış, güçlü ülkelere dayanmak yerine, gücü kendisine hemen hemen denk devletleri bir pakta birleştirmeye çalışmıştır¹⁰. 1939–1945 yılları arasında hem iç hem de dış politikasını savaşa göre düzenlemiştir. İkinci Dünya Savaşı'nda Türk dış politikasını, savaşın gidişatına göre üç dönemde ülke lehine olabilecek farklı politikalar oluşturmuştur. Müttefiklerin üstün olduğu dönemde (1939–1941), Müttefik yanlısı bir eğilim göstermiştir. Mihver devletlerin üstün olduğu dönemde

⁷Murat Biçer, "II.Dünya Savaşında Türkiye Kamuoyu", **Dumlu Pınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Kütahya, 2005, s.1.

⁸ TBMMZC, 8 Temmuz 1939.

⁹ Faruk Sönmezoğlu, **İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası**, Der Yayınları, İstanbul, 2011, s.407.

¹⁰Yücel Özkaya, "Atatürk Dönemi ve Atatürk İnkılapları", **Türkler Dergisi**, C. XVI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.390.

(1941–1944), denge politikası uygulanmaya çalışılırken Müttefiklerin savaşı kazanacağına inanılması üzerine tekrar demokrasi yanlısı politika uygulanmıştır.¹¹

Bu dönemde Türk dış politikasını belirleyen temel etken topraklarına bir saldırı olmadıkça savaşa girmeme kararı olmuştur. Türkiye'nin yorgun ve yoksul olduğunu savaşımlardan bıkmış olduğunu bilen yöneticileri eski azametli günlerin geride kaldığını kabullenerek maceralardan uzak gerçekçi bir zemine oturtulmuş bir dış politika takip etmiştir. Türkiye II. Dünya Savaşı'nda iki tarafında baskısında kalarak “Denge Siyaseti”ni çok iyi uygulamış, kısacası savaş dışı kalabilmiştir. Başvekil Refik Saydam mecliste yaptığı konuşmada Türkiye'nin savaşa karşı tutumunu açıkça ortaya koymuştur: “Biz bugünkü harbin dışındayız. Harbin memleketimize bulaşacak inkişaf lar göstermemesini temenni ediyoruz. Aldığımız tedbirler ancak ihtiyat tedbirleridir.” demiştir.¹² Bu kararın alınmasının ana nedenleri arasında ülkenin iktisadi durumunun savaşa girmeye hiç uygun olmaması ve kamuoyunda savaş dışı kalma isteğinin yoğun olarak bulunması vardır. Ekonomik durumun kötü oluşu, kamuoyundaki isteksizlik Türkiye'yi, topraklarına bir saldırı olmadıkça savaşa girmeme kararı almaya sevk etmiştir. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sırasında hukuk en taraf olmuştur. 19 Ekim 1939'da imzalanan Türk-İngiliz-Fransız ittifakı, Türkiye'yi Müttefikler safında taraf yapmıştır. Türkiye, müttefiklerin tarafındadır ama savaş dışıdır. Türkiye topraklarına bir saldırı olmadıkça savaşa girmeme amacını gerçekleştirmek için, durumunu ve politikasını savaşın gidişatına göre ayarlamış ve özellikle Almanya'nın üstün olduğu dönemlerde tarafsız olduğunu açıklamıştır. 1940 yılı Ocak ayında “Türkiye bitaraf değil, harp haricidir.” diyen zamanın Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu; 1943 yılı Ocak ayında başbakanlığı sırasında yabancı gazetecilere “Türkiye her iki tarafa karşı da tarafsız bir siyaset takip ediyor.”¹³ şeklinde bir açıklama yapmıştır. Almanya'nın kaybedeceğinin anlaşılması üzerine Türkiye 2 Ağustos 1944'te, Almanya ile olan tüm ilişkilerini dondurmıştır.

Türk dış politikasının amacı, ülkenin toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını hiçbir taviz vermeden muhafaza etmek amacıyla savaşın dışında kalmak ve büyük

¹¹Ahmet Çelik, “İkinci Dünya Savaşı Sürecinde (1939-1945) Muhalif Basın”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2011, s.40.

¹²Son Posta, “Başvekilin Mecliste Dünkü Mühim Beyanattı”, 12 Eylül 1939, s. 1–2.

¹³Ulus, Akşam, 17 Ocak 1943.

devletlerarasında bir denge unsuru olma politikasını yürüterek saldırılardan korunmak olmuştur¹⁴. Türkiye’yi savaşa sürükleyecek serüvenci bir politika izlememiş, bunun yerine bir “Müttefik” ya da “Mihver” zaferine karşı ağırlıklı olarak Türkiye’nin güvenliğini sağlamayı uygun bulmuşlardı. Türkiye’nin uyguladığı tarafsızlık politikası, salt tutumsuz bir tarafsızlık politikası değil “etken tarafsızlık” politikalarının belirteleriydi¹⁵. Duruma göre hareket etme politikasıydı. İyi polis kötü polis durumunu anımsatır biçimde kimi devlet adamlarının “Almancı”, kimilerinin “İngilizci” görünerek her iki tarafında idare edilmesi oldu¹⁶. Bir anlamda “oyalama taktiği”ydi.”¹⁷ Dışişleri Bakanı Menemencioğlu “Biz benciliz ve yalnızca kendi çıkarlarımız için savaşıyoruz.” ifadesini kullanmış ve aynı zamanda Türkiye’nin hiçbir zaman tarafsız olmadığını, tüm savaş boyunca müttefiklerin safında yer aldığını söylemiştir. Menemencioğlunun bu çelişkili açıklamaların temel nedeni, Türkiye’nin 2. Dünya Savaşı sırasında izlediği savaş dışı kalma doğrultusundaki dış politikasıdır. Aynı dönemde Başbakan Saraçoğlu, bu politikayı “müspet tarafsızlık” olarak nitelendirmiştir.

Bu ortamda iletişimin kitlesel olarak bu kadar yayılması savaşan devletler tarafından da etkin bir şekilde gerek propaganda amacıyla gerekse haberleşme şekliyle kullanılmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda savaşan ülkeler, bünyelerinde propaganda ve istihbarat birimleri kurarak kontrolü sağlamaya çalışmışlardı. Bu kadar önemli meselenin tesadüfe bırakılmaması asla gözardı edilemezdi. Ancak bu durum sadece savaşan devletler için değil savaşa dâhil olmayan devletler için de geçerliydi. Çünkü savaş o kadar yakınlarındaydı ki, dâhil olmak an meselesiydi. Bu doğrultuda atılacak adımlar basın ve kamuoyu adına titizlikle atılmalıydı. Bu duruma bağlı olarak Müttefik ve Mihver ülkeleri, Türkiye’de yayınlanan gazetelere nüfuz edebilmek için haber sağlama yarışına girdiler ve Türk kamuoyuna yönelik bilgi akışını kontrol altında tutmaya çalıştılar.¹⁸ Bu dönemde basının Türk Hükümeti tarafından denetim altında tutulduğu, farklı kaynaklarda bir çok kez konu edilmiştir. Ancak, İkinci Dünya Savaşı sırasında hükümetin basını kontrolü konusunda, birbirine yakın görünmesine rağmen farklılaşan görüşler bulunmaktadır. Bu

¹⁴ Yusuf Sarımay, “Atatürk’ten Günümüze Türk Dış Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme” **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 16, S.48, s.84.

¹⁵ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası**, C.1, İletişim yayınevi, İstanbul, 2005, s.393.

¹⁶ Ayşe Gülçin Manka, “Anadolu Ajansı ve İkinci Dünya Savaşı”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi)**, Ankara, 2008, s.25.

¹⁷ Oran, **a.g.e.**, s.395.

¹⁸ Seydi, Süleyman, **1939-1945 Zor Yıllar**, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2006, s.33.

dönemdeki kontrolün hükümetin dış politikası ile ilişkili olduğu bilinmektedir ancak dış politikanın bu kontrolün artmasını mı, azalmasını mı getirdiği tartışma konusudur. Bazı araştırmacılara göre savaş basının özgürlüğünü kısıtlarken bazıları savaş nedeniyle basının özgürlüğünün görece arttığını savunmaktadır. Mete Tunçay'ın düşüncesine göre 1925-1945 yılları arasında hükümetin basın üzerinde uyguladığı denetim gevşek tutulmuştur. Savaş sürecinde, hükümetin dış politika çizgisinin sağında veya solunda yayın yapılmasına göz yumulmasının nedeni, savaşı hangi tarafın kazanacağını bilinmemesidir¹⁹. Yine bu dönemde Selim Deringil'in düşüncesine göre Türk basınının özgür olduğunu ve bunun bir dış politika taktiği olarak özellikle vurgulanmıştır. Çünkü böylece basında yansıtılan düşünceler hükümet politikasıyla çeliştiği zaman basının özgürlüğünü vurgulamak, Avrupa devletleriyle olan ilişkilerde esneklik kazandırmakta, hükümet resmi olarak tarafsızlık ilkesini çiğnememiş olurken gerçek düşüncelerini de sezdirmiş olmaktadır. Buradan da basının aslında özgür olmadığı halde öyle bir izlenim verilmesi istenmiştir.

Savaş boyunca basın, Türkiye'yi saran tehdit ve itelemeler karşısında ülkenin tepkisini yansıtmıştır. Ancak Türk hükümeti, savaş boyunca basında yayınlanan ve yazılanları sıkı bir denetim altında tutmuştur. Özellikle de dış politika ile ilgili haberler ve yorumlar yurt dışı etkileri göz önüne alınarak inceleniyor ve çok dikkat ediliyordu. Bu konuyla ilgili Nadir Nadi, İnönü'nün basını denetlemesinden söz ederken "Bir telefonla kapatıvermek ve aylarca kapalı tutmak moda olmuştu." demektedir. Yine aynı şekilde Füzün Tokin, basın üzerinde ki denetimi şöyle özetlemiştir: " Tek Şef – Tek Parti devrinde basına karşı sert tedbirler alındı. Devlet bütün yayın vasıtalarına el koydu. Gerçi bir sansür heyeti yoktu ama CHP ve Matbuat Müdürlüğü basın üzerinde yaptığı baskı ile sansür kadar rol oynuyordu. Bu devirde de bazı konuların ve kelimelerin kullanılması yasak edildi."²⁰Hükümet bu yetkiyi 1938 yılında değişiklik yaptığı Matbuat Kanununun 50. maddesi ve çıkarılan sıkıyönetim dayandırmıştır.. Sıkıyönetim Komutanlıkları içinde bulunduğu ilde

¹⁹Tunçay, Mete, "Tek Parti Döneminde Basın", **Tarih ve Toplum**, Ocak ,1987, s. 37.

²⁰Alper Bakacak, "İkinci Dünya Savaşında Ulus Gazetesinin İç ve Dış Politika Değerlendirmeleri" **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Ankara, 2002, s.104.

çıkartılan gazeteleri kapatma yetkisine sahipti. Bu durumda basın hükümetten ayrı, içinde bulunduğu sıkıyönetim komutanlıklarınca da denetime tabi tutuluyordu²¹.

Yine de Türk hükümet sözcüleri, bu süreçte basın özgürlüğünün var olduğunu sürekli söylüyor, bu husus gazeteler tarafından da tekrarlanıyordu. 18 Ocak 1940 günü dönemin başbakanı Refik Saydam, basın özgürlüğü konusunda mecliste bir açıklama yapmış ve birçok ülkede huzur ve istikrarın korunması ile basın özgürlüğünün bağdaşmayan kavramlar olarak görüldüğü halde, Türkiye’de basın özgürlüğünün bu istikrarın temel direği olduğunu belirtmiştir. Yeni Sabah ve Tan gazeteleri, Alman basınında yer alan ve Türk basının denetim altında tutulduğunu ima eden yazıları sert bir biçimde kınamışlardır. Tan, Türkiye’de sansür olmadığını belirtmiş ve gazetelerin hükümetin politikasını tümüyle onaylayan halkın görüşlerini dile getirdiğini söylemiştir. Yine Yeni Sabah, özgür basının İnönü’nün ülkeye bağışladığı en büyük armağan olduğunu ilan ediyordu. Bu yazılar tamamen dış politika ürünüydü ve tepki çekmemek için yazılan yazılardı. Türk basınındaki Almanya aleyhtarı tavır, Almanlar tarafından yetkililerin karşısına çıkarıldığında, İnönü veya Menemencioğlu basının istediğini yazmakta özgür olduğunu söyleyebiliyorlardı. Aynı şekilde İngilizler, Alman yanlısı yazılara dikkati çektikleri zaman onlara basının özgür olduğunu belirtiyor ve resmi tutum hakkında güvence veriliyordu. Bu yöntem Almanları yatıştırırken İngilizlerin de Türkiye’nin sadakati konusundaki kuşkularını gideriyordu. Bu da gösteriyor ki yazarlar ve gazeteler dış politikayı eleştiren yazılar da yazabiliyorlardı. Bu da kısıtlamaların bütün sertliğine karşılık asla boğucu olmadığını göstermektedir. Tersine burada örnekleri de verildiği gibi basına tanınan özgürlük, eleştirici yorumlara izin veriyordu²².

Bu dönemde basın, çeşitli etmenlere göre şekillenmiştir. Bunların başında ekonomik yetersizlikler geliyordu. Örneğin savaş yılların da kağıt sıkıntısı nedeniyle gazetelerin sayfa sayıları azalırken trajolarıda düşmüştü. Bunun yanı sıra politikaya girmeyen fakat politika sorunlarına etken bir biçimde ilgi duyan dikkatli okuyucu sayısı daha azalmıştır.²³

Savaş döneminde Türk basınındaki gazetelerin Mihver ve Müttefik olarak gruplandığını görmekteyiz. Buna göre Vatan, Akşam, Tanin gazeteleri genellikle

²¹Cemil Koçak.,**Türkiye’de Milli Şef Dönemi 1938-1945**, Cilt.1, İstanbul, 2007, s.29.

²²Manka, **a.g.t.**, s.40.

²³Bakacak, **a.g.t.**, s.726

Müttefiklerden yanaydılar. Tan hem müttefikleri hem de Sovyetleri destekliyordu. Cumhuriyet ve Tasviri Efkar Alman yanlısı gibi görünüyordular. Dönemin en prestijli ve önemli gazetesi ise Ulus'tu. Bu durum onun özel durumundan kaynaklanıyordu. Bu gazete CHP'nin dolayısıyla devletin yayın organıydı²⁴.

İkinci Dünya Savaşı sürecinde hükümet-basın ilişkileri, bahsedildiği gibi, hükümetin uyguladığı değişken politikaya göre şekillenmiştir. Hükümet izlediği dış politikada basını bir araç olarak kullanmaya özen göstermiştir.. Hükümet güçlü olmak için basına verdiği talimatlarla izlediği dış politikayı meşrulaştırmaya çalışmış, savaşan tarafların sempatisini kazanmak için yine basın alet edilmiştir. İncelenen dönem içerisinde basın hem içeride hem dışarıda hükümetin siyasal çizgisini gösteren bir kaynak olarak görülmüş, bu sebeple hükümet tarafından özgür bırakılmak istenmemiştir. Hükümetin izlediği gerek iç gerekse dış politikadan memnun olmayan veya hükümetin izlediği dış politikanın aksi yönden yayın yapan muhalif bir basın da mevcuttur. Zaman zaman hükümetin Müttefik yanlısı politika izlediği dönemde Mihver yanlısı olan veya Mihver yanlısı politika izlediğinde Müttefik yanlısı yayın yapan gazeteler olmuştur. Tek Parti rejimi, muhalif yayın organlarını ya kapatarak ya da talimat vermek yoluyla susturmuştur. 1944 başlarına kadar tam manasıyla muhalif bir basından söz etmek zordur. Ancak 1944 başlarında Müttefiklerin savaşı kazanacağını kesinleşmesinden sonra Tek Parti Rejimi ister istemez liberal yönde eğilim göstermek zorunda kalmış, bu durum muhalif basın organlarına da yansımıştır. Bu açıdan 2. Dünya Savaşı sürecinde Muhafif basını iki kısma ayırmak mümkündür. 1944'e kadar üstü kapalı muhalefet hakimken 1944'ten sonra açık muhalefet olarak şekillenmiştir. İkinci Dünya Savaşı sürecindeki hükümet-basın ilişkilerini otoriter bir babanın kimisi uysal kimisi asi çocukları ile olan ilişkiye benzetebiliriz. Genelde babalarının yaptıklarını destekleyen, hoşnut olmayıp karşı çıkanların ise babaları tarafından kulağı çekilen bir ortam olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı döneminde televizyon olmadığı ve diğer iletişim araçları gelişmediği için kamuoyunu oluşturan en önemli organlar radyo ve gazetelerdir²⁵. Tek partili dönemin var olduğu savaş boyunca Türkiye'yi saran tehditler ve itelemelere karşı ülkenin tepkisini yansıtan basın sıkı bir denetim altındaydı ve her

²⁴Uğur Günay Yavuz, "II. Dünya Savaşı'nın Cumhuriyet ve Tan Gazetelerinde Temsili", **Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi**, C.3, S.11, Ocak 2016, ss.2-31.

²⁵Necati Aksanyar, "II. Dünya Savaşı'nda Türk Kamuoyu (1939-1945)", **Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dumlupınar Üniversitesi, (Yüksek Lisans Tezi)**, Kütahya, 2005, s. 178.

rejimde olduğu gibi hükümetin kendi varlığını meşrulaştırmak, kamuoyuna benimsetmek için aracı bir kurum olarak kullanmıştır²⁶. II. Dünya Savaşı döneminde basın da en önemli ayağını gazeteler oluşturmaktadır. Bu dönemde yayın yapan gazetelere kısaca göz atmak gerekirse önem bakımından ilk sırada, Ulus gazetesi yer almaktadır. İnönü'nün yakın arkadaşı Falih Rıfkı Atay'ın yönettiği gazete, hükümetin ve siyasetin destekçisi konumundaydı. Nadir Nadi'ye ait Cumhuriyet gazetesi ise, savaşın ilk zamanlarında Mihver yanlısı yayınlar yapsa da ilerleyen zamanda hükümet etkisiyle bu durum değişmiştir. Ziyat Ebüzziya'nın yöneticiliğini yaptığı Tasvir-i Efkâr gazetesi ise Mihver yanlısı yayınlar yapmaktadır. Savaş döneminde ideolojik sürekliliğini koruyan tek gazete, Tan gazetesi olmuştur ve savaşın ilerleyen dönemlerinde Sovyet komünizm anlayışını benimsemiştir. Kazım Şinasi Dersan, Ali Naci Karacan ve Necmettin Sadak tarafından kurulan Akşam gazetesi ölçülü olarak müttefik yanlısı yayınlar yaparken bazı hükümet politikalarını eleştirmekten de çekinmemiştir²⁷.

İkinci Dünya Savaşı boyunca hükümet-basın ilişkisi, hükümetin uyguladığı denge siyasetine göre şekillenmiş ve izlenilen dış politikada basın bir araç olarak kullanılmak istenmiştir. İncelenen dönem içinde basın hem iç hem de dış politikada hükümetin siyasi kararlarının bir kaynağı olarak görülmüş, bu nedenle de ağır baskı altında tutulmuştur. Bunun sonucu olarak basının büyük bir kısmı devletin dış politikasına uygun bir tarzda hareket ederken bazı muhalif kesimlerinde olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bu muhalif kanadında çıkartılan kanunlar çerçevesinde kontrol altına alındığını söylemek mümkündür. Bu ortam içerisinde Türkiye savaş dışı kalacaktır ancak bu süreç o kadar kolay olmayacaktır. Bıçak sırtında bir dış politika izleyen yöneticiler kadar, basında bıçak sırtında bir yayın politikası izlemiştir.

²⁶ Ahmet Çelik, "İkinci Dünya Savaşı Sürecinde (1939-1945) Muhalif Basın", **Sosyal Bilimler Enstitüsü, Süleyman Demirel Üniversitesi, (Yüksek Lisans Tezi)**, Isparta, 201, s.40.

²⁷Caner arabacı, "Basın Kanunu ve İnönü Dönemi Basını", Ed.Zülfikar Damlapınar, **Medya ve Siyaset**, Eğitim Kitapevi, İstanbul, s.30-43.

I. BÖLÜM

II. DÜNYA SAVAŞINI HAZIRLAYAN SEBEPLER ve TÜRKİYE’NİN DURUMU

1.1. Savaşa Katılan Devletlerin Savaş Öncesi Genel Dış Politikaları

1.1.1. Mihver Devletlerinin Savaş Öncesi Dış Politikaları

1.1.1.1. Almanya’nın II. Dünya Savaşı Öncesi Dış Politikası

Modern Almanya’nın kurucusu olarak kabul edilen Ottovon Bismarck, Prusya Krallığı için çeşitli görevlerde bulunurken aklında bir Alman birliğini kurma düşüncesi mevcuttu. Bu hedefe ulaşmanın yollarını da tespit eden Bismarck, kendisini büyük bir şöhrete sevk edecek stratejiler geliştirecektir. Siyasal birliğini iç dinamizmin verdiği başarılı bir uluslararası politikanın ürünü olarak Almanya ortaya çıkacaktır.

Prusya Krallığı 1864’te Danimarka’yı, 1866’da Avusturya’yı, 1871’de ise Fransa’yı yenmiş olacak, böylece kendisini yenilmez bir devlet olarak görmeye başlayacaktır¹. Bismarck çok kısa bir sürede zaferle çıktığı bu savaş sonrasında milli bir kahraman olmuştu². Prusya’nın 1871’de galip gelmesiyle birlikte Avusturya-Almanya efsanesi sona erecek ve daha büyük bir Almanya fikri doğacaktır. 18 Ocak 1871’de Versaille’de Alman Devletleri birleşerek Alman Birliği ilan edilerek I.Willhem’in tüm Almanların imparatoru olduğu ilan edilmiştir³. Böylece Avrupa’daki mevcut güç dengesi değiştirecektir. Ottovon Bismarck önce Prusya başkan vekili sonra da şansölye konumuyla gücü elinde bulunduracak ve Almanya’nın mevcut dış politikasını belirleyecektir. Bismarck’ın dediği gibi Alman milletinin bütünlüğü ancak “*kılıç ve kanla*”⁴ kuvvetini ispat ederek Alman Birliği’ni sağlamıştır. Ancak şunu belirtmek gerekir ki bu politikası sonucunda Almanya,

¹William Woodruff, **Modern Dünya Tarihi**, Çev. Hale Vardar& Arda Vardar, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2010, s.70.; Salih Yılmaz Ve Diğerleri, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2017, s.20.

²Bertard Russell, “Bismarck ve Alman Vahdeti: Bismarck’ın Eseri”, **Fikir Hareketleri Dergisi**, C.13, S.317, 1939, s. 72.

³Sezen Kılıç, **Türk-Alman İlişkileri ve Türkiye’deki Alman Okulları**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2005, s. 9.

⁴Ottovon Bismarck, **Düşünceler ve Hatıralar**, Çev. Nejad Akipek, C. 1, İstanbul, MEB Yayınları, 1991, s.429.

Avrupa karasının önemli güçlerinden biri haline gelmiş ve artık evvelki dengeyi bozulması da yeni bir takım gelişmelere sebep olacaktır. Buradan kaynaklı olarak giderek güçlenen Alman Devleti, son derece gerçekçi politikalarla ayakları yere basan yapıya bürünecektir. Alman Birliği'nin gerçekleştirdiği 1871 yılından sonraki yaklaşık 20 yıllık süre, çoğunlukla Avrupa'da "Alman üstünlüğü dönemi" olarak adlandırılmakta ve Bismarck'ın dış politika başarısı olarak kabul edilmektedir⁵. Almanya kesin bir şekilde mevcut konumu korumak isteyerek olası bir Fransız saldırısına karşılık birtakım ittifaklar geliştirmenin peşinde olacaktır.. Bunun sonucu olarak ilk olarak Avusturya ve Rusya ile bir ittifak kurulacak ve olası bir Fransız saldırısına karşı kendisine müttefik bulacaktır. Bütün bunlara bağlı olarak I. Üç İmparatorlar Birliği kurulmuş olacaktır⁶.

I.İmparator Birliği'nde istediği noktayı yakalamayan Almanya'nın kaygısını artıracaktır. Fransa'nın kendilerine bir intikam saldırısı endişesi ile sürekli olarak bir ittifak arayışını devam ettirecektir. İlk ittifakı Avusturya ile 1879 ve daha sonrasında tekrardan II. Üç İmparatorlar Ligi dediğimiz grup 1881'de yaptıkları antlaşma ile birlikteliklerini kuvvetlendirecektir⁷. Ancak oluşturulan bu ittifaklar yeterli görülmemeye daha da pekiştirilmeye çalışılacaktır, Bismarck'ın zirve noktasına ulaşması, II.Üç İmparatorlar Ligi'nin yanında bir de İtalya ve Avusturya ile ayrıca yaptığı üçlü ittifak antlaşması olacaktır. Çünkü artık kara Avrupası devletlerinden en güçlü olanları Fransa'ya karşı Almanya'nın yanında durmaktaydı. İşte bu durum Bismarck'ın uzun zamandan beri hayal ettiği tek tablo olarak sonuca ulaşmıştı⁸.

Bismarck, genç imparator II. Wilhelm ile uluslararası politik anlamda uyuşmayınca 1890'da, 26 yıllık idarecilik görevinden ayrılmak zorunda kalacaktı⁹. Bismarck'ın öngördüğü politik düzenler ile imparatorun düşünceleri birbirlerinden

⁵Süleyman Erkan, "Savaş ve Barış Bağlamında XIX. Yüzyıl Uluslararası İlişkileri'nin Özellikleri", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.22, Aralık 2010, Isparta, s. 109.

⁶Sezen Kılıç, **Türk-Alman İlişkileri ve Türkiye'deki Alman Okulları**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2005, s. 9.; Ottovon Bismarck, **Düşünceler ve Hatıralar**, Çev. Nejad Akipek, C. 1, İstanbul, MEB Yayınları, 1991, s.429.; Yusuf Ziya Altıntaş, Otto Von Bismarck ve Osmanlı'daki İmajı, **İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, İstanbul, 2012, s.58.

⁷Roberts, **A.g.e.**, s. 550.; Yusuf Ziya Altıntaş, **a.g.e.**, s.60.

⁸Basıl Lidell Hart, **Birinci Dünya Savaşı Tarihi**, Çev. Kerim Bağrıaçık, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2016, s. 1-50 .; HewStrachan, **Birinci Dünya Savaşı**, Çev. Ümit Hüsrev Yolsal, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2014, ss.19-55.

Jay Winter, Geoffrey Parker, Mary R. Habeck, **I. Dünya Savaşı ve 20. Yüzyıl**, Çev. Tansel Demirel, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 3-15.

⁹Sevim Acar, **Sanayileşme ve Edebiyat İlişkileri Açısından Alman Naturalizmi**, İşaret Yayınları, İstanbul, 1991, s.24.

çok farklı olduğu gibi imparator, Bismarck'ın bütün işlerine müdahil olmaktaydı. Ayrıca ihtiraslı imparator artık sadece Avrupa kıtası ile yetinemeyeceğini belirtirken yeni politikanın dünyaya özellikle de sömürge alanlarına doğru olmasını savunmaktaydı. İmparatorun hedeflediği nokta şüphesiz ki Büyük Alman İmparatorluğu'ydu¹⁰.

1897 yılı, genellikle Alman dış politikasında yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilir. Bu yıl, daha sonra şansölye olacak Bülow'ün dışişlerine, Amiral Tirpitz'in de donanmanın başına getirilmesi, II. Wilhelm'in de kesin olarak ülke idaresindeki nüfuzu tamamen ellerine alması olarak kabul edilebildiği gibi Weltpolitik'in resmen işlerlik kazanmaya başladığını söylememiz mümkündür¹¹. Bismarck'ın istifasıyla Almanya dış politikada esaslı bir değişikliğe gitmiştir¹². Ancak bu durumun Almanya'yı uluslararası arenaya çıkardığını söyleyebilmek mümkün olsa da istenilen sonuç hiçbir zaman gerçekleşmediği gibi sadece politikadan ileri gidemeyecektir.

Bismarck'ın ayrılması ile dış politikanın sevk ve idaresinde II. Wilhelm'in o kadar da başarılı olmadığı açıkça ortadadır. İlk olarak Bismarck'ın Fransa'yı yalnızlaştırma politikasını terk eden II. Wilhelm, bunun sonucunda Rusya'yı kaybedecektir. Zira 1890 yılında süresi biten 1887 Alman-Rus Antlaşması'nı, Rusya'nın isteğine rağmen yenilemedi ve Rusya'nın Almanya'dan koparak Fransa'ya yönelmesine sebep oldu. İkinci olarak imparatorun İngiltere'yi yanına çekme çabasına karşılık bunda herhangi bir sonuç alamayacaktı. Üçüncü olarak, imparator aktif bir politika ile Almanya'yı bütün dünya sömürgelerinde etkin kıldı ki bu da büyük devletlerin kendisine karşı Üçlü İtilaf (İngiltere, Fransa ve Rusya) dediğimiz ittifakı geliştirmesine sebep oldu¹³.

II. Wilhelm'in Weltpolitik'in yürütebilmesi için, Alman çıkarlarını açık denizlerde de koruyabilecek bir donanmaya ihtiyacı vardı. Bu sebeptendir ki II. Wilhelm, Almanya'nın denizlerde etkin olabilmesi adına daha sonraları rakibi olacak İngiliz Kraliyet Donanması çapında bir donanmaya sahip olmasını istiyordu.

¹⁰H. Bayram Soy, "II. Wilhelm, Weltpolitik ve II. Abdülhamit", **Türkler Ansiklopedisi**, C.13, Ankara, 2002, s. 25-33.

¹¹Soy, **a.g.m.**, s. 26.

¹²Sibel Orhan, Alman İmparatoru II. Wilhelm'in Weltpolitik Siyaseti Çerçevesinde Osmanlı Topraklarını İkinci Ziyareti (1898), **Karabük Üniversitesi, Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi**, Vol. 7, No. 5, December 2018, s.651-655.

¹³Armaoğlu, **a.g.e.**, s.51.

Nitekim Almanya'nın bu doğrultuda 1898 ve 1900 yıllarında gemi yapımı konusunda çıkarttığı iki kanunla (Flottengesetze) deniz filosunun (askeri ve ticari) geliştirilmesini bir milli politika haline getirmesi İngiltere'yi endişelendirmeye başlamıştı¹⁴.

Gemi inşa programı 1901-1917 yılları arasını kapsıyordu ve donanma, belirli bir program çerçevesinde sipariş edilen son geminin 1920'de filoya katılmasıyla tam gücüne ulaşıyordu. Bundan sonra ise Alman donanması artık bir kıyı koruma filosu değil İngiliz donanmasından sonra dünyanın ikinci büyük deniz gücü haline geliyordu¹⁵. Bu konuma erişen Almanya, değinildiği gibi büyük devletleri karşısına alacaktı. Bu durum karşısında Fransa, Rusya ile bir birlik oluşturmaya ve İngiltere ile bir anlaşma yapmaya hazır hale geldi. 1907'de İngiltere ve Rusya ile aralarındaki anlaşmazlıkları karara bağladıktan sonra Üçlü İtilaf oluşturuldu. Bu üç devlet arasında birbirinden farklı çok derin menfaatler olmasına rağmen ancak Almanya'ya duyulan korkuda bir araya geleceklerdir¹⁶. Böylece ortaya çıkan bloklaşmalar, Almanya'nın I. Dünya Savaşı'na dâhil olmasına zemin hazırlayacaktır. Zaten buradaki savaşta kimin en büyük olacağı meselesi de savaşa giden süreci olağandan daha fazla süratlendirecekti.

I. Dünya Savaşı'nın ani çıkış sebebi, 28 Haziran 1914 günü Avusturya-Macaristan veliahtı Arşidük François Ferdinand'ın Saraybosna'da bir Sırp tarafından öldürülmesidir¹⁷. Savaştan önce yapılan antlaşmalar çerçevesinde Sırbistan'a savaş açan Avusturya, karşısına Rusya'yı yanına ise Almanya'yı alacaktı ve bunu Rusya'nın yanında Fransa ve İngiltere'nin dâhil olması izleyecekti. Savaşın çıkması hız kazanacaktır.

Avrupalı devletler, ortaya çıkacak dünya savaşı algısında savaşın kısa süreceği yanılgısı içerisinde, sağlam bir temeli olmayan büyük savaşın başlamasına neden oldular. Fransız askerleri, kendilerini cepheye götürecek trenlere binerken vagonların üzerine "Berlin'e" yazıyorlar, İngilizler "Bu iş yıl sonuna biter." diyorlardı. Berlin'de ise Alman Kayzeri teftiş ettiği birliklerine, "Sonbahar

¹⁴Kadir Kon, "100. Yılında I.Dünya Savaşı" **TYB Akedemi, Dil Edebiyatı ve Sosyal Bilimler Dergisi**, S.11, Mayıs, 2004, s.37-41.

¹⁵Soy, **a.g.m.**, s.26.

¹⁶John B. Harrisaon, **Batı Uygarlığının Kısa Tarihi**, Çev. Sadettin Ökten, İlbey Matbaa, İstanbul, 2017, s.619.

¹⁷James, Joll Ve Gordon Marter, **Birinci Dünya Savaşı Neden Çıktı?**, Çev. Orhan Dinç Tayanç, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2006, s.12.

yapraklarıyla birlikte zaferle Berlin’de olacaksınız.” kehanetinde bulunuyordu. Kehanetler doğru çıktı ancak umulmayan bir tarihte Almanya’nın yenik olması koşuluyla gerçekleşmişti.¹⁸ İşte II. Wilhelm’in tarihsel dünya imparatorluğu hayali bu büyük savaşla son bulacağı gibi oluşacak mevcut durum yeni dünya düzenine giden yolun başlangıcını teşkil edecek yegâne sebeplerinden bir tanesi olacaktı.

Ağustos 1914’te başlayan savaş Kasım 1914’te sona erdiğinde müttefik ülkelerde sevinç, mihver ülkelerinde ise karışıklık mevcuttu.10 Kasım’da İmparator II. Wilhelm tahtan çekilerek Almanya’da cumhuriyet ilan edilmiş ve 11 Kasım’da yapılan mütarekeyle Almanya teslim olacaktı¹⁹.

Büyük hayaller kurarak I. Dünya Savaşı’na dâhil olan Almanya, bu yıkıcı savaşta yenilen taraf olmuş ve bunun sonucunda siyasi bağımsızlığını ilan ettiği Versailles Sarayı’nda imzaladığı antlaşma ile ağır bir teslimiyet yaşamıştı. Öyle ki bu antlaşmanın hükümleri Almanya’nın uzun bir süre kendi sınırları içerisine hapsolmasına sebep olmuş, asker sayısının azaltılarak silahlanmanın önüne kesin şekilde geçilmiştir.²⁰.

Versay Sarayı’nda aynalı salonda yapılan antlaşmanın Avrupa barışı için yeterli olmayacağını bütün dünya kısa bir süre zarfında görecekti. Zira İtilaf Devletleri Başkomutanı Ferdinand Foch zaten bu antlaşma için “Bu bir barış antlaşması değil, yirmi yıllık bir ateşkestir.”²¹ diyerek bu barış antlaşmanın ne kadar başarısız olduğuna değinmekteydi. Yine Mareşal Foch, “İkinci Wilhelm savaşı kaybetti, Clemenceau da barışı kaybetti.” demektedir²².

Almanya imza atmış olduğu sözleşme ile son derece ağır koşullar altında toparlanma çabaları içerisindeyken ardı ardına gelecek olan ekonomik krizler kendilerini bir türlü düzlüğe çıkarmayacaktır. Monarşinin tarih sahnesine karışmasından sonra 19 Ocak 1919 tarihinde yapılan seçimlerde Sosyalistler, Merkez Partisi ve Demokratlar en çok oyu alan partilerdir. Kurucu Meclis, küçük Weimar

¹⁸ Oral Sander, **Siyasi Tarih (İlk Çağlardan 1918’e)**, İmge Kitapevi, Ankara, 2006, s.356.

¹⁹Burak Gülboy, **Birinci Dünya Savaşı Tarihi**, Altın Kitaplat Yayınevi, İstanbul, 2004, s.294.

²⁰ Margaret Macmillan, **Paris 1919 (1919 Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayın Hikâyesi)**, Çev. Belkıs Dişbudak, İmge Yayınevi, Ankara, 2004, ss.159-206.

²¹Henry Kissinger, **Diplomasi**, Çev.İbrahim H. Kurt, İş Bankası Kültür Yayınları İstanbul, 2000, s.280.

²²Macmillan, **Paris 1919**, s. 463.

kasabasında toplanmayı uygun bularak yeni Alman anayasasını 11 Ağustos 1919'da yayınladı²³.

İç siyasi çekişmelerin son derece yoğun olduğu ve ekonomik durumun son derece kötü olması dış politika adına Weimar Cumhuriyeti'ni güç durumda bırakmaktaydı²⁴. Gelişen dış politik manevralar ise son derece kısıtlı olmakla beraber Versailles Antlaşması'nın getirdiği olumsuzlukları ortadan kaldırmaya yönelik olacaktır.

Alman Weimar Cumhuriyeti'nin uğraştığı en etkin dış politika konularından bir tanesi doğal olarak iç sıkıntılarının sebebi Tamirat Borçları Meselesidir. Versailles Antlaşması'na göre, Almanya, Müttefik ve ortak devletlerin sivil halkına ve mallarına yaptığı zararları da ödeyecekti ki savaş tazminatının adı bu surette Tamirat Borcu'na çevrilmiş olmaktaydı. Tamirat borcunu Müttefikler ve özellikle Fransa, Almanya'yı adamakıllı ezmek için bir vasıta olarak görmüş ve bunun için de borç son derece yüksek tutulmuştu. Bu ise Alman milletinin Fransa'ya olan kızgınlığını şiddetlendirmekten başka bir şeye yaramadı. Tamirat Borçları Meselesi değinildiği gibi ekonomik sıkıntılardan kaynaklı olarak ödenemiyordu. Zaten otuz üç milyar dolarlık bir ödeme Almanya'nın ödeme kabiliyetinin son derece üzerindeydi. Almanya tehditler karşısında 11 Mayıs 1921 tarihinde ödeme planını imzaladı. Almanya 250 milyon dolarlık ilk ödemesini gerçekleştirdikten kısa bir süre sonra, mark hızla değer yitirmeye başladı.Yıl sonunda ise Almanya tamirat borcunu ödeyemeyeceğini ve 1925 yılına kadar süre verilmesini müttefiklerden talep etti²⁵. Alman ekonomisi çökme durumuna gelmiş, Fransa ile Almanya arası sertleşmeye başlamıştı. İşte bu noktada borçları zorla temin etmek isteyen Fransa, Almanya üzerinde kurduğu baskıyı daha da arttırmış olsa da Amerika ve İngiltere'nin araya girmesiyle geri adım atmak zorunda kalacaktır.

Almanya 1923 yıllarından itibaren borçlarını ödeyebilmek için Amerikalı ekonomist Dawes'ın hazırladığı ödeme planını kabul ederek ekonomisinin rahat

²³Nihat Yılmaz, "Weimar Dönemi ve Öncesinde Meydana Gelen Siyasi Çekişmeler ve Ekonomik Krizlerin Alman Sosyal Demokrat Partisi Bağlamında Bir Değerlendirmesi", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. XV, S.I, Afyon, 2013, s.73-87.

²⁴Meydana gelen iç problemleri şu şekilde sıralamamız mümkündür; 1. Dönem: Rusya'da Bolşevik Devriminin Gerçekleşmesi ve Cumhuriyetin Kurulması (1918-1919), 2. Dönem: Kriz Yıllarının Başlangıcı (1920-1923), 3. Dönem: İstikrarlı ve Altın Yirmili Yıllar (1924-1929), 4. Ekonomik Kriz ve Demokrasinin Sonu (1929-1933) ; Yılmaz, **A.g.e**, s. 80.

²⁵Hasan Berke Dilan, **Siyasi Tarih 1914-1918**, Alfa Yayınları, İstanbul, 1998, s.91.

nefes almasına olanak sağlayacaktır. Yalnız bu süreç fazla uzun sürmemiş planın dört yıllık bir dönemi kapsamamasından dolayı Almanya kalan borçlarını ödemek istediye de 1929'da patlak veren ekonomik krizden dolayı bu mümkün olamamıştır. 1932 yılında Tamirat Komisyonu'nun Lozan'da yaptığı bir toplantıda Almanya'nın borcuna son kez 750 milyon dolar ödemesine ve kalan borçların silinmesine karar verildi. Böylelikle Almanya'nın ödediği Tamirat Borcu tutarı bu suretle 5,5 milyon dolar olacaktı ki, tamirat borçlarının tamamı burada son bulacaktır²⁶.

Almanya'nın, I. Dünya savaştan yenik çıkmasıyla birlikte ağır şartlara sahip Versailles gibi bir antlaşmayı imzalaması, aynı zamanda sınırdaşı olan Fransa'yı son derece tedirgin etmeye başlamıştı. Bu nedenle Fransa, Almanya'nın yeniden kendine gelmesini önlemek için Versay Antlaşması'nı sonuna kadar uygulama taraftarıydı. Çünkü Almanların toparlanıp kendilerinden intikam alacağını kendileri de çok açık şekilde bilmekteydiler. Bunun içindir ki, ittifak sistemine önem verirken barışın korunması için silahsızlanmanın olmasını şart gören devletlerden biri de Fransa'dır. Fransa'nın da kaygıları dikkate alınarak bu doğrultuda birtakım silahsızlanma antlaşmaları yapılarak sürekli bir barış ortamı oluşturulmaya çaba gösterilmiştir.²⁷.

Başkan Wilson, Amerika'nın savaşa girerken açıkladığı 14 noktanın genel barışa hizmet etmesi öngörülürken bu maddelerden dördüncüsü tam olarak silahsızlanmanın şart olduğundan bahsetmektedir. Yenilen devletlerin askeri anlamda toparlanmasını önlemek adına zaten müttefikler bu maddeye barış antlaşmaları noktasında son derece riayet edeceklerdir. Ancak burada savaş sonrası durum için bir kesinlik sağlanması gerekliydi. Bundan dolayı büyük devletler uluslararası birtakım antlaşmalarla bu durumu daha da perçinlemeye çalışmışlardır.

Müttefikler arasında ve gerekse diğer devletler hem deniz hem de kara silahsızlanması adına büyük özverilerde bulunsalar da bu süre umulduğu kadar uzun olmayacaktır. Deniz silahsızlanması adına Washington ve Londra Deniz

²⁶Armaoğlu, a.g.e., ss.199-204.

²⁷Şunu belirtmek gerekir ki Fransa sadece silahsızlanma yoluyla Almanya'yı etkisiz kılmak fikrinde değildir. Değindiği gibi Tamirat Borçları Meselesi yine bu doğrultuda kullanılmaktadır. Ayrıca bu çekincenin en önemli sonuçlarından bir tanesi Locarno Antlaşmaları'dır. Çünkü Locarno Antlaşmaları dizisi, Fransa'nın Almanya'ya karşı güvenliği sağlama amacı gütmektedir.

Detaylı bilgi için bkz. Erkan, Cevizliler, Ali Servet, Öncü, "Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa barışı için önemli bir adım: Locarno Konferansı", **Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi**, C.5, S.9, s.307-340.

Silahsızlanma Antlaşmaları imzalanırken Almanya, daha geniş kapsamlı olan Briand-Kellogg Paktı içerisinde yer alacaktır. Briand-Kellogg Paktı diğer silahsızlanma antlaşmalarına göre daha kapsamlıydı. Çünkü bu antlaşmayı imza atan devletlerin sayısı oldukça fazlaydı. Kara silahsızlanma antlaşmaları istenilen sonuçları vermeyecek hiçbir zaman bu konuda istenilen sonuca asla ulaşamayacaktır.²⁸Bu durum içerisinde Alman dış politikasını bir tarafa bırakırken iç politikanın son derece karmaşık olduğunu belirtmemiz gerekir. Belirtildiği gibi bu durumun gerek ekonomik bozukluğun getirdiği düzensizlik, gerekse de Versay Antlaşması'nın gelişimi törpüleyen maddelerinden kaynaklanmaktaydı. Almanya'da III. Reich dönemi ilan edilecek böylece siyasi alanda etkinliğini ortaya çıkaran Nasyonal-Sosyalist Alman İşçi Partisi veya kısa adı ile Nazi Partisi, 1920-1924 arasının karışıklıklarında sağcı akım içinde sivirmeye başlayacaktır. 1924-1929 yılları arası sönük bir siyasi faaliyet gösteren parti temsil oranında son derece düşük bir oranda kalacaktır. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı bütün her yerde olduğu gibi Almanya içerisinde de son derece ağır sonuçlar doğurmuştur. Küçük büyük 15.000 kadar firma iflas ederken, 1929 da iki milyon olan işsizlik 1932 yılında altı milyon civarına yükselecektir.

Almanya'da Nazizmin iktidara gelmesinden hemen öncesinde Dünya büyük bir ekonomik buhranın içerisine girmiş vaziyetteydi. 1929 yılında başlayan kriz, küçük aralıklar geçirerek 1933'e gelindiğinde şiddetini artırdı²⁹. Bu durum Almanya'da büyük bir ekonomik krize neden olduğu gibi, Wiamar Anayasası'na Versaille Antlaşması'na tepkileri oluşmasına zemin hazırlamıştır. Siyasi anlamda ise Nazi Partisi, Almanların zayıf noktası olan Versailles'e karşı kesin bir tavır almakta ve her fırsatta bu antlaşmaya karşı çıkmaktaydı ki bu durum son derece fazlaca taraftar toplamasına sebep olacaktır. Birtakım Alman zengininin desteğini alan Nazi Partisi 1930 yılında katıldığı seçimlerde 107 milletvekili çıkararak parlamentodaki en fazla temsil hakkına sahip ikinci parti oldu. Bu siyasi ahval içerisinde 1932 seçimlerine gelindiğinde Nazi Partisi 230 milletvekili, 1933 ise 288 milletvekili ile en çok temsil hakkına sahip parti olmuştur.

İşte bu süreçten sonra parti lideri olan Adolf Hitler, Almanya'yı Nazileştirme hareketi başlamıştır. Nazi Partisi Alman milletinin ekonomik, kültürel ve sosyal

²⁸Mehmet Sait Dilek, "Büyük Güçlerin Politikaları ve Briand-Kellogg Paktı", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, C.10, S.37, 2013, s.145-169.

²⁹Sabiha Sertel, **II. Dünya Savaşı Tarihi**, Cumhuriyet Kitap Yayınevi, İstanbul, 2010, s.65.

hayatının her yönünü kontrol altına aldı. Gençliğin Nazi Partisi'nin ideallerine göre disiplinli bir militarist bir yapıda yetiştirilmeye başlandı. Tüm sendikalar kaldırılarak işçi oluşumları Nazi Partisi'ne bağlanmıştır. Büyük çaplı sanayi kuruluşlarının tamamı Nazilerin ve devletin kontrolü altına girmiştir. Halk sıkı bir denetim altına alınarak Gestapo ve Gizli Polis teşkilatları vatandaşın ve toplumun her türlü faaliyetini gözaltına alınmıştır³⁰.

Hitlerin yönetime gelmesiyle birlikte Almanya'nın dış politikası büyük bir değişim yaşanarak hareketlendi. Bunu olayları ve gelişmeleri izlerken bariz bir şekilde göreceğiz. Hitler, dış politikasını zamana ve sürece yaymış çeşitli evrelere ayırmıştır. Bu aşamalar: 1)Versay antlaşmasından kurtulmak, Almanya'nın bu antlaşmadan kurtulması. 2) Tek Millet, Tek Devlet amacını gerçekleştirmek. Almanya dışında yaşayan bütün Almanları birleştirmek ve tek bir devlet çatısı altında toplamak. 3)Hayat Sahasını gerçekleştirmek, aslında bu amaç da Almanya'nın emperyalist politikasının diğer adıdır.³¹

Değinildiği gibi ilk olarak borç meselesinden sıyrılan Almanya, diktatörlüğün de etkisiyle dış politikada etkinliğini daha da artıracak, büyük devletlerin İtalya'nın Habeşistan'ı işgali ile meşguliyetini fırsat bilerek Versailles ile kaybettiği Ren Bölgesi'ne asker dâhil ederek burayı kendi konumunu kuvvetlendirmek amacıyla antlaşmanın bu maddesini de ortadan kaldıracaktır. Tabi bu, burada Almanların elini kuvvetlendiren en önemli durumun İtalya ile yakınlaşması olduğunu belirtmemiz gerekir ki Habeş işgalinde İtalyanlar bu konuda ciddi şekilde desteklenecektir. Zaten bu durum getirdiği karşılık ilkesi Berlin-Roma Mihveri'ni³² ortaya çıkaracaktır. Bu ittifak sayesinde İtalya'nın Avusturya üzerindeki politikasındaki Almanya'ya sağladığı serbesti onları Avusturya'ya karşı daha etkin bir politikaya sevk edecektir.

Tek millet, tek devlet ilkesi bağlamında harekete geçen Hitler, Avusturya'daki Nazi taraftarları vasıtasıyla burayı ilhak etmek isterken en önemli sebebi ise mezkûr ülkedeki Alman nüfusunun mevcudiyeti olacaktır. Ancak işler ilk seferinde (1934) istenilen düzeyde devam etmeyecek, Avusturya'nın ilhak edilmesi ancak 1938 yılında olacaktır. Elbette buradan sonra Çekoslovakya ve Polonya işgal

³⁰Roberts, a.g.e, ss. 652-655.

³¹Cumhuriyet, 30 Eylül 1938.

³²V.Silipos-M. Haalamof, İkinci Dünya Savaşının Nedenleri Emperyalizmin Anatomisi, Çev.İzzet Yaşar, Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul, 1975, s.78.

için hedef konuma getirilecektir³³. İşte böyle bir ahval içerisinde Almanlar geriye kalan emellerini oluşturmaya çalışırken elbette dünya siyasetini yeniden sarsacak olaylara imza atarken yeni büyük bir savaşında temellerini atmaktaydı. İlginçtir ki her iki savaşın temelinde Almanların dünya politikasında en güçlü olmanın hedefi olacaktır.

1.1.1.2. II. Dünya Savaşı Öncesi İtalya'nın Dış Politikası

İtalya'nın siyasi birliğinin kurulmasında etkili olan Cavour, 1852 tarihinde Piyemento Kralı II. Victor Emmanuel tarafından başbakan olarak atanmıştır³⁴. Cavour'un başbakanlığa getirilmesi Piyemento Krallığı'nın İtalyan Yarımadası'ndaki yükselişine büyük bir olanak sağlamıştır. Cavour, takip ettiği uzlaştırmacı siyaset ve teorik liberalizm ile Makyavelizm felsefesiyle ulusal birliği gerçekleştirilmesinde büyük etkiye sahip olmuştur³⁵. Cavour yönetime geldikten sonra faaliyetlerini iki nokta üzerinde birleştirmiştir. Birincisi Avusturya ile savaş yapacağını bildiği için orduyu ve ekonomiyi güçlendirmek, diğeri ise İtalya'nın siyasi birliğini gerçekleştirmek için diplomatik hazırlıklar yapmaktır. Bu duruma yönelik ilk diplomatik hamlesini Kırım üzerine yapacak, 15 bin kişilik bir kuvveti Kırım'a sevk edecektir.

Kırım Savaşı'nda, gösterdiği başarılar üzerine şöhretini arttıran Piyamento Krallığı, Kont Cavour önderliğinde yarımada üzerinde siyasi birliğini tamamlanması gerektiğinin yollarını aramaktaydı. Piyamento Krallığı, Paris Konferansı'nda siyasi birlik adına somut bir şeyler elde etmiş olmasalar da İngiltere ve Fransa'nın desteğini kazanmayı başararak bağımsızlık yolunda somut bir adım atmış oluyordu³⁶. Aslında bakıldığında böyle bir ortamın oluşması III. Napolyon'un siyasi görüşlerini gerçekleştirmek için gereken desteği bulmasını sağlıyordu. III. Napolyon, Lehistan'ın Rusya'dan; Macaristan ve İtalyan topraklarının Avusturya'dan ayrılmasını arzu etmekteydi³⁷.

³³Roberts, **a.g.e.**, ss. 658-660.

³⁴Ahmet Şükrü Esmel, **Siyasi Tarih**, Maarif Matbaası, İstanbul, 1944, s.199.

³⁵Oğuz Karakartal, **Türk Kültüründe İtalyanlar**, İstanbul, Eren Yayıncılık, 2002, ss.25-35.

³⁶Roberts, **a.g.e.**, s. 486.

³⁷Enver **Ziya Karal**, **Osmanlı Tarihi**, TTKYayınları, C.5, Ankara, 2007, s.241.

III. Napolyon'un verdiği destekle büyük oranda siyasi birliğini sağlamış olan İtalya Krallığı, Alman siyasi birliğinden farklı olarak başka bir devletin güdümünde sonuca ulaşmış olacaktı. Yarımadanın siyasi birliği kısmen de olsa sağlandıktan sonra İtalya'nın yürüttüğü politikaların ekseninde Fransa ile ittifakı sonucunda yenmiş olduğu Avusturya İmparatorluğu'na karşı gücünü kuvvetlendirmesi önemli bir noktayı teşkil edecekti³⁸. Çünkü henüz siyasi birliğinin son parçası olan Venedik ve Roma'nın İtalya Krallığı'nın topraklarına dâhil olmadığını belirtmemiz gerekir. İşte bu süreci devam ettirmek adına İtalya Krallığı'nın, uluslararası bir takım antlaşmalar ile ittifaklar geliştirdiğini ve bunun sonucunda Roma ve Venedik topraklarının alınarak siyasi birliğin doğal sınırlarına ulaşılmasını mümkün kılacaktı³⁹.

İşte bu gelişmeler ışığında siyasal birliğini tamamlayan krallık artık dünya siyasetinde daha etkin olabilmek adına sömürge arayışına katılmış olsa da bu alanda geç kaldığı çok açıktır. Kendisine ancak dar çerçevede de olsa Afrika topraklarını uygun gören İtalya Krallığı ilk etapta Habeşistan üzerinde hâkimiyet kurmak istediye de buradaki hüsranı onu kendisine daha yakın bir coğrafya olan Kuzey Afrika'ya yönlendirmiştir. Ancak burada Mısır'ın İngiltere; Tunus, Fas ve Cezayir'in Fransa kısmen de Almanya tarafından tutulması, İtalya'yı Osmanlı'nın Afrika'daki son toprak parçası olan Trablusgarp'a yönlendirmiştir⁴⁰.

Henüz Akdeniz havzasına yayılmadan önce birtakım hesaplamalar ve siyasi ittifaklar ile yayılma alanının buraya yönelik kurulması şüphesiz tesadüfî bir durum değildir. Adriyatik Denizi'ne doğru olası bir yayılma, Avusturya-Macaristan tarafından engellenebileceği gibi kuzeye doğru olası bir hareketlenmede ise Almanya ve Fransa'nın mevcudiyeti önemli bir engel teşkil etmekteydi. Zaten askeri anlamda bu devletlere nazaran zayıf olması ve siyasi anlamda yalnızlığı böyle bir hareketi imkânsız kılmaktaydı⁴¹. Sömürgecilik yarışına bu denli geç katılmış olan İtalya Krallığı henüz bu dönemde Avusturya-Macaristan ve Almanya ile ittifaklarını devam

³⁸Armaoğlu, **a.g.e.**, ss. 419-435.

³⁹Siyasi birliğin bu oranda sağlanmasından sonra İtalya'nın uluslararası arenadaki politik ilişkilerinde Venedik üzerine hâkimiyet sağlamak adına Prusya Krallığı'nın Avusturya'ya karşı ittifakında yer alarak bu durumu önemli bir fırsata çevirmiş ve mezkûr alanda hâkimiyet sağlamıştır. Aynı politikanın bir tezahürü olarak bu seferde; Prusya'nın yanında Fransa'ya karşı yer alarak Roma'nın ilhak edilmesini başarıya ulaştırmıştır. Sürecin daha detaylı incelenmesi için bkz. Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 453-459.

⁴⁰Hale Şıvgın, "Trablusgarp Savaşı", **Türkler Ansiklopedisi**, C. 12, Ankara, 2002, s. 274-290.

⁴¹Tahsin Ünal, **Türk Siyasi Tarihi 1700-1958**, Kamer Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 495-507.; Karal, **Osmanlı Tarihi**, C.9, ss. 255-287.; Rifat Uçarol, **a.g.e.**, ss. 420-421.

ettirirken diğer yandan Fransa ve İngiltere ile de birtakım siyasi iş birliği içerisinde mevcut durumunu devam ettirmekteydi⁴².

I. Dünya Savaşı başlamadan önce İtalya tarafsız bir devlet olduğunu ortaya koymuş ancak uluslararası arenada, önüne çıkabilecek fırsatları değerlendirmek adına uluslararası alanda etkinliğini arttırmaya çalışmaktaydı. İtalya, bu doğrultuda itilaf ve ittifak blokları arasında görüşmeler yapmaya başlayacaktır. İtalya'nın çıkarları, İtilaf Devletleri'ne yönelik ağırlık kazanınca vaat edilen fırsatlarla bu tarafta kalma yolunu seçecektir. İtalya'nın 1915'te yapılan Londra Antlaşması ile birlikte İngiltere, Fransa ve Rusya arasında yapılan paylaşımlar sonucunda İstirya, Valona ile Sasona Adaları, Dalmaçya ve On iki Ada toprakları İtalya'ya verilmiş, Osmanlı Devleti'nin paylaşımında ise Antalya ve çevresi İtalya'ya bırakılmıştır. Bu antlaşma doğrultusunda İtalya'nın bir ay içerisinde savaşa katılması kararlaştırılmıştır.⁴³. Daha sonraki süreçte yapılan St. Jean de Maurienne Antlaşması'yla Anadolu'dan verilen topraklara ek olarak Batı Anadolu toprakları da eklenmiştir.⁴⁴

Birinci Dünya Savaşı sonucunda İtalya diğer devletlerden umduğunu bulamayacak savaşta galip gelen safta olmasına rağmen ne vaat edilen topraklara sahip olabilecek ne de gerekli itibarı görecektir. Aslında İtalya bu savaşa girerken hem güç kazanmak hem de ekonomisini toparlamak istemektedir. Bu dönemde İtalya, itilaf devletleri içerisinde ekonomisi en kötü olan devlet idi. İtalya savaş sırasında kendisine ait olmayan parayı kullanmıştı. Savaşın döneminde Müttefiklerden 700 milyon sterlin tutarında borç aldığı bilinmektedir. Enflasyon oranı Avrupa'da Sovyet Rusya dışında tüm devletlerden daha kötü düzeydedir. Askeri kaybına bakıldığında ise yarım milyondan fazla olduğu görülmektedir. Peki, bu kadar insan hangi amaç için ölmüştü? İlerde yaygınlaşacak bir yorum, İtalya'nın kazancı ise ancak "Sakatlanmış Zafer"⁴⁵ olmuştur.

Böyle bir durumun getirmiş olduğu hayal kırıklığı İtalya'da büyük bir iç çöküntüye neden olmuştur. Yönetimler ardı ardına başarısızlıkla düşerken İtalya'da

⁴²A.Savelli,&FernandHayward, **İtalya Tarihi**, Çev.Galip Kemali Söylemezoğlu, C.2, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1940, ss.402-403.

⁴³Margaret Macmillan, **Paris 1919 (1919 Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayın Hikâyesi)**, Çev. Belkıs Dişbudak, İmge Yayınevi, Ankara, 2004, s.279.

⁴⁴Sander, **a.g.e.**, s. 389.

⁴⁵Macmillan, **a.g.e.**, s.276.

yönetime tarihinin en aşırı milliyetçilerinden biri olan Benito Mussolini gelecek bu ortamdaki karışıklıktan faydalanarak Ekim 1922'de Kral III. Viktor Emmanuel'in kendisine verilen kabine görevini kabul ettiğini bildirecek ve böylece İtalya'da Duçe dönemi başlayacak faşist bir yönetim kurulacaktır ⁴⁶. Mussolini, 1943 yılına kadar ülkeyi bir otoriter sistemle ülkeyi yöneterek İtalyanların milli duygularını okşayacaktır. Halkın desteğini almak isteyen Mussolini, Akdeniz'de eski Roma İmparatorluğu'nu yaratmak Paris Barış Konferansı'nda küçük düşürülen, bir kenara atılan İtalyan halkına, bir milli itibar vermeyi vaat ediyordu. İtalya'nın 1881'den beri gerçekleştirmek istediği sömürgecilik emelleri, "Roma İmparatorluğu'nun yeniden kuruluşu" adı ile milli idealizm haline getirildi. Mussolini Akdeniz'e "bizim deniz" diyordu⁴⁷. Mussolini yönetime geçtikten kısa bir süre sonra 1923 yılında İtalyan Senatosu'nda verdiği nutukta şunu diyordu: "*Şunu söylemek cesaretine sahip olmamız gerekir ki, İtalya bir tek denizde ebediyen kapanıp kalmaz. Bu deniz Adriyatik olsa bile Adriyatik'ten başka Akdeniz vardır.*"⁴⁸ diyerek hedefini net bir şekilde ortaya koymaktaydı.

Ülkede iç ve dış politikayı diktatör ve faşist idareciler ele alacak, dış politikada etkin ve sert bir politika ile Akdeniz'e hakimolma hayaliyle hareket ederek Akdeniz ülkeleri için büyük bir tehdit oluşturacaktı. Yugoslavya ve Yunanistan üzerinden büyük bir baskı kuracak, Arnavutluk ile yaptığı antlaşmalarla kendisine bağlayacaktır. İtalya'nın bu tutumu İngiltere tarafından olumlu karşılanmış hatta Fransa'ya karşı bir denge unsuru sağlamak amacıyla koz olarak kullanılacaktır. Böyle bir durum Fransa ile İtalyan gerginliği daha da tırmandıracaktı. İtalya'nın Büyük Akdeniz Projesi'ndeki ana hedefini Kuzey Afrika ve Habeşistan olarak oluştururken, I. Dünya Savaşı'ndan önceki dış politika hedefinin aynısını gerçekleştirmek istediği söylenebilir⁴⁹.

Hızla gelişmekte olan sanayisi bu İtalya'yı hızlı bir sömürge arayışına sevk etmiş, dış politik hedeflerinde Kuzey Afrika önemli bir yer teşkil etmiştir. İtalyanlar Akdeniz'in kuzeyi baskıyla denetim altına alırken Güney Akdeniz için aynı durum söz konusu değildi. Çünkü Roma İmparatorluğu'nun oluşumu ancak Habeşistan'dan

⁴⁶A.Savelli, Fernand Hayward, **a.g.e.**, s.435.

⁴⁷Emre Con, "Alman Ve İtalyan Modelleri Bağlamında Faşist Devlet Sistemi (1922-1945)" **Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,(Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi)**, Edirne, 2008, s.60.

⁴⁸Benito Mussolini, **Faşizm-Faşist Devlet**, Çev. Hasan Tuncay, Serhat Toker, Toker Yayınları, İstanbul, 1998, s.118.

⁴⁹Armaoğlu,**a.g.e.**, ss. 218-222.

geçmekteydi. Avrupa'da ortaya çıkan bir takım durumları fırsata çevirmeye çalışan İtalya, geçmişteki hizmetlerinin karşılığını en sonunda Habeşistan'a kavuşarak ulaşmış olacaktı⁵⁰. Mussolini, daha 19 Mart 1934 tarihinde Faşist kongresinde yaptığı açıklamasında İtalya'nın geleceğinin Avrupa'da değil, Asya ve Afrika'da olduğunu söylemiş ve Habeşistan'ın işgaline karar vermiştir.⁵¹

İtalya'nın Akdeniz'de edinmiş olduğu bu yeni konuma ilk etapta İngiltere ses çıkarmamış hatta yeri geldiğinde desteğini eksik etmemiştir. Ancak Birleşik Krallık yapmış olduğu yeni hesaplarda Akdeniz'de, özellikle uzak doğu sömürgelerine giden yollar üzerinde böylesi bir tehlikenin daha fazla güçlenmesine izin veremezdi. İşte bu doğrultuda geliştirdiği yeni politik manevralar ile İtalya'yı etkisiz kılmak istemişse de bunun geç kalmış olacaktır. Çünkü İngiltere'nin Habeşistan'ın alınması sürecindeki tutumu, İtalya ve Almanya devletlerinin birbirlerine yakınlaşmasından başka bir şeye yaramayacaktı. Bunun sonucunda Mussolini ve Hitler'in girişimi ile Roma-Berlin mihveri kurulmuş olacaktır. Zaten her iki devlet takındığı tutumlarla İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasına sebep olacaktı ki bu ittifak İtalya'nın teslim olmasına kadar sürecektir⁵².

1.1.1.3. II. Dünya Savaşı Öncesi Japonya'nın Dış Politikası

Japonya, 1854 yılında, önce Amerika'nın sonraları ise diğer Avrupalı devletlerin istilasına uğrayınca tercih yapmak zorunda kaldı. Önüne iki seçenek ortaya çıkmış oldu. Ya sömürgeci olan bu devletlerle mücadele edebilmek için onların teknolojik ve askeri alanlardaki yeniliklerini alacak kendisini geliştirecek ve mücadele edecek ya da sömürgeci olan bu devletlere karşı bir önlem almadan onların pazarı konumunda kalmak olacaktı. Bu sebeple Japonlar bu devletlerle mücadele edebilmek için denk imparatorluğu başlatmış olduğu yenilik programı çerçevesinde ülkeyi modern anlamda gelişmek için tüm alanları kapsayacak yenilikler

⁵⁰Fatih Keskin, Özlem Keskin, "İtalya'nın Habeşistan'ı İşgalinin Akbaba Dergisindeki Yansımaları", **International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume X, S.4, 2015, s. 659-670, <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7562>. ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY. Erişim Tarihi:(14.08.2018).

Yüksel Nizamoglu, "İtalya-Habeşistan Savaşı, Vehip Paşa ve Türkiye", **Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, C.7, S.2, 2011, s. 270-289.

⁵¹Atilla Sandıklı, **Atatürk'ün Dış Politika Stratejisi: Hedefler ve Prensipler**, Bilgesam Yayınları, İstanbul, 2014, s.87.

⁵²Armaoğlu, **a.g.e**, ss. 320-322.

tasarımlamaktaydı⁵³. İmparator Meiji tahta geçerken ülkeyi güzel bir şekilde yöneteceğini halkı dâhil edeceğini danışma meclisi kuracağına ve ülkeyi kamuoyuna hakkettiği şekilde yöneteceğine dair söz verdi⁵⁴.Almanya'dan (Prusya) anayasa aldı, seçim sistemi ve meclisi getirdi. Donanmayı güçlü hale getirerek modern ordu sistemine geçti. Meiji Restorasyonu adını verdiğimiz sürecin başlatılmasından kırk yıl sonra, 1870'ten 1890 yılına kadar 7200 kilometre demir yolu ve otuz yıllık (1868-1898) bir devirde de 2190 fabrikanın açılması gelişmesi noktasında sadece dar anlamda verebileceğimiz örneklerden birkaç tanesidir⁵⁵. Görüldüğü gibi kırk yıllık bir süreçte Japonlar ciddi bir gelişim göstererek çağdaş medeniyetleri yakalamıştır. Yani burada pazar olma durumundan kurtulma çabaları onları ekonomik ve sanayi anlamında o kadar geliştirecektir ki artık kendileri pazar ve hammadde kaynağı arar duruma gelecektir.

Hızlı bir şekilde gelişen ve sanayileşen Japonya yeni arayış içerisine girmeye başladı. Bu noktadan hareketle sömürge faaliyetlerine girişerek yayılma alanı olarak da Asya kıtasının doğu sahillerine yönelecek burayı faaliyet alanı olarak görecektir. İşte ilk olarak değinildiği gibi emperyalist eğilimlere karşı çıkmak adına tamamlamış olduğu gelişimin, burada karşımıza emperyalist bir eğilimde çıktığını söylemek mümkündür. Mançurya bölgesine karşı başlatmış olduğu yayılımında Çin ile bir 1894-1895 yılında bir savaşa tutuşmuş, zorlanmadan Çin'in buradaki hâkimiyetine son vermiştir⁵⁶. Mançurya ve Kore'yi kendisine Asya için bir açılma noktası olarak gören Japonların buradaki hareketlenmeleri en çok Rusların tepkisini çekecektir.

Rusya'nın burada tepki göstermesinin en önemli sebeplerinden bir tanesi Çin'e ve Mançurya'ya yönelik olan yayılma isteğidir. İşte burada Rusya'nın karşısına İngiltere çıkacaktır. Bu faaliyetlere karşı İngiltere'nin Japonya'ya destekleyerek 1902'de yapılan ittifak antlaşmasının ardından⁵⁷Rusya tek başına kalacaktır. İngiltere ile yapmış olduğu ittifaktan emin olan Japonlar bu sefer 1905

⁵³Hakkı Büyükbaş, "Japon Modernleşmesi Üzerine (1868-1912)", **Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Bilimname Dergisi**, S.3, Kayseri 2003, s. 65-86.

⁵⁴William H.McNeil, **Dünya Tarihi**, Çev. Alâeddin Şenel, İmge Yayınevi, Ankara, 2008, s.644.

⁵⁵Selçuk Esenbel, **Japon Modernleşmesi ve Osmanlı (Japonya'nın Türk Dünyası Ve İslam Politikaları)**,İmge Yayınevi, İstanbul, 2012, ss. 119-136.

⁵⁶Mehmet Beşikçi, "1894-1895 Çin-Japon Savaşı: Japon Emperyalizminin Yükselişi Ve Osmanlı İmparatorluğu",**Toplumsal Tarih Dergisi**, S.161, 2007, s.60-64.

⁵⁷Bülent Akkuş, Burak Gülboy, **Birinci Dünya Savaşı'nı Anlamak**, Milenyum Yayınları, İstanbul, 2017, s.330.

yılında Rusya'ya hem karada hem de denizde büyük darbeler indirecektir⁵⁸. Burada şunu belirtmek gerekir ki Japonların gerek Çin Savaşı ve gerekse Rus Savaşı'ndaki askeri başarıları onların bu alanda ne kadar geliştiğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. İşte bu durumda artık Uzak doğu için yeni bir güç ortaya çıkacaktır ki mevcut statü Uzak doğu için pek bir değişiklik arz etmeyecektir. Çünkü meydana gelen tek değişiklik, buranın sömürüsü daha önce batılı devletler tarafından yapılırken artık bu halkaya yeni bir Asya devletinin katılmasından başka bir şey olmamıştır. Japonya'nın bu eğilimin artarak devam edeceğini sonraki yıllarda daha belirgin bir şekilde göreceğiz.

I. Dünya Savaşı henüz başlarken Japonlar, Avrupa'daki buhranlı havayı kendileri için bir fırsat görerek Uzak doğuda nüfuz ve sömürge alanlarını genişletmek için harekete geçtiler. Almanlara verdikleri gözdağına rağmen burada herhangi bir geri çekilme olmayınca Almanlara savaş ilan edilerek Shantung Yarımadası ile Kiacchow'u ele geçirmenin yanında Pasifikteki Alman sömürgeleri olan Caroline, Marianne ve Marshall adalarını işgal ederek savaştan çekilmiştir⁵⁹.

1920'li yıllara gelindiğinde son derece güçlü bir yapıya bürünen Japonya'nın birtakım unsurlarla frenlendiğini görmemiz mümkündür. Burada göze çarpan en etkili unsurun ABD olduğunu söylememiz mümkündür. Uzakdoğu ile yakından ilgilenen ABD, Japonya ile mücadele edebilmek adına denizlerde ciddi şekilde silahlanması büyük bir tehlike olarak Japonların karşısına çıkmaktadır ki bu duruma aynı şekilde cevap verdiğini söylememiz mümkündür. Yeni politik düzen içerisinde İngiltere, Japonya ve ABD arasında bir tercih noktasına geldiğinde, oyunu ABD tarafına kullanacaktır. İşte bu sebeptendir ki ABD'nin burada durumu son derece kuvvetlidir. Karşılıklı silahlanmanın getirmiş olduğu olumsuz koşullar karşısında her iki devletin de katıldığı bir dizi silahsızlanma konferansları toplanacaktır. Washington Deniz Silahsızlanma Konferansı, Londra Deniz Silahsızlanması ve Kellogg Paketi ile silahların sınırlandırılması bu amaca hizmet ederken biraz da olsa aradaki gerilimi azaltacaktır⁶⁰.

1930'lu yılların başında ortaya çıkan ekonomik kriz, Japonya'da militarizmi güçlendirmiştir. Japonya içinde bulunduğu ekonomik krizi aşmak için,

⁵⁸Janet E. Hunter, **Modern Japonya'nın Doğuşu (1853'ten Günümüze)**, Çev. Müfit Günay, İmge Kitapevi, Ankara, 2002, ss.41-48.

⁵⁹Hunter, **a.g.e.**, ss.50-51.

⁶⁰Armaoğlu, **a.g.e.**, ss.273-284.

askeri kanadın baskılarıyla, Mançurya ve Çin'i işgal etme planları yapmaya başlamıştır. Ayrıca Japon nüfusunun artması ve doğal kaynakların gelişen sanayi ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalması Japonya'nın daha geniş bir "Yaşam Alanı" (Büyük Doğu Asya Ortak Refah Alanı) talep etmesine yol açmıştır⁶¹. 1931'e gelindiğinde ise Japonlar, uzak doğudaki emperyalizmine bağlı olarak Güney Mançurya'daki demiryolu konusunda Kore ve Çin arasında çıkan anlaşmazlıktan faydalanarak Mançurya'yı işgal ettiler⁶². Japonya'nın bu işgal girişimi Çin ile yeni bir rekabet ortamının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Buradaki etkinliğini bir hükümet darbesi yaparak sağlarken Çin üzerinde de baskıyı ve hakimiyetini iyice arttırmaya başlamış olacaktır. Japonya'nın bu tutumuna karşısında büyük devletlerden herhangi bir tepki gelmezken bu durum Japonları bölgedeki hâkimiyetini daha da kuvvetlendirecektir⁶³.

Ancak Mançurya'nın alınması Japonların Asya'daki ihtiraslarının sadece ilk basamağını teşkil etmekteydi. Dünya siyasetinde meydana gelen gelişmeleri yakından takip eden Japonya da Almanya'nın izlemiş olduğu fırsat politikasına benzer bir politika takip ederek bu yolla Çin üzerinde hâkimiyetini iyice arttırmak isteyecektir. 26 Temmuz 1937 yılında Pekin işgal edilmiş, ancak yüzyıllardır burada hâkimiyet tesis eden büyük devletler Avrupa'daki çalkantılar içerisinde tepki dahi gösterememişlerdir. Pekin işgal edilmiş olsa bile burada kesin hâkimiyet kurulamayacak, bu etkinlik II. Dünya Savaşı sonucunda Japonya'nın yenilmesi ile buradan kesin şekilde geri çekilme ile sonuçlanacaktır⁶⁴.

⁶¹ Emine Akçadağ, Yumuşak Güç Japonya'nın Sert Güç Arayışları, **Bilge Strateji dergisi**, C.2, S.3, Güz 2010, s.5.

⁶²Üçok, **a.g.e.**, s.253.

⁶³Hunter, **a.g.e.**, ss. 51-53.

⁶⁴Armaoğlu, **a.g.e.**, ss. 337-341.

1.1.2. Müttefik Devletlerin Savaş Öncesi Dış Politikaları

1.1.2.1. II. Dünya Savaşı Öncesi İngiltere ve Fransa'nın Kazançlarını Koruma Çabaları

I. Dünya Savaşı'ndan galip çıkan müttefikler, karşısındaki en önemli güç olan Almanya'yı kendi sınırları içerisine hapsederek onun tekrardan kendileri ile mücadele edebilecek donanıma sahip olmasını engelleyecek tedbirler almışlardır. Bu durumu sağlamaya çalışırken bazı noktalarda kısmen de olsa fikir ayrılıkları hâsıl olabilecektir. Ancak süreç son olarak karşımıza yine bir savaş olarak çıkacaktır.

Fransa XVII yüzyıldan başlayarak 1960'lara dek sömürge devleti kimliğiyle varoldu. XIX ve XX. yüzyılda edindiği sömürge topraklarıyla İngiltere'den sonra dünyanın ikinci büyük sömürge imparatorluğu haline gelmiştir. III. Napolyon 1870'te Prusya ile yapılan savaşı kaybettikten sonra tahtan indirildi. Hemen arkasından Fransa'da III. Cumhuriyet dönemi başlamıştır⁶⁵. Prusya Krallığı ile yapılan Sedan savaşında başarısız olan Fransa, Alsas-Lorence bölgesini yapılan Versay Antlaşması'yla kaybetmiştir.

Fransa, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya ile yapılan Versay Antlaşması'yla önemli ölçüde toprak kazanarak daha önceki zararlarını telafi etmeye başlamıştır. 1871'de Almanya'ya kaptırmış olduğu Alsas-Loren'i geri alarak hem kırılan milli gururunu düzeltmiş etmiş hem de Loren'in kömür ve demir potasını ele geçirmiş oldu. Aynı zamanda Almanya'ya bıraktığı Kongo topraklarını geri alarak Togo, Kamerun, Suriye gibi ülkeler Fransız yönetimi (mandası) altına girmektedir⁶⁶. Fransa, Almanya'nın yenilmesinden ve Rusya'daki ihtilalden sonra, Avrupa'da tek güçlü ve sözü geçen devlet haline geliyordu. Almanya'nın bütün güçlerinin törpülenmesi adına Versailles Antlaşması'nın imzalandığı daha önceden belirtilmişti. Bu yolla Almanya ekonomik, askeri ve siyasi anlamda son derece kısıtlanmış böylelikle istenilen durum doğrultusunda hareket edilmiştir. Ne var ki Versay Antlaşması'nın sağladığı olanaklar iki noktadan gelen tehlikenin habercisiydi. Biri Almanya'nın intikam alma duygusu ikicisi ise Rusya'nın savaştan

⁶⁵Mehmet Gül, **Dünya Savaşları (1914-1918) I. Dünya Savaşı**, Kalekültür Yayınları, İstanbul, 2014, s.49.

⁶⁶Murat Sarıca, **Birinci Dünya Savaşından Sonra Avrupa'da Barışı Kurma ve Sürdürme Çabaları (1919-1929)**, Gür-Ay Matbaası, İstanbul, 1962, s.156.

çekilmesiyle birlikte Avrupa’da meydana gelecek siyasal ve ekonomik boşlukların oluşacağı kaos ortamıdır.

Versay Antlaşması sonrası müttefiklerden özellikle de Fransa, Almanya’nın güçlenmesinden korktuğu için antlaşma maddelerini sıkı sıkıya uygulamaya çalışacaktır. Bununla da yetinmeyen Fransa uluslararası arenada da kendisine destek arayacaktır. Ancak bu durumda sadece Fransa adına değil diğer müttefikler adına da aynı hareketlenmenin olduğunu belirtmemiz gerekir. Çünkü Milletler Cemiyeti tam olarak dünya barışını korumak adına Wilson tarafından ortaya atılmış galip devletler tarafından ve gerekse mağlupların birtakım umutları neticesinde hemen kabul görecekti⁶⁷. Uluslararası barış birçok devletin katılımı ile korunmaya çalışılmış olsa da müttefiklerden Fransa bir türlü barış ortamından emin olamıyor, sürekli olarak kendisine karşı bu denli ezilmiş Almanya’yı tehlike olarak görüyordu. Bunun sonucu olarak halen paktlar imzalamakta diğer devletlerin desteğini alarak Almanya’yı tek başına bırakmak istemekteydi.

I. Dünya Savaşı’nın hemen ertesinde yayımlacı siyaset izleyen devletlere karşı Balkanlar’da oluşturulan Küçük Antant Paktı, Fransa açısından bulunmaz bir nimetti. Çünkü olası bir Almanya saldırısı karşısında Fransa’nın bu birlikteliğe katılması kendisini koruması için son derece faydalı olabilecekti⁶⁸. Bunun yanı sıra devam eden süreçte yine Fransa’nın, Alman tehlikesine karşılık bir takım çalışmalar yaptığını söylemek mümkündür. Fransa, I. Dünya Savaşı sonrasında Almanya’nın kendisinden intikam almasından kaygılanıyordu. Bu durum Fransa’yı Alman saldırısına karşı tedbirler aramaya yöneltti. Bu nedenle Ren bölgesini Almanya’dan almak istedi. Fakat İngiltere ve Amerika bunu kabul etmedi. Ancak Almanya bu süreçte tazminat ve tamirat borcunu Fransa iyi ilişkiler çerçevesinde çözebileceğini düşünüyordu. Almanya bu amaç çerçevesinde Fransa, İngiltere, İtalya ve arasında saldırmazlık paktı kurulmasını teklif etti ve böylece 16 Ekim 1925’te Locarno Antlaşması imzalanmıştır.⁶⁹.

Locarno Antlaşması ve arkasında Briand-Kellogg Paktı Fransa’ya bir nefes aldıracaktır. Yapılan bu antlaşmalar doğrultusunda Almanya diğer devletlere ve

⁶⁷Uçarol, **a.g.e.**, s.521-522.

⁶⁸Veli Yılmaz, **Siyasi Tarih**, HarpAkademileri Komutanlığı, Yayınevi,İstanbul, 1998, s.158.

⁶⁹Fatma İçöz “II.Dünya Savaşı Ve Yunus Nadi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi)**, İzmir, 2006, S.15-16.; Mehmet Sait Dilek “Büyük Güçlerin Politikaları ve Briand-Kellogg Paktı”, **Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi**, C.10, S.10, Bahar, 2013, s.150.

özellikle Fransa'ya doğrudan doğruya teminat vermiştir ayrıca bu antlaşmalara katılma yüksek oranda gerçekleşmiştir. Bu doğrultuda Almanya kolay kolay bir savaşa başvurma cesaretini göstermeyecektir⁷⁰. Zaten savaş sonrası yıkık bir devletin toparlanması için böyle bir barış ortamının gelişimi için son derece elverişli bir durum olması gereklidir. Bu durum yine Almanya maddesinden detaylı bir şekilde değinildiği için burada tekrar etmekte fayda görülmemektedir.

Fransa'nın Almanya adına yaptığı bu girişimlerde İngiltere destekçi konumunda olmakla beraber açıkçası kendisini ilgilendiren o kadar da büyük bir durumun ortada olmadığını söylemek mümkündür. Çünkü denizlerde kendisine rakip olacak Alman donanması ortadan kaldırıldığı gibi Almanların bu kadar kötü durumda sömürge arayışına bulunmaması İngiltere için iyi bir gelişmedir.

İngiltere ve Fransa I. Dünya Savaşı içerisinde büyük kazançlarla ayrılan ülkeler olarak avantajlı konumlarını daha da pekiştirmenin yollarını aramaktaydılar. Zira artık XX. yüzyılın en önemli akaryakıtı olan petrol alanlarının tamamı neredeyse onların elindeydi. Paris Konferansı'ndaki diplomatik manevralarla Ortadoğu ülkelerini kendisine garantörlük kapsamında sömürge yapan bu devletler, buradaki zenginlikleri kendi menfaatleri uğruna sonuna kadar kullanacaklardır⁷¹. Özellikle İngiltere, Uzakdoğu sömürgeleri ile çok fazla toprağa sahip olacaktır. Ayrıca Almanya'nın kendisine rakip olarak yeniden güçlenmesini istemiyordu. Bu süreçte Fransa daha çok ittifak ve uluslararası bağlantılar üzerinde dururken İngiltere, daha çok silahsızlanma meselesi üzerinde durmaktaydı. Bunun getirdiği endişeler kendisiyle beraber muhtelif dönemlerde birtakım görüşmeleri de getirecektir.

İngiltere, Amerika ile yaptığı Washington ve Londra Deniz Silahsızlanması meselesinde son derece olağan dışı ve tavizkar bir antlaşmayı imzalayarak kendisinden başka bir devletin özellikle denizcilik alanında daha fazla tonaja sahip olmasına göz yummuştur. Bu tavizkar tutum karşısında ABD'nin daha sonraları dünyanın hâkim güçlerinden biri haline gelmesine olanak sağlamıştır. Antlaşmanın diğer maddelerde değinildiği gibi kara silahsızlanması adına herhangi bir ilerleme olmayacaktı. Bu antlaşma dizisi içerisinde Fransa'nın da yer alması son derece olağan

⁷⁰Nülüfer Karabulut, "İki Genel Savaş Arası Dönemde Silahsızlanma Konferansları ve Türkiye (1923-1939)", **İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, İstanbul, 2007, s.21.

⁷¹Armaoğlu, **a.g.e.**, ss. 249-266.

bir durumdur ki kara silahsızlanmasının olumsuz sonuçlanması yine kendileri için bir takım tehlikelerin başlangıcı olacaktır⁷².

Meydana gelen bu durumları takip eden süreçte İngiltere bilhassa Fransa için tehlike çanları çalmaya başlamıştı. Almanya Versay Antlaşması'nın prangalarından kurtulmaya çalışırken barışçıl anlamda katıldığı bütün antlaşmalardan ayrılırken en önem verdiği noktalardan birisi silahlanma meselesi olmuştur. Almanya'nın bu şekilde gelişimi elbette bir takım sıkıntılara sebebiyet verecektir. Ancak yine yukarıda değinildiği gibi Almanya ise bu süreci çok iyi işletmiş, Habeşistan buhranını son derece iyi kullanarak fırsata çevirmişti. Son olarak Almanlar Versay Antlaşması'nın getirdiği bütün kısıtlamaları ortadan kaldırarak I. Dünya Savaşı öncesindeki dünya siyasetine yeniden dönecektir. Bu da şu anlama gelmekteydi ki ilk hedef Fransa'ydı.

İngiltere ve Fransa Avrupa'da sadece Almanya ile uğraşmakla kalmayıp aynı zamanda Faşist İtalya ve Uzak doğu'da ise Japonya ile bir takım çatışmalar içerisine girmişlerdir. Yalnız bu ülkelerle çatışmaların silahlı bir sürece dönüşmesi zaman alacaktır. Bu tehlikelere bağlı olarak İngiltere ve Fransa Ortadoğu'daki sömürgelerinden çekildiklerini ilan edeceklerdir. Fransa uzak doğu için tamamından geri çekilirken İngiltere henüz buralarda konumunu kısmen de olsa korumaktaydı⁷³. İtalya dış siyasetini, Akdeniz'de eski Roma İmparatorluğu'nu yeniden kurmak amacını güdecek derecede sömürgeci bir kuvvet olarak belirdi. Bu kuvvetin ilk hedefi, kendisini savaş sonrası yağmalarından faydalandırmayan İngiltere ve Fransa oldu. Böylece de Avrupa'nın Emperyalist ve Kapitalist cephesi, bu defa kendi içinde yeni bir parçalanmaya uğramış oldu⁷⁴.

Her iki devletin birbirinden ayrı olarak düşündüğü noktalardan biri de Almanya'nın Versay Antlaşması'ndan kurtulma aşaması olduğu söylenebilir. Almanya'daki Nazilerin çalışmaları bütün devletleri tedirgin ederken Fransa, Küçük Antant Devletleri ile ilişkilerini sıklaştırırken Sovyet Rusya kartını da ortaya koyacaktır. Böylece eski Fransız-Rus İttifakının yerini yeni Fransa-Sovyet Rusya ittifakı alacaktır. Bu durum içerisinde İngiltere tavrını net olarak ortaya koyamaması

⁷²Karabulut, **a.g.t.**, s.35.

⁷³Uçarol, **a.g.e.**, s.543.

⁷⁴Emrah Biner, "II.Dünya Savaşı Döneminde Türk Basınının İngiltere'ye Bakışı" **İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, İstanbul, 2008, ss.5-7.

diğer taraftan Japonya ve İtalya için birer cesaret kaynağı olacaktır ki bu karşıt bir ittifakın gelişmesine sebep olacaktır⁷⁵. İngiltere ise buna karşılık Fransa'nın endişelerini giderici herhangi bir tutum sergilemezken bunun aksine bir şekilde sakin kalmayı tercih etmiştir. Fransa'nın Almanya'ya yönelik sıkı askerî ittifak arayışları bu nedenle İngiltere tarafından kabul görmemiştir. Bu durumda Fransa, Almanya'nın tekrar kendini toparlamasından ne kadar çekiniyorsa İngiltere'nin de Fransa'nın Avrupa'da potansiyel hâkimiyetinden en az o denli çekinmesi ve antlaşmada bir revizyon yapılmaması ve Almanya'nın dışlamasının barışın sonunu getireceği fikrinin yaygın olması da etken olarak sayılabilir. Oysa İngiltere'nin, Fransa ile ittifaka girmeyi kabul etmiş olması, Fransa'yı da daha uzlaşmacı bir yapıya büründürcek, geçmiş bir ihtimal olarak ortaya çıkacaktır.⁷⁶ Büyük Britanya ve Fransa, Alman silahlanmasına da dokunmamaya karar verdiler çünkü başka yapacakları bir şey yoktu. Büyük Britanya ortak güvenlik ve Milletler Cemiyeti'nden vazgeçmeye henüz hazır değildi. Fransa'nın morali o kadar bozuktu ki kendini toparlayıp önsezilerine göre hareket etmek gücünden yoksundu. Fransa, tek başına hareket etmeye cesaret edemiyordu ve Büyük Britanya da birlikte hareket etmeyi reddediyordu.

İtalya ve Japonya maddelerinde açıklandığı gibi Habeşistan'ın ve Mançurya bölgelerindeki işgaller bu durum içerisinde gerçekleşecektir. Ancak şu durumu da belirtmek gerekir ki bu gelişmeler karşısında iki devlet baskın bir politika uygulayamazsa da kendi kurdukları silahsızlanma paktlarını ortadan kaldırarak ağır bir şekilde silahlanma yoluna gideceklerdir.

İtalya'nın Habeşistan'ı işgal etmesiyle birlikte bu iki devletin dış politikasında yeni bir yol ayrımına gideceklerdir. İngiltere ve Fransa ayrı ayrı olarak İtalya ile yaptığı anlaşmalarla Avrupa'da çok rahat hareket etmesine olanak sağlarken, ipin ucunu ciddi şekilde kaçıracaklardır. Çünkü her iki devlet İtalya için Stresa Antlaşması ile sağlamış oldukları konumu kavramakta geç kalacaklardır. Hatta böyle bir durumdan sonra İngiltere, Almanya ile bir silahlanma şartlarını benimseyen bir antlaşma yapması I. Dünya Savaşı galiplerini bir araya getiren son antlaşma olacaktır. Aslında böyle bir durum Hindistan noktasında İngiltere'yi

⁷⁵Armaoğlu, a.g.e, ss.300-302.

⁷⁶Merve Özkan Borsa, "İki Dünya Savaşı Arası Dönemde İngiliz Dış politikasının Analizi", **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, S.5, 2016, ss.81-102.

tedirginliğe sevk etmişse de bu davranış diğer devletlerin alacağı konum kendilerinin çok fazla ileri gidememesine sebep olacaktır⁷⁷.

Versay Antlaşması'na aykırı olarak Almanya'nın Ren bölgesine ani bir şekilde asker sevk etmesiyle birlikte devletler arasında belirgin şekilde politik ayrımın ortaya çıkmasına neden olacaktır. Fransa Devleti bu durumdan rahatsız olurken İngiltere durumun o kadar vahim olmadığını belirterek zaten bu bölgenin Versailles ile koparılan bir bölge olması sebebiyle herhangi bir tepki göstermeyecektir. Bu tutum Almanların, Avusturya'nın ardından Südet bölgesini işgalinde de geçerli olacaktır. Almanya'nın yayılmacı siyaset izlemesi ve hızla silahlanmasına karşı, İngiltere'nin yatıştırma politikasını gütmesi Fransa için son derece zor ve katlanması sıkıntılı bir hâl almış yine de katlanmıştır. Çünkü İngiltere'nin de desteği olmadan Almanya'ya karşı bir başarı elde etmeleri son derece zordu. Mecburen Fransa da yatıştırma politikası doğrultusunda hareket etmek zorunda kalacaktır⁷⁸. Almanyanın saldırgan tutumuna karşı Chamberlain yatıştırma siyaseti, Münih Konferansı girişimi ile İkinci Dünya Savaşı'nın ilk etabı engellenmiş oldu⁷⁹.

1.1.2.2. ABD'nin II. Dünya Savaşı Öncesi Dış Politikası

1764-1765 tarihleri arasındavergi yüzünden İngiltere ile Kuzey Amerika'daki 13 kolonisi arasında mücadele başlamıştı. Silahlı mücadeleyi kazanan bu koloniler, 4 Temmuz 1776 tarihinde yayınladıkları "Bağımsızlık Demeci" ile Amerika Birleşik Devletleri ismi ile bağımsızlığını ilan etmiştir. ABD bağımsızlığını kazandığı süreçte İngiltere'ye karşı da amansız bir mücadele yürütmüştür⁸⁰.

⁷⁷ Henry Kissinger, **Diplomasi**, Çev.İbrahim H.Kurt, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000, ss. 329-335.

⁷⁸Kaldı ki İngiltere'nin Alman yayılmasına karşı politikası son derece zayıftır. Hatta Çekoslovakya'nın bölünmesi meselesi bizzat Chamberlain ve Hitler arasındaki bir görüşme sonrasında gerçekleşecektir. Fransa ve İngiltere'nin tutumu hakkından daha detaylı bkz. Kissinger, **Diplomasi**, s. 323-358.

⁷⁹ Ali Servet Öncü, Oğuzhan Ekinci, "İkinci Dünya Savaşı Öncesi Beklenmeyen Gelişme: 23 Ağustos 1939 Tarihli Alman Rus Paktı" **Dergi Park Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.182, S.182, Nisan, 2009, s.246.

⁸⁰ Janko Von Musolin, **Hürriyet Bildirgeleri**, Çev.Necmi Zeka, Belge Yayınları, İstanbul, 1983, ss.79-84.

İngilizlere karşı başlattığı bu bağımsızlık mücadelesini kazanan ABD 1861 tarihine kadar hızlı bir şekilde büyümüştür⁸¹. ABD 1803'te Luizannayı Fransa'dan; 1819'da Florida'yı İspanyollardan; 1845 yılında Meksika'dan Teksas'ı; 1846 yılında İspanya'dan Oregon'u; Meksika ile yapılan savaş neticesinde bütün güneydoğu bölgesini Meksika'dan; 1867'de Alaska, ABD tarafından Rusya'dan satın almıştır⁸². Böylece ABD kendi kıtasında büyük bir yayılcılığa başlamıştır.

Diğer koloni paylaşma savaşlarında olduğu gibi ABD'nin tarafını tutan Avrupalı büyük devletler asıl olarak buralardaki kendi çıkarlarını koruma yoluna gideceklerdir. Bu doğrultuda Birleşik Devletler kendilerine karşı bir sempati sonucu desteğin olmadığını görmüş ve Avrupa diplomasinin kendilerine ciddi zararlar verebileceğini anlamışlardır. İşte bu doğrultuda yaklaşık olarak yüz yıldan fazla sürecek olan yalnızlık politikasını kendilerine disiplin haline getirecektir.

Amerika kendini koruma düşüncesiyle oluşturduğu yalnızlık siyasetine rağmen kendi kıtası dışında yeni sömürge faaliyetlerine girişti⁸³. İlk olarak Hawaii Adaları'nı geçici olarak işgalde bulduysa da 1898'de Havai takımadaları tamamen işgal edilerek halk köleleştirilmiştir. 1898'de İspanya'ya savaş ilan ederek Paris Antlaşması'yla Filipinler, Puerto ve Guam adalarını ele geçirerek yayılcı siyaset izlemiştir. İzlediği bu politikaya rağmen Avrupa'ya karşı ise ABD Başkanı James Monroe'nin 2 Aralık 1823'te ilan ettiği "Monroe Doktrini" ABD'nin dış politikasında uzunca bir dönem etkili olmuştur⁸⁴. Monroe Doktrini'nin temeli, "Eski Dünya" olarak adlandırılan Avrupa ile Yeni Dünya olan Amerika'nın kalın çizgilerle birbirinden ayrılmasına dayanır. Monroe Doktrini'ni uygulama ve koruma safhasında olmuştur. Monroe Doktrini ile resmileşen bu politikaya göre Amerikalılar kendi güvenliğini tehdit edecek herhangi bir unsur olmadıkça ne bir devletin kendilerine dokunmasına ne de kendilerinin bir devlete dokunmasını uygun görmeyecektir. Asıl olarak zaten Amerika'nın I. Dünya Savaşı'na girmesi de bu sebeple olacaktır. Çünkü Almanya Müttefik Devletler ile ticaret yapan ya da iş birliği içerisinde olan bütün devletlere cephe alacaktır. ABD, bu yalnızlık politikasından

⁸¹ Julien Claude, **Amerikan İmparatorluğu**, Çev.Tahsin Saraç- Aysel Gülercan, Hint yayınları, 1969.

⁸² Erol Tümertekin, **AngloAmerika**, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1970, ss.171-187.

⁸³N.V Yeliseyeva, **Yakın Çağlar Tarihi**, Çev. Özdemir İnce, İstanbul, 2010, s.286.

⁸⁴Murat Özata, İkinci Dünya Savaş Sonlarında Abd belgelerine Göre Türkiye-ABD ilişkileri, (1943-1945), **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (**Yüksek Lisans Tezi**), İstanbul, 2011, s.24.

1914'te ayrılmış ancak 1920'de tekrar dönmüştür⁸⁵. Amerikan halkını savaş zorunluluğuna sokan şey daha çok Almanlar'ın “*dehşet*” politikasıydı⁸⁶. I. Dünya Savaşı'nın şiddetli bir şekilde devam ettiği dönemde Amerika'nın ticaret ve yolcu gemileri Alman denizaltılarla batırmasıyla birlikte savaşa dâhil olmasına neden olmuştur. Wilson'un 2 Nisan'da Amerikan kongresindeki konuşmasından sonra 6 Nisan 1917 günü Amerika savaşa katıldı⁸⁷. Bu beklenmedik gelişme Müttefikler için son derece iyi bir sonuç doğuracaktır. Çünkü Çarlık Rusya ülkesindeki devrim ile savaştan çekilmiş bunun yerini de bir devletin alması zorunlu bir durumdu⁸⁸.

Amerika'nın savaşa girmesiyle birlikte mevcut savaşın hızlı ve çabuk kazanılmasında etkili olmuştur. Ancak Avrupa'nın üç yüzyıldır beri tanıdığı ve korumak için savaşa girdiği dünya düzeni ile çok az ilişkisi olan amaçlar için bunu yapmıştır. Amerika dünyadaki güç dengesi oluşumunu beğenmiyor ve gerçek politika uygulamasını ahlak dışı buluyordu. Devletler arası ilişkilerde Amerika'nın temel kriterleri, self determinasyon ortak güvenlik ve demokrasidir ki, bunların hiç birisi, daha önceki hiçbir Avrupa anlaşmasında yer almış şeyler değildi⁸⁹.

Wilson tarafından ileri sürülen 14 madde âdil ve devamlı bir barış düzeninin kurulmasını arzu etmiştir ve barışa giden yolu açmıştır⁹⁰. Çünkü Müttefiklerin dahi kabul ettiği bu noktalar mağlup devletler tarafından da büyük bir ümit ile sahiplenilmiştir. Ancak çok geçmeden Paris Barış Konferansı'nda oluşturulmaya çalışılan yeni dünya düzeninde Avrupalı diplomasi tarafından bu kriterleri hiçe sayıldığının ya da sahiplenilen tarafların ise sadece kendileri için sadece bir kılıf olarak kullanıldığı bariz bir şekilde ortaya çıkacaktır. Wilson'un ortaya atmış bu noktalar doğrultusunda en ehemmiyet verdiği kısım Milletler Cemiyeti idi. Çünkü bu teşkilatın dünya barışı için büyük bir önemi vardı. Wilson siyasal felsefe olarak ABD'nin iki okyanusla korunmuş coğrafi konumunun ve cumhuriyetçi yönetim biçiminin bu ülkeye dünyaya barışı getirmek için bir misyon yüklediğini düşünüyordu. ABD'nin sahip olduğu böyle bir birikimi insanlığın ortak yararı için

⁸⁵Tayyar Arı, **Uluslar arası İlişkiler ve Dış Politika**, Alfa Akademi, İstanbul, 2001, s.190.

⁸⁶Allan Nevis, Henry Steele Commager, **ABD Tarihi**, Çev. Halil İnalçık, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2005, s.371.

⁸⁷Nevis, **a.g.e.**, s.372.

⁸⁸Armaoğlu, **a.g.e.**, ss. 91-106.

⁸⁹Kissinger, **Diplomasi**, s. 247.

⁹⁰Cevdet Teke, **a.g.m.**, s.33.

kullanmasıydı. Bu amaç etrafında inşa etmek istediği yeni uluslar arası düzenin merkezi olarak Milletler Cemiyeti'ni görmek istiyordu⁹¹.

Amerika Paris konferansında Milletler Cemiyeti'nin kurulması kabul edilmesi ile birlikte diğer görüşmelere önem vermeyerek ülkesine dönecektir. Ancak bundan sonra hiçbir şey istediği gibi olmayacaktır. Amerika kamuoyu bir kere Versailles Anlaşması'nı son derece acımasız olarak görmekte bu antlaşmanın İngiltere ve Fransa tarafından tamamen Almanya'nın ezilmesi için imzalandığını görmekteydiler. Bu ise zaten yüzyıllık bir Amerikan politikasına son derece aykırı bir durumdu. Diğer durum ise Milletler Cemiyeti idi ki burada ki karşılılık esası zaten Monroe ruhuna aykırıydı. Çünkü cemiyet teşkilatlanmasındaki 10. Madde gereği eğer ki cemiyet üyelerinden birisine herhangi bir saldırı olursa diğer üyeler yardıma gidecekti. Yine bu durumda Amerika kamuoyu tarafından kabul edilmeyecektir. İngiltere ve Fransa'nın tutumları ise bu duruma adeta köstek olmaktadır ki zaten Amerika, Wilson'un seçimi kaybetmesi ile ne Milletler Cemiyeti'ne üye olacaktı ne de Versailles Antlaşması'nı kabul etmeyecekti.

Amerika bu durum içerisinde katılmış olduğu Avrupa politikasında tekrardan bir hayal kırıklığı yaşayacaktır ki buda tekrardan inzivaya çekilmesine sebep olacaktır. Bu süreçten sonra II. Dünya Savaşı'na kadar kendi etrafındaki koşullar içerisinde yoğrulmasını sağlayacaktır. Ancak Amerika burada eskisi gibi kapalı bir politika izlemeyecek XIX. yüzyıl ortalarında etkinliğini arttırdığı Uzak doğu'daki faaliyetlerine devam edecektir. Bu dönemde Amerika'nın asıl ilgisini çeken durum Asya, pasifik ve özellikle de Çin pazarına odaklanarak yükselen Japon emperyalizmini izlemeye almıştı⁹². Daha 1921'de Amerika, İngiltere ve Fransa'nın da desteğini alarak pasifikteki sorunları çözüme adıyla emperyalist devletlerin çıkarına saygı gösterecekleri bir antlaşmayı imzaladılar. İkinci olarak deniz güçleri sınırlandırıldı. Amerika, 1919-1939 yılları arasında dünya imalatının neredeyse yüzde ellisini elinde tutmaktaydı. 1929 ekonomik buhranla birlikte Amerika ekonomisi büyük bir sekteye uğradı.

Bu süreçte dünya ticaretini geliştirerek kredi ve yatırım olarak ihraç ettiği sermayeyi yarattı. Avrupa'ya bol miktarda borç veren Amerika, verdiği borçları

⁹¹ Gültekin Sümer, "Amerikan Dış Politikasının Kökenleri ve Amerikan Dış Politik Kültürü" **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, C. 5, S.19 Güz, 2008, ss. 119-144.

⁹²Haluk Gergen, **Kan Tadı ABD'nin Kara Tarihi**, Yolyordam Kitap ve Basım, İstanbul, 2012, s.190.

alamaması ve güvensizlik ortamıyla birlikte 1929 büyük krizi ortaya çıkmıştı. Başta Amerika olmak üzere dünya da nerdeyse üretim durmuş, işsizlik ve yoksulluk artmıştı. Üretim seviyesi 1920'deki gelir düzeyine inmişti. Bu süreçten bir çok sanayi devi ülkeleri etkilemiş, Asya'da ve Rusya'da etkisi daha az hissedilmiştir. 1933'te alınan tedbirle birlikte toparlanma süreci başlayacak ancak toparlanma 1940'ları bulacaktır. Bu dönem de bile üretim ancak on yıl önceki seviyeyi yakalayabilecektir. Amerika 1930'lu yıllarda dış ilişkilerin de geri çekilmeyi daha doğrusu saldırgan müdahaleyi ertelemeyi denedi ancak bu emperyalist rekabete kayıtsız kalmak silahlanmayı terk etmek anlamına gelmiyordu. Ekonomik kriz, Avrupa'da faşist liderlerin ortaya çıkmasına ve destek görmesine zemin hazırladı. Avrupa'da Almanya ve İtalya yayılcı siyaset izlerken, Asya'da Japonya etkin güç haline gelmiştir. İtalya ve Almanya'nın yayılcı siyasetine göz yuman Amerika, uzak doğuda sömürgelerinin tehlikeye düştüğünü görerek Japonya'ya karşı katı tedbirler almaya başladı. Aslına bakıldığında Amerika'nın bu savaşa dahil olması sömürgeci(emperyalist)bir tutum içerisinde olmasıdır. Bu durum aslında Amerika'nın genişlemesi demektir.Bu alan ise son dönemlerde Avrupalı devletlerin ilgisinin azaldığı bir nokta olacaktır. Yine anlaşılacağı üzere Avrupalı devletlerden uzak durma çabası Amerika'yı böyle bir amaca yöneltmiş ise de sonraki gelişmeler yeni bir güçlü devletle rekabet haline sokacaktır. Bu devlet de şüphesiz ki Japonya olacaktır. Bu noktadan hareketle Amerika'nın ilk hedefi Asya'da Çin pazarında etkili olmaya çalışan Amerikan emperyalist çıkarlarını tehdit eden olan Japonya olacaktır.

Belirtmeden geçemeyeceğimiz önemli noktalardan bir tanesi ise Amerika'nın silahsızlanma konferanslarında ya da antlaşmalarında son derece etkili olmasıdır. Daha önce değinilen bu antlaşmalar dizisinde Amerika'nın elde etmiş olduğu konum dikkate şayan bir durumdur. Çünkü İngiltere ilk kez bir devlete isteyerek kendisinden daha büyük bir deniz kuvvetine sahip olmasına izin verecektir ki bu Amerika olacaktır. İşte bu durum askeri anlamda özellikle de denizlerde Amerika'nın güçlenmesini sağlayacaktır⁹³.

⁹³Armaoğlu,,**a.g.e.**, ss. 267-271.

1.1.2.3. Sovyet Rusya'nın II. Dünya Savaşı Öncesi Dış Politikası

Rusya, 17. yüzyılın sonlarında Altın Orda ve diğerlerinin mirasçısı bir Asya imparatorluğu idi ve henüz Avrupa devleti olmayı başaramamıştır⁹⁴. Rusya'nın modernleşmesi denince ilk akla gelen isim I. Petro'dur⁹⁵. Petro döneminde idari ve askeri yapıdan toplumsal alana kadar geniş bir reform hareketi başladı. Bu doğrultuda Rusya'nın 18 ve 19 yüzyıldaki temel amacı Avrupa devleti olmak ve öyle kalmaktır.

Çarlık Rusya, 19. yüzyılın sonları 20. yüzyıl başlarında farklı ittifaklar içerisine girmesinde geliştirdiği dış siyaset etkili olmuş, İtilaf grupları içerisinde yer almasında ise kendisine verilen vaatlerin milli politikalarının örtüşmesi etkili olmuştur. Bu doğrultuda savaştan sonra yüzyıllardır hayalini kurduğu boğazlara kavuşacak dolayısıyla sıcak denizlere sahip olacaktır. Ancak işlerinin hesapta olmayan bir şekilde gitmesiyle birlikte savaşta çok zor duruma düşecektir. Çarlık Rusya bir taraftan savaşın getirdiği sıkıntılar içerisinde ezilirken diğer taraftan ülkesinde bir takım fikir hareketlerinin ve isyanların ortaya çıkmasını önlemeye çalıştı. 22 Ocak 1917'de "Kanlı Pazar" yıl dönümünde yiyecek ve içecek sıkıntısı çeken halk yönetime karşı Petersburg'ta ayaklanma başlatmış ve ayaklanma mart ayında giderek şiddetlenmiştir. II. Çar Nikola ayaklanmalar karşısında Duma Meclisi'ni dağıtmıştır. İsyanı askerler ve halkın dahil olmasıyla birlikte Duma Meclisi yeniden açılmıştır. İsyanları durdurmakta güçlük çeken II. Nikola 15 Mart 1917'de tahtan çekilmiştir.⁹⁶ Böylece yönetim geçici hükümete bırakılmış 303 yıllık Romonov Hanedanlığı meşru yol ile son bulmuştur⁹⁷. II. Nikola'nın tahttan çekilmesiyle birlikte Rusya'da Çarlık yönetimi sona ermiş ve Sovyet yönetiminin temelleri atılmıştır. Yeni yönetimin şekillenmesinde etkili olan Marksist gruplar, çıkan karışıklıkların etkisiyle çarı görevden uzaklaştırarak devrimi sonuçlandırdılar. En sonunda ülkede devam eden Bolşevik ve Menşevik kavgası sona erecek, bu çatışmanın galibi Bolşevikler olacak artık Çarlık Rusya'nın yaptığı bütün gizli antlaşmaları dünyaya ilan edilecektir.⁹⁸

⁹⁴Geoffrey Hosking, **Rusya ve Ruslar, Erken dönemden 21 Yüzyıla**, Çev. Kezban Acar, İletişim yayınları, ss.247-255.

⁹⁵ Kezban Acar, **Orta Çağdan Sovyet Devrine Rusya**, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2009, s.141.

⁹⁶Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi**, TTK Yayınevi, Ankara, 2010, s.437.

⁹⁷Nahide Şimşir, **Rus Devleti Tarihi (XVI-XX Yüzyıllar)**, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2010, s.160.

⁹⁸HewStrachan, **a.g.e.**, s.279-281.

Devrim'in sona ermesinden sonra Bolşevikler, Brest-Litowsk Antlaşması ile I. Dünya Savaşı'ndan kesin bir şekilde çekileceklerdir. Yapılan antlaşma doğrultusunda Sovyetler; Polonya, Litvanya ve Estonya'dan çekiliyordu. Ayrıca Osmanlı'yı ilgilendiren kısmı ise Doğu Anadolu bölgesinden çekilirken Kars, Ardahan ve Batum'dan kuvvetlerini geri çekiyordu⁹⁹.

Yeni kurulan Sovyet Rusya'nın bu tutumu eski Çarlık Müttefikleri tarafından son derece sert tutumla karşılaşmasına neden olacak ve bazı kısımlarda eski dostları ile savaşmak zorunda kalacaktır. Ancak şunu belirtmek gerekir ki Müttefiklerin Sovyetleri sert bir tutum sergilemesindeen önemli sebeplerden biri III. Enternasyonal'i ilan etmesi olmuştur. Ancak her ne kadar Müttefik devletler Sovyetlere karşı hepsi beraber saldırıya da bunda pek başarılı olamadılar.¹⁰⁰ Sovyet Rusya'da, Avrupalı devletler tarafından maruz kaldığı bu tutumdan dolayı ciddi bir güvensizlik oluşmuştur. İşte bu güvensizlik duygusu içerisinde Sovyetler, Batılılar tarafından ortadan kaldırılma endişesine kapılacaktır. Bundan dolayı Batılı devletler Sovyetleri bir süre resmen tanımakta tereddüt ettiler. Sovyetlerin Batılı devletler tarafından tanınması, 1924 yılında İtalya, İngiltere ve Fransa son olarak da 1933 yılında ABD tarafından olmuştur.

SSCB büyük devletlerle olan diplomatik ilişkilerini genellikle 1921 ile 1923 arasında başladı ve her seferinde ilişki kurduğu ülkeye burada karışıklığa neden olmayacağına dair söz verdi. Anca 1920 ortasındaki dünya devrimi görüşünden uzak kaldı. Bu durum sadece Sovyet Birliği'nin büyük bir güç olması için konumunu sağlamlaştırmaktı.¹⁰¹

Bu ortam içerisinde diplomatik olarak tanınan Sovyet Rusya ile batı ilişkileri normalleşirken 1922 yılında Cenova'da toplanan dünya ekonomik konferansı sürecinde Almanya ve Sovyetler arka planda bırakılmış, bu durum tabii olarak her iki devlet arasında bir yakınlaşma ortaya çıkmıştır. Cenova yakınlarında Rapallo'da bir antlaşma imzaladılar. Bu antlaşmayı 1926 yılında Berlin'de yeni bir antlaşma imzalanarak ilişkiler daha sağlam temeller üzerine kurulmaktaydı. Berlin Antlaşması, Bismarck'ın 1887'deki karşılıklı teminat antlaşmasına benzetilmekle beraber bu antlaşma Hitler'in etkin olduğu döneme kadar devam edecektir.

⁹⁹Yılmaz, a.g.e., ss.138-139.

¹⁰⁰Armaoğlu, a.g.e., ss.168-173.

¹⁰¹Goffy, a.g .e., s.673.

Sovyetler, Almanya meselesini bu şekilde hallettikten sonra henüz büyük devletler ile gereği kadar bir münasebet kuramamıştı. İşte bu sebeple Sovyetler sürekli olarak kendisini endişe içerisinde hissediyordu. Bu sebeple ilk olarak Locarno bağlantısına karşılık olarak etrafındaki devletler ile karşılıklı antlaşmalar yoluyla kendisini güvence altına almak istediye de burada Türkiye, İran, Litvanya ve İran dışındaki devletler tarafından pek de dikkate alınmadı. Ancak bu durum Sovyet Rusya'yı silahlanma yönünde harekete geçirirken Kellogg Paktı da kendileri tarafından bir tehlike olarak algılanmaktaydı. Buna karşılık Sovyet Rusya, Litvinov Protokolü ile Kellogg Paktı'na bir tedbir alma yoluna giderken bu pakta bu sefer Estonya, Letonya, Litvanya, Polonya, Türkiye ve İran imzacı taraflar olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁰².

1935'ten itibaren daha etkin güç olmak için harekete geçen Sovyet Rusya III. Enternasyonal Kongresi'nde popüler bir politika ile gündeme geldi. Komünist Partiler, kendi ülkelerin de faşist nitelikli saldırıları kontrol altına almaya çalışan politik kuruluşlarla işbirliği yapacak ve bunlardaki silahlanmayı destekleme kararı almıştır¹⁰³. Sovyet Rusya bununla da kalmamış Milletler Cemiyeti'nden ve uluslararası arenada faşist(saldırgan) devletlere barış gücünün sevk etmesini talep etmiş ancak burada başarı sağlayamamıştır. Milletler Cemiyeti'nin suskunluğu karşısında İtalya, Etiyopya'ya, Japonya ise Mançurya'ya saldırmış, İspanya'da ise iç savaş çıkmasına olanak sağlamıştır. Sovyet Rusya faşizmi engellemek için çaba sarf ederken İngiltere ve Fransa bu duruma sessiz kalarak müdahaleden kaçınmıştır. Bu gelişmeler dizisi ardından Sovyet Rusya, Stalin ile daha etkin bir dış politika izleyecektir. İlk olarak şaşılacak şekilde Hitler ve Stalin işbirliğinin etkin bir şekilde karşımıza çıktığını söylemek mümkündür. Hitler iktidara geldiğinde Stalin, uzlaşma için bazı girişimlerde bulunmakta zaman kaybetmedi. Stalin, 1934'ün Ocak ayında yapılan On Yedinci Parti Kongresi'nde şöyle diyordu: *“Almanya'daki faşist rejimle pek dost değiliz. Burada sorun faşizm değildir ; örneğin İtalya'daki faşizm, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin bu ülke ile iyi ilişkiler kurmasına engel*

¹⁰² M. Litvinov, bu uluslararası girişimin düzenlenişi sırasında Sovyetler Birliği'nin bilinçli şekilde dışarıda bırakılmasının söz konusu girişimin gerçek anlamını ortaya koyduğunu belirterek şunları söylemekteydi: “Besbellidir ki kurucuları bu pakta, Sovyetler Birliği'ne karşı bir tecrit ve mücadele aracı olarak tasarlayıp tezgâhlanmış bulunmaktadır. Pakta yapılışına ilişkin müzakereler, Sovyetler Birliği'ni kuşatma politikasının bir devamı olmuştur.” şeklindeki açıklaması Sovyetlerin Batılılara karşı duyduğu güvensizliği açığa vurmaktaydı.; Dilek, “**a.g.m.**”, s.156.

¹⁰³ Nicholas V. Riasanovsky, Mark -Steinberg, **Rusya Tarihi**, Çev. Figen Dereli, İstanbul, 2011, s.558.

olmamıştır... Bizim temel aldığımız nokta, eskiden olduğu gibi şimdi de yalnız ve yalnız SSCB'dir. SSCB'nin çıkarları, barışı bozmayacak bir ülke ile yakınlaşmayı gerektiriyorsa, hiç tereddüt etmeden bunu yaparız."¹⁰⁴

Stalin'in üzerinde durduğu en önemli nokta tamamen milli menfaatler doğrultusunda bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır ki bu durumda antlaşma yaptığı devletin ne tür bir ideoloji benimsediği çok da önemli bir kıstas olmadığı açık bir şekilde ortadadır.

Stalin, Nazi Almanyası'nı hedef alan ilk girişimleri reddedildikten sonra, istemediği halde Hitler karşıtı devletlere yaklaşmak zorunda kalmıştır. Stalin, zamanla Hitler'in Bolşevikler'e karşı tutum ve söylemlerinin ciddi olduğu anlayarak onu çevrelemek için mümkün olan en geniş koalisyonu oluşturmaya girişmişti. Stalin yeni stratejisini, Komünist Enternasyonal'in 1935 Temmuz ve Ağustos aylarında yapılan Yedinci Kongre'sinde açıkladı. Bütün barışsever halkların birleşik cephe oluşturması çağrısında bulunarak Avrupa parlamenter kurumlarını çalışamaz hale getirmek için komünist partilerin, tutarlı bir şekilde, faşistler dâhil, anti demokratik gruplarla birlikte oy kullandığı 1920'lerin komünist taktiklerinin terk edilmesi işaretini verdi. Bu politika takipçisi Litvinov olarak karşımıza çıkmaktadır.

Litvinov'un liderliğinde, Sovyetler Birliği, Milletler Cemiyeti'ne girdi ve ortak güvenliği en yüksek sesle savunan ülkelerden birisi oldu. Stalin, Hitler'in "*Mein Kampf*"ında yazdığı şeyleri gerçekleştirmesi ve Sovyetler Birliği'ni de birinci hedefi haline getirmesi olasılığına karşı kendini güvence altına almak için, Wilson'un çalışmasını tekrarlamaya hazırды. Bir siyaset bilimci olarak Robert Legvold, Stalin'in amacının kapitalist dünyayla barış yapmak değil, onlardan olabildiğince çok yardım koparmak olduğuna işaret etmiştir.

Karşılıklı derin itimatsızlık duygusu, demokrasiler ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilere egemendi. Stalin, 1935'te Fransa ile ve onu izleyen yıl Çekoslovakya ile paktlar yaptı. Fakat 1930'lu yılların Fransız liderleri, karşıt bir yön izleyerek askeri görüşmeleri reddettiler. Batı diplomasisi de, Stalin'in, Sovyet karşıtı kapitalist entrika paranoyasını rahatlatacak hiçbir şey yapmadı. Sovyetler Birliği ile Locarno Paketi'nin sona erdirilmesine ilişkin olarak hiçbir diplomatik temas yapılmadı ve Sovyetler Münih Konferansı'ndan da tamamen dışlandı. Doğu

¹⁰⁴Kissinger, a.g.e., s.361.

Avrupa'da bir güvenlik sistemi oluşturulması için görüşmeye de isteksizce ve ancak 1939'da Çekoslovakya'nın işgalinden sonra çok geç olarak çağrıldı. Sovyetler, Alman tehdidine karşı ancak kendi tedbirleri ile önlem anlamaya çalışmaktaydı. Bunun yolu da şüphesiz ki bir sonraki adımı Rusya olacak Polonya topraklarıdır. Burada sürdürülen politika doğrultusunda Polonya'nın ikiye bölünerek işgal durumuna karşılık bir tampon bölge oluşturulması ön görülmekteydi¹⁰⁵. Münih Anlaşması ile Çekoslovakya'nın Südetler bölgesinin Almanya'ya bırakılması üzerine Batı ile yaptığı ittifaklara güveni azalan Stalin, yaklaşan savaş için hazırlıkları tamamlamak için gerekli olan zamanı kazanabilmek maksadıyla Hitler'le anlaşmaya karar verdi. Stalin Almanya'ya karşı Batı ile işbirliğini savunan Litvinov'u, görevden aldı yerine diktatörlerle işbirliği savunan Molotovu atandı¹⁰⁶. Rusyanın bu tutumuyla birlikte Alman Hükümeti, 1939 Temmuzundaki bir direktifiyle Alman basınında Sovyet karşıtı yazılar yazılmasını da yasaklamıştır¹⁰⁷.

Almanya ile SSCB arasındaki saldırmazlık paktı bir müddet yürürlükte kalmıştır. Ancak Almanya 22 Haziran 1941'de Sovyetler Birliği'ne saldırarak I. Dünya Savaşı'nın geleceğini en kesin biçimde etkileyen olaylardan birisi olan Alman-Sovyet savaşı başlamış oldu¹⁰⁸.

Bütün bu gelişmelerden anlaşıldığı üzere Sovyetleri, ilk kurulduğu günden itibaren batıya karşı bir güvensizlik içerisinde ki bu durumun karşılıklı olması devletlerarası münasebetlerin kurulmasını zorlaştıran en önemli etki olacaktır. İşte buradan kaynaklı olarak değişik kombinasyonlar deneyen Sovyetler, ikinci dünya savaşına kadar bu durumdan vazgeçmeyecektir. Ancak özellikle çekindiği bir durum mevcuttur ki bununda Hitler olduğunu belirtmemiz gerekir. Buradan kaynaklı olarak büyük devletler ile kombinasyonlar geliştirirken dikkat ettiği en önemli hususta Almanya olacaktır. Savaşın hemen arifesine kadar yapılan açıklamalar savaş süresinin başlangıç durumunda da diğer bölümde açıklanmaya çalışılacaktır.

¹⁰⁵Kissinger, **Diplomasi**, s.358-365.

¹⁰⁶Emrah Biner, "II. Dünya Savaşı Döneminde Türkbasının İngiltere'ye Bakışı", **İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi** ; Liddell Hart, **II. Dünya Savaşı Tarihi**, C. I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000, s.18.

¹⁰⁷BCA, 030-.0-010-0.0-231-560-10.

¹⁰⁸Barış Ertem, "Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet ilişkileri (1939-1947)" **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.3., S.11, Yaz 2010, s.257.

2. Türkiye'nin Savaş Öncesi Dönemde Takip Ettiği Dış Politika

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin II. Dünya Savaşı dönemine kadar olan politikasını iki kısım şeklinde incelememiz mümkündür: Birinci dönem süreci 1923-1930 yılları arasında, Lozan Barış Antlaşması'ndan geriye kalan problemlerin çözümlenmesi aşamasıdır. Diğer aşama olan 1930 yılından sonra ise ortaya çıkan karışık ortamda mümkün olduğunca savaş kutuplarından uzak kalma uğraşı dönemidir. İlk dönemde Lozan'dan kalan meselelerden İngiltere ile Musul, Fransa ile Osmanlı Borçları Meselesi son olarak da Nüfus Mübadelesi Meselesi de Yunanistan ile olacaktır¹⁰⁹.

Musul Meselesi, Lozan'da sert tartışmalara neden olmuş ise de tam olarak net bir sonuca ulaşılamamıştır. Lozan Antlaşması'ndan ikili görüşmelerle çözümlenmesi kararlaştırılmış ancak burada da çözülemez ise Milletler Cemiyeti'ne sevk edilecekti. Burada İngiltere'nin tam olarak isteği gerçekleşmiş Musul Meselesi, iki görüşmeler ile çözümlenemeyince kontrollerindeki Milletler Cemiyeti'ne sevk edilmiştir. Burada herhangi bir sürpriz olmayacaktır. Milletler Cemiyeti komisyonu ele aldığı bu problemi kısa çözüme kavuşturarak Irak'a dolayısıyla İngiltere'nin denetiminde bırakmıştır, Daha sonra Musul, 5 Haziran 1926'da Ankara Antlaşması ile İngiltere mandasında Irak yönetimine bırakılacaktır. Bunu karşılığında Musul'dan çıkarılan petrolün belirli bir yüzde alınması kararına varılmıştır¹¹⁰.

Fransa ile ilişkilerin temelini Osmanlı Borçları Meselesi ve bu borçların paylaşılması konusunda yaşanan krizler olacaktır. Yapılan görüşmeler neticesinde borçların büyük çoğunluğu Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne kalacaktı. Fransa ağırlıklı olan borçların ödenmesi devletin yeni savaştan çıkması, gerek yeni kurulan devletin ekonomik olarak kötü durumda olması gerekse 1929 Dünya Ekonomik Buhranı esnasına denk gelmesi, Türkiye'nin borçlarını ödemesinde büyük sıkıntı yaşatacaktır. Dünya Ekonomik Krizi'nden dolayı yayınlanmış olan Hoover Moratoryumu ile Türkiye borçları ertelemek isterken Fransa buna itiraz etmiştir ki,

¹⁰⁹Savaş Biçer, "Cumhuriyetin İlk Dönemi Türk Dış Politikası(1923-1938)" Ed.Sertif Demir, **Türk Dış Politikası**, Barış Kitapevi, Ankara, 2017, s.73.; Murat Özata, **a.g.t.**, s.12.

¹¹⁰İlhan Uzgel-Ömer Kürkçüoğlu, "Batı Avrupa'yla İlişkiler", Baskın Oran, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, C. I, İstanbul, 2006, ss. 259-279. Cemal Kemal, "Birinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Musul Meselesi", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.40, Ankara,Kasım 2007, ss. 643-69.; Nevin Yazıcı, "1926-1956 Dönemi Türk Dış Politikasında Musul Sorunu", **CTAD**, S.14, Güz 2011, s. 133-179.

Hoover Moratoryumu tamirat borçlarını kapsıyor olması itirazın ana sebebiydi. Bunun üzerine 22 Nisan 1933 tarihinde yapılan yeni bir antlaşma ile borçlar büyük oranda Türkiye'nin isteğine göre yeniden düzenlendi¹¹¹.

Son olarak ilk dönemin problemlerinden olan ve son derece nazik bir konuma sahip Nüfus Mübadelesi Meselesi ise 31 Ocak 1923 tarihinde Lozan Görüşmeleri esnasında bir karara bağlanmış ve Etabli şekli ile Müslüman ve Rum nüfusun değiştirilmesi kararlaştırılmıştır¹¹². Etabli, sorunu çözümlenirken Türkiye ve Yunanistan arasında gerilimlerin had safhaya ulaştığı dönemler olmuş, en sonunda varılan karar doğrultusunda Ekim 1918 öncesinde Türkiye topraklarında yerleşik olan nüfus hariç diğerleri etapliye tabi olacaktı. Buna rağmen her iki devlet arasında bu sorunlardan dolayı birtakım anlaşmazlıklar devam edecek, bu anlaşmazlıklar savaşı dahi gündeme getirecektir. Ancak yoğun diplomatik çalışmalar neticesinde sorun 1930'lu yıllara çözülmesi mümkün olabilmıştır¹¹³. Bundan sonraki süreçte kurulan dostluk bağları uzun yıllar 1954 yılına kadar sürecektir.

Bahsedilen bu dönemde sadece Lozan problemlerinin belirlediği bir dış politika takip edilmemiştir. Milli Mücadele döneminden beri Türkiye Cumhuriyeti ile siyasi münasebetleri iyi olan Sovyet Rusya, batı politikası adına en gelişmiş diplomatik ağı kurulduğu devlettir. İngiltere ile Musul Meselesi sebebiyle bir gerginlik mevcut iken bundan sebep olarak Fransa'da Türkiye ile siyasi ilişkilerini kısıtlı tutmaya dikkat etmekteydi. Rusya maddesinde de değinildiği üzere Sovyet Rusya'nın Batı'ya karşı atmış olduğu adımların hemen hepsinde Türkiye'nin de bulunduğu söylememiz mümkündür.

Türkiye'nin dış politikasına yön veren en önemli faktörlerden biri güvenlik endişesi olmuştur. Türkiye'yi yönetenler 1923-1930 yılları arasında bağımsızlık ve toprak bütünlüğü açısından en çok Batı'dan korku duymuşlardır. Bu sebeple yönetim biçimi bakımından uzak olmasına rağmen Sovyetler Birliği ile diplomatik yakınlığı

¹¹¹Melek Fırat,-ÖmerKürkçüoğlu, "Fransa'yla İlişkiler", Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, C. I, İstanbul, 2006, s.277-292. ; Perihan Ünlü Soylu, "Osmanlı Borçlarının Çözüm Süreci Üzerine İktisadi Politik Bir Değerlendirme (1928-1933)", **Tarih Okulu Dergisi**, S.21, (Mart) 2015, s. 237-262. <http://dx.doi.org/10.14225/Joh684> (Erişim Tarihi: 24.05.2016).

¹¹²Kemal Çiftçi, (**Tarih, Kimlik Ve Eleştirel Kuram Bağlamında**) **Türk Dış Politikası**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2010, s.163.

¹¹³Yücel Bozdağlıoğlu, "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi Ve Sonuçları", **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S.3, Ocak, 2014, s.9-32.; Fahriye Emgili, "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesinin Türkiye Cumhuriyeti'nin Millî İktisadının Oluşumundaki Etkisi", **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S.3, (Ocak) 2014, s.105-122.

korumuş ve arttırmışlardır¹¹⁴. Bu durumun en önemli nedeni de Batı'nın Türkiye'ye yanlı tutumu daha Musul Meselesi çözüme kavuşamaması, hatta aralarında imzaladıkları Locarno Antlaşması'nı Sovyetler ile beraber kendileri için bir tehlike olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. Bu duruma bağlı olarak Türkiye ve Sovyet Rusya ile 17 Aralık 1925 tarihinde dostluk antlaşması imzalanmıştır¹¹⁵. Yine yukarıda daha önceden bahsedildiği gibi Litvinov Antlaşması içerisinde her iki devlet etkin bir şekilde yer alacaktır¹¹⁶. Görüldüğü her iki devletin kurmuş olduğu siyasi ilişkilerin temel dayanağını Türkiye'nin dış siyaseti açısından Batı'ya karşı yanında güçlü bir müttefik arama arayışı içerisinde barışçıl bir yol izlerken benzer siyaset Sovyet Rusya içinde geçerli olmaktadır.

Değinilmesi gereken önemli konulardan bir tanesi de Türkiye'nin dünya barışına korumaya yönelik yapılan anlaşmalar içerisinde yer almasıdır. Önce Briand-Kellogg Paktı da daha sonra Türkiye tarafından imza edilen Litvinov Antlaşması gibi tamamen barışçıl amaçlarla yapılan çok taraflı olarak karşımıza çıkan antlaşmadır. Türkiye'nin de dâhil olduğu savaşı önlemek için yapılan bir üçüncü antlaşma ise 10 Ekim 1933'te Latin Amerika Devletleri'nin Rio de Janeiro'da imzaladığı savaşı önleme ve uzlaştırma antlaşmasıdır. Bu doğrultuda Türkiye, dünya barışında söz sahibi olabilmek ve katkıda bulunmak için çok yönlü ve diyaloga dış politika izleyerek farklı yönetim şekillerine bakmaksızın diğer devletlerle de barışı amaçlı ilişkiler geliştirmişti¹¹⁷.

İzlenen bu politikanın başlangıcını ise Türkiye'nin 18 Temmuz 1932'de Milletler Cemiyeti'ne üye olması takip edecektir¹¹⁸. Türkiye bu politika ile iki önemli durumu gerçekleştirecektir. Artık Türkiye sadece Sovyet Rusya yanlısı olan dış politikasından uzaklaşarak serbest hareket etmeye başlayacaktı. Hatta Milletler Cemiyeti'ne üye olması Sovyet Rusya tarafından tedirginlik yaratmış olsa da Avrupa'da meydana gelen gelişmelerden dolayı Sovyet Rusya, Milletler

¹¹⁴Haluk Ülman, "Türk Dış Politikasına Yön Veren Etmenler", **A.Ü.S.B.F. Dergisi**, C. XXIII, S. 3 (Eylül 1968), s.244.

¹¹⁵Kamuran Gürün, **Türk-Sovyet İlişkileri**, Ankara, 2010, s.109.

¹¹⁶Armaoğlu,,**a.g.e.**, s. 212-216.

¹¹⁷Dilek, "**a.g.m.**", ss. 152-154.

¹¹⁸Ayhan Kamel, **1923'ten Günümüze Türk Dış Politikası Ve Diplomasisi**, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2014, s.37.

Cemiyeti'neüye olacak, böylece Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerin II. Dünya Savaşı dönemine kadar devam etmesini sağlayacaktı¹¹⁹.

Türkiye'nin bu doğrultudaki hareketlenmesi şüphesiz ki Batılı demokrasiler tarafından da olumlu karşılanacaktır ki bu durum, sonraki dönemlerde iyi ilişkilerin kurulmasında önemli bir temel teşkil edecektir. Türkiye'nin bu dönemde en önemli politikalarından birisi ise yeni revizyonist devletlere karşı kendi sınırlarını güvence altına alma gayesidir. Bunun için batı sınırlarını güvence altına alınması için Balkan Antantı kurulurken doğu da ise Sadabat Paktı¹²⁰ devletin geliştirmiş olduğu önemli politik ilişkilerdendir. Zira 9 Şubat 1934 tarihine imzalanan Balkan Antantı imzalanması¹²¹ son derece yerindeydi ki bu süreci takip eden dönemde İtalya dış politikada faşist emellerini faaliyete dökmekteydi. İşte bu sıradadır ki Milletler Cemiyeti İtalya'ya karşı tedbir kullanırken bu tedbir koyan ülkelerden birisi ise Türkiye olacaktır. Türkiye'nin burada endişe ettiği en önemli kısım "Marenostrum" (Bizim Deniz) olacaktır.¹²² Çünkü İtalyanlar bizim deniz olarak adlandırdıkları Akdeniz için hedef olarak daha zayıf ülkeleri belirlemiştir.

Diğer taraftan İtalyanlar bu dış siyaseti Türkiye tarafından bu sert bir karşılanacaktır ki bu durum belirgin bir şekilde Türk-İngiliz ilişkilerinin iyileşmesini beraberinde getirecektir. İtalya hedefi doğrultusunda Habeşistan'ı işgal etmiş bu davranış karşısında İngiltere; Yunanistan, Yugoslavya ve Türkiye'ye garanti verirken aynı şekilde bu devletlerde İngiltere'ye karşı garanti vermekteydiler¹²³. İngilterenin destek vermesiyle Türkiye, Yunanistan, İspanya, Yugoslavya arasında "Akdeniz Paktı"nı imzaladılar¹²⁴. Görüldüğü gibi Türkiye uluslararası politikada mantık çerçevesi içerisinde kendisine en uygun politik düzenler içerisinde yer almıştır. Bunun en önemli örneğini ise Montreux Antlaşması çerçevesinde görmemiz mümkündür.

İtalya ve Almanya'nın revizyonist hareketlenmeleri bütün büyük devletlerde kaygı uyandırırken bundan endişe duyan devletlerden bir tanesi de Türkiye olacaktır.

¹¹⁹Gürün, **a.g.e.**, ss. 118-132.

¹²⁰Aytekin Çatalçam, "1923-1938 Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası'nda Lozan'ın Etkisi", **Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi)**, İstanbul, 2008. s.63-68.

¹²¹Yusuf Hikmet Bayur, **Türkiye Devletinin Dış Siyaseti**, TTK Basımevi, Ankara, 1973, s.176.

¹²²İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)**, C.I, TTK Yayınları, Ankara, 1989, ss.490-520.

¹²³Armaoğlu, **a.g.e.**, ss. 404-405.

¹²⁴Kazım Karabekir, **İngiltere, İtalya ve Habeş Harbi**, Tecelli Matbası, İstanbul, 1935, S.211, ss.425-426. ; Hamza Eroğlu, **Türk İnkılap Tarihi**, Savaş Yayınları, Ankara, 1990, s.324.

Bu amaç doğrultusunda Lozan Konferansı ile silahsızlandırılan boğazların tehditlere açık olması birçok ülke için son derece tehlikeli bir durum teşkil etmekteydi. İşte bundan kaynaklı olarak Türkiye iyiden iyiye boğazların güvenliği için uluslararası bağlantılarda silahlanma meselesini gündeme getirecektir.

Türkiye'nin Boğazlar konusunda yapıcı bir tutum sergilemesi İngiltere tarafından olumlu bir havayla bir hava ile karşılanmış ve bu alanda ilk destek İngiltere tarafından gelmiştir. Türkiye'nin bu konuda destek gördüğü diğer bir ülke Sovyet Rusya olmuştur. Türkiye Lozan Antlaşması'nda boğazlar konusunda taraf tüm devletlere bildiride bulunarak Boğazlar hakkında yeni bir görüşme yapılmasını talep etmiş ve yapılan görüşmeler neticesinde "20 Temmuz 1936 tarihinde yapılan Montrö Boğazlar Sözleşmesi"¹²⁵ İtalya hariç diğer devletler boğazların hâkimiyetini tamamen Türkiye denetiminde kalmasını kabul edilmiştir¹²⁶. Burada ilginç olan nokta henüz iyi ilişkilerin olmasına rağmen İtalyanların bu antlaşmaya imza atmaması onların niyetlerinin çok da gizli olmadığını anlamamız açısından önemli bir durum teşkil eder ki bu da Türkiye Devleti'nin boğazlar konusunda haklılığını açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

1930'lu yılların sonlarına doğru Türkiye'nin uğraştığı sorunlardan biri ise Fransa ile Hatay Meselesi etrafında olacaktır. Hatay, 20 Ekim 1921 Ankara Antlaşması ile Hatay'da özel bir yönetimin uygulanması ve Türk memurlar tarafından yönetilmesi kararlaştırılmıştır¹²⁷. Ancak 1933 yılından sonra Avrupa'da Almanya ve İtalya'nın yayılcı politikası karşısında Fransa Ortadoğu bölgesinden çekilecekti. Buna karşılık Hatay, Suriye toprakları içerisinde kalacaktır ki bu duruma Türkiye ciddi şekilde itiraz edecektir. Çünkü bu durum Ankara Antlaşması'na aykırı bir durumdu. Mesele, Milletler Cemiyeti'ne taşınmış olsa da kolay bir şekilde çözüm bulunamayacaktır. Türkiye'nin Hatay sınırına asker yığmasına değin varan bir durum içerisinde Fransa, Avrupa'daki sıkıntılı havanın da etkisiyle geri adım atması meselenin ılıman bir ortamda çözümlenmesi sağlanacaktır. İşte bu durumda ilişkilerin yumuşaması Hatay problemine Türkiye açısından olumlu tesir edecektir.

¹²⁵ İsmail Soysal, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)**, C. 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, ss. 493-518.; Yusuf Hikmet Batur, **a.g.e.**, s.177.

¹²⁶Figen Atabey, "Türk-İngiliz Siyasi İlişkileri (1936-1939)", **History Studies (International Journal of History Studies)**, C. 7, S.1, Mart 2015, s. 25-45. ; Armaoğlu, **a.g.e.** , ss. 422-42.

¹²⁷Ali Balcı, **Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler ve Uygulamaları**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2017, s.65.

1936'dan sonra Türkiye bağdaşık olduğu devletlerle sıcak ilişkiler dönemine girecektir. Özellikle İngiltere'ye Boğazlar bölgesinde etkinlik oluşturma Türk askeri üslerinden yararlanma Türk topraklarında gemi bulundurma ve havaalanını kullanma izni vermiş ve İngiliz Brasser firmasıyla demir-çelik işletimi için çalışılmıştır¹²⁸. İngiltere ile ilişkiler geliştirilirken Fransa ile arasındaki sorunları gidermek için diplomatik ilişkileri artırılabacaktır.

4 Temmuz 1937 yılında bir Fransız-Türk Dostluk Antlaşması'nın imzalanması yine ilişkileri iyileştiren önemli bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Görüşmelerin sonucunda devlet olmasına karar verilen Hatay, ilk seçimden sonra milletvekillerinin büyük oranı Türk olunca devletin Türkiye'ye dâhil olması talebinde bulundular. Bu talebin Fransa ve Türkiye arasında görüşülmesi ile 23 Haziran 1939 tarihinde Hatay'ın Türkiye'ye katılması kabul edilmiştir¹²⁹. Böylelikle Misakımilli sınırları içerisinde kabul edilen Hatay on sekiz yıl sonra topraklara dâhil edilmiştir. Üzerinde durulması gereken önemli noktalardan bir tanesi de Hatay'ın diplomasi yoluyla topraklara dâhil olmasıdır. Diplomasi yoluyla bu denli bir başarının elde edilmesi Türkiye Devleti'nin uluslararası arenada başarılı bir yöntem izlediğinin kanıtıdır.

Türkiye ile Almanya arasındaki siyasi faaliyetlere bakıldığında, dış ilişkiler, ilk olarak savaş sonrasında kendi iç işlerine hapsolan Almanya'nın ancak 1933 yılında dış dünyaya açılana kadar dar kapsamda devam etmiştir. Bundan sonraki süreçte Türkiye'nin ekonomik kalkınma politikası gereği dış ekonomik bağlantılara yönelmesi sonucunda ticari hacmini genişletmek isterken tercih ettiği devletlerden bir tanesi de Almanya olacaktır. Ancak ne var ki bu iyi ilişkiler, 1936 yılına, Montreux Antlaşması'na kadar devam edecektir. Türkiye'yi Almanya'dan uzaklaştıran önemli etkenlerden birisi de İtalya olacaktır ki, bu devlet Almanya'nın en önemli müttefikiydi. Almanya, İtalya'nın Doğu Akdeniz'de ve Balkanlardaki faaliyetlerini görmezden gelirken, bu durumdan endişe duyan Türkiye İngiltere ile yakınlaşmaya başlayacaktır. Yine de Türkiye iyi niyetli tavrını sürdürerek, Almanya'nın Versay Antlaşması'ndan kurtulmasını desteklemiş ve bu antlaşmayı Sevr Antlaşması'na benzetmiştir. Südet bölgesinin ele geçirilmesini de Misakımilli'ye benzetmekteydi. Bundan sonra Almanya'nın Çekoslovakya'yı ele geçirerek alarak

¹²⁸Baki Öz, **Bıçağın Sırtında Siyaset**, Anadolu Matbaa, İstanbul, 1996, s.187.

¹²⁹Armaoğlu, **a.g.e.**, ss. 428-432.

Hayat Sahası projesini uygulaması karşısında, Türkiye ise artık bu emperyalist tutum karşısında Almanya'ya karşısında olacak net bir şekilde diğer batılı devletlerin yanında yer alacaktı¹³⁰.

1930'larda Türk devletinin en büyük endişesi, Akdeniz de olası bir İtalyan saldırısıyla karşı karşıya kalmak olmuştur. Nisan 1939 yılında İtalya'nın Arnavutluk'u işgal etmesi bu endişeyi daha da arttırmıştır. Bu durum Türkiye, Fransa ve İngiltere'yi birbirine yaklaştırdı¹³¹. İngiltere ve Fransa, aynı tarihlerde Romanya ve Yunanistan'a verdiği güvence teklifinin aynısını Türkiye'ye de yapmıştır. Buna karşılık Türkiye aynı endişeleri paylaşırken karşılıklı görüşmeleri teklif etmiştir. Bu görüşmeleri haber alan Almanya, Franz Von Papen gibi son derece önemli bir diplomatı görevlendirerek olası bir Türk-İngiliz Antlaşması'nı engellemeye çalışmıştır. Von Papen'e, İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nun yaptığı görüşmelerde İtalya'nın Arnavutluk ve on iki adaya yaptığı asker sevkiyatından duyulan rahatsızlık iletilmiştir. Buna karşılık Vonpapen tarafından ülkesine, Arnavutluk'taki tümen sayısının azaltılması ve Anadolu sınırlarına yakın iki adanın Türkiye'ye bırakılması gibi sunduğu teklifler kendi hükümeti tarafından umursanmamıştır.

Bunun yanı sıra Sovyet Dışişleri Bakanı Yardımcısı Potemkin de aynı niyetler doğrultusunda Ankara'ya gelmiş ve olası bir Türk-Müttefik yakınlaşmasını engellemek istediye de Türkiye ve İngiltere arasındaki deklarasyonuna engel olamamıştır. Bu doğrultuda iki hükümet Akdeniz'deki bir savaş halinde her anlamda birbirlerine yardım edecektir. İngiltere'nin Türkiye'ye yapılması gereken ekonomik ve askeri yardımların nasıl ve hangi şartlarda olması gerektiği görüşülmesi kararlaştırılacaktır. Aynı şekilde daha öncede değinilen 23 Haziran 1939 tarihli Türk-Fransız deklarasyonu da bu mahiyette gelişme gösteren bir durumdur¹³².

Almanya'nın türlü tehdit ve engellemelerine karşın Türkiye, bunlara aldırış etmemiş, Berlin-Roma Mihveri'nin vermiş olduğu güvensiz ortamda müttefikler ile anlaşma yoluna gitmiştir. Bu arada beklenmedik önemli bir olay gelişmiş, Sovyet Rusya ile Almanya arasında 23 Ağustos 1939 Saldırmazlık Paktı imzalanmıştır. Bu

¹³⁰Kamuran Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar)**, TTK Yayınları, Ankara, 1983, ss.57-58.

¹³¹Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, Çev.Yasemin Saner, İletişim yayınları, İstanbul, 2013, s.299.

¹³²TBMMZC. 26 Haziran 1939.; Figen Atabey, "İkinci Dünya Harbi Öncesi Türk-İngiliz-Fransız Ortak Deklarasyonu", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.7, S.31, s.298-305.

durum Türkiye ile Sovyet Rusya'nın arasını ciddi bir şekilde hiç düzelmeyecek şekilde açacaktır. Neredeyse yirmi yıldır dış politikada oluşan iş birliği beklenmedik bir şekilde son bulacaktı. Buna karşılık olarak antlaşmanın Türkiye üzerindeki şoku uzun sürmeyecek, 13 Ekim 1939 tarihinde Fransa ve İngiltere ile üçlü ittifak imzalanacaktır¹³³.

2 Mayıs 1939 tarihinde yapılan ortak bildirin maddeleri geçerliken bunlara ek olarak Avrupalı devletlerden herhangi birinin, müttefiklere saldırması karşısında Türkiye bu savaşta tarafsız olacak ve karışmayacaktır. Türkiye'nin savaşa dâhil olması ise sadece müttefiklerin garanti verdiği Balkan Devletleri için geçerli olacaktır. Eğer Sovyet Rusya ile Müttefikler arasında bir savaş çıkarsa Türkiye bu savaşa da taraf olmayacaktır. Bu durum ile Türkiye Almanya ve İtalya'ya karşı kendisini güvence altına alırken Rusya'ya karşı tedbirli olarak olabilecek bir savaşa katılmayı kabul etmemiştir¹³⁴.

Türkiye'nin burada esaslı olarak Sovyet Rusya'nın itirazlarına rağmen bu blokta yer alması Şükrü Saraçoğlu'nun Moskova ziyaretinde aramak mümkündür. Çünkü Türkiye'nin burada Sovyetlerin istekleri karşısında tuzağa çekilmek istememesi en önemli etkidir. Sovyet Rusya ve Türkiye arasında yeniden ittifak sürecinin başlaması için şu şartlar ileri sürülmüştür:

1. Boğazların ortak olarak savunulması
- 2.Montrö Sözleşmesi'ne ek olarak Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin Boğazlardan geçemeyeceği maddesinin eklenmesi
3. İngiltere ve Fransa ile yapılan ittifak görüşmelerinin danışma niteliğine çevrilmesi
- 4.İngiltere, Fransa'nın Sovyetler Birliği arasında bir savaş çıkması halinde Türkiye'nin bu devletlerle yaptığı antlaşmaların sona ermesi¹³⁵.

Aslında Türkiye bütün bu olan bitene karşı dış siyasetini çoktan şekillendirmişti. Türkiye'yi hiçbir duraksamaya yol açamayacak şekilde politikasını

¹³³Ali Kemal Meram, **Belgelerle Türk-İngiliz İlişkileri**, Kitap Yayınları, İstanbul, 1969, s.291. ; Murat Çemrek, "İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye", Ed.Haydar Çakmak, **Türk Dış Politikası (1919-2002)**, Barış Platin Yayınevi, Ankara, 2008, s.269-99. ; Ataöv Türkaya, "Turkish Foreign Polic(1939-1945)", Ankara., **A.Ü.S.B.F.Yayınları**, No: 197-179, s. 5.

¹³⁴Kamuran Gürün, **a.g.e.**, ss., 369-373.; Armaoğlu, **a.g.e.**, ss. 435-440.

¹³⁵Barış Ertem, "Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1947)", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. III,S.XI, ISSN: 1307-9581, s. 254.

“temkinlilik” üzerine kurmuştur. Takip ettiği dış siyasette zaman kazanmaya yönelik çalışma yöntemini izlemiş, Türkiye’nin tarafsızlık politikası temelinde bir “bekleme” politikası içerisine girmiş ve bu ortamda ayakta kalabilme çabasında olmuştur¹³⁶. Öte yandan Türkiye de savaş başlamadan hemen öncesi İsmet İnönü tarafından yönetilecek Atatürk dönemi tarafsızlık ve denge dış siyaseti devam ettirmemekle beraber Batılı devletlerle ittifak içine girdiği ileri sürülmektedir¹³⁷. İnönü’nün dış siyasette Atatürk’ten ayrılmasında savaşın getirdiği zorluk ve baskı olduğunu söylemek mümkündür.

İşte bu durum içerisinde Türkiye Devleti II. Dünya Savaşını karşılamaktaydı. Bu düzen içerisinde meydana gelen gelişmeler ışığında Türkiye’nin savaşa karşı durumu ileriki bölümlerde açıklanacaktır.

1.3. Savaşın Başlaması ve Gelişimi

Müttefik ve Mihver devletlerinin savaş öncesinde dış politikalarını açıklanırken bunların meydana getirmiş olduğu gelişmeleri 1939, yani savaş yılına değin getirilmiştir. İşte bu yıl içerisinde dünyanın belki de yeniden bir düzen almasına sebep olacak savaşın kıvılcımları büyük bir ateşe dönüşecekti. Değinildiği gibi II. Wilhelm ve Hitler aynı politikaları biraz farklı şekilde uygulamaya çalışırken, bu politika karşısında engel olarak yine aynı aktörleri görecektirdi.

Almanya henüz Anschluss’u gerçekleştirmiş kendisine komşu olan Çekoslovakya’nın Südet bölgesindeki Almanları “Tek Devlet, Tek Millet” doğrultusunda devlet bünyesine katarken diğer kısımları ise Hayat Sahası politikası doğrultusunda kendi sınırları içerisine dahil etmekteydi.

Ne var ki sıradaki gelişmeler Almanya’nın doğu yönünde genişlemesini gösterirken Batılı devletler bunun engellemesi için harekete geçmiştir. İngiltere, Sovyet Rusya’dan umduğunu bulamazken, Sovyetlerin Polonya’nın paylaşılması teklifine karşılık Fransa ile birlikte 31 Mart 1938 tarihinde Polonya’ya güvence vermişti. İşte bu durum İngiltere’nin yatıştırma politikasını terk ettiğinin ve yeni düzene karşı bir tepki olarak tekrardan sahneye çıktığının göstergesiydi.

¹³⁶A. Ersin Dedekoca, **Diploması ve Denge Politikasının Utkusu**, Barış Kitabevi, Ankara, 2012, s.23.; Salih Yılmaz Ve Diğerleri, **Atatürk Ve Türkiye Cumhuriyet Tarihi**, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2017, s.168.

¹³⁷ Hüner Coşkun, **İsmet İnönü’nün Dış Politikası**, Analiz Basımevi, İstanbul, 2012, s.36.

Almanya cephesinde bu gelişmeler olurken revizyonist bir devlet olan İtalya ise Balkan coğrafyasına bir çıkarma yaparak aslında 1922'den itibaren kendi nüfuzu altında tuttuğu Arnavutluk'u işgal etmiştir. Böylece Mihver grubu yayılma siyasetinin doğudaki hamlesini bu şekilde faaliyete geçirmiş oldular. Bu durumda iyiden iyiye sinirlenen Batılı Mihver cephe olan İngiltere ve Fransa 13 Nisan 1939 tarihinde Yunanistan arkasından Romanya'ya garanti vermekle birlikte, Türkiye'ye de ayrı ayrı şekilde her iki devlet de 12 Mayıs ve 23 Haziran'ın tarihlerinde karşılıklı garantilere imza atacaktırlar¹³⁸.

Kılıçların çekildiği bu süreçte beklenmedik son derece önemli bir gelişme meydana gelmekteydi. Sovyet Rusya Batılı demokrasiler ile yapmış olduğu görüşmelerde istediği şartları elde edemeyince bu sefer yönünü taban tabana zıt olan Almanlara çevirmiştir. Rusya'nın daveti üzerine Moskova'da başlayan müzakereler ile her iki devlet 24 Ağustos 1939 tarihinde bir Saldırmazlık Paktı imzalayacaktır¹³⁹. Buna göre taraflar birbirlerine saldırmayacak, taraflardan birisinin savaştığı devlete hiçbir şekilde yardım etmeyecektir. Ayrıca protokolde iki devletin imzaladığı gizli maddesi vardır ki buna göre; Polonya'nın bir kısmı ve Litvanya Almanya'da kalacak; Finlandiya, Estonya, Letonya ve Polonya'nın diğer kısmı Sovyet Rusya'ya bırakılacaktır¹⁴⁰.

Bu paktın önemli noktalarından bir tanesi de Almanya'nın buna dört kolla sarılmasıdır. Çünkü daha Alman Siyasal Birliği'nin Bismarck tarafından sağlandığı dönemden beri iki cepheli savaş Almanya'nın çekindiği en önemli caydırıcı etkendi. Bu doğrultuda iki cephe arasında kalacak bir Almanya'nın şansı son derece zayıf olabilirdi. Müttefikler Sovyet Rusya'nın Polonya üzerindeki emellerini anlayınca doğudaki çemberin zayıf olan Polonya ile oluşturulmaya çalışılması, Sovyet Rusya'yı böyle bir antlaşmaya meylettirmişti. Almanya da böyle bir pakta imza atmasıyla birlikte Bismarck'tan itibaren oluşturulan dış siyasetten kopacaktı. Bu sayede artık daha rahat bir genişleme politikası izleyebilecektir¹⁴¹.

Artık her şey Almanların lehine işlemekteydi. Çünkü iki cepheli bir savaştan kurtulan Almanlar, Polonya hedefine doğru harekete geçecektir. Dayzing Şehir

¹³⁸Armaoğlu, **a.g.e.**, ss. 355-366.

¹³⁹John Keegan, **İkinci Dünya Savaşı**, Çev.Samet Öksüz , Say Yayınları, İstanbul, 2016, s.50.

¹⁴⁰ Kissinger, , **a.g.e.**, ss. 379-400.

¹⁴¹Burak Çınar, "İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın İki Cepheli Savaş Sorunu", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, S.20, Ekim 2014, ss.149-197.

Devleti üzerine saldırılması Polonya ile ciddi şekilde ilişkilerin gerilmeye başlaması, Almanya'nın daha önceden belirlenen harekâtı için bahaneden başka bir şey değildir. Gerginliğin doruk noktasına ulaşmasına ramak kala ABD Cumhurbaşkanı Franklin Roosevelt 23 ve 24 Ağustos'ta Almanya, Polonya ve Oslo grubu devletlerine (İsveç, Norveç, Danimarka, Belçika, Lüksemburg ve Hollanda) mesajlar göndererek barışı kurtarmak için çaba harcamalarını istedi. Roosevelt Papa XII. Puis aracılığı ile Kanada'ya da mesaj göndererek devletlerden barışın kurtulmasını rica etti. 28 Ağustos'ta Belçika Kralı ve Hollanda Kraliçesi, aracılık teklifinde bulundular. İngiltere son bir çaba harcayarak, Almanya ve Polonya'yı müzakere masasına oturtmak istedi. Bunun üzerine yumuşayan Hitler 30 Ağustos'a kadar tam yetkili bir Polonyalı devlet adamının Berlin'de olmasını istemiştir. Ancak bu yetkili 31 Ağustos tarihinde Berlin'e ulaşınca, Hitler bunu kabul etmeyerek daha önce belirlenen plan çerçevesinde 1 Eylül 1939 tarihinde (Danzing)Polonya'yı işgal emri vermiş ve böylece savaşın ilk adımı başlamıştı¹⁴². Bunun üzerine İngiltere ve Fransa, Almanya'ya uyarıda bulunarak, Almanya'nın Polonya'dan askerlerini çekmesini değilse, Polonya'ya verdikleri taahhütlerin yerine getireceklerini bildirdiler. Almanya bu uyarıya cevap bile vermedi. Müttefikler 3 Eylül 1939 tarihinde Almanya'ya savaş ilan ettiler ve böylelikle II. Dünya Savaşı başlamıştı¹⁴³.

Almanya 28 Eylül'de Polonya'nın en önemli kentlerinden bir olan Varşova dahil olmak üzere ülkenin büyük bölümünü ele geçirdi. Bunun üzerine Almanya ve Sovyet Rusya, 28 Eylül 1939'da antlaşma yaparak Polonya'yı aralarında paylaştılar¹⁴⁴. Sovyet Rusya, Polonya'nın doğusunu, Almanya da Varşova dahil batısını aldı. Sovyet Rusya, I. Dünya Savaşı sonunda kaybettiği Baltık topraklarını tekrar ele geçirmek için bu bölgeye yöneldi. 27 Eylül 1939'da Estonya'dan kendisine deniz ve hava üsleri verilmesini istedi. Bunun üzerine Estonya, Sovyet Rusya ile 28 Eylül 1939'da karşılıklı yardım antlaşması imzalamak zorunda kaldı. Sovyet Rusya, 5 Ekim'de Letonya, 10 Ekim 1939'da Litvanya ile imzaladığı karşılıklı yardım antlaşmalarıyla, bu ülkelerde de üsler elde etti. Sovyet Rusya 30

¹⁴²TBMMZC,11.Kasım 1938.;Ali ihsan Sabis, **İkinci Cihan Harbi**, Tan Basımevi, İstanbul, 1943, s.7.

¹⁴³Armaoğlu,**a.g.e.**, s.373-376.

¹⁴⁴Liddell Hart, **II. Dünya Savaşı Tarihi**, Çev: Kerim Bağrıaçık, C.I, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005, s.39.

Kasım 1939'da Finlandiya'ya saldırdı. 12 Mart 1940'da Sovyet Rusya – Finlandiya Barış Antlaşması imzalandı¹⁴⁵.

Hitler ise 1940'da Danimarka ve Norveç'i işgal etmeye başladı. 10 Mayıs 1940 günü, Alman orduları Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'a hücum etmeye başladı. Lüksemburg hemen işgal edildi. Hollanda ve Belçika kendilerini savunmalarına rağmen, Hollanda 15 Mayıs 1940'ta; Belçika ise 28 Mayıs'ta teslim olmak zorunda kaldı. Bu arada, Almanya'nın kesin olarak başarılı olacağına inanan İtalya da 10 Haziran 1940'ta Fransa'ya savaş ilan ederek II. Dünya Savaşı'na katıldı. Almanya bu olumlu gelişmeler sonucunda 14 Haziran 1940'da Paris'e girdi. Böylece kısa sürede Fransa'yı savaş dışı bıraktıktan sonra, bu defa İngiltere'ye yöneldi. Fakat İngiltere bir ada devletiydi, işgali ancak deniz ve hava yoluyla olabilirdi. İngiliz direnişi karşısında, İngiliz adalarında hava üstünlüğünü ele geçirmemesi ve kış mevsiminin gelmesi üzerine bu ülkenin işgalinden vazgeçerek Orta Avrupa ve Güney-Doğu Avrupa topraklarını ele geçirmeye çalıştı¹⁴⁶. 20 Kasım Macaristan'ı, 23 Kasımda Romanya'yı ve 24 Kasım 1940'ta da Slovakya'yı zorla Üçlü Pakt'a aldı. Bulgaristan da karşı koymasına rağmen 1 Mart 1941'de Üçlü Pakt'a katılmak zorunda kaldı. Almanya, 17 Nisan 1941'de de Yugoslavya'yı teslim alarak İtalya, Macaristan ve Bulgaristan arasında paylaştırdı. İtalya ile birleşerek 6 Nisan 1941'de Yunanistan ve Girit'i işgal etmiştir. Böylece, Almanya 1941 yılı içinde Balkanlara, Doğu Akdeniz'e ve Ege Denizi'ne egemen olmuştur. Nitekim Almanlar, 22 Haziran 1941'de savaş ilan etmeksizin Barbarossa Harekatı'yla Sovyet Rusya'ya saldırmıştır. Bu üstünlük ta ki Sovyet birliklerinin Stalingrad'da karşı saldırı başlatmaları ve 2 Şubat 1943'te, Alman Altıncı Ordusu, Sovyetler Birliği'ne teslim olmasına kadar devam etti. Böylece Doğu Cephesi'nde Almanlar üstünlüklerini kaybettiler¹⁴⁷.

Bu süreçte 7 Aralık 1941'de Japonya, Hawaii'deki Pearl Harbor'ı bombaladı. Bu olay ABD'nin Büyük Britanya ve Sovyetler Birliği ile ittifak kurarak savaşa girmesine yol açtı¹⁴⁸. ABD'nin savaşa dahil olması savaşın gidişatında önemli dönüm notası olacaktır.

¹⁴⁵Lucien Maulvaut, **1939-1945 II. Dünya Savaşı (özet)**, Çev. Nazım Erten, Genel Kurmay Basımevi, İstanbul, 1947, ss.2-14.

¹⁴⁶Marc Arnold-Forster, **Savaşın Dünya**, Çev. Can Kayabal, E Yayınları, İstanbul, 1975, ss. 66-113.

¹⁴⁷Donald Sommerville, **II. Dünya Savaşı - Resimli Harp Tarihi**, Çev. Ali Önsan, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016, s.29.

¹⁴⁸Tibet İnal, II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Tarafsızlık Politikası, **Tarih Okulu Dergisi (Tod)**, Yıl 8, S.XXIV, Aralık 2015, s.169-215.

Kuzey Afrika ise savaşan taraflar için önemli bir alandı ve savaşın gidişini etkileyebilecek bir yerdi. Yapılacak hücum Almanya ve İtalya'nın ortaklaşa yapacakları bir işti, bunun için önce Fransa'nın yenilmesi gerekiyordu. Nitekim bunun gerçekteşmesi üzerine, İtalya ile Almanya, Kuzey Afrika cephesini açtılar. İtalyanlar Libya'da topladıkları kuvvetlerle 13 Eylül 1940'ta Mısır'a hücum ettiler. Fakat başarı kazanamadılar. Bunun üzerine İngilizler karşı harekete geçti. şubat 1941'de Bingazi'yi Nisan'da ise İtalya'nın elinde bulunan Eritre'yi ve Habeşistan'ı aldılar. Böylece Doğu Afrika savaşlarına son buldu. İtalya'nın ağır yenilgi almasıyla, Almanya 1941 yılının Mart ayında Kuzey Afrika savaşlarına katıldı. General Rommel komutasındaki Alman kuvvetleri, İngilizler karşısında başarı kazandırsa da Ekim 1942' den sonra İngilizler karşı hücumu ile birlikte Mihver Devletleri gerilemeye başladı. Bu sırada diğer Müttefik Kuvvetler de Kuzey Afrika'ya çıktılar. Sonuçta Mayıs 1943'te Mihver devletlerin kuvvetleri müttefiklere teslim oldular. Böylece Kuzey Afrika savaşları sona erdi. Müttefik kuvvetler Temmuz 1943'te Sicilya'yı işgal ederek savaşı Batı Avrupa'ya taşıdılar. Mussoliniyi devirerek 3 Eylül 1940'ta İtalya teslim olmuřtur¹⁴⁹.

İtalya'nın teslim olması, Almanya'yı zor duruma düşürmüşür. Doğuda ise SSCB'nin Stalingrad yenilgisi ile başlayan süreç 1943 yılı boyunca devam etmiş, Kurs yenilgisinden sonra Almanya batıya kendi topraklarına çekilmesine neden olmuştur. Müttefik kuvvetlerinin 6 Haziran 1944'te başlattığı Normandiya Çıkartması¹⁵⁰ ile 16 Ağustos'ta Paris kurtarıldı. Müttefik Kuvvetleri Ekim 1944'te Alman topraklarına girdi. 16 Nisan 1945'te Berlin SSCB tarafından kuřatıldı¹⁵¹. 30 Nisan'da Hitler intihar ettikten bir süre sonra 7 Mayıs 1945'te Almanya teslim oldu.

Uzak doğuda ise savaş ABD'nin 6 Ağustos'ta Hiroşima ve 8 Ağustos'ta Nagazaki'ye attığı atom bombaları¹⁵² ile son bulmuş, 2 Eylül 1945'te Missouri zırlısındaki imzaladığı anlaşmayla teslim olmuřtur¹⁵³. Böylece 6 yıl süren II. Dünya Savaşı sona ermiştir.

¹⁴⁹LucienMaulvaut, **.a.g.e.**, ss.56-64.

¹⁵⁰Hans- Adolf Jacobsen, **Kronoloji Ve Belgelerle İkinci Dünya Savaşı (1939-19459)**, Çev. İbrahim Ulus, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1989, ss.632-633.

¹⁵¹Bekir Bülend Özsoy, **Son İ yi Savaş**, E Yayınları,İstanbul, 2012, s.251.

¹⁵² Bekir Bülend Özsoy, a.g.e.,s.257.; Herbert Von Moos , **Büyük Dünya Olayı**, C.V, Genel Kurmay Yayınevi, Ankara, 1952, s.436.

¹⁵³**Cumhuriyet**, 2 Eylül 1945.; Ruth Benedict, **Krizantem ve Kılıç**, Çev.Türkan Turgut, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1996. s.72.

1943'te İtalya'nın teslim olması ve Almanya'nın Stalingrad yenilgisi savaşın yönü değişerek Mihver grubunun güç kaybetmesi, Müttefiklerin üstünlüğünün başladığı dönem olmuştur. Bu gelişmelerden sonra olsa gerek Müttefikler kendilerine yeni bir plan çerçevesinde savaşı ilerletmeyi tasarlamak istemekteydiler. Bu amaç doğrultusunda Müttefik kuvvetleri arasında tezimizin asıl konusunu içeren konferanslar süreci başlayacak savaş bitimine kadar devam edecektir.

1.4 Türkiye'nin Savaş Sürecindeki Siyasi Yapısı ve Hükümetleri

Milli Mücadelenin lideri ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal 10 Kasım 1938'de vefat etmiştir. Mustafa Kemal'in ardılı olarak İsmet İnönü, Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci cumhurbaşkanı seçilmiştir¹⁵⁴. İnönü CHP, ordu ve güç odaklarının desteğini alarak 11 Kasım 1939'da Cuma günü saat 11.00'de TBMM Teşkilatı'nın Esasiye Kanunu 34. maddesi gereği¹⁵⁵ 348 oyla, cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. Atatürk'ün ölümünden sonra İsmet İnönü, uluslararası alandaki gerginliğin savaşa dönüştüğü bir dönemde görev almış ve hem iç hem de dış politikada tek lider anlayışını devam ettirmiştir. Cumhurbaşkanlığı görevini üstlenen İnönü, bir taraftan Türkiye'yi o günün olumsuz şartlarından kurtarmaya çalışırken, diğer taraftan da etrafındaki kadro ile toplum üzerindeki gücünü arttırmaya çalışmıştır¹⁵⁶.

İsmet İnönü cumhurbaşkanı olduktan kısa bir süre sonra 26 Aralık 1938'de toplanan Büyük CHP Kurultayı'nda yapılan tüzük değişikliği ile 375 Milletvekili ve 216 delegenin oy birliği ile "Millî Şef ve değişmez genel başkan" seçildi¹⁵⁷. Millî Şef seçilen İnönü, bir taraftan Atatürk'ün emanetini koruyacak, diğer yandan Avrupa'yı yakıp yıkan II. Dünya Savaşı'na karşı da ülkesini korumaya edecektir. İnönü'nün iktidarı döneminde en önemli başarılarından birisi, Türkiye'yi uygulamış olduğu diplomatik oyunlarla II. Dünya Savaşı'na sokmamış olmasıdır. Savaş boyunca tam bir Millî Şef gibi hareket eden İsmet İnönü, Meclis ve hükümetin hukuken var olmasına rağmen politikayı bizzat ve doğrudan doğruya idare etmiştir.

¹⁵⁴Şerafettin Turan, **İsmet İnönü, Yaşama dönemi ve Kişiliği**, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara, 2000, s.146.

¹⁵⁵ Burhan Kuzu, **Türk Anayasa Metinleri ve İlgili Mevzuatı**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1988, s.295.

¹⁵⁶ Hasan Ayhan, "İnönü Basını(1938-1950)", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Konya, 2013, s.76.

¹⁵⁷Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, C.2, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2000, s.38.

Çünkü İnönü, dümeni sımsıkı kendi ellerinde tutarak gemiyi selamete çıkarabileceğinin inancını hep taşımıştır.

II. Dünya Savaşı sürecini Türkiye, Mihver ve Müttefik kampların, harbe girmesi için baskıları altında bir dış siyaset takip ederek geçirmiştir. Türk siyasetinin en temel politikası, elden geldiği kadar savaşa girmemek olmuştur¹⁵⁸. Mihver ve müttefik gruplar arasında “Denge Siyaseti”ni başarılı bir şekilde uygulamıştır. Türkiye’nin uyguladığı bu politika aslında bir bakıma, özünde “bekleme politikası”ydı. Politikanın temeli, Türkiye’nin toprak bütünlüğünü ve kendi toprakları üzerinde kendi kendine yetebilme, kendi kaderini çizebilme ve yönetebilme olmuştur. Bu nedenle Türkiye, dış siyasetinde “Yurtta sulh, cihanda sulh.” ilke olarak kullanmıştır.

II. Dünya Savaşı Dönemi Lider Kadrosu:

Cumhurbaşkanları	Hükümetler	Dışişleri Bakanları
M. İsmet İnönü (11 Kasım 1938 – 22 Mayıs 1950)	I ve II. Refik Saydam Hükümeti CHP (27 Ocak 1939-03 Nisan 1939 - 09 Temmuz 1942)	Şükrü Saraçoğlu (11 Kasım 1938 – 13 Ağustos 1943)
	I.Şükrü Saraçoğlu Hükümeti – CHP (09 Temmuz 1942 - 09 Mart 1943)	Numan F. Menemencioglu (13 Ağustos 1943 – 25 Haziran 1944)
	II. Ş.Saraçoğlu Hükümeti – CHP (09 Mart 1943 - 07 Ağustos 1946)	Hasan Saka (13 Eylül 1944 – 10 Ekim 1947)

(Tablo1 :Atay Develioğlu)¹⁵⁹

¹⁵⁸ Metin Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, MilliyetYayıncıları, İstanbul, 1970, s.21.

¹⁵⁹ Atay Akdevelioğlu, **Türk Dış Politikası**, C.1, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2005, s.387.

İkinci Dünya Savaşı'nın başından sonuna kadarki dönemde Türkiye'nin yönetimine bakıldığında, üç hükümet kurulduğu görülmektedir. Bunlardan ilki 1939-1942 yıllarında görev yapan Refik Saydam hükümetidir. İkinci hükümet ise 1942-1943 yıllarında görev yapan Şükrü Saraçoğlu Hükümetidir. Son olarak 1943 yılından 1946 yılına kadar tekrar hükümet kurarak görevine devam eden İkinci Saraçoğlu hükümetidir. Dış politika açısından dışişleri bakanlarına bakıldığında ilk hükümet sırasında Saraçoğlu görev almış, Saraçoğlu hükümetinin ilk döneminde Dışişleri Bakanlığı'na Numan Menemencioglu, ikinci döneminde ise Hasan Saka atanmıştır¹⁶⁰.

Savaş yıllarında Türkiye'nin uyguladığı politikaya yön verenler çok dar ve sınırlı bir kadroydu. İsmet İnönü ve dış politikayla yoğrulmuş Şükrü Saraçoğlu ve her şeyden önce Numan Menemencioglu idi. Piramidin tabanı TBMM, ortasını CHP'nin Meclis Grubu ve Kabine, en üst kademesini ise İsmet İnönü oluşturmaktaydı. Bu saydığımız TBMM, Meclis Grubu ve Kabine de önderin politik iradesinin uzantısıydı. Tek partili bu iktidar yapısı, Türk toplumunun politikada faaliyet gösteren unsurlarının neredeyse tümünü içeriyordu. Bu dönemim iktidar yapısına baktığımızda iki önemli unsur göze çarpar. Merkeziyetçi ve otoriter yapıdır.¹⁶¹

İnönü'nün dünyasında kesinlikle duygusallık, kişilere ve kurumlara bağlılık yoktu. Her bakımdan dizginleri elinde tutuyor, kurmaylarını, yardımcılarını, en yakınıdakilerini dahi olayların akışına seyrine göre değiştiriyordu. İngiliz- Türk ilişkilerinin en kötü döneminde (1944) İngilizleri kaybetmemek uğruna Alman yanlısı olarak bilinen dönemim en iyi diplomatı sıkı pazarlıkçı olarak ün yapmış Numan Menemencioglu'nun görevden alınmasıdır. Yine başka bir örnek ise savaşın bitiminde Sovyetlerle beliren çelişkiler sonucu Sovyetlerle pek anlaşamayan Saraçoğlu'nu görevden almasıdır¹⁶².

İnönü cumhurbaşkanı seçildiği Kasım 1938 ile Ocak 1939 tarihleri arasındaher ne kadar ilk başlarda kendisine karşı olan cephe ile birlikte olsa da devlet

¹⁶⁰İlber Ortaylı, **Yakın Türkiye Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s.90.

¹⁶¹Selim Deringil, **2. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**, Tarih Vakfı Yurt yayınları, İstanbul, 2007, s.38.

¹⁶² İlyas Kayış, "İkinci Dünya Savaşında Türkiye'nin Genel Durumu ve Uyguladığı Dış Politia", **Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi)**, İstanbul, 2009, s.5.

reisliği yolunu açan Celal Bayar'a hükümeti kurma görevini vermektedir¹⁶³. Celal Bayar ile çalışması, dış politika ve ekonomi politikaları farklı olan iki devlet adamı arasında sürtüşme başlatmıştır. İçişleri Bakanlığı'na Şükrü Kaya yerine Refik Saydam, Dışişleri Bakanlığı'na Tefik Rüştü Aras'ın yerine Şükrü Saraçoğlu getirilmiştir¹⁶⁴. Tüm bu gelişmelerin ardından, hükümet kuruluşundan iki buçuk ay sonra artan baskılardan Celal Bayar başbakanlık görevinden çekilmiş ve yerine Refik Saydam yeni hükümeti kurmuştur¹⁶⁵. Saydam, siyasetçiliği döneminde devamlı olarak Celal Bayar'a karşı olmaktadır. Bayar hükümetinin istifası ile CHP içinde konular tamamen Millî Şef taraftarlarının dolayısıyla İsmet İnönü'nün eline geçmektedir.

Refik Saydam, hükümet programını 27 Ocak 1939'da TBMM'ye sundu. Oldukça kısa tutulan programda CHP programının esas alınacağı ve devrimlerin uygulanmasına özen gösterceği vurgulanmaktaydı. Ayrıca bundan böyle Devletçilik ilkesinin uygulanmasına önem verileceği, devlet denetimin artılacağı, Devletçi yapısı hükümet programları ve yaptığı uygulamalardan net anlaşılmaktaydı¹⁶⁶. Refik Saydam'ın tüm devlet görevleri boyunca Cumhuriyet ilkelerinin sosyal ve siyasi hayatta "Halkçılık" ilkesiyle ekonomide ise "Devletçilik" ilkeleri ile uygulanmasına önem göstermiş ve bu doğrultuda büyük bir duruş sergilemiştir¹⁶⁷.

Refik Saydam hükümetinin en büyük sorunu yaşanan büyük savaştan dolayı yiyecek sıkıntısı ve ekonomik sorunlardır. Hükümetin ilk kararı ve daha önceden alınan kararlar neticesine de seçimlerin yeniden yapılması olmuştur. CHP yapılacak olan seçimlerden emindi, aslında bu seçim bir nevi Refik Saydam Hükümeti'nin güvenoyu niteliğindedir.¹⁶⁸ 26 Martta 1939'da başlayan seçimler 3 Nisan'da tamamlanarak II. kez Refik Saydam hükümeti kurulmuştur. Saydam 1942'de vefatına kadar Başbakanlık'ta kalmıştır.¹⁶⁹

¹⁶³TBMMZC, 14 Kasım 1938.

¹⁶⁴TBMMZC, 14 Kasım 1938.

¹⁶⁵Birgöl Bozkurt, Türkiye'de "Millî Şef" Dönemi Chp Politikalarının Eğitim Sistemine Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme", **Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, S.2, Yaz 2011, s.183-204.

¹⁶⁶Alper Bakacak, "İkinci Dünya Savaşında Ulus Gazetesinin İç ve Dış Politika Değerlendirmeleri" **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Entitüsü, (Yüksek Lisans Tezi)**, Ankara, 2002, s.126.

¹⁶⁷Zafer Öztekin, **Nusret Fişek ile Söyleşi, Türk Tabipleri Birliği Merkez Konseyi**, Tisamat Basım Sanayi, Ankara, 1992, s.2.

¹⁶⁸Falih Rıfkı Atay, "Yeni Seçime Doğru", **Ulus**, 28 Ocak 1939.

¹⁶⁹Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık O ve M Daire Başkanlığı, **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri: 1923-1960**, C. I, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1978, s.95.

Saydam, milli güven ortamının yansıdığı bir meclisin ortaya konulduğunu ifade etmekle birlikte, artık hükümetin temel iç politikasını belirlemiştir. Büyük bir hızla “cihazlanmak, kalkınmak, sanayi hamlesini artırmak, sanayinin hammaddesine pazarını veren köylülerin kalkınmasına öncelik vermek ve desteklemek ve ülkenin güvenliğini sağlamak” olacaktır.

Refik Saydam hükümetinin ilk yıllarında başlayan İkinci Dünya Savaşı’nda, gerek Müttefik devletler gerekse Mihver devletlerin Türkiye’ye yönelik politikaları, Türkiye’nin kendi yanlarında savaşa girmesi yönünde olmuştur. 1939 yılında Refik Saydam Hükümeti tarafından imzalanan “Üçlü İttifak” anlaşmasıyla birlikte SSCB ile olan ilişkiler tamamen kesilmemiş anlaşmaya ek protokoller dâhil edilerek ilişkiler korunmaya çalışılmıştır.

Bu dönemde Türkiye savaş dışı kalma ve tarafsızlık politikası yürüterek toprak bütünlüğünü korumayı esas almıştır. Ayrıca Refik Saydam, o dönemin önemli ekonomik ve siyasi gücü haline gelen ABD ile de dostça ilişkiler geliştirmek için faaliyetler göstermiş, fuarlara katılmış, kişisel dostluklar kullanılmıştır¹⁷⁰.

Ayrıca Kemal Girgin, I. ve II. Saydam Hükümeti politasını ifade ederken dostane ilişkilere devam edilmiştir. “Bu kargaşanın önünde Cumhuriyet Hükümeti’nin büyük devletlerle aynı samimiyet ve dürüstlük altında dostane münasebetlerine devam etmekte bulunduğunu ve bundan sonra da idame edeceğini söyleyebilirim.” şeklinde ifade etmiştir.¹⁷¹

II. Dünya Savaşı’nın çetin bir şekilde devam ettiği günlerde Başbakan Refik Saydam 7 Temmuz 1942’de İstanbul’da ani bir şekilde vefat etti¹⁷². Refik Saydam’ın vefat etmesiyle birlikte Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu TC’nin 13. Hükümeti’ni kurmakla görevlendirilmiştir. I. Saraçoğlu Hükümeti 9 Temmuz 1942’de kurulmuştur¹⁷³. 9 Mart 1943’te II. Saraçoğlu Hükümeti kurulana kadar görev yapmıştır. Türkiye’nin bu dönemde hiç kaybedecek vakti ve sabrı yoktu bu

¹⁷⁰Mustafa Yahya Metintaş ve Mehmet Kayıran, “Refik Saydam Hükümetleri Döneminde Türkiye’nin Dış Politikası (1939-1942)”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Elazığ, 2011, C.21, s.289-313.

¹⁷¹Kemal Girgin, **TC Hükümetleri Programlarında Dış Politikamız**, Dışişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998, ss.18-19.

¹⁷²Alper Bakacak, “İkinci Dünya Savaşında Ulus Gazetesinin İç ve Dış Politika Değerlendirmeleri”, **Ankara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi)**, Ankara, 2002, s.128.

¹⁷³Cafer Demial, **Türkiye’nin 42. Hükümeti**, Ankara, T.C. Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınevi, Ankara, 1973, s.67.

doğrultuda Saraçoğlu olabildiğince hızlı bir şekilde Refik Saydam hükümetinin boşluğunu doldurmaya görevlendirilmiştir.

1938 ile 1942 tarihleri arasında, Celal Bayar ve Refik Saydam hükümetlerinde dışişleri bakanlığı yapan Şükrü Saraçoğlu, Saydam'ın ölümünden sonra iki kez başbakanlık görevini üstlenmiştir. Hükümetinin birinci döneminde dış politikada önceki hükümetlerin benzeri komşularla dostça ilişkiler devam ederken Almanya ile ilgilenilmiş ve savaş dışı kalmanın önemine vurgu yapılmıştır. Bu dönemde iç politikada ekonomik alanda önemli gelişmeler yaşanmış, Kasım 1942'de varlık vergisi çıkarılmıştır.

Bir kereye mahsus olmak üzere servetlerin vergilendirildiği ve bu vergiyi ödeme süresi içinde ödemeyenlerin mallarının haczedilerek icra yoluyla satılmasını, buna rağmen borcunu hala ödemeyenlerin ise bedeni becerilerine göre genel ya da belediye hizmetlerinde çalıştırılmasını öngören bu uygulama büyük tartışmalara sebep olmuş 1944 yılının başlarında da kaldırılmıştır.¹⁷⁴

I. Saraçoğlu Hükümeti dış politikasını açıklarken şu ifadeleri kullanmıştır. Önceki hükümetler ile paralel olarak dostane ilişkiler sürdürülürken Almanya ile ilgilenilmeye başlanmıştır. Savaşın dışında kalmanın önemi vurgulanmıştır. *“Cumhuriyetimizin Lozan'da başlayan faal ve müsbet harici siyaseti bir çok imtihanlardan geçtikten sonra bugünkü duruma varmıştır. Bu durum bugün en iyi istikrar kelimesiyle tavsif edilebilir. Hudutları haricinde hiçbir sergüzeşt arkasında koşmayan ve koşmayacak olan Türkiye, harbin dışında kalmak imkanlarını aramış ve bu imkanları da şuurulu, müspet bitarafılık üzerinde yürümekte bulmuştur. Yine o politikanın bariz ve samimi bir tezahürünü de Türkiye ile Almanya arasındaki karşılıklı anlayış ve dostluğu yeniden tevsik eden Türk-Alman Anlaşması'nda görüyoruz.”* olarak ifade etmiştir.¹⁷⁵

II. Saraçoğlu Hükümeti. ikinci döneminde ise önceki hükümetlerden farklı olarak İngiltere ve Amerika'ya yakınlaşmaya başlanmıştır. Bu çerçevede hareket ederek şu ifadeleri dile getirmiştir:

¹⁷⁴İbrahim Mert Öztürk, “İkinci Dünya Savaşı Türkiye'sinde Olağanüstü Ekonomik Kararlar: Milli Korunma Kanunu Ve Varlık Vergisi”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.32, S.54, Ankara,2013, s.135-166.

¹⁷⁵Gökân Yılmaz, “Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri Programlarında Dış Politika (1920-1980)”, **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, Denizli, 2006, s.37.

“Politikamızın umumi hatlarını gösteren bu sözlerden sonra bilhassa tebarüz ettirilmesi lazım olan bir cihet vardır ki o da İngiliz - Türk dostluğudur. Şimdi ben de bu yüksek kürsüden sizin namımıza Cumhuriyetçi ve Demokrat Türkiye'nin Demokrat ve Cumhuriyetçi Amerika'ya selamlarım. sevgilerim ve saygılarım gönderiyorum.”¹⁷⁶ cümleleriyle özetlemiştir.

İç Politikada ise Kasım 1942'de çıkarılan Varlık Vergisi, büyük tartışmalara sebep olmuş 1944 yılının başlarında da kaldırılmıştır. Nisan 1944'te Aşar Vergisi benzeri Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu çıkarılmıştır. Ayrıca bu dönemde Toprak Reformu Kanunu ve Tek Derceli Seçim Sistemi Kanunu çıkarılmıştır. İç siyasette 1944'te patlak veren ve “Türkçülük Olayı” adı verilen hadiselerin çıkmasında ve yayılmasında etkili olan Saraçoğlu'nun meclis konuşmasında şöyle diyordu:

“Biz Türk'üz, Türkçüyüz ve daima Türkçü kalacağız. Bizim için Türkçülük bir kan meselesi olduğu kadar bir vicdan ve kültür meselesidir. Biz azalan veya azaltan Türkçü değil, çoğalan ve çoğaltan Türkçüyüz. Ve her vakit bu istikamette çalışacağız.”¹⁷⁷

İnönü'den sonra dış ilişkilerin beyni olarak değerlendirilen ve 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin dış politikasına yön veren Saraçoğlu Hükümeti'nde Dışişleri Başkanlığı yapan Numan Menemencioğlu'nu da kısaca tanımak ve değerlendirmek gerekir.

Saraçoğlu'nun Dışişleri Bakanı olduğu 1938 – 1942 dönemi dahil dışişlerini çekip çeviren aslında Menemencioğlu idi. İnönü'nün emri altında karar verme yetkisine sahip kişilerden biridir¹⁷⁸. Dışişleri Bakanlığı döneminde ilk hedefi Türkiye'yi savaş dışı tutmak olan Menemencioğlu “Dış politika hedefimiz, ne olursa olsun kendi geleceğimizi kendimizin belirlemesidir. Eğer savaşa girmiş olsaydık bu hakkı yitireceğimizden ve ülke olarak bundan hiçbir fayda sağlayamayacağımızdan eminim.” diyerek neden bu tutumda kararlı olduğunu açıklamıştır. İkinci olarak ise

¹⁷⁶Kemal Girgin, **a.g.e.**, s.20.

¹⁷⁷TBMMZC, D.7, C.27, s.33, (5.8.1942).

¹⁷⁸Edwar Weisband, **2.Dünya Savaşı ve Türkiye**, Çev.M.A.Kayabağ, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2002, s.46.

küçük devletlerin kendi kaderlerini çizebilmeleri için büyük devletlerin arasındaki güç dengesini anlamaları gerektiğine inanmıştır.¹⁷⁹

SSCB'ye güvenmeyen Menemencioğlu, “Dış politikamızın temelinde, Avrupa'nın merkezinde her daim kuvvetli olacak bir Almanya yer almaktadır.

İngiltere'nin savaş boyunca Türkiye'yi savaşa dâhil etme çabalarına direnmiş bu sebeple de İngiliz çevrelerinde “Alman yanlısı” olarak nam salan Menemencioğlu, Almanya'nın yenilgisi kesinleşince istifa ederek görevden ayrılmıştır.

Zaten amaçlanan da Türkiye'nin savaşın dışında kalmasıydı. Savaş var olan düzeni değiştirip yeni bir dünya düzenini getirebilirdi ve dengeler çok hassas idi. Bir gücün diğer tarafı tamamen saf dışı bırakıp dünya düzenini tek elinde bulundurması Türkiye gibi stratejik öneme sahip bir ülkenin işine gelmezdi. Menemencioğlu'nun hem Almanlara hem İngilizlere “Bu savaşın iki taraftan birinin tamamen ezilmesiyle sonuçlanmasını istemiyoruz, Türkiye'nin çıkarları müzakerelerle sağlanacak bir barış doğrultusundadır.” demektedir.¹⁸⁰

Türkiye'nin stratejik konumu nedeniyle taraflar arasında hayati bir konum arz etmekteydi. Taraflar arasında denge diyaloga girerek durum sağlanabilirdi. Bu da ancak sıkı bir pazarlıkla olabilirdi. Türkiye de bu yöntemi uygulamış ve II. Dünya Savaşı'nda tek bir askerini, vatandaşını, toprağını kaybetmeden sonlandırmıştır. Sonuç olarak İnönü ve hükümetleri Türk dış politika felsefesini tümüyle kavraması ve benimsemeleri, böyle zor bir dönemi başarıyla atlattıklarını sağlayan yegane unsurdur.

¹⁷⁹Remzi Çetin, “II. Dünya Savaşı'nda Numan Menemencioğlu'nun Dışişleri Bakanlığı (1942-1944)”, **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Dokuz Eylül Üniversitesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, İzmir, 2010, s.38-39 .

¹⁸⁰Fatma Güngören, **2. Dünya Savaşı'nda Türkiye Üzerine Gizli Pazarlıklar (1939-1944)**, Örgün Yayınevi, İstanbul , 2003, s.270.

1939-1946 Türk Hükümetleri

BAKANLIKLAR	I ve II. REFİK SAYDAM HÜKÜMETİ	I ve II. ŞÜKRÜ SARAÇOĞLU HÜKÜMETİ
BAŞBAKAN	Refik Saydam	Şükrü Saraçoğlu
DIŞ İŞLERİ BK.	Şükrü Saraçoğlu	Numan Menemencioğlu
İÇ İŞLERİ BK.	Faik Öztrak-fikri tuzer	Fikri Tuzer
ADLİYE BK.	Tevfik Fikret Sılay Hasan Menemencioğlu	Hasan Menemencioğlu
MALİYE BK.	Fuat Ağralı	Fuat Ağralı
EKONOMİ BK.	Hüsni Çakır	Sırrı Day
EĞİTİM BK.	Hasan Ali Yücel	Hasan Ali Yücel
SAĞLIK BK.	Hulusi Alataş	Hulusi Alataş
TARIM BK.	Reşat Muhlis Erkmen-	Şevket Raşit Hatipoğlu
TİCARET BK.	Cezmi Erçin- Nazmi Topçuoğlu	Behçet Uz
BAYINDIRLIK BK.	Ali Fuat Cebesoy	Ali Fuat Cebesoy
GÜMRÜK BK.	Ali Rana- Raif Karadeniz	Raif Karadeniz
SAVUNMA BK.	Naci Tıknaç- Saffet Arıkan	Alırıza Altunkal
ULAŞTIRMA BK.	Ali Çetinkaya- Cevdet Kerim	Ali Fuat Cebesoy

Tablo-2¹⁸¹ Tablo-3¹⁸²

¹⁸¹Kazım Öztürk, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları*, Ak Yayınevi, İstanbul, 1968, s.227.

¹⁸² Gürbüz Arslan, *Şükrü Saraçoğlu'nun Hayatı ve Siyasi faaliyetleri (1886-1953)*, Atatürk Araştırma Merkezi yayınları, Ankara, 2017, ss,174-184.

II. BÖLÜM

II. DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ VE SÜRESİNCE TÜRKİYE BASININA GENEL BİR BAKIŞ

2.1. Türkiye Basın Tarihinin II. Dünya Savaşı'na Kadar Olan Gelişim Süreci

İnsanoğlunun iletişime geçtiği tarihin ilk evrelerinden itibaren birbirlerinden haber alma isteği şüphesiz ki yaşıntının önemli bir kısmına hâkimdi. Tarihsel süreçte çeşitlenen ihtiyaçlar doğrultusunda haber alma sistemlerinin geliştiğini görebilmekteyiz. İlk olarak başkalarının kendisinden haberdar olma kaygısı ile mağara duvarlarına yapılan çizimler zaman içerisinde yazının bulunması ile farklı bir aşamaya geçmiştir. Tarihin erken dönemlerinden sayılabilecek MÖ 2000-1750 yılları arasında Çin ve Mısır devletlerinde bültenler hazırlanarak halka bilgilendirme amacıyla çeşitli alanlarda bazı çalışmaların ve araştırmaların yapıldığı bilinmektedir.¹ Haber iktidarlarını güçlendirmek isteyen hükümdarlardan başka, ticari faaliyetlerini geniş alanlarda sürdüren tüccarların da ilgisini çekiyordu. Bu nedenle XIV. yüzyıldan itibaren Avrupa'da görülmeye başlayan tüccar mektupları ve raporlar büyük ilgi görüyordu. Yine bu dönemde tertip edilen Haçlı Seferleri ile şehir kültürünün kuvvetlenmesini sağlayan Rönesans uzak diyarlardan haber alma ihtiyacını artırmıştır. Öte yandan Osmanlılarla yapılan savaşların sonuçlarını öğrenme arzusu, haberin değerini arttıran diğer bir faktör olmuştur. Bu nedenle eş, dost ve ticari ortaklardan gelen haber mektupları, artan ilgi üzerine çoğaltılarak satılmaya başlanmıştır.²

Muhtelif ihtiyaçların geliştirdiği iletişim ve haber alma sistemi profesyonel bir hale gelmesi XVII. yüzyıla tekabül etmektedir. Matbaanın da yoğun bir şekilde yaygınlaşması haliyle basıma dayalı bir haberleşmenin Avrupa'da çıkmasının önemli etkenlerinden olacaktı.

¹ M. Nuri İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, Der Yayınevi, İstanbul, 2002, s.32.

² Uğur Akbulut, "Osmanlı Basın Tarihine Bir Katkı: Gazetelerin Yayınlanma Amaçları Üzerine (1831-1876)", **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of TurkishorTurkic**, C.8, S.5, Ankara, Bahar 2013, s.33.

Bunun ilk örneği ise 1605 yılında Hollanda'nın Anvers bölgesinde “ *Nieuwe Tydinghen*” adlı gazete olduğunu söylemek mümkündür. Burada meydana gelen basın alanındaki gelişmeleri kıtanın diğer önemli başkentleri Londra ve Paris kentlerinin takip ettiği görülmektedir³. Bahsedilen dönemin sonlarına geldiğimizde ise bu faaliyetin Avrupa coğrafyasında birçok alanda gündelik hale gelmiştir. Bu sayede Avrupa'da meydana gelen bu gelişmeler sayesinde kamuoyunun haber alma sisteminin geliştiğini söylemek mümkündür. Bu sayede kısa surede geniş alanlara yayılan haberler kitlelerin hareketinde önemli bir tesire sahip olduğu kuşkusuzdur.

Benzer deneyime Osmanlı Devleti açısından baktığımızda paralel bir çizgiden bahsetmek mümkün değildir. David ve Samuel Nahmes adlı Musevi kardeşlerin 1493'te tesis ettikleri ilk matbaadan sonra, yine Musevi vatandaşlar eliyle Selanik, Edirne ve Halep gibi büyükşehirlerde yeni matbaalar kuruldu.⁴ XVI. ve XVII. yüzyıllarda Ermeni ve Rum tebaadan yurttaşların faaliyete soktukları matbaalarla Hristiyanlar da bu yeni kültür aygıtlarına sahip oldular. Müslüman tebaanın matbaayla buluşması için XVIII. yüzyılın gelmesi beklendi ve İbrahim Müteferrika ile Paris sefiri Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin oğlu Sait Efendi öncülüğünde Türkçe baskı yapan ilk matbaa kurulmuş oldu Böylelikle Avrupa'ya nazaran Osmanlı topraklarında dar bir gelişim alanına sahip olması basın-yayın alanında bu denli gelişmelerde geç kalınması sürpriz değildi.

Özelde ekseriyeti gayrimüslim kontrolünde olan matbaanın devlet tarafından desteklenmesi ancak XVIII. yüzyılın ilk çeyreğine denk gelecektir. Bu girişimin temel kaygısında ise Avrupa'nın yakından takip edilmesi olduğunu söylemek mümkündür. Bu doğrultudaki gelişmeler kısıtlı da olsa umut vaadeden bir olaydır. Şöyle ki matbaanın devlet tarafından desteklenmesi özel girişimleri de şüphesiz ki harekete geçirecekti.

Basın alanında ise gelişimin yine aynı yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı sınırları içerisinde iletişim amaçlı ilk yayın organı faaliyete geçmiştir. Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde iletişim amaçlı ilk yayın organları olarak Fransızca üç bülten dikkati çekmektedir. Bunların birincisi Eylül 1795'ten Mart 1796'ya

³Jean- Noel Jeanneney, **Başlangıcından Günümüze Medya Tarihi**, Çev. Esra Atuk, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009, s.26.

⁴Ünal Taşkın, “Vilayet ve Maarif Salnamelerine Göre Balkan Vilayetlerindeki Matbaa ve Gazeteler”, **Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu**, 19-21 Ekim 2016 , Elazığ, C. I, Yay.Haz. Merve Uğur, Ankara, 2018, s.177.

kadar yayımlanmış olan “Le Bulletin de Nouvelles”, ikincisi Eylül 1796' dan Mayıs 1797'ye kadar çıkarılmış "La Gazette Française de Constantinople" ve üçüncüsü Mayıs 1797'den Temmuz 1797'ye sadece üç ay yayına devam etmiş "Mercure Oriental"dir. İstanbul'daki Fransız Elçiliği'nce özel olarak kurulmuş bir matbaada basılan bu yayınlar, ilk anda Türk basın tarihinden çok Fransız basın tarihiyle ilişkili görülebilir. Bu görüş pek de yanlış olmaz. Zira dilleri Fransızcadır. Üstelik öngörülen hedef kitleleri de Türkler değil Fransızlardır. Fransız Devrimi'ni ve fikirlerini ülke dışında yaşayan Fransızlara iletmek ve onları da yeni Cumhuriyet rejimine kazandırmak amacıyla çıkarılmışlardır. Osmanlı Devleti içinde yaşayan Fransızlar böylece ülkelerinde olup bitenleri, yeni kanunları ve kavramları öğrenebileceklerdir⁵. Böylelikle basın-yayın faaliyetleri Osmanlı Devleti sınırları içerisinde olsa dahi farklı bir devlet tarafından farklı bir kitleye hitap ettiği için basın-yayın faaliyetleri buradan başlatılmamaktadır.

Osmanlı Devleti sınırları içerisinde basın faaliyetlerinin Mısır'da Mehmet Ali Paşa tarafından icra edilmesi de araştırmacılar tarafından kabul edilmemektir⁶. Bu alanda yapılan çalışmalara göre Osmanlı Devleti'nin basın faaliyetleri ancak Türkçe yayın yapan bir gazete ile başlatmak üzerinde mutabıklardır. Böylelikle Osmanlı basın hayatının Takvîm-i Vekâyi' ile başlatılmaktadır.

Birinci sayısı 25 Cemâziyelevvel 1247'de (1 Kasım 1831) Türkçe olarak yayımlanmış, çok düzenli olmasa bile daha sonraki dönemlerde başta Fransızca diğer dillerde de nüshaları neşredilmiş, Avrupa'daki örneklerine uygun biçimde iç ve dış kamuoyunu daha düzenli ve hızlı şekilde bilgilendirmek amacıyla çıkarılmış olan Takvîm-i Vekâyi Osmanlı Devleti'nin ilk gazetesi olarak kabul edilmiştir.

Doksan bir yılı bulan yayım hayatı boyunca Takvîm-i Vekâyi', değişen ve gelişen şartlara uyma çabası, dolayısıyla farklılıklar göstermekle birlikte önceleri ülkenin tek Türkçe süreli yayın organı idi veresmi gazetelerden öte bir düzene sahipti. “*Vukuât-ı Resmîyye ve Gayr-i Resmîyye*” olmak üzere iki bölüme ayrılan gazetede “*Umûr-ı Dâhiliyye, Mevâdd-ı Askeriyye, Es'âr, Fünûn, Tevcihât, Tevcihât-ı İlmiyye, Umûr-ı Hâriciyye, Garîbe*” gibi alt başlıkların bulunması iç ve dış haberlere değer verildiğini göstermektedir. Gazetenin içeriği ise başta İstanbul'daki görevliler

⁵Ali Budak, “Fransız Devrimi'nin Osmanlı'ya Armağanı: Gazete, Türk Basınının Doğuşu”, **Turkish Studies**, Volume, C.7, S.3, Yaz 2012, s.663-681.

⁶Nesimi Yazıcı, “Vakayı-i Mısıriye Üzerine Birkaç Söz”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırmaları Dergisi**, S.2, Ankara, 1991, s. 267-278.

olmak üzere ülkenin çeşitli yerlerinde devlet memurları tarafından derlenerek Takvimhâne-i Âmire Nezâreti'ne gönderilen bilgi ve belgelerden seçilmekteydi. Çıkan her sayısı gibi müsveddeleri de basımından önce sadaret kanalıyla saraya ulaştırılmaktaydı. Bazen padişahın isteği doğrultusunda tashih edilip yeni bölümler eklenmekle birlikte genelde Takvîm-i Vekâyi müsveddelerinin aynen basılmasına izin verilmekteydi⁷. Böylelikle çağdaş devletlere nazara uzun bir zaman diliminden sonra Osmanlı matbuatı haberleşme alanında doğrudan bir mekanizmayı faaliyete geçirmiştir. Bu gelişme sayesinde bu alana yönelik teşebbüsler yoğun bir şekilde artarak devam edecektir.

Osmanlı Devleti sınırları içerisinde basımı yapılan ikinci gazete olan Ceride-i Havadis, İstanbul'da yaşayan bir İngiliz vatandaş tarafından çıkarılmıştır⁸. William Churchill'in sahip olduğu bu gazete Fransız gazetelerden farklı olarak Türkçe yayın yapmakta ve devletin desteğini alarak yoluna devam etmekte aldığı desteklerin de bir karşılığı olarak çoğunlukta yarı resmi bir hüviyet gösterdiğini belirlemek yerinde bilgi olacaktır⁹. Bu girişimin temelinde her ne kadar farklı bir sebep yatmış olsa da Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu nazik durumda etkisi şüphesiz ki büyük öneme sahiptir. Zira Tanzimat Fermanı yeni ilan edilmişti. Devlet adamları bu girişim ile Tanzimat fikrini daha geniş alana yayabilecektir.

Dolayısıyla devlet adamlarının değinilen alandaki fikirlerini yaymak için bu gazeteyi kullanmak istemesi eğilimi de karşılıklı bir etkileşimle devlete yakın olması gazeteyi sivil mecradan uzaklaştırmıştır.

Osmanlı Devleti içine tam anlamıyla denilebilir ki sivil kapsamlı gazete ilkinden yaklaşık 30 yıl sonra Agâh Efendi tarafından çıkarılacaktır. Tercüman-ı Ahval adındaki bu gazete İstanbul'da 1860-1866 yılları arasında 792 sayı olarak yayımlanmıştır. Devletten desteğini almadan ilk kez Müslüman bir vatandaş tarafından çıkarılması birçok yazar tarafından Türk basınının başlangıcı kabul

⁷Nesimi Yazıcı, "Takvîm-i Vekayi" maddesi, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.39, Ankara, 2010, ss. 490-491.

⁸İngiliz vatandaşı olan William Churchill İstanbul'da gazetecilik ve ticaret ile uğraşan bir kimsedir. Bir süreliğine Kadıköy civarında ikamet eden bu kişinin karışmış olduğu bir olay üzerine tutuklanması ve akabinde bir krize varacak gelişmelere sebep olacaktır. Bu durumun detaylı bilgilendirmesi için bkz.Nedim İpek, "Churchill Vakası (1936)", **Bellekten**, C.59,S.226, Ankara, 1995 (Aralık), s.661-713.

⁹Akbulut,**a.g.e.**, s. 38.

edilmektedir¹⁰. Tercüman-ı Ahval isminin altında yer alan kısımda gazetede, dâhili ve harici bazı havadislerle maarif, sanayi, ticaret ve diğer başka faydalı hususlarda bilgiler verileceği ve şimdilik haftada bir kere pazar günleri çıkacağı yazılıydı. Bu kısımda aboneliğe ilişkin bazı bilgiler verildikten sonra, okuyucuların maarife dair hususlarla topluma faydalı haberleri göndermesi halinde kabul edilebileceği belirtilmiştir¹¹. Sarı Tevfik Bey, Mehmet Şerif Bey, Refik Bey, Agah Efendi, Şinasi, Ahmet Vefik Paşa, gibi o dönemin önemli yazarlarının bulunduğu gazetede ilk kez siyasî yazılar yazılmış, eğitim ve ekonomi alanında ilk kez eleştiri makaleleri yer almıştır¹². Tanzimat döneminde özellikle de gayrimüslim vatandaşların ayrıcalıklarını genişletme noktasında muhalif duran gazetenin kendinden sonra gelen bu yoldaki atılımlarına önemli bir örnek teşkil ettiğini söylemek gerekir.

Yukarıda ismi geçen gazete yazarlarından biri olan Şinasi'nin atılımı ise Tercüman-ı Ahval'in yolunda ilerlemekten başka bir şey değildir. Öyle ki gazete Bahçekapı'daki aynı matbaada basılmıştır. İlk gazete de önemli oranda deneyim kazanan Şinasi, Tasvîr-i Efkâr adındaki gazetesini yayımlamak adına padişahın 17 gün gibi kısa sürede izin almıştır. Ancak bu izinden yaklaşık bir yıl sonra 27 Haziran 1862 Cuma günü çıkan ilk sayısı Şinasi tarafından bir mukaddime ile okuyucular ile buluşmaktadır.

Şinasi tarafından kaleme alınan kısa bildirisinde devletlerin devam etmesinde ait olduğu milletin devamlılığına, güçlü olmaları ise milletin çıkarlarının korunması gerektiğini toplumların düşüncelerini ancak toplumun nabzını tutan gazetelerden öğreneceğini, medeni bir ülke olarak gerekli olan gazeteyi çıkarmak için çaba sarf ettiğini böylece Tasvîr-i Efkâr adlı bir gazete çıkarıldığı ifade edilmektedir.¹³ Böylelikle Osmanlı basın-yayın hayatındaki gazete sayıları giderek artmaktaydı. Bu da vatandaşların farklı haber kaynaklarından bilgilendirilmesi anlamına gelecekti.

Tercüman-ı Ahval gazetesinde olduğu gibi Tasvir-i Efkâr gazetesinde de dönemin önemli gazetecileri yer almakta. Şinasi yönetimindeki Tasvîr-i Efkâr Nâmık

¹⁰Hamza Çakır, "Tercüman-ı Ahval" maddesi, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 40, Ankara, 2011, s. 495.

¹¹Akbulut, **a.g.m.**, s. 41.

¹²Çakır, "**Tercüman-ı Ahval**" maddesi, s. 496.

¹³Nesimi Yazıcı, "Tasvîr-i Efkâr" maddesi, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.40, Ankara, 2011, s.138.

Kemal, Ahmet Vefik Paşa, Sâmipaşazâde Suphi gibi arkadaşlarıyla toplantı merkezi ve bir okul niteliğindedi¹⁴.

Değindiği gibi gazetelerin hızlı artışı devam etmekteydi. Bu süreçte çıkarılan gazetelerden birisi de Muhbir gazetesidir. Gazete, Filip Efendi tarafından kurulmuş olmasına rağmen, idare yapısı Ali Suavi'nin yönetimindeydi. Muhbir gazetesini önemli kılan en önemli yapı ise devrimci bir ruh ve batılı bir düşünceye sahip olan Ali Suavi'nin varlığı etkili olmuştur. Ali Suavi bu dönemde Osmanlı Devleti'nin dış siyasetini beğenmeyerek tepki gösterirken diğer yandan hükümete karşı şiddetli eleştirilerde bulunmuştur. Özellikle Girit meselesi sırasında hükümetin tutumunu yetersiz bularak yazıları yazarken diğer taraftan okuyucu mektuplarına yer verdiği bölümde hükümete sorular yönelterek eleştiride bulunuyordu. En sonunda Belgrat Kalesi'nin elden çıkışı ve Mısır valisi ile ilgili yazılarından dolayı gazete bir ay süreyle kapatılmış ve Ali Suavi Kastamonu'ya sürülmüştür¹⁵.

Görüldüğü gibi ilk resmi gazete Takvîm-i Vekayi' devletın sesini duyurmak için, Ceride-i Havadis yarı resmi olmak üzere çıkmışken XIX. yüzyılın ikinci yarısında özel imtiyaz sahipli gazeteler açılmaya başlamıştır. Ancak bunların da haber dışında her birinin birbirinden başka yayın politikalarının olması gazetelerin muhtelif görüşler etrafında gelişmesini sağlamıştır. Ancak kimi zaman mezkûr gazetelerin izlemiş olduğu yayın politikaları otoriteler tarafından memnuniyetsizlik doğurabilmekteydi. Memnun olunmayan noktaların ise kontrol altına alınması hükümetler tarafından dikkat edilmesi gereken en hassas konuların başından gelecektir.

Böylelikle basın hayatının bu çeşitlenmesi yayın politikalarının üzerinde baskının artmasına sebebiyet verecektir. Her ne kadar bu baskılar olsa da artık Osmanlı basını kendi mecrasında ilerlemeye başlamıştı. Sansür ve baskı çoğu zaman kapanma cezalarını doğurmuş, bu durumda yeni gazete ve dergilerin sayısını artmasında önemli etkenlerden olmuştur. Bu doğrultuda onlarca gazete ve derginin basımı cumhuriyetin ilanına kadar devam etmiştir.

¹⁴Yazıcı, “**Tasvîr-i Efkâr**” maddesi, s.139.

¹⁵Hüseyin Çelik, “Mubir” maddesi, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.31, Ankara, 2006, ss.32-33.

Basının kontrol edilmesine yönelik eğilimin direkt olmasa da 1857 yılındaki “Matbaalar Nizamnamesi” ile kararlaştırılmaya çalışılmıştır¹⁶. Bundan başka 1858 yılındaki Ceza Kanunu’nda ise direkt olarak basına yönelik ceza maddelerinin yer aldığını görmekteyiz. Buna göre “ Herhangi bir millet aleyhine yapılan yayınlar, genel adaba aykırı yayınlar ve başkalarına yapılan asılsız isnatlar” suç kapsamına alınmıştır¹⁷. 1864 yılında ise basına hukukî bir düzen vermek amacıyla “ *Matbuat Nizamnamesi* ” hazırlanmıştır. Bu nizamname ile gazetelerin geçici veya sürekli olarak kapatılması mahkeme kararı yerine idari tasarrufa bırakılınca gazeteler, idari baskı ve müdahalelere karşı güvenceden mahrum kalmıştır¹⁸. Nitekim Namık Kemal, Tasvir-i Efkâr’de kaleme aldığı bir yazıda İngiltere, Fransa ve Rusya’nın baskılarına maruz kalan hükümetin içine düştüğü aczi ortaya koyunca Sadrazam Ali Paşa’nın öfkelerini üzerine çekmiş ve bu nedenle gazetecilikten men edilerek Erzurum vali muavinliğine tayin edilmiştir¹⁹.

Osmanlı Devleti’nde basını kontrol edebilmek amacıyla Kararname-i Ali adı verilen kanunlar çıkarılmış gazete baskı aşamasına geçilmeden gazetenin kontrol edilmesi öngörülmüyordu. Ancak baskı altına alınan basın I. Meşrutiyet’e kadar çeşitlenerek artmıştır²⁰. Basının kontrol edilmesi noktasında getirilen kanun içerisinde yapılan açıklamaya göre ise bu durum geçici idi²¹. Hiçbir zaman geçici olmayacak bu durum ile kamuoyunda kötü izlenimi kaldırma eğilimi de sezilmektedir.

I. Meşrutiyet Dönemi’nde kısa süreli olsa da olumlu bir hava oluşsa da bu durum uzun sürmese de Kanunuesasi’nin 12. maddesi doğrudan basın ile alakalı idi. Şöyle ki bu maddeye göre “...Basın kanun dairesinde serbesttir...” ibaresi yer

¹⁶Bu dönem için dolaylı denemesini sebebi mevcut basın (Takvîm-i Vekâyi’ ve Ceride-i Havadis) devlet kontrolündeydi. Böylelikle herhangi bir tehdit unsuru oluşturmamaktaydı.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), A. MKT. UM . Dosya: 262 Gömlek: 50, 5 Rebiü’l Ahir 1273.

¹⁷ Ayhan Ceylan, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Basım ve Yayımında Hukuki Düzen (1839-1876)”, **Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi**, S.1, İstanbul, 2006, s.148-149.

¹⁸Düstür, **Tertib-i Evvel**, C. 2, Matbaa-i Âmire, 2 Şaban 1281/19 Kanun-u Evvel 1280, s. 220-226.

¹⁹Akbulut, **a.g.m.**, s. 45.

²⁰ Bu gazetelerden 1876 yılına kadar olanların isimlerini verecek olursak şu şekildedir; 1869’ da Basiretçi Ali Bey tarafından çıkarılan Basiret, 1870’de Namık Kemal önderliğindeki İbret ve değişik tarzlarla ortaya çıkan Muhip, Utarit, Terakki, Mümeyyiz, HakayikulVakayi, Asır, Devir, Hadika, Hülasatul Efkâr, Medeniyet, Sadakat, İstikbal, Vakit ve Sabah gibi gazetelerdir.

M. Nazım Benek, “ Osmanlı’da Basının Doğuşu ve II. Meşrutiyete Kadarki Gelişimi”, **Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.6-7, Siirt, 2016, s.33.

²¹ Hıfzı Topuz, **II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, İstanbul, 2016, s.47.

almıştır²². Böylelikle basın faaliyetleri kararname ve nizamname çerçevesinden çıkarılarak anayasal bir zemine oturtulmuştur. Ancak burada “serbestir” ibaresinin belirli bir kanun çerçevesine bağlanması aslında serbesti durumunu muayyen bir koşula bağlanmıştır.

I. Meşrutiyet’in ilan edilmesiyle birlikte yürürlüğe giren Kanun-i Esasiye ile birlikte Osmanlı asını olumlu bir etki yaratmıştır. Bu dönemde çıkarılan en belirgin basın organlarına baktığımızda Bedir gazetesi Ahmet Mithat Efendi, Sabah gazetesi Mihran Efendi, İkdam gazetesi Ahmet Cevdet tarafından kurulan bu gazeteler en başta gelmektedir²³. Ancak bu basın faaliyetlerinin her zaman aynı seyirde izlediğini söylemek mümkün değildir. Çünkü Osmanlı Devleti’nin son iki yüzyılda olduğu gibi olağanüstü koşulları süreklilik göstermekteydi. Bu sebeplerdir ki basın hayatının olumlu seyretmesine sebep olan I. Meşrutiyet askıya alınmıştır. Dolayısı ile anayasal faaliyetler askıya alınmıştır.

Bu ortamda fikirleri ve söylemleri kabul edilmeyen Osmanlı gazeteci ve aydınları ekseriyeti yurt dışına çıkmakla merkezden uzaklaşmıştı. Fikirsal eğilimleri son derece fazla olan bu aydınların görüşlerini duyurabilmek için hâlihazırda tecrübelerinden yararlanarak buldukları alanlarda basın faaliyetlerine devam etmişlerdir. Böylelikle Osmanlı basınının fikirsal akımını merkezi yurt dışına doğru kaymıştır.

Bu dönemde olumsuz bir çizgi izlemiş olsalar da Osmanlı aydınları tarafından ülke dışında kurulan basına dair çalışmalar şöyledir: Meşveret gazetesi, Ahmet Rıza Bey tarafından Paris’te; Ezan gazetesi, Tunalı Hilmi tarafından Cenevre’de; Mizan gazetesi, Mizancı Murat tarafından Kahire’de; Osmanlı gazetesi İshak Sükuti tarafından Cenevre’de, ve Terakki ise Prens Sabahattin tarafından çıkarılan arasındadır²⁴. Osmanlı Devleti basın faaliyeti buradan büyük oranda bir değişime uğramadan II. Meşrutiyet’in ilanına kadar devam edecektir.

II.Meşrutiyeti hazırlayan ortamda yurt dışındaki gazeteler, fikirlerin yayılması noktasında önemli bir yayın organı olmuştur. Bu sebeple II. Meşrutiyet’in ilan edilmesi ile basın alanında son derece geniş bir serbesti olmuş ve kişilerin

²² A. Şeref Gözübüyük, Suna İkili, **Türk Anayasa Metinleri (1839-1980)**, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1982, s.28.

²³ Benek, **a.g.m.**, s. 35-36.

²⁴ Benek, **a.g.m.**, s. 37.

gazete ve dergi basması üzerindeki denetim sadece imzalı bir dilekçeye bağlanmıştır²⁵. İmtiyaz almanın bu kadar kolay olduğu bir dönemde bazı imtiyazların gazete dahi çıkarmadığı bazılarının ise birkaç sayıdan sonra kapandığı bir dönem olarak dikkati çekmektedir²⁶. Sadece bu dönemde yüzlerce gazete ve dergi basılmış olması²⁷ bu alandaki çalışmaların incelenmesinden ziyade basın-iktidar ilişkisinin incelenmesi daha yerinde olacaktır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hükümet kurma ve yönetimi ele alma süreci kolay olmadı. Bu süreçte 31 Mart Vakası olarak bilinen olay bazı problemleri de beraberinde getirmiştir. Zira bu hareket İttihat ve Terakki'ye karşı tertip edilmişti²⁸. Böyle bir ortamda elbette bazı önlemlerin alınması zorunlu idi. Bu önlemler arasında şüphesiz ki basına yönelik çalışmalar olacaktır. Böylelikle kısa süreli olan basın hayatının özgürlüğü meselesi düzenleme yoluna gidilecektir.

Bu doğrultuda yapılan çalışmada da İttihat ve Terakki yönetimi, yaptığı çalışmalar sonucunda 1909'da yürürlüğe giren yeni "Matbuat Nizamnamesi" ile hem basına geniş hürriyeti vermek hem de muzır ve maksatlı (İttihat ve Terakki karşıtı) gazetelerin neşriyatını(yayın) önlemek gibi iki amaca yönelik olarak bir kanun hazırladı²⁹. Bu kanun çerçevesinde ise olağanüstü koşullar karşısında basımı kısıtlayıcı bir takım önlemler aldı.

I. Meşrutiyetten kısa bir süre sonra ortaya çıkan 31 Mart vakasıyla sonucunda ilk kez basına getirilen askeri sansür 1912'de Gazi Muhtar Paşa kabinesi kurulmasına birlikte sona ermiş ancak 1913 yılında gerçekleşen Bâb-ı Ali Baskını ile tekrardan sansür hayata geçirilmiştir. I. Dünya Savaşı'yla sürekli hale getirilmiş ve savaş sonuna kadar devam etmiştir. Savaştan sonra bu kez işgalci devletler tarafından

²⁵Ayrıca İttihat ve Terakki basın organlarının basıma gitmeden evvelki durumu yasaklamış, böylelikle basın üzerindeki sansür kaldırılmıştır. Şerif Demir, "İktidar-Basın İlişkilerinin Osmanlı Devleti'nde Görünümü (1831-1918)", **The Journal of Academic Social Science Studies**, Sayı: 33, Spring 2015, s. 373. DoiNumber: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2747> Erişim Tarihi: (04.07.2017)

²⁶ Ahmet Ali Gazel, Şaban Ortak, "İkinci Meşrutiyet'ten 1927 Yılına Kadar Yayın İmtiyazı Alan Gazete ve Mecmualar (1908 1927)", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.7, S.1,Erzurum, 2006, s.223-224.

²⁷ Bu dönemde basımı yapılan gazete ve dergilerin isimleri ve sayıları Ali Birinci'nin şu serisine bakınız. Ali Birinci, "Meşrutiyet Matbuatı (1324 -1325) /I", Kebikeç, Sayı: 2, Ankara, 1995, s. 143-147; Ali Birinci, "Meşrutiyet Matbuatı (1324 -1325) /II", Kebikeç, Sayı: 3, Ankara, 1996, s. 71-76; Ali Birinci. Ayrıca gazete ve dergi sayılarının 1927 yılına kadar olan kısmın bilgilendirmesi için bakınız: Gazel, Ortak, "Meşrutiyet'ten 1927 Yılına Kadar Yayın İmtiyazı Alan Gazete ve Mecmualar (1908 1927)", s. 223-256.

²⁸Sina Akşın ve diğerleri, **Türkiye Tarihi**, C. 4, Cem Yayınları, İstanbul, 2002, ss.29-34.

²⁹Düstur, **Tertib-i Sani**, C.II, Matbaa-i Osmaniye, 11 Recep 1327/16 Temmuz 1325, s.390-403; Takvim-i Vekayi, 14 Recep 1327/18 Temmuz 1325, No: 287.; Demir, **a.g.m.**, s.373

basına sansür konulmuştur. Basına konulan bu sansürler ancak 1923'te İstanbul'un kurtuluşuyla son bulmuştur. Böylelikle 1908'de başlayan basına sansür uygulaması 1923 yılına kadar resmen kendini hissettirdi³⁰. Osmanlı başkentinin işgale uğraması ile basın-yayın faaliyetlerini kısıtlanmasının yanı sıra birçok alanda da benzer gelişmelerin yaşandığını söylemek mümkündür. Bunlardan en önemlisi ise her tarafı işgale uğramış ülkenin kurtarılması için yürütülen çalışmalara engel olunması kaçınılmaz bir durum olarak belirmiştir. İşte böyle bir ortamda kurtuluşun yolunu arayan Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları Anadolu'ya geçmenin zorunluluğunu açık bir şekilde görmüşlerdi. Ancak bu yolla milli kurtuluş sağlanabilirdi.

Bu doğrultuda hareket eden Mustafa Kemal ve arkadaşları, Samsun'dan başlatmış oldukları mücadelede kongreler son derece önemli bir yer tutar. İlk olarak halkın bilinçlendirilmesi ve işgallere karşı bir tutum oluşturulması için bir takım çalışmalar yürütmüşlerdir. Şüphesiz ki bu çalışmalardan en önemlisi kamuoyunun bilgilendirilmesi için yürütülen basın-yayın dolayısı ise gazetecilik hayati bir mesele idi. Ancak henüz gizliden gizliye devam eden, daha sonra ise açığa çıkan Ulusal Kurtuluş'a karşı destekler olduğu kadar, muhalif bir basının da olduğu söylenebilir. Bu dönemin basını, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı destekleyenlerle İstanbul Hükümeti'ni destekleyenler olarak ikiye ayrılır: Ulusal Kurtuluş Savaşı'na öncülük eden ve yandaş olan gazeteler arasında *Hukuk-u Beşer*, *İrade-i Milliye*, *Hâkimiyet-i Milliye*, *Öğüt*, *İleri*, *Yeni Gün*, *Akşam*, *Vakit*, *Doğru Söz*, *İzmir'e Doğru*, *Yeni Adana*, *Açık Söz*, *Albayrak*, *Ahali*, *İstikbal* ve *Emel* sayılabilir. Ulusal Kurtuluş Savaşı'na karşı olanlar ise *İrşad*, *Peyam-ı Sabah*, *Aydede*, *Alemdar*, *Ferda* ve *Türkçe İstanbul* gazeteleridir³¹. Bu ortam içerisinde Anadolu Hareketi de kendi basın organını oluşturma yoluna giderek daha ilk zamandan itibaren bu çalışmalar içerisinde olmuştur.

Sivas Kongresi'nin en önemli gündem maddelerinden bir tanesi de halkın bilgilendirilmesi için bir gazetenin çıkarılmasıydı. Bu doğrultuda yapılan çalışmalar olumlu sonuç vermiş böylelikle *İrade-i Milliye* gazetesi çıkarılmıştır³². *İrade-i Milliye* Gazetesi'nin yerini *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi alırken bundan sonra Ankara

³⁰Demir, a.g.m., s.373.

³¹Nurşen Mazıcı, "1930'a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 18, Ankara, 1996, s.137-138.

³²Fatih M. Dervişoğlu, "Millî Mücadele Döneminde Basın ve *İrade-i Milliye* Gazetesi", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Volume: C.II,S.6, Kış 2006, s.160-161.

Hükümeti'nin yayın organı olarak bu gazete ile devam edilecektir. Bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın da isimsiz olarak bu gazetede yazılar kaleme aldığı bilinen bir gerçektir.

Milli Mücadele'nin devam ettiği süreçte ilan edilen 1921 Anayasası içeriğinde basın haklarına dair herhangi bir içerik bulunmazken 1924 Anayasası'nın 77. maddesi Türkiye Cumhuriyeti'ndeki basın hayatını düzenlemekteydi³³. Bu maddeye göre, "*Basın yasalar çerçevesinde serbesttir ve yayınlanmadan önce hiçbir teftiş ya da incelemeye bağlı değildir.*" hükmü, basın üzerinde herhangi bir sansürü kabul etmemektedir.

Ancak, anayasanın öngördüğü bu durum çok uzun süre devam etmeyecek, yeni devletin içerisine düştüğü nazik durumlarda basın özgürlüğünü içeren madde askıya alınmıştır. Şeyh Sait İsyanı ve çok partili siyasal yaşamaya geçişin ilk denemesi olarak Terakkiperver Cumhuriyet Partisi'nin bağlantısı olduğu gerekçesiyle Cumhuriyet rejiminin kuruluşunun üzerinden çok geçmeden çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu(4 Mart 1925) ile basın hayatında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu kanun dairesinde bazı yayın organları kapanırken, bazı gazeteciler ise sürgüne gönderilmiştir. Yaklaşık iki yıl süreyle yürürlükte kalan bu yasa ile 6 Mart 1925'te *Tevhid-i Efkâr, İstiklâl, Son Telgraf, Sebülürreşat* gazeteleri kapatılmış ve 14 Nisan 1925'te "*Şeyh Sait İsyanı bahane edilerek muhalefet susturulmak isteniyor.*" içerikli yazısı ile Hüseyin Cahit'in *Tanin* gazetesi de kapatılmış, kendisi de Çorum'a sürgün edilmiştir. Vatan, Vakıf, Sada-i Hak, İstikbal, Kahkaha ve İstanbul'da *Press de Suar* gazeteleri, ayrıca sosyalist yazılar yayımlayan *Orak ve Çekiç* dergisi de kapatılan yayın organları arasındadır. Görüldüğü gibi yeni anayasa ile basın alanında öngörülen özgürlük temennisi çok geçmeden rafa kaldırılmış, rejimin kendine tehdit gördüğü gazete ve dergiler kapatılmıştır.

Milli Mücadele döneminden 1930 yılına kadar siyasal hayatın basına etkisi bu şekilde devam ederken, Türkiye Cumhuriyeti basın hayatının önemli bir dönüm noktası da 1931 yılında ilan edilen *Matbuat Kanunu*'dur. Bu kanunun hazırlanmasında yeniden çok partili yaşama geçiş süreci etkili olmuştur. Ülkenin geçmiş olduğu büyük ekonomik sınavda etkilenen kamuoyunun da rahatlaması için kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası basın çalışmaları adına etkili olmuştur.

³³TBMMZC 4, Ceride-i Havadis, 07.02.1337, No: 1.

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın İzmir bölgesindeki faaliyetlerini eleştiren Anadolu gazetesi, muhalif odakların hedefi haline gelmiştir. Bu süreçte çıkan Yarın ve Son Posta gazeteleri Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın yayın organı olarak faaliyet göstermiştir. Farklı bir nitelik taşıyan bu gazetelerin sert görüşleri, gerek hükümet tarafından ve gerekse bizzat Atatürk tarafından hakkında şikâyetler belirmiştir. 1930'da SCF'nin kapatılmasından sonra, ülkede basın faaliyetlerinin kontrol altına alınması doğrultusunda çalışmalar yapılmıştır. 1931 yılında matbuat kanunu düzenlenerek farklı türdeki çalışmaların önüne geçilmeye çalışılmıştır³⁴.

1931 tarihli Matbuat Kanunu'nun hazırlanması için 15 Temmuz 1931 tarihinde Meclis'e sunulan önerge kısa süre zarfında kabul edilerek yasalaştırılmıştır³⁵. Matbuat kanunu ile daha önceleri karşılaşılan sorunlar detaylı olarak karara bağlanmış, en önemli problemlerden birisi olan basının kontrolü meselesi 50.Madde ile somutlaştırılmıştır. Matbuat Kanunu'na göre 50.Madde: *"...Memleketin umumî siyasetine dokunacak neşriyattan dolayı İcra Vekilleri Heyeti kararı ile gazete veya mecmualar muvakkaten tatil olunabilir. Bu suretle kapatılan gazete veya mecmuanın neşrine devam edenler hakkında 18. madde hükmü tatbik olunur. Bu suretle kapatılan bir gazetenin mes'ulleritatil müddetince başka bir isim ile gazete çıkaramaz..."*³⁶ şeklindeki ifade, matbuat konusunda izlenecek politika ile memleket siyasetinde paralel bir bakış açısının oluşturulması noktasında büyük önem arz etmektedir. Aksi durumda olumsuz yayın yapılan gazete ve dergiler yasaklanabilir, sahipleri farklı isimlerde olsa dahi yayın yapamayabilirlerdi. Böylelikle basın hayatına dair inisiyatif devletin merkezine geçmiş ve Cumhuriyet tarihinde bu alanda en önemli adımlardan bir tanesi atılmış oluyordu.

Matbuat Kanunu'na dair sonraki dönemlerde de muhtelif tarihlerde değişiklikler yapılırken bu değişikliklerde gerekli görülen en önemli nokta, basının Matbuat Kanunu'na dair gelişmelere tam olarak uyum sağlamalarına yönelik olmuştur. Şöyle ki 1935'te Basın Yayın Genel Müdürlüğü ve 1938 de Basın Birliği Yasası çıkartılırken buradaki amacın basının denetim noktasında tek elde

³⁴Mazıcı, a.g.e, s.140-147.

³⁵ Resmi Gazete, 8 Ağustos 1931, No: 1867.

³⁶ Resmi Gazete, 8 Ağustos 1931, No: 1867.

toplanmasını sağlamaktır³⁷. Böylelikle yeni kurulan devletin öncelikli sorunlarının kısmen tamamlanması ile basın alanında da çalışmalar yaptığı söylenebilir.

Görüldüğü gibi Osmanlı Devleti'nde kurulan ilk matbaadan başlatılan Türk basın-yayın hayatı çeşitli aşamalardan geçerek bütün ülkede yaygın bir hale gelmiştir. Bazı dönemlerde sayısı dahi hesaplanamayacak kadar çok yayın faaliyetinin kontrol edilmesi noktasında devleti güç durumda bırakırken bu duruma yine en kestirme çözümün yasaklamalar yoluyla yapıldığı görülmüştür. Söz konusu süreçler Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk dönemleri olması, hassas gelişmelerin yaşanması kendisini basın alanında da göstermiş, nihayetinde somut adımların atılmasına sebep olmuştur. Aynı hassas sürecin II. Dünya Savaşı döneminde de devam ettiği incelenen kaynaklardan açık bir şekilde görülmektedir.

2.2. II. Dünya Savaşı'nda Türkiye Basınına Genel Bir Bakış

II. Dünya Savaşı dönemi çerçevesinde devletlerin izlemiş oldukları dış politikaya bakıldığında, bu savaşa dâhil olma ya da savaş dışında kalmasında önemli bir yer teşkil etmekteydi. Çünkü yapılacak yanlışlıklar onları son derece büyük sorunlara yol açabilirdi. İşte bundan kaynaklı olarak dış politikayı yönlendirirken dikkat edilen bazı hususlar vardı. Var olan bu politikaları yönlendirebilmek için basın kullanılacak önemli araçlardan biri olacaktır. Bu duruma bağlı olarak doğrudan savaş içerisindeki yer alan devletlerin ya da dolaylı şekilde savaş tarafı olan ülkeler ise, basını kullanırken son derece hassas ve dikkatli davranması gerekecektir. Ülkede ve dünyada kamuoyunun oluşturulması ancak bu şekilde mümkündür.

Savaş dönemi için hemen hemen her ülkenin bulunduğu konuma göre kendine özgü oluşturduğu bir basın politikası varken Türkiye gibi son derece özel bir duruma sahip bir ülke için aynısını söylemek mümkün değildir. Çünkü etrafını saran savaş çemberi içerisinde sıradan bir politika izlemesi son derece zordu. Bu sebeple izlenilmiş olan dış politikadaki denge siyaseti önemli bir yere sahiptir. Türkiye dış politikası buna göre şekil alırken basının da buna yakın bir politika izlenmesi gerek hükümet gerekse devlet başkanı tarafından yakından takip

³⁷Şerif Demir, "İktidar-Basın İlişkilerinin Türkiye'de Görünümü (1918-1960)", *International Journal of Social Science*, C.5, S.6, Ankara, 2012 December, s.131.

edilmekteydi. II. Dünya Savaşı öncesinde ve sürecinde elini güçlü tutmak ve dışarıya karşı güçlü bir duruş sergileyebilmek amacıyla içerde oluşacak muhalif yapılanmayı susturmaya çalışmıştır. Muhalefeti susturmak için de basına sıkı bir denetim getirilmiştir. Çünkü savaş yıllarında Mihver ve Müttefik yanlısı olarak ikiye ayrılan Türk basını, dış politikaya ciddi zarar verebilirdi. Bu dönemin hassas dengeleri içerisinde çıkarılan yasalarla hükümetin denetim yetkisi güçlü bir hale getirilmiştir. Devlet ile halkı karşı karşıya getirecek halkın güvenini sarsacak şekilde yayın yapan, yazı yazan kişilere para ve hapis cezası getirilmiştir³⁸.

II. Dünya Savaşı döneminde iktidar basını denetim altına alırken 1931 yılında çıkartılan Matbuat Yasası'na dayanarak sıkı bir denetim altına almıştır. İktidar, tüm savaş boyunca basın denetleme yönlendirme aracı olarak kullanıldığı Matbuat Umum Müdürlüğü olmuştur. Basını susturma görevi “*Örfi İdare Komutanlıkları'na verilerek fevkaledede tedbirler*” alma ile yetkili kılınmıştır³⁹.

İkinci Dünya Savaşı'nda yıllarında siyasal iktidar basını denetlemesinde kullandığı yasal düzenlemeler ve kanunlar dışında iki önemli kurumla sağlamıştır. Bu iki kurumdan birincisi Türk Basın Birliği'dir. 1938'de Basın Birliği Kanunu'yla oluşturulmuş, amacı ise basın mensuplarının haklarını korumaktır⁴⁰. Savaş yıllarında Basın Birliği merkez yürütme yetkisi çoğunlukta gazeteci mebuslardan oluşmuştur. İktidar partisinin en yetkili organı konumunda olan bu kurumda, gazeteci mebusların çoğunluğu bu kurumun üyesi olduğu için dolayısıyla iktidar bunlar sayesinde basını denetim altında tutmuştur. Denetimin sağlanmasında etkili olan bir diğer kurum ise; Matbuat Umum Müdürlüğü olmuş, bu kurum 1940'ta içişlerine bağlı iken başbakanlığa bağlanmıştır. En önemli görevi “Matbuat Kanunu'nun takibine nezaret etmektir.” Bu hükme dayanılarak bir çok ülkede birçok gazete kapatılmıştır.

Böyle bir uygulamanın kolay ve titiz bir şekilde yapılması, şüphesiz ki çoğu kez yasal çerçeveden aykırı bir tutum sergilemek ve basın özgürlüğünden uzak kalmak anlamına gelmektedir. Ancak savaşın getirmiş olduğu olağanüstü bir ortam içerisinde hükümet kanun dışı olabilecek tutumları yasal bir çerçeveye yerleştirme eğilimi içerisine girmiştir. Bunun sonucu olarak savaşın ilk yıllarından itibaren 22 Mayıs 1940 tarihinde çıkartılan Matbuat Umum Müdürlüğü Kanunu bu amaca

³⁸Caner Arabacı, “İnönü Dönemi Basını (1938-1950)”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal BilimlerEntitüsü,(Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi)**, 2011, s.102.

³⁹Düstür, **Üçüncü Tertip**, C.21, s.543, 20 Kanunuevvel (Aralık) 1940.

⁴⁰Basın Birliği kanunu hakkında değerlendirme Bkz .Rıfki Atay, **Ulus**, 28 Haziran 1938.

hizmet etmek adına önemli bir uygulamaydı⁴¹. Bu sayede basın üzerindeki denetim artmakla beraber dış politikada yürütülen politika ile de basın arasındaki paralel tutum daha da netleşecektir.

Bu kanunun getirmiş olduğu maddeler son derece açık ve net şekilde hükümetin basın üzerindeki kontrolü sağlamasını kolaylaştırmaktaydı. Buna göre özetleyecek olursak:

Madde 4- Umum Müdürlüğünün başlıca görevleri şunlardır:

- a) Memleket içinde ve dışında siyasi ve kültürel hareketler bakımından bütün yayımları takip etmek.
- b) Yönetimin iç ve dış siyaseti hakkında kamuoyunu bilgi vermek ve duruma göre uygun göreceği araçları kullanarak yayın yapmak ve yaptırmak.
- c) Milli basının yenilik prensiplerine, devletin genel siyasetine ve memleket ihtiyaçlarına uygun olarak yerine getirmeye çalışmak ve bunların mesleki gelişim ve faaliyetleri için rehberlik etmek⁴².

Görüldüğü gibi Matbuat Kanunu ile hükümetin basına yönelik izleyeceği politika belirlenirken 4. Madde b fıkrası ile iç ve dış siyaset alanındaki çalışmaların merkez tarafından belirtileceği açıkça belirtilmiştir. Ayrıca maddeler içerisinde yer alan “mesleki gelişim ve faaliyetleri” gerektiği yerde basın politikası için belirlenecek yöntemin eğitim yoluyla verilebileceğini belirtilmektedir. Bu durumda basının denetlenmesi meselesi şansa bırakılmamış, hatta basın mensuplarının izleyeceği yol bizzat bu kanun çerçevesinde merkez tarafından verilecektir.

Basının kontrol edilmesi noktasındaki eğilimin kanunlaştırılması noktasının savaşın getirdiği olağanüstü koşulların dikkate alınması gerekliliği tekrardan unutulmamalıdır. Bu düzenle mebus gazeteciler ya da hükümetin desteklemiş olduğu gazeteciler üzerinde fazla bir tesir etmese de muhalif basın tarafından ağır eleştirilere maruz kalacaktır ki⁴³ bunun karşılığında çoğu kez gazeteleri kapatılacaktı. Bundan

⁴¹O.Murat Güvenir, **2. Dünya Savaşında Türk Basını (Siyasal İktidarın Basını Denetlemesi ve Yönlendirmesi)**, İstanbul, 1991, s.60.

⁴²Resmi Gazete, 26. Ağustos 1940, No:4598 (Tesis- tarihi: 7 Teşrinievvel 1336 – 1920).
Güvenir,,**a.g.e.**, ss.60-61.

⁴³Bu kanuna karşı muhalefet hareketlerine bakmak için ayrıca savaş dönemi muhalefeti incelemek adına bkz. Ahmet Çelik, “İkinci Dünya Savaşı Sürecinde (1939-1945) Muhalif Basın”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi)**, 2011, s.43.

kaynaklı olarak iktidarın takınmış olduğu tavırlara eleştiri getiren gazete veya gazeteciler cezalar ile kontrol edilmeye çalışılabilmektedir.

Bu süreçteki gazete kapatma olaylarından bahseden Nadir Nadi, İnönü döneminde, “Bir telefonla gazeteleri kapatıvermek ve aylarca kapalı tutmak moda olmuştu.” diyerek durumu özetleye çalışmıştır. Ayrıca aynı yazar makale ve haberlerin Matbuat Kanunu ile denetim altında tutulduğundan bahsetmektedir⁴⁴. Ziyad Ebuzziya ise “Gazetelerin kapatıldığı haberini diğer gazetelere bildirilmesinin dahi yasak olduğunu ayrıca kapatılan bir gazetenin tekrar yayına başladığında bunu okuyucu bilmezdi.” Ve devamında ise “Bir defasında Antep’te gaz yokluğu haberini yayınlamaktan dolayı gazetemiz on gün boyunca kapatıldı.”⁴⁵ demektedir. Görüleceği üzere bu örnekler bile iktidarın basın üzerindeki denetimini gözler önüne sermektedir.

Bu dönemde basına sansürle birlikte farklı süreçlerde kapatma cezası verilmiştir. Bu kapatmalardan çok nasibini alan gazetelerden biri de Tasvir-i Efkâr gazetesi olmuştur. Tasvir-i Efkâr’ın ilk kapatılması, 7Aralık 1940 tarihli kararnameyle gerçekleşmiştir. Gerekçe ise “*siyasete mugayir neşriyatta*” (siyasete aykırı yayında) bulunmaktadır. “Muvakatten” yani geçici olarak kapatılmıştır⁴⁶. Yine aynı gazete “Devletin umumi siyasetine dokunur mahiyette neşriyatta” bulunmaktan 3 Temmuz 1941’de iki gün süreyle kapatılmıştır⁴⁷. Gazete kapatmaları savaş boyunca devam etmiş hatta 1944 yılından itibaren Tan ve Tasvir-i Efkâr gazeteleri tamamen kapatılmıştır. Yine süreç çerçevesinde aynı süreçte Vatan Gazetesi 27 Ekim 1942 tarihinde yayınladığı makeden dolayı “Memleketin Umumi siyasetine dokunacak neşriyattan (yayıdan) dolayı, iki ay müddetle kapatılmıştır”⁴⁸.

Basında kapatmalar ve denetim hükümetin yönetimindeki Yayın Genel Müdürlüğü ve Sıkıyönetim Komutanlıkları tarafından da denetime tabi tutulmuştur. Yapılacak yayınlarda yazı karakterinden büyüklüğüne kadar takip edilerek uymayanlar kapatılmıştır. Bu dönemde sadece ılımlı yayın politikası izleyen *Akşam* gazetesi uyarı almış, ya da hiç kapatılmamıştır. Söz konusu uyarı cezasının nedeni

⁴⁴Weisband, , a.g.e., s.59.

⁴⁵Alpay Kabacalı, **Başlangıçtan Günümüze Türkiye’de Basın Sansürü**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1990, s.128.

⁴⁶BCA, 030-0-018-001-002-93-112-15.

⁴⁷BCA, 030-0-018-001-002-95-57-17.

⁴⁸BCA, 030-0-018-001-002-100-103-14.

ise, 7 Aralık 1941 tarihli yayınlanan bulmacanın dolu kareleri gamalı haç biçiminde olmasından kaynaklanmaktadır.

Bunu takip eden sürecin savaş sonuna kadar benzer uygulamanın sürdürüldüğünü ancak yeni eklemeler ile kanun içeriğinin genişletildiği görülmektedir. 3 Temmuz 1943 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti'nde yapılan görüşmede alınan karar ile yeni düzenlemeler yapılması öngörülmekteydi. Karar gerekçesinde detaylı olarak basının önemine vurgu yapılırken radyo ve turizm gibi daha önce farklı birimler bünyesinde bulunan alanların tek elde toplanmasına dikkat çekilmiştir. Bu doğrultuda ilk olarak Matbuat Umum Müdürlüğü'nün isminin Ulus gazetesinde daha önce yer aldığı şekliyle; 16 Temmuz 1943 tarihinde "Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü" şeklinde değiştirilmesi⁴⁹ ile yeni bir takım eklemeler yapılmıştır. Buna göre eski mevzuatta yapılan değişikliklerde özetle şu maddeler yer almaktadır⁵⁰:

I- Söz, ses, yazı, resim, film, plak ve bunlara benzeyen basın, yayın ve telkin vasıtalarından faydalanarak yurdun medeniyet ve kültür varlıklarını, sanat ve tabiat güzelliklerini, siyasi, olay ve gelişmeleri içeride ve dışarıda doğru olarak aksettirmek.

II- Cumhuriyet hükümetinin iç ve dış siyasetini yurt ve dünya yayım vasıtalarına ve umumi efkâra doğru olarak aksettirmek.

III- Yabancı memleketlerin birinci firkada yazılı neviden faaliyetlerini ve olaylarını, yurdun ilgili makamlarının bilgisine ve halk efkârına ulaştırmak.

IV- Milli menfaatlerimiz için zararlı tesirler yapabilecek basın yayın ve telkin faaliyetlerinin mahiyeti hakkında halk efkârını aydınlatmak ve bu gibi faaliyetleri tetkik ve murakabe etmek.

V- İç ve dış turizmi idare, tanzim, teşvik ve murakabe etmek⁵¹.

Her iki kanunun karşılaştırılması yapılacak olursa burada belirgin bir farklılığın olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü ilk olarak ilk Matbuat Kanunu ile sadece basın üzerinde bir kontrol mekanizması kurulurken, yeni değişiklikte basının kapsamı değiştirilmiş, bu sefer her tür iletişim aracı basın çerçevesinedâhil edilmiştir.

⁴⁹TBMMZC, 16 Temmuz 1943.

⁵⁰Ulus, Bir Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Kuruluyor, 11 Mayıs 1943.

⁵¹Resmi Gazete, 22 Temmuz 1943, No: 5462.

Diğer belirgin bir değişiklik ise haber alma kapsamına yurt dışı faaliyet alanı da yeni düzenleme olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak en yeni gelişmelerden bir tanesi ise turizm sektörünün de bu kanun çerçevesinde Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü bünyesine dâhil edilmesidir. Ayrıca radyoda özellikle bu alana dâhil edilmiştir.

Savaş döneminde yapılan düzenleme ve çalışmalar ile basın ve iletişim araçlarının kontrol altında tutulması için kanunlar çıkarılıp gerektiğinde revize edildiği görülmektedir. Kanunlar çerçevesinde bu düzenlemeler ile hükümet istenilen ortamı kendi dilediği gibi bir hale getirmiştir. Ayrıca bu durumun uygulayıcı olacak birçok gazetecinin aktif olarak hükümete çalıştığını söylemek mümkündür. Zira bu kişiler hâlihazırda zaten milletvekili durumundaydılar.

Hükümet politikalarının basındaki akislerinin muhalifler dışında olumlu karşılanmasına yardımcı olacaklardı. Zira sayıları hiç azımsanmayacak derece çok olan bu gazetecilerin hükümetlerinin aleyhine bir tavır takınmaları herhalde beklenemez bir durum olsa gerektir. Ayrıca çoğunluğu gazeteci olan bu kişilerin genel olarak gazete sahibi kimseler olduğunu söylemek mümkündür.

1939 yılından itibaren “sahibi partili olan” yayın organlarına, rejimi ve iktidarı meşrulaştırma yönünde faaliyette bulunma görevi resmen verilmiştir. CHP’nin 1939 tarihli nizamnamesine eklenen bir maddeye göre:

“...Sahibi parti olan gazete ve mecmuaların yazıları ile parti azalarının neşriyatı parti prensipleri bakımından göz önünde tutulur. Partili gazeteciler, mecmua sahipleri ve muharrirlerle bu yolda görüş birliğine yarayacak temas ve toplantılar yaparlar. Partililer sermayesiyle alakalı ve idaresinde müessir buldukları gazete, mecmua ve matbuatlar da parti program ve nizamnamesine, iç ve dış siyasetin ana hatlarıyla, yüksek devlet menfaatlerine aykırı düşen yazılar neşrettirmezler.”⁵²

Görüldüğü iktidar kendi bünyesindeki gazeteci mebusların siyasi çizgilerine paralel olarak bir yol haritası çizmiştir. Siyasi çizgi sadece iç politika ile sınırlı kalmayacak dış politikanın da bu doğrultuda gazetelerde işlenmesini sağlayacaktır. Böylelikle gazete sayfalarının çoğunda büyük oranda benzer yazılar hatta kelime yerleri değiştirilmiş başyazılar sık bir şekilde görülecektir.

⁵² Güvenir, a.g.e., s.65-66.

Araştırma içerisinde bütün gazeteci mebus listelerini vermemek ile beraber konumuz açısından yazı ve haberlerini kullanmış olduğumuz Falih Rıfki Atay, Asım Us, Ahmet Şükrü Esmer, Hüseyin Cahit Yalçın ve Necmettin Sadak gazeteci mebuslardandır⁵³. Bunlardan başka elbette önde gelen gazeteciler ve muharrirlerde mevcuttur. Nadir Nadi, Peyami Safa, Hüsnü Emir Erkilet, Ahmet Emin Yalman, Zekeriya Sertel, Ahmet Emin Yalman, Ziyat Ebüzziya, Abidin Daver, Halil Lütfü Dördüncü, Ekrem Uşaklıgil ve Ethem İzzet Benice dönemin önemli yazarları ve başyazarları olarak belirtmemiz gerekir⁵⁴.

İkinci Dünya Savaşı sürecinde iç politikada gazetelerin durumları ve iktidar ile olan ilişkileri gazetelerin denetim altına alınması, iktidar ile ilişkileri incelenirken bütün bunlara bağlı olarak dış siyasetinin de incelenmesinde fayda vardır. Bu süreçte dış politika aslında iç siyasetin şekillenmesinde önemli bir unsur olmuştur. Türkiye'deki aynı dönemde Türk basınının iç politikada olduğu gibi, dış politikaya göre nasıl bir hareket kabiliyeti geliştirdiğini anlamak takip etmek ve değerlendirmekte yarar vardır. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sürecinde dış politikasını tarafsızlık üzerini kurmuştur. Bu doğrultuda savaş dışı kalmak için elinden gelen çabayı göstermiş, denge siyasetini en şekilde uygulamıştır. Türk Hükümeti farklı taktiklerle iki tarafla ilişkisini sürdürmüş, savaşın gidişatına göre değişiklik gösteren evreler olmuştur. Türk basını da yayın çizgisini dış politika çerçevesinde şekillendirmişti Basın, bu dönemde tamamen savaş dalgalanmalarına göre yönlendirilmiş o andaki güçlü devlete eğilim göstererek Türkiye'yi savaş dışında tutmayı kolaylaştırmıştır. Hem hükümet hem basın savaşa uğramadan bu süreci tamamlamıştır. Bu dönemde zaman zaman basının mihver ve müttefik yayınlar yapılmasına göz yumulmasında ki amaç basının özgür olduğu izlenimini yansıtmaya çalışmak olmuştur.

Bu çerçevede 1939-1945 döneminde Türk basınındaki dış siyaseti genel hatları ile şöyle özetlemek mümkündür:

1.)Türk Basınının Müttefiklere Yakın Olduğu Süreç (Mayıs 1939-Mart 1941): 1939 yılı savaş başlangıcından 1941'de Almanya'nın Barborassa

⁵³Mebus gazetecilerin tam listesi ve hangi yayın organında çalışmış olduğuna daha detaylı bakmak için; Güvenir, **a.g.e.**, s. 66-68.

⁵⁴Mezkûr gazeteci ve muharrirlerin savaş döneminde takınmış oldukları siyasi tavırlara göre yazılarında ve haberlerinde birtakım farklılıklar mevcuttur. Bu sebeple yukarıda ismi geçen kişiler için detaylıca bir değerlendirme için bkz. Weisband, **a.g.e.**, s. 60-71.

Harekatı'na başladığı dönemi kapsamaktadır. Türkiye Müttefiklere yakın, Mihverlere uzak uzak bir politika izlemiştir. Bu dönemde önce İngiltere Fransa'yla ayrı ayrı imzalanan bildiriler, ardında iki ülkeyle imzalanan Üçlü İttifaklar Antlaşması'yla müttefiklerle iyi ilişkiler kurmuş, her ne kadar tarafsız olduğunu ilan etse de Müttefik yanlısı politika izlemiştir⁵⁵. Türk basınında özellikle *Cumhuriyet* gazetesinde Alman yanlısı haberler artmıştır. Alman diplomat Papen'in 1940'ta kaleme aldığı raporda Nadir Nadi ile görüşme yaptığını ve görüşmeden sonra ise, Nadir Nadi'nin gazetesinde “*Alman Birliği Karşısında Avrupa*” adlı, Almanya lehine yazı yazdığını açıklanmıştır⁵⁶.

2.)Türk Basınının İki Tarafa da İlimli Olduğu Süreç (Haziran 1941-Nisan 1944): Bu dönem ise, Almanya'nın Rusya'ya karşı Barbarossa Harekatı'yla başlayıp 1944 Normandiye çıkarması dönemini kapsayan süreçtir. Almanya sağ kanadını garantiye almak için Türkiye'ye saldırmazlık paktı imzalamayı teklif etmiş ve bu pakt 18 Haziran 1941'de imzalanmıştır. Bu dönem 1944 yılında müttefiklerin ilişkilerin bozulduğu sürece kadar devam etmiştir. Aslında Türkiye 1939' Fransa'yla Üçlü İttifak Antlaşması 1941'de Sovyet Rusya ve Almanya antlaşması ile savaşan tarafların hepsiyle dostluk ilişkilerini resmileştirmiştir. Türkiye böylelikle tam bir denge siyaseti izlemiştir. Basının, hükümetin izlediği dış siyaseti çerçevesindeki denge politikasını kormuş, 1942 yılından itibaren birçok gazete mensubu heyeti kısa aralıklarla Almanya'ya ziyarete giderken, başka bir heyet ise İngiltere ve ABD'ye giderek basındaki denge siyasetini yansıtmaya çalışmışlardır.

3.)Türk Basınının Müttefiklere Yakınlaştığı Süreç (Nisan 1944- Mayıs 1945): Üçüncü dönem 1943 yılından itibaren Müttefiklerin, Türkiye'yi savaşa sokmak için yoğun baskıların başladığı bir dönem olup savaş boyunca devam etmiştir. Fakat Türkiye'nin çeşitli bahanelerle reddetmesi, ilişkilerin bozulmasına neden olmuştur. Türkiye bozulan ilişkileri düzeltmek adına adımlar atmaya başlamıştır. Almanya'nın zayıfladığı ve müttefiklerin Normandiya'da ve birçok cephede zafer kazanması etkili olmuştur. Bu süreçte, Almanya'nın yenileceğinin anlaşılması, Türk Hükümeti'nin dış politikasında yeni bir değişiklik oluşturmuştur. Türkiye'nin Almanya ile olan ilişkisini kesmesine, Müttefiklere yaklaşmasına ve en sonunda formaliteden de olsa

⁵⁵Hülya Öztekin, **Tan: Serteller döneminde Muhafız bir Gazete**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2016, s.161.

⁵⁶ Cemil Koçak, “Türk Basını Üzerindeki Yabancı Etkileri”, **Tarih ve Toplum Dergisi**, S.38, (Ocak), 1987, s.50.

Almanya'ya savaş ilan edilmesine neden olmuştur. Türk basının savaşın taraflarına karşı tutumunda Nisan 1944'ten itibaren hükümetin politikası doğrultusunda yeni değişiklikler olmuş, Müttefikler lehine artan yayın politikası görülmektedir. Sovyetler Birliği'ne karşı tutum yumuşatılmış, Japonya'ya savaş ilan edilmesi hemen hemen tüm gazete ve başyazarlar tarafından desteklenmiştir. 7 Mayıs 1945'te Almanya'nın teslim oluşu ve Avrupa'da savaşın sona ermesinde Türk basını coşku ile karşılanmıştır⁵⁷.

Farklı akademik kaynaklardan aldığımız referansa göre, 1943 yılına bakıldığında Türkiye'de 131 gazete 172 haftalık, on beş günlük ya da aylık dergi yayınlanmaktadır. Buna karşın Türkiye'de okuma yazma bilenlerin sayısı azdı. Hele politikaya girmeyen, fakat politika sorunlarına etken bir ilgi duyan dikkatli okuyucu sayısı daha da azdı. 1943 ile 1945 yılları arasında İstanbul ve Ankara'da yayınlanan on bir büyük gazete vardı.

Tirajlarına göre gazeteler şunlardı⁵⁸:

Cumhuriyet.....	16.000
Ulus.....	12.000
Tan.....	12.000
Yeni Sabah.....	10.000
Akşam.....	10.000
Son Posta.....	10.000
Vatan.....	7.000
Tasviri Efkar.....	7.000
Son Telgraf.....	4.000
İkdam.....	4.000

Savaş döneminde Türk basınındaki gazeteleri incelediğimizde bakış açılarını sol ve sağ görüşlü olmaktan ziyade, şöyle gruplandırmak daha yerinde olacaktır:

⁵⁷Ayşe Gülçin Manka, **İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Anadolu Ajansı'nın Dış Haber Politikası**, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınevi, Ankara, 2008, s.28.

⁵⁸Edwar Weisband, **2.Dünya Savaşı ve Türkiye**, Çev.M.A.Kayabağ, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2002, s.60.

İktidar Yanlısı : Ulus

Müttefik Devletler Yanlısı: Akşam, Vatan, Yeni Sabah, Tanin, Vakit, Tan, Son Telgraf'tır. Rusya savaşa girmeden önce Mihver karşıtı olan gazeteler, savaşa girdikten sonra özellikle Tan gazetesi Müttefikler lehine yayımlar yaptığı söylenebilir. Bunda Tan'ın duruşu da etkili olmuştur⁵⁹.

Mihver Devletler Yanlısı: Cumhuriyet, Tasvir-i Efkâr⁶⁰.

Dönemin gazetelerini genel çerçevede inceleyecek olursak :

Cumhuriyet: 1924'te Yunus Nadi⁶¹ tarafından kurulmuştur.⁶² Cumhuriyet rejimini benimsemiş bir gazete olup Mihver yanlısı politika izleyen gazeteler başında gelmektedir. Yunus Nadi, Nadir Nadi, Peyami Safa⁶³, Abidin Daver gibi yazarların görüşünü yansıtmaktadır.

Tasvir-i Efkâr: İbrahim Şinasi tarafından 1862'de çıkarıldı. 1865'te Şinasi Avrupa'ya gidince yayın hayatına Namık Kemal tarafından devam ettirildi. Namık Kemal'in de yurt dışına gitmesiyle Recaizade Mahmut öncülüğünde yayın akışını sürdürmüştür. 1910 yılından sonra Yeni Tasvir-i Efkâr adıyla Ebuzziya Tefvik tarafından 1920 yılına kadar hayatına devam etti. 1920'de Gazetenin baş yazarı Velid Ebuzziya Malta'ya sürgüne gönderilince gazete kapatıldı. 1921 yılında açılan gazete 1925'te İstiklal Mahkemeleri tarafından kapatıldı.1940 yılında Velid Ebuzziya⁶⁴ ve Zeyyat Ebuzziya tarafından yeniden yayın hayatına başlamıştır. 1944

⁵⁹Bedirhan Toprak, "Tan" , **Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000**, Yapı Kredi Yayınları İstanbul,2003, s.348.

⁶⁰Orhan Koloğlu, **Osmanlıdan 21.Yüzyıla Basın Tarihi**, Pozitif yayınları, İstanbul, 2006,s.120.

⁶¹Gazeteci Yunus Nadi Abaloğlu 1880 yılında Fethiye'de doğdu. Rodos adasında Süleymaniye Medresesinde, İstanbul'da Galatasaray Sultaniyesi'nde okudu. Sonra Hukuk Mektebine devam etti.1900'da Malûmat gazetesinde çalışmaya başladı. 1910'da İttihat ve Terakki Cemiyetinin çıkardığı Rumeli Gazetesi'nin başyazarı oldu. 1911'de Meclisi Mebusan'a Aydın milletvekili olarak katıldı. 1918'de İstanbul'da Yenigün gazetesini kurdu. 1920'de Muğla Milletvekili olarak TBMM'ne girdi. 1924'te İstanbul'da Cumhuriyet Gazetesi'ni kurdu ve ölümüne kadar başyazarlığını yaptı. TBMM'nin 6. dönemine kadar Muğla Milletvekilliğini yapan Abaloğlu, 28 Mart 1945'te tedavi için gittiği Cenevre'de öldü. Bkz. "Yunus Nadi", <http://www.kimkimdir.gen.tr>, Erişim Tarihi:(13.07.2018)

⁶²Enver Behnan Şapolyon, **Türk Gazetecilik Tarihi**, Güven matbaası, Ankara, 1969, s.228.

⁶³ 1899 yılında İstanbul'da doğdu.Kardeşi İlhami Safa ile Yirminci Asır adlı bir akşam gazetesi çıkardı. (1919).Kültür Haftası 1936 ve Türk Düşüncesi adlarında iki dergi çıkardı. Tasvir-i Efkâr, Cumhuriyet, Milliyet, Tercüman, Son Havadis,Tanin gazetelerinde yazdı. Gazeteciliği ve edebi yazılarıyla önemli bir yer teşkil etmektedir.

Detaylı bilgi için bkz. Füzûzan Hüsrev Tökin, **Basın Ansiklopedisi**, Kulen Basımevi, İstanbul,1963, s.97-98.

⁶⁴Velid Ebuzziya:(1911-1994),İstanbul Hukuk Fakültesi mezunudur. Merkez Bankası Memurluğu, İş Bankası İstanbul Şubesi Memurluğu, Robert Koleji Öğretmenliği, Matbaa-i Ebuzziya sahipliği ve

kapatılan gazete yayın hayatına 1945'te *Tasvir* adıyla yayın hayatına devam etmiş, Alman yanlısı bir siyaset izlemiştir.

Tan: 1935'te İş Bankası'nın kurduğu bir gazete olup sonra Ahmet Emin Yalman ve Zekeriya Sertel'in⁶⁵ satın aldığı gazetelerdir. Ahmet Emin'in ayrılmasıyla Zekeriya ve Sabiha Sertel'in yönetimine geçen gazete, savaş döneminde hükümete ve savaş politikalarına en etkili muhalefeti yapmıştır. Rusya yanlısı olup Almanya ve Nazizm karşıtı yayınları ilk günden kapatılana kadar devam etmiştir.

Ulus: Atatürk'ün 1920'de kurduğu Hakimiyet-i Milliye gazetesi, 1934'te Ulus adını almıştır. CHP'nin resmi yayın organı yayın yapmış, hükümetin görüşlerini yansıtmıştır. CHP milletvekili ve İnönü'nün arkadaşı Falih Rıfkı Atay⁶⁶

Müdürlüğü, Tasvir-i Efkâr Gazetesi sahipliği, İdare Müdürlüğü ve Başyazarlığı, Son Saat gazetesi Kuruculuğu ve Yöneticiliği, Tasvir Gazetesi sahipliği ve Başyazarlığı, Beyoğlu Kitap Sarayı Müesseseleri Kuruculuğu, Yazarlık, Hürriyet Partisi Kurucu Üyeliği, TBMM IX. ve X. Dönem Konya Milletvekilliği, Avrupa Konseyi, Dünya Parlamentolar Birliği, Avrupa Parlamentolar Birliği Türk Temsilciliği, Avrupa Konseyi Kalkınma Fonu Türk Temsilciliği yapmıştır. Bkz.Ziyad Ebuzyia, "Ebuzyia Velid", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Diyanet vakfı yayınları, C.X, İstanbul, 1997, ss. 371-372.

⁶⁵Zekeriya Sertel:1890'da Selanik'e bağlı Usturumca'da doğdu.Orta öğrenimini Edirne'de tamamladı. Sonra Selanik'te Hukuk Mektebi'ne devam etti. Gazeteciliğe Rumeli'de gazetesinde başladı. Burada Tasvir-i Efkâr gazetesinde çalışmaya başladı. İstanbul Hukuk Mektebi'ni bitirdi. Paris'te Sarbonne'de sosyoloji öğrenimine başladı. Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla İstanbul'a döndü. 1914 yılında kendi gazetesi Turan'ı yayınladı. Sonra Sabiha Sertel'de evlendi. 1919'da eşyle birlikte ABD'ye gitti. Colombia Üniversitesi Gazetecilik Fakültesi'ni bitirdi. 1924 yılında Resimli Ay dergisini yayınladı. Bu dergide, Nazım Hikmet'in başlattığı 'Putları Yıkıyoruz' yazıları nedeniyle tepki aldı. Dergide ayrıca Sadri Ertem, Sabahattin Ali ve Suat Derviş gibi isimler de yazıyordu. Dergideki yazılarından dolayı 'İstiklal Mahkemesi'nde yargılanarak 3 yıla mahkum oldu. 1932 yılında Faik Sabri Duran'la birlikte Hayat Ansiklopedisi'ni çıkarttı. 1936'da İstanbul'da İş Bankası tarafından çıkartılan 'Tan' gazetesini Ahmet Emin Yalman'la birlikte satın aldı. Yeni biçimde yayınlamaya başladı. Tan, İkinci Dünya Savaşı sırasında etkili bir gazete haline geldi.

Yayınladığı yazılarından dolayı birkaç kez tutuklandı. Eşyle birlikte ülkeyi terketti. Önce Paris'e, daha sonra Bakü'ye gitti. Eşinin ölümü üzerine yeniden Paris'e yerleşti. Mart 1977'de İstanbul'a döndü. Cumhuriyet ve Vatan gazetelerinde yazılar yazdı. 1980 yılında öldü.

Yazar hakkında daha geniş bilgi için Bkz., Yıldız Sertel, **Susmayan Adam Babam Gazeteci Zekeriya Sertel**, Can Yayınları, İstanbul, 2018, s.38.

⁶⁶ Falih Rıfkı Atay: Atatürk üzerine yaptığı çalışmalarıyla tanınmıştır.Gazeteci-yazardır. 1894'te İstanbul'da doğan yazar, eğitimini İstanbul Edebiyat Fakültesi'nde tamamladı. 1919 devriminden sonra "Tanin" gazetesinde gazetecilik hayatı başladı. Bir yandan gazetelere, dergilere yazılar yazarken, diğeryandan da Babıâli Mektebi Kalemî'ne devam ederek hayatını sürdürmüştür (1913). Birinci Dünya Savaşı'na yedek subay olarak katılmıştır. Cemal Paşa'nın emir subayı olmuş, Kudüs'te ve Suriye'de bulunmuştur. Bu süreç içerisinde de resmi görevle birtakım Avrupa yolculuklarına dakatılmıştır. Savaş bitince, Bahriye Hususi Kalem Müdür muavinliğine atanmıştır. Bu dönemde iki arkadaşıyla birlikte "Akşam" gazetesini kuran Atay (1918), devrim aleyhinde bulunanlarla çetin bir savaş girişmiş, 1922 yılında Bolu'dan milletvekili seçilmiştir. 1950'ye kadar milletvekilikalmıştır. Ayrıca "Hâkimiyet-i Milliye", "Milliyet", "Ulus" gazetelerinde de başyazarlık yapmıştır. 1950'de siyasi hayattan çekilerek kendini büsbütün gazeteciliğe veren Atay, kısa bir süre "Cumhuriyet" gazetesine haftalık sohbetler yazmış, daha sonra bir arkadaşıyla birlikte"Dünya" gazetesini kurmuştur.

yönetimindeki gazete dış politika konusunda Ahmet Şükrü Esmer'in kalemi etkili olmuştur. Ahmet Şükrü Esmer aynı zamanda hükümete danışmanlık yapmıştır.

Vatan: Gazete, Ahmet Emin Yalman ve Ahmet Şükrü Esmer tarafından 1922'de kurulmuştur. 1925'te Takrir-i sükun yasası ile kapatılmıştır.1940'ta yeniden Ahmet Emin öncülüğünde kurulmuştur. Dış politika ve baş muhabir olarak önemli yazılara yer vermiştir. 1942 yılına kadar tarafsız davranmaya çalışmış ancak 1942 yılında Almanya'nın duraksamasından sonra ağırlıklı olarak müttefik yanlısı bir politika izlemiştir.

Yeni Sabah: 1938'de İlhami Safa ve Cemalettin Saraçoğlu'nun kurduğu gazete, müttefik yanlısı bir politika izlemiştir.

Vakit: 1917 yılında Ahmet Emin Yalman⁶⁷, Asım Us⁶⁸, Tarık Us tarafından kurulmuştur. 1934'te *Kurun* adını alan gazete daha sonra tekrar Vakit ismini almıştır.

BKZ. Mithat Kadri Vural, II. Dünya Savaşı Türkiye'sinde bir Muhalefet Örneği olarak "Tan" Gazetesi, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi** C.7, S.16, Ankara, 2008, s.381.; İnuğur, **a.g.e.**, s. (109-115).

⁶⁷Ahmet Emin Yalman :1888'de Selanik'te doğan Yalman 1910'da İstanbul Hukuk Mektebi'ni bitirdikten sonra ABD'de Columbia Üniversitesi'nde felsefe okudu ve gazetecilik eğitimi aldı. 1914'te yurda döndü İstanbul Üniversitesi Ziya Gökalp'in yanında iki yıl sosyoloji asistanlığı yaptı. 1916-1920 yılları arasında Siyasal Bilgiler Fakültesi istatistik dersleri verdi.

Gazeteciliğe 1907'de Sabah'ta başlayan Yalman,1908 Yeni gazete,1910 Taninde çalıştı.1917'de Mehmet Asım Us birlikte Vakit gazetesini çıkardı. 1920'de İstanbul'un işgali sırasında İngilizler tarafından Malta'ya sürüldü. Bir yıl sürgünde kalan Yalman dönüşünde Vakit'ten ayrıldı. Ahmet Şükrü Esmer ve Enis Tahsin Til ile birlikte Vatan gazetesini çıkardı. (1923). Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı savunduğu için Şark İstiklal Mahkemesi'nde yargılandı; Vatan 1925'te hükümet tarafından kapatıldı. 1925-1935 yılları arasında basından uzaklaşarak bazı yabancı firmaların temsilciliğini yaptı. 1936'da Kaynak dergisini çıkaran Yalman aynı yıl Halil Lütfü Dördüncü, Rifat Yalman ve Zekeriya Sertel ile birlikte Tan gazetesini satın aldı. Bir süre sonra, görüş farklılıkları nedeniyle Tan'dan da ayrılan Yalman 1940'ta tekrar Vatan'ı çıkarmaya başladı. Yalman savaş yıllarında liberal demokrasinin ve müttefiklerin savunuculuğunu yaptı; savaş sonrasında da Batı'nın siyasal düzenini öven yazılar yazdı. DP'nin ilk yıllarında partiye övgüyü Son yıllarda ise partiyi eleştirmeye başladı ve 15 ay mahkumiyet aldı. 1961'de Vatan yerine Hür Vatan'ı çıkardı. Gazeteci ve yazar Ahmet Emin Yalman 19 Aralık 1972'de İstanbul'da öldü.

Detaylı bilgi için bkz. Asuman Tezcan, "Ahmet Emin Yalman: Dönemi Ve Gazeteciliği(1918-1938)", **Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmış Doktora Tezi)**, Ankara, 2007, ss.12-27.

⁶⁸Asım Us: 1884'te Gördeste doğmuş 1967 yılında ölmüştür. Ortaöğrenimini Beşiktaş Askeri Rüştiyesi'nde, yüksek öğrenimini Mülkiye Mektebinde yapmıştır. İzmir maiyet memurluğunda, Ziraat Bankası piyango kâtipliğinde, Elmalı Kaymakamlığında bulunmuştur. Gazeteciliğe Tatan'de başlamıştır. Erkek Öğretmen Okulu'nda, Galatasaray Lisesinde öğretmenlik, daha sonra resmi görevlerinden ayrılarak gazeteciliğe başlamıştır, önce Ahmet Emin Yalman'la birlikte Vakit gazetesini çıkarmıştır. Sonra kardeşleriyle birlikte Vakit yurdunu kurmuştur. (Hakkı Tarık Us,HaşanRasimUs). Cumhuriyet'ten sonra Artvin'den milletvekili olmuştur. 1930-1940 döneminin en okunan yazarlarından olmuştur. Detaylı bilgi için bkz.. Şerife Çıtır, Mehmet Asım'ın Vakit Gazetesindeki Milli Mücadele Dönemi Yazıları, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü**, Konya, 2004, ss, 9-28.

Güçlü bir yazar kadrosuna sahip olan gazetenin başyazarlığını Ahmet Şükrü Esmer yapmıştır. Ali Ekrem Uşaklıgil, Selim Ragıp Emeç, Sadri Ertem, diğer önemli yazarlardır. Savaş yıllarında genellikle Müttefik yanlısı çizgi takip etmiştir.

Akşam : Gazete 1918 yılında Ali Naci Karacan, Falih Rıfkı Atay, Necmettin Sadak⁶⁹, Kazım Şinasi tarafından kurulmuştur. Milletvekili olan Necmettin Sadak aynı zamanda başyazar olarak yayın politikasını takip etmiş, hükümetin görüşleri doğrultusunda hareket etmiştir. Sadak, ülkenin güvenliği tehlikede olmadıkça Türkiye'nin hem savaşa girmesini hem de tarafsız kalmasını en doğru politika olarak benimsemiştir. Savaş döneminde ılımlı bir çizgi izlemiş, Müttefik yanlısı bir çizgi benimsemiştir. Bütün bu argümanlar doğrultusunda Türkiye savaş dışında kalabilmek için elindeki bütün kartları sonuna kadar kullanılmaya çalışılmış, bir taraftan dış politikaya bağlı olarak basın sıkı bir denetim altına alınırken diğer taraftan ise basının özgür olduğu ısrarla vurgulanmış ki bu da bir dış politika taktiği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu bölüme kadar ismini zikrettiğimiz gazetelere haber sağlayan bir tek kaynak vardı ki, bu kaynaktan Anadolu Ajansı idi. İkinci Dünya savaşına damgasını vuran bu ajansı yakından tanımamızda fayda vardır.

Anadolu Ajansı: Anadolu Ajansı, milli mücadelemizin sesini tüm yurda ve dünyaya duyurmak için 6 Nisan 1920 tarihinde kurulmuştur. Anadolu Ajansı'nı Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden 17 gün önce, tarihimizin en karanlık ama aynı zamanda kurtuluş için ümit ışığı ve mücadele ruhu ile özdeşleşen dönemde kurduran düşünce yapısı, Atatürk'ün kamuoyuna, basına ve propagandaya verdiği

⁶⁹Necmettin Sadak: 1890 de Isparta'da doğmuştu. İlk öğrenimini Edirne'de orta öğrenimini İzmir ve Konya İdadilerinde yapmış ve babasının mahkeme başkanı olarak İstanbul'a tayini üzerine Mektebi Sultani(Galatasaray) yegirmiştir. Basın hayatına, Fransa'da yayınlanan Progrés gazetesinde yazdığı yazılarla başladı.1914 de yurda dönmüş, Maarif Nezareti tercümanlığında, 1916 yılında İstanbul'a döndü. Maarif Nezareti Telif ve Tercüme Dairesi'nde görev aldı. Sonra İÜ Sosyoloji Bölümü'nde öğretim üyesi oldu. Bir yandan da Vakit gazetesinde sosyoloji üzerine yazılar yazdı.1918 yılında Ali Naci ve Kazım Dersan ile birlikte Akşam gazetesini kurdu ve başyazarlığını üstlendi. Kurtuluş Savaşı yıllarında yazdığı yazılarla Milli Mücadele'yi destekledi. 1928 yılında Sivas milletvekili oldu. 1932 yılında Cenevre Silahsızlanma, 1936'da Montreux konferanslarına Türkiye delegesi olarak katıldı. 1947 yılından 1950'ye Dışişleri Bakanlığı yaptı. 1950'de tekrar Gazetesinin başına geçti. 21 Eylül 1953 tarihinde New York'ta tedavi gördüğü Memorial Hastanesi'nde kanserden öldü.

Bkz..M.Nuri İnuğur, **Türk Basımında İz Bırakanlar**, Der Yayınları,İstanbul, 1999, ss.127-131.

önemi göstermektedir⁷⁰. Osmanlı İmparatorluğu'nda daha önce var olan haber kaynakları, yabancı haber ajanslarından oluşuyordu. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, İstanbul'u işgal eden müttefikler, Türkiye-Havas-Reuter adında bir basın ajansı kurduklarını sadece işgalcilerin çıkarlarına yarar haber yaymaya başlamışlardı⁷¹.

Atatürk Ulusal Kurtuluş Savaşı hakkında halkı bilgilendirmek için ilk girişimlerini Sivas Kongresi sonrasında yapmış ve 1919 yılında Sivas'ta adını onun koyduğu İrade-i Milliye, Sivas Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti organı olarak çıkmaya başlamıştı⁷². Ankara'ya gelir gelmez yine bir gazete çıkarma girişiminde bulunan Atatürk, ilk sayısı 10 Ocak 1920'de çıkmaya başlayan yeni gazetenin adını Hakimiyet-i Milliye koymuştur⁷³. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yayın organı olarak görev gören Hakimiyet-i Milliye, Anadolu basınının önderliğini yapmış, gazetede yayımlanan başyazı ve makaleler Anadolu Ajansı aracılığıyla taşra basınına telgrafla iletilerek taşra basınına konulara nasıl değinileceğine dair talimat verilmiştir. Ancak Ulusal Kurtuluş Savaşını desteklemek için sadece gazete yeterli değildi. Bu gazetelerin gereksinimleri olan haber ve gereçlerin de sağlanması zorunluluğundan yola çıkılarak Milli Mücadele davasını yurda ve dünyaya duyurmak, Anadolu halkına ulusal savaş konusunda doğru ve düzenli bilgiler vermek ve Türk Ulusunun özgürlük savaşını dünyaya tanıtılabilmek amacıyla çalışmalar yapan Halide Edip ve Yunus Nadi'nin geliştirdiği Anadolu Ajansı fikrini Mustafa Kemal beğenmiş ve desteklemiştir.

Mustafa Kemal öncülüğünde 6 Nisan 1920'de Anadolu ajansı kurulmuş ve Matbuat Müdürlüğüne bağlanmıştır. 1924'te Matbuat Müdürlüğünden ayrılarak bir şirket haline getirilmiştir. Ancak Haziran 1940 tarihli yeni "Başvekalet Matbuat Umum Müdürlüğü 3837 numaralı Teşkilat ve Vazife Kanunu" ile değişmiştir. Bu güne kadar dışişlerinden aldığı maddi desteği Matbuat Umum Müdürlüğü'nden almaya başlamış ve 1942'de çıkarılan bir yasa ile Matbuat Umum Müdürlüğü'ne bağlanmıştır. Ajans böylece hükümetin doğrudan bürokratik denetimi altına

⁷⁰Ayşe Gülçin Manka, "Anadolu Ajansı ve İkinci Dünya Savaşı", **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi)**, Ankara, 2008, s.62.

⁷¹Orhan Koloğlu, **Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, s.41-42.

⁷²Yücel Özkaya, "Milli Mücadelede Anadolu Ajansı'nın Kuruluşu ve Faaliyetine dair bazı belgeler", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.1, S:2, 1985, s.587.

⁷³Özkaya, **a.g.e.**, s.588.

girmiştir⁷⁴. Ajans Türkiye'deki haberleşmenin gelişimi açısından önemli bir yere sahip olmuş, uzun yıllar pek çok yayının tek haber kaynağı olduğu gibi yurt dışında da olup biteni uluslararası haber ajanslarından çevirip aktaran tek kaynak niteliğindedir.

Devlet desteğiyle kurulan ayakta kalabilen ajans, gelirinin büyük kısmını devletten sağlamıştır. Aldığı bu destek sayesinde hem ülke içerisinde güçlü bir iletişim ağı ve kadrosu oluşturmaya çalışmış hem de aldığı sorumluluk karşısında içişleri ve işleyişinde kendi yükümlülüklerini bilerek ona göre davranmıştır. Ancak Anadolu Ajansı yurt içindeki etkinliğini yurt dışında pek gösterememekteydi. Çünkü dış ülkelerde herhangi bir temsilciği mevcut değildir. Bundan kaynaklı olarak yabancı bilgiler dahi birçok kez ikinci el olarak kendi ellerine geçebilmekteydi. Zira araştırmamızda da görüleceği üzere gazete sayfalarında yer alan haberler genel olarak gazetelerde yer alan kaynaklar kullanılmaktadır. Hatta çoğu kez bu durum muhalefete maruz kalırken bunu en yüksek sesle dillendirenlerden birisi ise mebus gazeteci Ahmet Şükrü Esmer olacaktır⁷⁵. İşte bu ortam içerisinde Türk basın hayatı özetlenmeye çalışılmıştır. Bundan sonraki kısımlarda işlenecek olan konu savaş esnasında Müttefik devletlerin yapmış olduğu konferansların Türk basınına nasıl bir şekilde yansımış olacağıdır.

⁷⁴Alemdar Korkmaz, **İletişim ve Tarih**, Ümit Yayınevi, Ankara, 2001, s.99.

⁷⁵Ahmet Şükrü Esmer: (D. 1893, Lefkoşa – ö. 19 Ocak 1982, Ankara), İlk ve orta öğrenimini Kıbrıs'ta tamamladı.İstanbul Darülfünunu'nda okurken kazandığı bursla ABD'ye giderek New York'taki Columbia Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördü. Devletler hukuku ve siyasal tarih dalında doktora yaptı. ABD'de ilk Türkçe gazete olan Sadâ-yı Vatan'ı çıkardı. 1921'de Türkiye'ye döndükten sonra bir süre Galatasaray Lisesinde İngilizce dersleri verdi. Aynı zamanda Vakit gazetesinde dış politika yazısı yazdı. Kurtuluş Savaşı kazanılınca, gazeteci olarak Mudanya ve ardından Lozan Konferansı'na katılmıştır. Yurda dönüşünde bazı arkadaşları ile Vatan gazetesini çıkarmış; sonra Milliyetgazetesinin Yazı İşleri Müdürü, daha sonra da Genel Müdürü olmuştur. Milliyet'te çalışırken,Mülkiye'de Siyasi Tarih Hocası olmuş ve bu dersi Harp Akademisi'nde ve Yüksek İktisatve Ticaret Mektebi'nde de vermiştir. Ulus gazetesinde de Dış Politika Yazarı olmuştur. Daha sonra 1939'da İstanbul Milletvekili seçilmiştir. 1945'te Birleşmiş Milletleri kuran San Francisco Konferansı'na Türk Heyeti danışmanı olarak katılmıştır.1946'da Milletvekilliğinden ayrılmıştır.1948'de Haberler Bürosu'nu kurmak üzere New York'a gitmiştir. 1949'da ise Basın-Yayın Genel Müdürlüğü'ne atanarak tekrar Ankara'ya gelmiştir. 1954'te Siyasal Bilgiler Fakültesi'ndekiSiyasi Tarih Profesörlüğü görevine geri dönmüş; 1969'da da emekliye ayrılmıştır. Daha sonraUlus gazetesinde Dış Politika Yazarlığı'na ise devam etmiştir. Esmer'in 1944'te yayımlanan Siyasi Tarih ile 1953'te yayımlanan Siyasi Tarih (1919-1939) başlıklı kitapları ile başlıcaları "Cyprus, Past and Present" (Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı,1962) ve Prof. Dr. Oral Sander'le ortaklaşa yazdığı "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası"Olaylarla Türk Dış Politikası: 1919-1965,1969) olan bilimsel makaleleri bulunmaktadır. Detaylı bilgi için bkz..M.Nuri İnuğur, **a.g.e.**, s.68.

III. BÖLÜM

II.DÜNYA SAVAŞI'NDA MÜTTEFİK DEVLETLER KONFERANSLARININ BASINA YANSIMASI

3.1. II. Dünya Savaşı Sırasında Yapılan Konferansların Basına Yansımaları

3.1.1. Casablanca Konferansı (12-24 Ocak 1943):

1942 yılı sonunda 1943 yılı başında Müttefiklerin zaferini önceden haber veren iki olay geçti: Rommel'in kuvvetlerinin Kuzey Afrika'daki yenilgisi ile Stalingrad kuşatmasının kaldırılması mihverlerin güç kaybetmesine neden olmuştur.

Bu gelişmelerden sonra olsa gerek Müttefikler kendilerine yeni bir plan çerçevesinde savaşı ilerletmeyi tasarlamak istemekteydiler. Bu doğrultuda ABD Başkanı Roosevelt ile Churchill, Fas'ın başkenti Casablanca kentinde 14 Ocak 1943'te bir araya geldiler. Her ne kadar buraya Stalin'de davet edilmiş olsa da savaş olaylarının sıkışıklığı sebebiyle katılamayacaktır¹.

Konferansın nerede toplanacağı ile alakalı olarak son derece gizli tutulması, konferansla alakalı ancak müttefikler tarafından yapılan açıklamalar sonunda öğrenilmesine sebep olacaktır. Bu sebeple konferanslardan alınan haberlerin servis edilmesi çoğu toplantıların bitmesinden sonra gerçekleşecektir.

Bu açıklamaya benzer şekilde Casablanca Konferansı'nda da durum aynıdır. Konferans ile alakalı olarak Türk basınında ilk haberlerin geçilmesi Londra'dan radyo haberi ile sabah saat beş ibaresi şeklinde Cumhuriyet gazetesi tarafından duyurulmaktadır.

Gazetenin haberine göre Casablanca'da buluşan iki müttefik lideri olası bir barışın ancak Mihver Grubunun "kayıtsız şartsız" şekilde teslim olması ile sağlanabileceğini belirtmektedir. Bunun yanı sıra gazete Fransız generallerinden Giraud ve de Gaulle'ün burada Müttefikler aracılığı ile ihtilaflarını hallederek müşterek bir beyan ilan ettiğini baş sayfada geçmektedir².

Tan gazetesi ise 28 Ocak sayısında ilk ve ikinci sayfalarında Konferans ile alakalı geniş tafsilat verirken yine Müttefiklerin, Mihver Grubu için "kayıtsız şartsız

¹Mahmut Goloğlu, **Milli Şef Dönemi(1939-1945)**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s.193.

²**Cumhuriyet**, "Roosevelt ve Churchill Buluşmaları", 27 Ocak 1943.

bir şekilde teslim” olması kriterinin üzerinde durduğunu haber geçmekteydi. Gazete sütunlarında işlenen diğer önemli haber ise Avrupa’nın Almanya’dan kurtarılması için yapılacak olan Avrupa Taarruz Planı idi. Belirli plan çerçevesinde Müttefiklerin anlaşacağını duyurmuş ancak nasıl bir yol izleneceği ile alakalı bir bilgi gazetede yer alamamaktadır. Yine devamla konferans için liderlerin buraya giderken nasıl bir yol izlediğinden bahseden gazete toplantıda kesin olarak fikir ve söz serbestisine tarafların riayet ettiğine değinmektedir³.

Gazete konuyu sadece haber anlamında değil değerlendirme anlamında da geri durmamaktaydı. Mehmet Zekeriya Sertel’in bugünkü sayısında kaleme aldığı yazısındaki konusu yine Casablanca Konferansı olacaktır. Sertel, konferansın muhteviyatı ile alakalı haber kısımlarına paralel bilgilendirme yaparken dikkat çektiği bazı hususlar mevcuttur. Bunlardan ilki bir silsile halinde meydana gelen Roosevelt ve Churchill görüşmelerini Hitler ve Mussolini görüşmelerine benzetirken şimdi sıranın Müttefiklere geçtiğini belirtmektedir. Bunun dışında üzerinde durduğu bir konu ise Stalin veya Sovyetlerden herhangi bir kimsenin katılmamasının sadece bu toplantıya özgü olmadığını belirtmekle beraber Stalin’in yoğun bir savaş durumundan kaynaklı olarak katılmadığını sadece buradan bilgilendirme yoluyla haberdar olduğunu belirtmiştir⁴.

Gazetenin işlemiş olduğu diğer bir konu ise Fransız generallerinin ortak şekildeki beyanatını okuyucularına sunmaktadır. Buna göre, *“Buluşuk ve müzakere ettik. Fransa’nın kurtarılmasından ibaret olan gayenin gerçekleştirilmesi ve düşmanın tam hezimet ile insani hürriyetlerin zaferi uğrunda tamamıyla anlaştık. Bu gaye, müttefiklerle yan yana savaşan bütün Fransızların harpte birleşmeleriyle elde edilecektir”*⁵.

Vakit gazetesi de Casablanca Konferansı hakkında diğer gazeteler ile ortak konulardan bahsederken başyazı olarak Asım Us’un kaleme aldığı yazı okuyucular ile paylaşılmaktaydı. Buna göre yazarın üzerinde durduğu ayrıntı da konuya farklı bir bakış açısı kazandırma noktasında önem arz etmektedir. Konferans hakkında birtakım bilgiler verdikten sonra asıl üzerinde durduğu özetle:

³**Tan**, “Avrupa Taarruz Planları Hazırlandı”, 28 Ocak 1943.

⁴ Mehmet Zekeriya Sertel, “Şartsız Zafere Kadar Harbe Devam Toplantısı”, **Tan**, 28 Ocak 1943.

⁵**Tan**, “De Gaulle ve Giraud”, 28 Ocak 1943.

“...Fakat Casablanca harp meclisinin asıl dikkate değer nokta İngiliz hükümet reisi Churchill ile Amerika Cumhurreisi Roosevelt’in Kuzey Afrika’nın bu köşesine kadar gelmiş olmalarında ve iki tarafın yüksek askeri şahsiyetleri ile cephe yerinde konuşmuş bulunmalarıdır. Müttefikler harp meclisinin Londra veyahut Washington’da toplanması mümkünken doğrudan doğruya Casablanca’da kurulmuş olması ve Roosevelt ile Churchill’in Atlantikleri aşarak devlet merkezlerinden buraya kadar gelmiş bulunması Kuzey Afrika işine ne derecede ehemmiyet verildiğinin delilidir.” şeklindeki ifadeleri müttefiklerin neden toplantı için burayı seçtiğini okuyucularına bildirmektedir. Burada yaptığı tespite ek olarak da Us, harp meclisinin buraya kurulmasını yine şiddetlenecek olan savaş için büyük bir önem arz ettiğine değinmektedir⁶.

Vakit, diğer gazetelerde olduğu gibi liderlerin görüşlerine sayfa sütunlarının büyük bir kısmını ayırırken üzerinde durmuş diğer meseleler de bir hayli farklıydı⁷. Bunlardan ilki gazete ikinci sayfasında Roosevelt ve Churchill’in Casablanca nasıl geldiğini ve buraya gelirken hangi ulaşım araçlarını kullandıklarını yazmaktaydı. Buna göre, Roosevelt’in Clipper model bir uçakla Kuzey Afrika’ya oradan da bir bombardıman uçağı ile Casablanca’ya ulaştığını bildirmektedir. Churchill’in ise daha önce Kahire ve Moskova’ya gitmiş olduğu Liberator model uçak ile Kuzey Afrika’ya geldiğini belirtmiştir⁸.

Gazete, yine farklı bir yaklaşım içerisinde mevcut konferansa karşı Berlin’in yani Almanya’nın görüşlerini yansıtan bir haber geçmekteydi. Berlin kaynaklı bu haberde Almanya’nın bu görüşmeyi sükûnet içerisinde olağan bir durum olarak karşıladığı böyle bir görüşmeden haberdar olanların Almanların şaşkınlık duydukları tek konunun toplantının yapıldığı yer olduğu belirtilmektedir. Süregelen bu konferansların Almanlara göre Washington ve Londra arasında zaten evvelden beri birtakım ihtilafların halledilmeye yönelik olduğu bilinmektedir. Onlara göre her iki taraf arasında mevcut bir zıtlık kavramı olup bunun ise kolay kolay aşılmayacak bir şekilde olduğu belirtilmektedir. Yine devamla Casablanca Konferansı’nda alınmış olunan askerlik ile alakalı kararların bir siyasi uzlaşmazlıktan başka bir şey değildi. Çünkü böyle bir konferansta sadece askerlik ve savaş ile alakalı kararların alınması bundan başka bir şey değildir. Son olarak “kayıtsız şartsız teslim olma” durumunun

⁶Asım Us, “Casablanca Görüşmesinin Manası”, **Vakit**, 28 Ocak 1943.

⁷**Vakit**, “Casablanca’da Roosevelt ve Churchill Görüşmesi”, 28 Ocak 1943.

Almanların tamamen yok olması ile aynı manaya geleceği bildirilirken, Bolşeviklere karşı yapılan savaşın sadece kendilerinin değil Avrupa'nın da asli bir meselesi olduğunu, Avrupa'nın Bolşevikleşmesine karşı yürütülen bir savaş olduğunu belirtmektedir⁹.

Cumhuriyet gazetesinin 28 Ocak tarihli sayısı da son derece geniş çapta Casablanca Konferansı'nı işlemektedir. Haberlerin yanısıra geniş anlamda köşe yazıları ile konu okuyuculara iletilmiştir.

Yunus Nadi, başmakalede Casablanca Konferansı'nın cephe kavramı ile alakalı bir değerlendirme yapmaktadır. “...Rus ve Kuzey Afrika Cephesi bütün hadiseleri ile dikkatleri üzerine çekerken unutulmuş ve hakikatte savaşın başından beri var olan cephe, şimdi artık bütün yuvarlağı kaplayan denizler cephesidir. Ancak ortaya çıkacak bu savaşın sadece denizaltılar ile değil her türlü vasıtalar ile sürdürülebilecektir. Kaldı ki Anglosaksonlar nihayet Almanya'yı Avrupa kıtasının dar sahasına sıkıştırabileceklerini düşünürler de bu memleketin diğer müdafaa tedbirleri arasında olsa da gücünü daha şümüllü ve daha tesirli olmağa vereceğini ve zaten bir müddetten beri bu döküldüğünü herkesten daha iyi biliyorlar ve görüyorlar. Denizaltının umumi harpte düşmanlarını nasıl aciz ve mağlup edecek muvaffakiyetin safhalarına varmış olduğu bugün artık tarihi bir hakikattir. Bu hakikati başta Almanya ile İngiltere ve Amerika olmak üzere bütün dünya biliyor.

Şimdi uçaklarla da desteklenen denizaltı harbiden istifade etmek için Almanya'nın umumi harbe nispetle bu harpte çok daha elverişli bir durumda bulunduğu ise meydandadır. Geçen Umumi Harpte Almanya sadece Kuzey Denizin dar kısmında hareket ederken şimdi aynı memleketin Norveç kıyılarından İspanya'ya bütün Atlantik ve Akdeniz'in Avrupa kıyıları olmak üzere bütün kontrolleri ellerinde tutmaktadırlar.

Bir Amerika son derece güçlü kimyasallara sahip olabilir. İngiltere canını dişine takarak mücadele edebilir. Ancak bir denizaltının gemilerde yapacağı zarar meydan harbindeki savaşa denk olabilmektedir. Kaldı ki Amerika ve İngiltere'nin savaş sahaları ile aralarında son derece uzun mesafeler vardır ki buralara taşıma işi denizlerden gemiler vasıtasıyla yapılmaktadır. Buradaki gemilerde kayıplar sadece

⁸Vakit, “Roosevelt ve Churchill Casablanca'ya Nasıl Geldiler?”, 28 Ocak 1943.

⁹Vakit, “Berlin Casablanca Görüşmesini Nasıl Karşılıdı”, 28 Ocak 1943.

tonajla sınırlı olmayacak buna insan kayıpları da dâhil edilmelidir. Son günlerde deniz savaşını kavramış olan Thomas Woodruff'un Londra radyosundan yaptığı konuşma buna kanıt olarak gösterilebilir. Çünkü ona göre eğer Atlantik deniz yolları üzerindeki yerler gemiler vasıtası ile idame edilmeliydi. Aksi durumda buradaki tayyareler uçamaz fabrikalar çalışmaz. Bunu bilen Almanlar geçen seferki gibi umutlarını denizaltılarına bağlamışlardır. İşte bundan kaynaklı olarak Roosevelt ve Churchill bu korkunç durumu görerek tedbir alma yoluna gitmek için görüşmelidirler...’’¹⁰ şeklindeki konuşması Casablanca Konferansı'na yeni bir bakış açısı getirmekteydi.

Burada Nadi'nin dikkat çektiği en önemli hususlardan bir tanesinin üçüncü cephe kavramının denizler olacağıdır. Ancak burada Müttefiklerin “ Kayıtsız şartsız teslim” olayının onların zannettiği kadar kolay olamayacağını bunun yanı sıra Avrupa taarruzu için ortaya çıkacak deniz cephesinde Almanya'nın avantajlı olduğu durumudur. Buna göre Almanlar eskisinden daha kuvvetli bir denizaltı donanmasına sahiplerdir ki bu da onların hesaba katılması gerek önemli özelliğiydi. Bu açıdan kaynaklı olarak İngiliz ve Amerikalıların bu durumu dikkate alması gerektiği uyarılarında bulunmaktadır.

Cumhuriyet gazetesinden yine ikinci sayfada Emekli General H. Emir Erkilet Casablanca Konferansı'nın askeri kararları ve toplantının oluşma aşaması üzerinde bazı tetkiklerde bulunuyordu. Erkilet, toplantı hakkında genel bir bilgilendirme yaptıktan sonra konu alakalı kritiklerini sıralamaya başlamıştır. İlk olarak Erkilet, toplantının bu kadar uzak mesafelerde yapılabilmesindeki en önemli faktörün uçak olduğunu belirtmektedir. Yoksa uçuş mesafesinin bile bu kadar uzak olan yerlerde toplantı yapılması kolay bir mesele değildi. Bundan başka Erkilet Stalin'in davete icabet etmesi durumunda, toplantı, Stalin'in daha kolay gelebileceği Kahire olacağını bildirmektedir ki; bu da Müttefiklerin Rusya'ya verdiği önemi göstermektedir. Bunun asıl sebebinin ise savaş yükünün en önemli kısmının Rusya'nın sırtında duruyor olmasına bağlamaktadır.

Erkilet, De Gaulle ve Giraud'nun aralarındaki ihtilafın son bulmasını ise Müttefiklerin Fransa'yı yeniden kuvvetlendirerek savaş alanına dahil etme manevrası olarak kabul etmektedir.

¹⁰ Yunus Nadi, “Üçüncü Cephe, **Cumhuriyet**”, 28 Ocak 1943.

Erkilet'in üzerinde durduğu önemli hususlardan bir tanesi de şudur ki bu toplantıdan yedi ay öncesine kadarki toplantılardan daha mühim olmasıdır. Burada referans gösterdiği nokta ise Churchill'in "*Şimdiye kadar iştirak ettiğim konferansların en ehemmiyetlisi Casablanca Konferansı olmuştur.*" şeklindeki sözü olmuştur. Gerçekten de bundan yedi ay önce Almanya, Rusya içlerine doğru ilerlerken Rommel Kuzey Afrika'da Müttefik kuvvetlere ağır darbeler indirmektedir.

Erkilet'in yazısında son olarak Churchill ve Roosevelt ile kurmayları arasında meydana gelen müzakerelerden neşredilen, resmi tebliğlerden neler olabileceğini anlamaya çalışmanın boş yere olduğunun, bunun ancak faaliyete döküldüğü zamanlarda görülebileceğini belirtmektedir¹¹.

28 Ocak tarihinin önemli köşe yazılarından birini de Yeni Sabah gazetesinde Hüseyin Cahit Yalçın kaleme almaktadır. Yine diğer muharrirlerin bahsettiği noktalara benzer değerlendirmelerde bulunan Yalçın, Müttefik ve Mihver kuvvetlerini detaylı bir şekilde karşılaştırmaktadır. Buna göre İngiliz ve Müttefikler kuvvetlerini toplamış savaşın ilk zamanlardan farklı olarak Şark Cephesi'nde ve Stalingrad önlerinde Almanların aldıkları yenilgilerin sonun başlangıcı olarak belirtmektedir. Bu sebeple artık dengenin Müttefikler adına değiştiğini kesin bir dille yazısında paylaşmaktadır¹². Bu başyazıdan farklı olarak Yeni Sabah, diğer gazetelerde olduğu gibi görüşmeler hakkında okuyucularını bilgilendirmektedir.

Tan gazetesinin 29 Ocak 1943 tarihli baş makalesinde Zekeriya Sertel, Casablanca görüşmelerinden çıkarılabilecek anlamları köşesinde tartışmaktadır. Sertel'e göre Müttefikler, Mihverin üzerine dağınık bir halde gidemeyeceğini yoksa bunun son derece zor bir durum olabileceğinden bahsetmektedir. Bundan dolayı hava, kara ve denizde ortak bir hareket tarzının belirlenmesi gerektiğine değinerek bunun için de ortak bir komuta merkezinin kurulması gerektiğini belirtmektedir. Yazının devam eden kısmında olası hareket tarzları üzerinde duran yazar yazının diğer kısmında, Almanya'nın Casablanca Konferansına karşı takınmış olduğu tavırları açıklamaktadır. Burada bir farka değinmek gerekmektedir ki bu da Alman görüşünün Vakit gazetesi sütunlarından farklı olmasıdır. Vakit bu durum karşısında Almanlarda herhangi bir tepkimenin olmadığından bahsederken mezkûr gazete

¹¹ H. Emir Erkilet, "Casablanca Konferansı ve Kararlardan Çıkması Muhtemel Askeri Neticeler Ne Olabilir?", **Cumhuriyet**, 28 Ocak 1943.

¹² Hüseyin Cahit Yalçın, "İki Levha", **Yeni Sabah**, 28 Ocak 1943.

gelişmelerin böyle olmadığını, Almanların özellikle Şark Cephesi'nde ve Rus cephesinde altıncı ordunun aldığı yenilgilerden sonra bu konferansı son derece endişe ve telaş içerisinde karşıladığını belirtmektedir¹³.

Gazete sütunlarında yer alan gelişmelerden bir tanesi de Washington ve Londra merkezli haberlere göre Casablanca Görüşmeleri'nin ortaya çıkabilecek tezahürleri üzerinde durulmaktadır. Buna göre görüşmelerde kararlaştırılmış planın nereden, nasıl, ne zaman ve kimin komutasında olacağı kestirilmeye çalışılmaktadır. Büyük plan için komuta merkezinin teslim edileceği şu komutanların isimleri geçmektedir: Mareşal Wawell ve General Aleksander. Bu verilen tahminlerin yanı sıra Rusya'nın doğuda Japonya'ya karşı yapılacak savaşta kendi topraklarında Müttefiklere üs vereceğinden haber geçilmektedir¹⁴.

Ulus gazetesi ise diğer gazetelere nazaran Casablanca görüşmelerini 4 Şubat 1943 gibi son derece geç bir tarihte vermektedir. Ancak burada herhangi bir başmakale ya da yorumun söz konusu olmadığı basında Roosevelt ve Churchill arasındaki görüşmelerini Roosevelt'in vermiş olduğu beyanat üzerinden okuyucularına sunmaktadır¹⁵.

Görüldüğü gibi Casablanca Konferansı Müttefiklerin, Mihver grubuna karşı yapılacak olan savaş tarzının ve buna karşılık nasıl olacağı üzerinde bir toplantı yapmıştır. Ancak burada yapılan toplantı ile alakalı basının çok fazla bilgi sahibi olmadığını en azından sadece görüşmelerin ilan edildiği kısımlarından yola çıkarak bir takım yorumlamalar ile belirli saptamaların yapıldığı görülmektedir. Bunun dışında şu durumda kesin olarak toplantıların nerede ne zaman yapıldığı ile alakalı herhangi bir bilgilendirmenin yapılmadığı, sadece bir toplantının olduğu haber verilmektedir.

Bunun dışında Casablanca Konferansı'nda görüşülen konulardan birisi de en kısa süre içerisinde Türkiye'nin savaşa katılmasını sağlamaya çalışmak olmuştur. İngiltere bu konuda çok ısrarcı davranmasına rağmen Amerika tarafından çok rağbet görmemiş ancak yine de Churchill'in kararlı ve ısrarcı tutumu neticesinde Türkiye'ye malzeme sevkiyatı kararlaştırılmış hatta Türkiye'nin savaşa dahil edilmesi İngiltere tarafından takip edilmesi konusunda görüş birliğine varılmıştır. Ancak bu son derece

¹³ M. Zekeriya Sertel, Casablanca Buluşması Hakkında Bazı Tefsirler, **Tan**, 29 Ocak, 1943.

¹⁴ **Tan**, "Casablanca Kararları (Müttefikler Arasında Yüksek Harp Meclisi Kuruluyor)", 29 Ocak 1943.

önemli görülen bu konu gizli tutularak basına yansıtılmamıştır. Dolayısı ile konferansın genel anlamda gizliliği konusunda görüş birliği sağlayan Müttefikler, Türkiye konusunda bu devletler arasında görüş ayrılıklarının ortaya çıktığını belirtmemiz gerekmektedir¹⁶

3.1.2. Adana Konferansı (30-31 Ocak 1943):

Henüz 3 Eylül 1941’de Stalin, Alman kuvvetlerinin kendilerine yönelik açtıkları cepheden kuvvetlerini kırk tümeni kadarının çekilmesi için Churchill’e ikinci bir cephenin açılmasını, bunun da Fransa ya da Balkanlarda olmasını ister. Churchill buna yanıt olarak Türkiye’nin yardımı olmadan Balkanlarda böyle bir cephenin açılmayacağını, “büyük ödülün Türkiye olduğunu; bu ödül kazanılabildiği takdirde ellerinde güçlü bir ordunun olacağını” belirtmiştir. Gerçi her ne kadar bu konuda Türkiye’nin çekinceleri olsa da bunda haksız olmadığını belirtir¹⁷.

Burada belirtilmesi gereken husus, Churchill bu fikirde yalnız değildir. Askeri kurmayları böyle bir durumda Türkiye’nin kabul etmemesi koşulunda, zorlama yolu ile Türkiye savaşa dahil edilmeliydi. Gerçi Türkiye askeri malzeme anlamında yetersizdi ama İngiltere’nin amacı Türkiye’nin jeopolitik konumunu kullanmak olduğu için böyle bir durumla ilgilenmiyor, hatta bunu ortadan kaldırmak içinde Türkiye’ye gerekli askeri malzeme sevkiyatını yapmayı öngörüyordu. Churchill ikinci bir cephenin açılmasından yanaydı ve buranın Balkanlar olması konusunda ise son derece ısrarlıydı. Çünkü amacı Ploesti petrol yataklarını bombalayarak burada Mihver grubuna ağır zayıatlar vermenin peşindeydi¹⁸. Şüphesiz ki Romanya’da bulunan bir kentin bombardımanı için Türkiye’nin konumu Churchill’i bir nevi haklı çıkarmaktadır. Ancak Türkiye’nin Mihver grubuna bu kadar yakında olmasını herhalde ki Churchill’in pek de umursamadığı bir konu olsa gerek. Bu sebeple Churchill’in fikirlerinin çoğu kez havada kalmasının en temel

¹⁵Ulus, Roosevelt Casablanca’da Görüşülenleri Anlatıyor, 4 Şubat 1943.

¹⁶Weisband, *a.g.e*, s.105-118.

¹⁷Hüsnü Özlü, “İkinci Dünya Savaşı’nda, Adana Görüşmeleri Sonrası, İngiltere’den Sağlanan Askeri Yardımların, Türkiye’de Sevkiyat Ve Lojistik Yapılanması”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.50, Güz, 2012, s 465.

¹⁸ Zehra Önder, **II. Dünya Savaşı’nda Türk Dış Politikası**, İstanbul, 2010, s. 219-221.

sebebi savaş realitesinden uzak mevcut romantik görüşleridir. Bu fikirler etrafında sürekli olarak Türkiye savaşa dâhil edilmek istenmiştir¹⁹.

Casablanca Konferansı'nın basına yansımayan birçok gizli maddesi olduğu mezkûr maddede belirtilmişti. Bu gizli görüşme maddelerinden bir tanesi de Türkiye'nin savaşa dâhil edilmek istenmesidir. Bu sebeple konferansın ana gündem maddelerinden bir tanesi de bu olacaktır. Churchill bu sefer çok kararlıydı, ancak ABD bu duruma o kadar da ılıman yaklaşmıyordu. Her ne kadar ABD, Churchill'in fikirlerini benimseme de isteksiz bir şekilde bunu kabul etmek zorunda kalacaktır. Burada İngiltere'nin istekleri şunlardır ki bu taleplerin gerçekleşmesi İngiltere'nin Türkiye üzerindeki nüfuzunu arttırmaya yardımcı olacaktır. Çünkü konferansa göre:

“...Türkiye topraklarının İngiltere sorumluluk alanında kalması ve Türkiye'yle ilgili bütün sorunların İngiltere'ce yürütülmesi, yine benzer uygulamalar için de Çin, ABD'nin sorumluluk alanı içerisinde olacaktır.”

Buna göre daha önceleri ABD kontrolünde olan Türkiye böylelikle İngiltere denetimine bırakılmıştır. Artık savaşa dair bütün meselelerde Türkiye ile İngiltere görüşecektir. Ancak bu durum düşünüldüğü gibi basit olmadı. Bir kere İngiltere Orta Doğu için kalıcı bir Emperyalisti, ABD ise bunun aksi bir durumdaydı. Bundan kaynaklı olarak Türk tarafında özellikle de Numan Menemencioğlu tarafından dile getirilen, Avrupalının Osmanlıya baktığı “Hasta Adam” kavramının yeniden gündeme gelmesi hoş karşılanmadığı gibi son dere büyük tedirginlik yaratacaktı. Bu durumun gerçekleşmesi durumunda İngiltere kalıcı olacaktı ki bu durum Türkiye tarafından endişe duyulan en önemli meseleydi²⁰.

Bu doğrultuda Churchill aklındaki tasarımı hayata geçirmek için Türkiye'ye bir ziyaret planlayacaktı. Bunun sonucunda Adana'ya gelen Churchill ve heyeti burada Türk tarafına taleplerini kabul ettirmenin yollarını deneyecektir.

İşte belirtilen fikirler doğrultusunda Churchill, Türkiye'nin savaşa dahil edilmesi konusunu kabul ettirmek için gelirken, İnönü de Adana'ya iki amaçla gitmekteydi: Churchill'i savaş sonrası Rus tehlikesine karşı uyarmak ve Türkiye'ye

¹⁹ Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1943)*, C. II, İletişim Yayınları İstanbul, 2003, ss. 142-143.

²⁰Weisband, a.g.e., s.110-116.

yollanacak savaş mühimmatının sevkini hızlandırmak konularını görüşmek için gelmekteydi²¹.

Churchill ile İnönü arasında 30-31 Ocak 1943 tarihinde meydana gelen Adana görüşmelerine dair haberlerin basına yansımaları Anadolu Ajansı'nın servis etmiş olduğu bilgiler vasıtası ile 2 Şubat 1943 tarihine denk gelecektir. Yani görüşme bittikten iki sonra Adana görüşmeleri hakkında kamuoyu bilgilendirilecektir.

Bu bilgilendirmeye bakıldığında gazete sütunlarında neredeyse kelimesi kelimesine aynı haberler yer almaktadır. Ancak Tan gazetesi ilginç bir yazıyı sütunlarında paylaşırken burada getirilen yoruma adeta cevap niteliğindedir. Tan gazetesi 1 Şubat Ankara kaynaklı haberinde, Selim Sarper dün akşam on birde Matbuat Umum Müdürlüğü'ne davet ettiği yerli ve yabancı gazetecilere Adana görüşmelerinin resmi tebliğini tevdi etmiştir. Bu esnada Matbuat Umum Müdürü'ne bazı sualler sorulmuş, bu görüşmenin Türkiye'yi savaşa dâhil etmek amacı ile yapıp yapılmadığı öğrenilmeye çalışılmıştır. Buna cevap veren Sarper, kesinlikle böyle bir şeyin olmadığını, resmi tebliğde yer alan konular dışında herhangi bir görüşmenin yapılmadığı belirtmiştir²². Bu haberden anlaşılmaktadır ki görüşmelerin asıl maksadına yönelik ortada birtakım bilgiler dolaşmaktaydı. Öyle ki mesele basın ile ilintili olan en yüksek merciye sorulması iddiaların kuvveti açısından büyük öneme haizdir. Yine dikkat edildiği üzere resmi tebliğ bizzat Sarper tarafından gazetecilere verilmekte, istenilenin dışında herhangi bir gelişmeye fırsat verilmemektedir.

Bütün gazetelere Anadolu Ajansı tarafından servis edilen en önemli kısım ise şüphesiz ki, resmi tebliğ niteliğindeki yazı idi. Neşredilen resmi tebliğe göre İngiltere başvekili tarafından talep edilen ziyarete her iki taraftan askeri kurmaylar dâhil olmak üzere İngiltere başvekil kademesinde en yüksek temsil noktasıyken, Ankara tarafından ise Cumhurbaşkanı beraberinde başvekil, dış işleri bakanlığı ve bir takım müsteşarlar görüşmelerde hazır olarak bulunmuşlardır. Gazetedeki tebliğde tam olarak görüşmelere katıların listesi verilmekle beraber görüşmelere dair bir takım bilgilendirmede bu tebliğe ilave edilmiştir²³.

²¹ Selim Deringil, **Denge Oyunu**, Türk Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994, ss.189-190.

²² **Tan**, "Çıkarılan Şayialara Bir Cevap", 2 Şubat 1943.

²³ **Ulus**, "Türk ve Britanyalı Devlet Adamları ve Müttehassıslar Mütteaddit Görüşme Yaptılar", 2 Şubat 1943; **Akşam**, "Neşredilen Resmi Tebliğ", 2 Şubat 1943; **Vakit**, "Milli Şef Adana'da Churchill İle Görüştü", 2 Şubat 1943.

Gazetelerde ortak olarak işlenen konulardan bir tanesi ise Britanya Kralı George'un ve ABD Başkanı Roosevelt'in selam ve sempatilerinin iletilmesidir. İnönü'nün Britanya kralının dostane mesajına cevap olacak karşılığa Londra büyükelçisinin görevlendirildiği işlenmektedir²⁴. Aynı şekilde İnönü, Roosevelt'in göstermiş olduğu selam ve sempatiye karşı bir telgraf göndererek aynı samimiyeti göstermiştir²⁵.

Ulus gazetesi ilk sayfada geçmiş olduğu resmi tebliğ ve liderlerin mesajlarından başka ikinci sayfanın tamamına yakınında Adana görüşmelerine dair fotoğrafları paylaşmaktadır. Yine ilk sayfadan devam eden sütunların açıklamasında görüşmelerde Türkiye'nin doğrudan doğruya menfaati olan mıntıkların vaziyeti hakkında mülakatların yapıldığını ve bunun üzerinde kesin bir şekilde anlaşmaya varıldığı bildirilmektedir. Devamla İngiltere ve Birleşik Devletler'in Türkiye'nin tedafüi emniyetini kuvvetlendirmek için malzeme itibariyle yapabilecekleri yardımın şekli üzerinde mutabık kalındığını ve bu mevzu üzerine ise iki tarafın askeri heyetleri arasında görüşmelerin olduğu belirtilmektedir²⁶.

Akşam gazetesi, yayımlanmış olduğu haberlerden başka görüşmelerin yapıldığı ortam ile alakalı bilgilendirme yaparken, görüşmelerin bir vagonda icra ettiğini ve son derece dostane bir surette gerçekleştiğini bildirmektedir. Bunun dışında Churchill'i getiren uçağın dört motorlu Liberator uçağın bizzat oğlu tarafından kullanıldığı yazılmaktadır²⁷.

Ulus gazetesi 3 Şubat 1943 tarihli sayısında yer alan başyazıda, Churchill'in Casablanca Konferansı'nda Birleşik Devletler yapılan görüşmenin hemen ardından Türkiye'ye gelmesi büyük bir samimiyet göstergesi olarak kabul edilmektedir. Çünkü bu kadar kısa süre zarfından buraya son derece yüksek komuta heyeti ile gelmesi konuların salahiyeti ve derinliği hakkında fikir sahibi olmamızı sağladığı belirtilmektedir. Bunun dışında bu samimiyetin temel noktasının elbette Churchill'den kaynaklandığı da belirtilen diğer önemli bir noktadır. Bu konuşmaların

²⁴Ulus, "Churchill S. M.Kral George'un Dostane Bir Mesajını Tevdi Etti", 2 Şubat 1943; Akşam, "İngiltere Kralı Cumhurreisimize Bir Mesaj Yolladı", 2 Şubat 1943; Tan, "İngiltere Kralının Şefimize Mesajı", 2 Şubat 1943.

²⁵Yeni Sabah, "Milli Şefin Roosevelt'e Teşekkürü" 2 Şubat 1943; Vakit, "Milli Şefin Birleşik Amerika Reisine Mesajı", 2 Şubat 1943;

Ulus, "Cumhurreisimiz M. Roosevelt'e Teşekkür ve Sempatilerini Bildirdi", 2 Şubat 1943.

²⁶Ulus, "İzhar Ettiği Arzu Üzerine Churchill'i İnönü Kabul Etiler", 2 Şubat 1943.

²⁷Akşam, "Adana Mülakatı Nasıl Oldu", 2 Şubat 1943.

samimiyetine değinen yazı sonrasında bu durumum gerçek olan dostluğu daha da kuvvetlendirdiğine değinmiştir²⁸.

Gerek Ulus gazetesinin gündeminde ve gerekse diğer gazetelerin gündeminde olan diğer meseleler ise Adana Görüşmeleri'nin Britanya basınındaki akisleri ve Churchill'in Kıbrıs'ı ziyareti esnasında Adana Görüşmeleri ile alakalı söyledikleridir. Şüphesiz ki aynı yazıların Anadolu Ajansı kaynaklı olarak servis edilmesi, farklı gazetelerde ve dipnotlardan da anlaşılacağı üzere aynı başlıkta geçiyor olması, denetim altındaki basına, kontrollü bir şekilde bilgilendirmenin yapıldığı izlenimi görülmektedir.

Buna göre Churchill, Adana görüşmelerin son derece keyifli ve dostane bir hava içerisinde vuku bulduğunu ve genel olarak dünya siyasetine dair durumların tartışıldığını belirtmektedir²⁹. Britanya basının konuya bakış açısı ise etraflı bir şekilde incelenmiştir. Buna göre ilk olarak özet geçilen İngiliz gazetelerinin makalelerinde, Adana görüşmelerinin Casablanca Konferansı'ndan hemen sonra olması büyük bir memnuniyet ile karşılanmıştır. Bundan başka uzun makalelerin yazıldığını, ancak ellerinde görüşmeler ile alakalı herhangi bir içeriğin olmaması, görüşmeler hakkında bir fikir yürütememelerine sebep olduğu bildirilmektedir. Bundan başka bazı gazetelerin yazılarının teferruatı özetle paylaşmaktaydı.

Daily Telegraph gazetesi, Churchill'in Casablanca Konferansı'ndan hemen sonra bu ziyareti yapmasını son derece dikkate değer bulmaktaydı. Bundan başka yeni bir askeri durumun hâsıl olduğunu belirten gazete, Türkiye'ye karşı her nereden gelirse gelsin bir tehlikenin kesinlikle Türkiye tarafından bertaraf edileceğini ve Türkiye'nin kesinlikle bundan üç yıl önceki Türkiye'nin olmadığı belirtilmiştir. Bundan başka Müttefiklerin askeri anlamdaki başarıları Türkiye'ye sadece askeri anlamda değil ticaret anlamında da rahatlatmaktaydı. Daily gazetesinin görüşleri son bulurken savaş sonrası konjonktürde yine Türkiye'nin önemli role sahip olarak Balkanlarda tamirat işlerinde önemli görevler üsteleneceğini belirtmektedir. Rusya'nın ise bu duruma son derece anlayışla yaklaşacağını belirten gazete, zaten Adana Görüşmeleri'nin de Rusya tarafından takdirle karşılandığı belirtilmektedir.

²⁸Ulus, "Adana Mülakatı", 3 Şubat 1943.

²⁹Ulus, "Churchill Diyor Ki", 3 Şubat 1943; Akşam, "Churchill Diyor ki, Türk Görüşü İle Bizimki Aynıdır", 3 Şubat 1943.; Yeni Sabah, "Churchill'in Beyanata", 3 Şubat 1943.; Tan, "Churchill Diyor Ki", 3 Şubat 1943.

Gazetelerin görüşlerini paylaştığı diğer İngiliz gazetesi ise Daily Mail idi. Mezkûr gazetenin haberleri işlenirken ilginç bir bakış açısı ile meseleye yaklaştığı kesindir. Gazeteye göre, Churchill ilk olarak savaş süresince tarafsız bir ülkeyi ziyaret etmekteydi. Bu da meselenin içeriği açıklanmadıkça sürekli olarak ihtimallerin çoğalmasına sebep olacaktı. Bu görüşmelerde askeri şeflerin mevcudiyetine, düşman memleketlerinde olduğu kadar Müttefik memleketlerde de büyük manalar verilecektir. Bundan başka Türkiye'nin Almanlar ile de bir takım anlaşmaları mevcut olsa da İngiltere ile olan ilişkileri daha kıymetlidir. Bundan başka eğer ki sekizinci ordunun zaferi olmasaydı bu ziyaret mümkün olmayacaktı³⁰. Görüldüğü gibi her iki gazete de duruma farklı açılardan yaklaşmaktaydı. Daily Telegraph gazetesine göre bu görüşmenin son derece dostane olduğu belirtilirken Daily Mail gazetesine göre ise burada yapılan görüşmelerin dostane ilişkilerden daha ziyade bir savaş meclisini andıran taraflar arasında gerçekleştirilmesi konuyu farklı bir mecraya çekebilmekteydi. Aslında tam olarak görüşmelerin gerçek mahiyetine en yakın fikir bu gazete tarafından ileri sürülmekteydi ki gerçekten de Adana görüşmeleri bir savaş kabinesini andıran görüntüden hiç de uzak değildir.

Ancak ilginç olan noktanın bu haberlerin bilinçli bir şekilde Anadolu Ajansı tarafından servis edilmesi şüphesiz ki satır aralarında kamuoyunun olası durumlara karşılık hazırlanması ile alakalı bir durum olsa gerektir. Bu sayede hem yurt içi kamuoyuna hem de bu vasıta ile Mihver devletlerine mesaj verilmekteydi.

Tan gazetesi aynı günkü sayısında Ferik Halit Karay'ın yazısını paylaşırken, bu günlerde her ne kesimden olursa olsun ortaya atılacak hiç görülmemiş yalanlar haberler olabileceğini kötü tefsirler sağanağı şeklinde boşalabileceğini belirtmektedir. Buna göre kesinlikle bu tarz yalan haberlere itibar edilmemeli ve hükümete sonuna kadar güvenilmeliydi. Politik alışverişlerimizde herhangi tartısız, ölçüsüz hiçbir hareketin olmadığını belirten Karay, yapılan bütün gayenin savaş dışı kalmak olduğu, kamuoyunun dikkatine sunulmaktaydı³¹. Burada mesajın verildiği yer neresiydi bilinmez ancak kesin olan şeydu ki yakın zamanda Türkiye'nin savaşa dâhil olacağı haberlerinin gündeme geleceği endişesinden başka bir şey olmasa

³⁰“İngiliz Gazetelerini Hararetli Makaleleri,” **Cumhuriyet** 3 Şubat 1943.; **Ulus**, Adana Mülakatı İngiliz Basınında Çok Büyük İlgi Uyandırdı, 3 Şubat 1943.; **Tan**, Hariçteki Tefsirler, 3 Şubat 1943.; **Vakit**, İngiliz Gazeteleri Diyorlar Ki, 3 Şubat 1943.

³¹ Halit Refik Karay,” Politika Zaferleri”, **Tan**, 3 Şubat 1943.

gerek. İşte bu nokta uyarı mahiyetindeki bu durum Adana görüşmelerinin kulislerde konuşulmaya başladığına işaret etmektedir.

Vakit gazetesi Anadolu Ajansı'nın gazetelere servis etmiş olduğu haberlerin dışında Adana görüşmeleri ile alaka bir başyazıyı paylaşmaktaydı. Asım Us tarafından kaleme alınan bu yazıda, Türkiye'nin bu görüşmelerden sonra dış politikasında herhangi bir değişikliğin olmadığını ve eskiden de olduğu gibi İngiltere ile aralarında olanın tedafüi durumdan başka bir şey olmadığını üzerinde durmaktadır. Bundan başka harbin başından beri dostane ve samimi ilişkiler çerçevesinde gelişmiş olan münasebetlerin savaştan sonrada devam edeceği vurgulanmıştır. Ancak yazar, savaş sonrası durumun bu sefer Adana mülakatında görüşülmüş olduğu ve burada kesin bir anlaşmanın çıktığını belirtmektedir. Bundan başka yazar, bu savaş sonrası duruma ABD'nin onayını sorgulamaktaydı. Ancak her ne olursa olsun Adana görüşmelerinden kesinlikle farklı bir anlam çıkarılmaması gerektiğini ve Türkiye'nin milletlerarası politikada herhangi bir farklılığın olmadığını belirtmektedir. Son olarak "Türk-İngiliz antlaşmasının bundan önceki durumun ne ise bundan sonrası için de odur." şeklindeki görüşü ile diğer devletlerin bir anlam çıkarmaması gerekir diyerek, yine Mihver grubuna bir mesaj niteliğindeki sözleri ile yazısını bitirmektedir³².

Yeni Sabah gazetesi başyazısında ise Hüseyin Cahit Yalçın yine uzlaşmacı bir yazı kaleme alırken Asım Us'un endişelerinden pekte uzak değildir. Yalçın, Adana'da meydana görüşmelerin tam olarak mahiyetinin açıklanmaması bir takım dedikodulara meydan verdiyse de bunların son derece yersiz olduğunu belirtmektedir. Bundan dolayı resmi tebliğden anlaşıldığı üzere durumun son derece dostane ve samimi bir eksende geliştiğini belirtmektedir. Yani diğer devletlerin telkin ettiği gibi Churchill Türk politikasına yön vermek için değil Türkiye'nin güvenlik meselelerini konuşmaya gelmişti. Bundan sebeptir ki mühimmat yardımı öncelikli bir şekilde görüşmelerde taraflar arasında kabul görmüştür. Bundan başka Cahit, iki müttefik arasından olağan görüşmelerin olması son derece normaldir. Ayrıca bir Akdeniz ülkesi olan Türkiye'nin gerek Afrika'da ve gerekse Balkanlara doğru yayılan Rus-Alman savaşına yönelik fikirlerinin olması tabii idi. Hüseyin Cahit'e göre, harp sonrası meseleler işte bu çarpık savaş durumundan kaynaklı olarak Türkiye'yi de ilgilendiren önemli bir husustur.

Cahit, son olarak resmi tebliğde belirtilmese de bu tebliğin ruhundan anlaşılacağı üzere savaş sonrasında Türkiye'ye karşı olabilecek tehlikelere karşı Türkiye'nin güvenliği son derece önemli bir durumdur. Bunun için bu prensibin yerine getirilmesi İngiltere'nin isteği olduğu kadar Amerika'nın da istediği bir durumdur. Böylelikle Ankara Antlaşması'nın öngördüğü maddeler böylelikle yerine getirilebilirdi. Bundan başka Kahire radyosunun ilanına göre Roosevelt ve Stalin'in görüşmelerden haberdar olarak onaylaması, Türk-Rus ilişkilerinin tekrardan normale dönebileceğini belirtmektedir³³.

Akşam ve Tan gazeteleri 4 Şubat tarihli sayılarında Adana mülakatının dış basındaki akislerini işlerlerken İngiltere ve Berlin örneği üzerinde durmaktaydılar. İlk olarak Daily Herald gazetesinin görüşlerini açıklanırken Türkiye'nin nasıl bir konumda bulunduğunu açık bir şekilde belirtmektedir. Buna göre Türkiye'nin jeopolitik konumu daha önceleri İngiltere'nin zayıf olduğu dönemlerde Almanya tarafından kullanılmak istenilmişti. Yine Adana mülakatında bu konumunu devam ettirerek benzer bir durumda yine Türkiye'nin karşı koyacağını açıklaması ile milletlerarası tarafsız duruşundan iftihar ile bahsetmektedir. Bu tarafsızlığın gerek Türkiye ve gerekse İngiltere tarafından muhafaza edileceği gazete tarafından belirtilmektedir³⁴.

Berlin matbuatından derlenen çalışmaya göre ise Türkiye'nin durumunun aslında daha öncesinden beri aynı olmakla beraber İngiltere gazetelerinin vermiş olduğu haberlerin gerçeği yansıtmadığı işlenmektedir. Bundan dolayı Türkiye'nin siyasetinde herhangi bir değişikliğin mevcut olmadığını ve Adana mülakatından sonrada bunun aynı şekilde muhafaza edildiği bildirilmektedir³⁵.

Vakit gazetesi ise Bulgaristan basınından derlemiş olduğu haberleri sayısında vermekteydi. Aynı şekilde Bulgar matbuatı da Türkiye'nin bağımsızlığını ilan ettiğini duyurmaktaydı³⁶.

Tan gazetesi dış basının akislerden başka, Zekeriya Sertel'in kaleminden gazetenin başyazısını yayınlamaktaydı. Sertel, kaleme almış olduğu bu yazıda,

³²Asım Us, "Adana Mülakatı ve Yakın Şark Sulhu", **Vakit**, 3 Şubat 1943.

³³Hüseyin Cahit Yalçın, "Mr. Churchill'in Türkiye'yi Ziyareti", **Yeni Sabah**, 3 Şubat 1943.

³⁴**Akşam**, Daily Herald: "Türkiye Bitarafılığı Muhafaza Hususunda Teminat Almıştır Diyor", 4 Şubat 1943.; **Tan**, "Londra Diyor Ki", 4 Şubat 1943.

³⁵**Akşam**, "Berlin Akisleri", 4 Şubat 1943; **Tan**, Berlin Diyor Ki, 4 Şubat 1943.

³⁶**Vakit**, Adana Konferansının Dışarıdaki Akisleri", 4 Şubat 1943.

Adana Görüşmeleri'nin her iki devlet nazarında derin bir memnuniyet teşkil ettiği gibi dostluk bağlarını da son derece kuvvetlendirmekteydi. Sertel yazının devamında Churchill'in Kahire'de gazetecilere vermiş olduğu beyanı paylaşarak Churchill'in beyanat dışında herhangi bir tefsirin yapılmaması tavsiyesine dikkat çekmektedir. Sertel'e göre Adana Görüşmeleri'ne katılan zevatın son derece yüksek rütbeli ve önemli kişilerden teşkil edilmesi, meselenin Türkiye'nin güvenlik meselesinden başka bir şey değildi. Bunun yanında İngiltere daha önceleri yapılan antlaşmalara göre Türkiye'nin güvenliğini sağlayabilecek yardımları yapması mümkün olmamıştı ve şuan gerek sanayi durumları ve gerekse Doğu Akdeniz'deki durum elverişli olması mühimmat ve malzeme sevkini kolaylaştırmaktaydı. İşte Adana mülakatının asıl olma sebebi bundan kaynaklı bir durumdu. Bu görüşmelerde zaten daha önceden süregelen meselelerden başka bir şey değildir. Sertel'e göre görüşmelerde dünya meselelerinin ise konuşulması son derece doğal bir durumdur. Bundan başka savaş sonrası Türkiye'nin uluslararası barış platformunda daha etkin olacağı yine yazar tarafından belirtilmektedir³⁷.

Akşam gazetesi 5 Şubat tarihli sayısında ele almış olduğu konu yine Adana görüşmelerinin dış basındaki yansımaları olacaktır. Burada yine yukarıda değinilen Berlin matbuatının aynı fikirde olduğu, Moskova matbuatının ise herhangi bir fikir ileri sürmediği okuyuculara duyurulmaktadır³⁸.

Yeni Sabaha gazetesi diğer gazetelerden hariç olarak, bu sefer İngiltere basının yanında Amerika basınında Adana görüşmeleri ile alakalı haber ve makalelere sayısın da yer vermektedir. Washington kaynaklı bir haberde, Adana'da yapılan görüşmeler ile Türkiye, Müttefiklerin bütün gizli politikalarından haberdar edilmiştir ki, bundan dolayı büyük bir memnuniyet duyulmaktadır. Savaşından başından beridir dirayetle takip edilen bu politika takdir edilirken Churchill'in sadece İngiltere namına değil Amerika namında burada görüşmeleri yürüttüğünü belirtmektedir. Devamla olası barış görüşmelerinde de Türkiye'nin buraya katılması ümit edilmektedir.

Yeni Sabah, Amerika basınından bilgilendirme yaptıktan sonra Daily Telegraph gazetesindeki makaleye dikkat çekmektedir. "Almanların Kopardıkları Gürültü Karşısında Türkiye'nin İtimadı" başlıklı makaleye göre bir değerlendirme

³⁷ M. Zekeriya Sertel, "Adana Buluşması Münasebetiyle", **Tan**, 4 Şubat 1943.

yapılmaktadır. Makaleye göre, Adana görüşmeleri İngiltere ve Amerika ile Türkiye'nin son dostluk nişanesi olmadığından ve bunun devamlılık göstermesi son derece memnuniyet verici olduğuna değinilmektedir. Bunun yanısıra gazete Türkiye'nin daha önceki durumunun neyse bugünde aynı şekilde devam ettiğini belirtirken, sıra dışı bir iddia da bulunmaktaydı. Türkiye'nin Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne harfiyen riayet etmesine karşılık, Müttefiklerin Rusya'ya olası bir yardımında Türkiye'nin buna uygun davranacağı belirtilmektedir.

Makale devamında Türkiye'nin olası bir saldırıya karşı daha kuvvetli olduğu belirtilmektedir. Bu kuvvetin kaynağı ise Amerika ve İngiltere tarafından yapılan askeri malzeme desteği idi. Ayrıca General Wilson ve General Alexander'ın, Mareşal Fevzi Çakmak'a Türkiye'nin hücumu maruz kalması takdirinde ona yapılacak yardımın ne kadar müessir olacağı hakkında fikir vermek vaziyetinde bulunduğu açıklanmaktadır.

Gazete Londra kaynaklı haberlerine devam ederken yine bir yazıyı işlemektedir. Bu sefer Britanova diplomasi muharririnin kaleme almış olduğu değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Buna göre İngiltere-Türkiye-Fransa arasında yapılan antlaşmaya göre Türkiye'nin silahlandırılması meselesi Fransa düştükten sonra İngiltere vazife olmuştur. Ancak ortaya çıkan gelişmeler neticesinde bu yardım yeterince yapılamamıştı. İşte bu Adana Görüşmeleri ise bu antlaşmanın gereğinin yerine getirilmesi için önemli bir fırsattı. Kaldı ki kendi memleketi savaş halindeyken İngiliz başvekilinin tarafsız bir ülkeyi ziyaret etmesi tarihte misalinin bulunmadığına işaret etmektedir.

Belirtilen bu yazıların dışında gazete yine İngiliz basınına yönelik genel bir değerlendirme yaparak görüşmelerin Rusya tarafından takip edildiği ve onaylandığı açıklanmaktadır. Yine avam kamarasında M. Eden'in sulhtan sonra Türkiye'nin ifa edeceği göreve değinen Türkiye'nin uluslararası görüşmelerde etkin bir şekilde yer alacağına işaret etmektedir³⁹.

Yeni Sabah gazetesinin 10 Şubat tarihli sayısında Hüseyin Cahit, Adana mülakatı ile alakalı bir başyazı ele almaktadır. Yazara göre Adana görüşmelerinin akisleri dünya basınında devam ederken kendisine göre en önemli matbuat

³⁸ **Akşam** "Adana Mülakatı", 5 Şubat 1943.

³⁹ **Yeni Sabah**, "Müttefiklerin En Mahrem Projeleri Bize Bildirilmiş", 6 Şubat 1943.

İngilizlerindir. Çünkü İngilizler resmi tebliğ dışında herhangi bir tefsirde bulunmamış, dedikodu mahiyetinde herhangi bir yazıya da haber geçmemiştir. Bundan kaynaklı olarak matbuatı dürüst olarak nitelendiren Hüseyin Cahit, bunun samimi bir dostluk göstergesi olduğunu belirtmektedir.

Cahit devamla Türkiye'nin tarafsızlık ilkesine son derece sadık kaldığının ve bunun sonucunda maruz kalmış olunan sıkıntıların saygı ile karşılanarak, mevcut konumdan dolayı Türkiye'nin takdir edilmesi gerektiğine değinmektedir. Bunun ise İngiliz meslektaşları tarafından açık bir şekilde belirtildiği ve durumu yanlış anlayan mecralara gerekli mesaj şeklinde işlediklerinden bahsetmektedir.

Cahit'e göre ilk olarak, Türkiye ve İngiltere politikacılarının birbirlerini son derece açık bir şekilde anlamalarının sebebi politikalarındaki paralellikten kaynaklanmaktadır. İkinci olarak, İngiliz dış politikasına göre Türkiye'nin kuvvetli olarak mevcut konumunu koruması ve olası bir saldırıya karşı askeri anlamda desteklenmesi öncelikli meselelerden bir tanesidir. Son olarak da savaş sonrası durumda her iki tarafın normal seviyede ilişkilerin devamı arzusundaydı. Ona göre Doğu Avrupa'da güçlü bir Türkiye özgür doğunun olmazsa olmazıydı. Ayrıca Müttefiklerle savaş sonrası aynı şekilde iş birliğinin devam edeceğini belirtmekteydi.

Hüseyin Cahit, makalesine son verirken ilginç bir detaya yer vermektedir. Henüz yazısına son vermeden kullanmış olduğu Müttefikler kelimesine dikkat çekerek burada bilerek İngilizlerin ismini kullanmadığını, zaten Churchill'in ABD Başkanı adına da Adana Görüşmeleri'nde söz söylediğini belirtmektedir⁴⁰. Yalçın, yazısının neredeyse tamamında İngiliz temasını işlerken böylelikle sonuç kısmında ABD'ye de sözü getirerek aynı hislerin diğer Müttefikler içinde geçerli olduğu vurgusu üzerinde durduğu görülmektedir.

Tan gazetesi 13 Şubat tarihli başyazısında Zekeriya Sertel Churchill'in avam kamarasında yapmış olduğu konuşmayı değerlendirmektedir. Sertel'e göre üzerinde durulması gereken en önemli durum, Türkiye'nin kuvvetlendirilmesidir. Buna göre Churchill'in her ne olursa olsun Türkiye'nin savaş dışı kalmasını, eğer ki Türkiye'nin mahvolması söz konusu olursa bu durum müttefikler içinde aynı durum anlamına gelecektir. Bu sebeple Türkiye'nin her anlamda kuvvetli olması gerektiğinin ve bu sebeple gerekli yardımın yapılması gerekliliğini savunduğunu

⁴⁰ Hüseyin Cahit Yalçın, "Adana Mülakatının Tefsirler", **Yeni Sabah**, 10 Şubat 1943.

belirtmektedir. İşte bundan kaynaklı olarak yazar Churchill'in dediklerinden doğuda güçlü bir bekçinin olması gerekliliği üzerinde durduğunu ve bu bekçinin ne kadar kuvvetli olması kapıların okadar sağlam olması anlamına geleceğini belirtmektedir⁴¹.

Genel olarak Türk basınına bakıldığında Adana görüşmeleri son derece dostane bir hava içerisinde sadece Türkiye'nin güvenliği meselesi etrafında cereyan etmiştir. En kesin olarak bu konu etrafında İngiltere, Müttefikler adına bu görüşmeyi yapmıştır. Bu görüşmeler doğrultusunda Türkiye'nin güvenliği için gerekli olan tedbirlerinde gerek askeri kısmı ve gerekse ekonomik kısmı bizzat müttefikler tarafından sağlanacaktır. Bunun yanında savaş sonrası durumu da sıkça işleyen matbuata göre; savaş sonrası barış dönemi içinde olabilecek aktörlerden bir tanesi de Türkiye olacaktır. Bu görüşlerinde haklı olan matbuatın kamuoyunu elbette eksik olarak bilgilendirdiği meseleler de mevcuttu.

İlk olarak her iki taraf arasında siyasi ve askeri anlamda iki ayrı metin üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Bunlardan ilki siyasi antlaşma metni şu şekildeydi:

1. İngiltere, Türkiye'den ülkenin çıkarlarına zarar verecek isteklerde bulunmayacak ve savaşın gidişi Müttefikler adına kötüye gidecek olursa Türkiye'nin savaşa dahil olması istenmeyecekti.
2. Almanya eğer kendini toparlama için Türkiye'deki petrol alanlarına sahip olmak için saldırma ihtimaline karşı Türkiye güçlü olmalı ve yapılacak silah yardımları acilen düzenlenmelidir.
3. Olası bir durumda Almanya Türkiye'ye saldırırsa Balkanlarda çıkacak kaos ortamına karşı Türkiye çıkarları gereği savaşa hazırlıklı durumda olmalıdır.
4. Türkiye savaşa dahil olmadan izlediği "katı bir tarafsızlık politikasından" ayrılabilir. Türkiye'nin Romanya petrol sahası, on iki ada ve Girit'in bombardıman yapılabilmesi için Müttefiklere üs kullanması için izin verebilir. Almanya ve Bulgaristan "Türkiye'nin savaşa katılmasını engellemek için" bu duruma göz yumabilirler.
5. Artık Rusya, sınırlarının dışında toprak elde etme düşüncesinden vazgeçmiştir. Bu durumda Türkiye tarafsızlık politikasını terk ederse savaşın sonra büyük destek ve yardım görecektir.

⁴¹ M. Zekeriya Sertel, "Mr. Churchill'in Türkiye Hakkındaki Beyanati", **Tan**, 13 Şubat 1943.

6. Savaş bittikten sonra yeniden güvenliğin tesis edilmesi önemlidir. Buna bağlı olarak Türkiye'nin "Galip ülkeler yanında" yer alması önemlidir. Almanya yenildikten sonra Türkiye ile ortak iş birliği gereklidir.

7. Savaşın bitimiyle Amerika dünyanın en etkin güçlü devleti haline gelecek ve bundan sonra yeniden savaşın çıkmasını engellemek için uluslararası bir barış kurumu oluşturmaya çalışacak. Bu oluşum, saldırgan tutumda olan devletleri silahlanmasını engelleyecek bunu sağlamak içinde uluslararası iş birliği çağrısında bulunacaktır⁴².

İşte bu siyasi antlaşma doğrultusunda her iki taraf anlaşmaya varmış bulunmaktadır. Maddelere bakıldığında her iki tarafında endişe ile üzerinde durduğu meseleler halledilmiş bulunmaktaydı. Buna göre Türkiye'ye Rusya'nın savaş sonrasında Avrupa'daki olası bir yayılmacı politikasına karşılık Amerika güvencesi verilmektedir. Bunun dışında İngiltere, Türklerin askeri mühimmat konusundaki endişeleri ile ortak fikirde olduğunu yine maddelerden anlaşılmaktadır ki, zaten askeri görüşmeler tam olarak bu sebeple yapılmaktaydı.

Konferans sürecinde basında sadece bir dedikodu şeklinde etrafa yayılan ve pek kabul görmeyen konulardan biri de Türkiye'nin savaşa katılacağı görüşüdür. Fakat antlaşma metinlerine bakıldığında böyle bir durum söz konusu değildir. Bahsedildiği gibi Casablanca Konferansı'nın hemen ertesinde sonra Türkiye'ye yapılan ziyaretin arkasında yatan neden de bu olacaktır. Belirtildiği gibi askeri eksiklikler her iki tarafın elini kolunu bağlamaktaydı. Bu nedenle yapılacak görüşmelerde sonuca ulaşmanın en kestirme yöntemi askeri alanda varılacak uzlaşma olarak görülmekteydi. Türk ordusunda istenilen modernizasyonun sağlanması istenilen silahların temini ancak mutabık kalınabilecek ortak bir antlaşma metni ile hayat bulabilecekti⁴³.

İşte fikirler doğrultusunda başlayan Adana görüşmeleri, İnönü, iki bölüm halinde yapılmasını önermiş olduğu gibi devam etmiş, Churchill ve İnönü'nün başkanlığında yapılacak politik görüşmelerde Türkiye'nin savaşa girmesini gerektirebilecek koşullar üzerinde durulurken, Alan Brooke ve Mareşal Fevzi Çakmak'ın başkanlığındaki askerî görüşmelerde ise savaşa yönelik nasıl hazırlık

⁴²Weisband, **a.g.e.**, s.s 123-124.

⁴³Koçak, **a.g.e.**, C. II, s.148.

yapılacağı ele alınmıştır. Buna göre askeri anlamda alınan kararlar gazetelere yansıyan ve yansımayan maddeleri de şu şekildeydi:

1. Türk askerî temsilcilerine Türk kara, deniz ve hava kuvvetlerinin ihtiyacı olan evvelce istenilmiş ve yeniden istenen savaş malzemelerinin listesini vereceklerdir. Bu listeler her malzeme kategorisinde her isteğe ait öncelik sırasıyla düzenlenecektir. İngiliz temsilcileri bu listeleri tetkik ederek hazırlanması mümkün olan malzemeyi imkân bulur bulmaz derhal göndermeyi taahhüt edecektir.

2. İngiliz temsilcileri ticari gemileri sağlamak, sonra bunları Türk bayrağı altında kullanmak olanaklarını inceleyeceklerdir. Bu gemiler Mısır limanlarından Türk limanlarına mühimmat ve diğer malzemenin naklinde kullanılacaklardır. Türk makamları gerek duyulan gemilerin tonaj ve cinsleri hakkında bilgi vereceklerdir.

3. Türkiye'nin en modern cinsten savaş malzemelerini teslim alma imkânlarını derhal artırmak gereği karşısında, Türk askerî yetkilileri bu malzemelerin teslim alınması, kullanılması ve iyi durumda devamını sağlanması için bir plan hazırlayacak ve bunu Orta Doğu İngiliz Genel Karargâhına bildirecektir. İngiliz askerî makamları Türk personelini İngiliz okullarında eğitmeyi, Türk subayları ile erlerini zırhlı tümenlere diğer ihtisas birliklerine kabul etmeyi üstlenecek ve bu hususta Türk askerî yetkililerine öneriler yapacaklardır. Bütün bu hususlar Ankara'daki İngiliz Ataşeliği ile Türk askerî yetkilileri arasında doğrudan doğruya yapılacak görüşmelerle ele alınacaktır.

4. İngiliz kurmay subayları derhal Ankara'ya giderek Türkiye'nin savaşa sürüklenmesi halinde mevcut nakil vasıtalarının İngilizler tarafından Türkiye'ye yapılacak yardıma ne dereceye kadar imkân verebileceği hususunu Türk askerî yetkilileri ile birlikte inceleyeceklerdir.

Bu inceleme ile ilgili hususlar şunlardır: Türk-İngiliz genelkurmayları, Türkiye'nin savaşa girmesi halinde Türkiye'ye gelecek İngiliz kuvvetlerinin sevki ve sonradan ikmal hususları hakkında bir plan hazırlayacaklardır. Bu plan 1943 yılının her ayındaki İngiliz kuvvetlerinin miktarını ve terkiğini gösterecektir.

5. Bu plan düzenlendikten sonra günden güne takip edilecektir.

6. Türkiye'nin hava kuvvetleri ile takviyesi planı oldukça ilerlediği için İngiliz kurmay subayları, mümkün olan en kısa zamanda Ankara'ya gelerek Türk askerî yetkilileri ile birlikte müşterek harekât planını tamamlayacaklardır⁴⁴.

Görüldüğü gibi siyasi ve askeri anlamdaki antlaşmalar bir birine bağlantılı olarak sonuca ulaştırılmıştır. Bu sayede her iki tarafın endişeleri giderilmiş olarak Churchill ve İnönü isteklerini kabul ettirmişlerdir. Yani her iki tarafta bu görüşmelerden mutlu şekilde ayrılmış olacaklardı.

3.1.3. Washington Konferansı (12-26 Mayıs 1943):

Müttefik kuvvetleri Kuzey Afrika'da büyük başarı kazanarak Kuzey Afrika Cephesi'ni sonlandırdılar. Bu başarıdan sonra savaşta ortaya çıkan durumu değerlendirmek ve alınacak yeni tedbirleri görüşmek ve bundan sonra izleyecekleri siyaseti belirlemek amacıyla 12-26 Mayıs 1943 tarihleri arasında Roosevelt ve Churchill öncülüğünde toplanan bir konferanstır. Bu konferansa kullanılan şifreden dolayısıyla Trident Konferansı da denir⁴⁵.

Bu görüşmenin basına yansması ise diğer görüşmelerde olduğu gibi konferans bitiminde değil, başlangıcı ile paralel bir şekilde olacaktır. Konferans görüşmelerinin ilk günü olan 12 Mayıs'ın ertesi günü incelenen bütün gazetelerin ilk sayfalarında Londra kaynaklı Anadolu Ajansı haberinde Roosevelt ve Churchill'in Washington'da buluştukları haber geçilmekteydi.

İlk sayfada paylaşılan haberin geniş bir şekilde işlenmesi konuyu arka sayfalara da taşırmaktadır.(Akşam hariç) ilk olarak Vakit, Cumhuriyet ve Yeni Sabah gazeteleri her iki liderin Washington'da buluştuklarını aynı kaynaktan bildirirken görüşmelerde ele alınacak konuları sütunlarında sıralamaktaydılar. Ayrıca bu gazetelere göre yine geniş bir askeri heyetle gerçekleşen görüşmelerin sadece siyasi mahiyette olmadığı açık bir durumdur. Bundan başka sütunlarında paylaşmış oldukları görüşme maddelerine kaynak olarak Daily Express'in muhabiri M. Gay Eden gösterilmektedir. Buna göre görüşme maddeleri şunlardır:

⁴⁴Özlu, a.g.m., s.467-468.

⁴⁵Armaoğlu,a.g.e. s, 476.

1. Avrupa'yı istilanın istilzam(lüzum) edeceği muazzam ihtiyaçları karşılamak maksadı ile bütün birleşmiş milletlerin vasıta ve kaynaklarını bir yere toplamak,
2. Casablanca Konferansı'nda takarrür ettiği şekilde kayıtsız ve şartsız sulh meselesi,
3. Tarafsız milletlerin yapacakları her türlü sulh teklifleri karşısında Birleşik Amerika'nın hareket hattı,
4. Denizaltı muharebesine karşı koymak için kullanılacak vasıtalarla Polonya ve Rusya arasındaki diplomasi münasebetlerinin kesilmesi gibi diğer meseleler,

İşte bu meseleler etrafında bir görüşmenin cereyan edeceğini haber veren gazeteler ayrıca bu görüşmelerden sonra bir İngiliz-Amerikan-Rus görüşmesi ihtimali üzerinde durmaktadırlar⁴⁶. Yine mevcut haber içerisinde diğer gazete sayfaları için tartışacağımız Washington Konferansı'nın dünya basınındaki akis yer almaktadır.

Nadir Nadi aynı gün tarihli Cumhuriyet gazetesinin başyazısını kaleme alırken her iki liderin Washington görüşmelerinin üçüncüsünü değerlendirmekteydi. Ona göre, bu görüşme diğer iki sıkıntılı görüşmelerden daha iyi bir duruma sahiptir. Çünkü bu görüşmelerin ilkinde 1941 senesinin her iki taraf için tam bir felaket süreci olduğuna değinmektedir. 1941 senesi için Rusya, Afrika ve Amerika'nın durumuna değinen yazarının ilk olarak umut ışıklarının Casablanca Konferansı'nda belirttiği belirtilmektedir. Bundan başka yazar bu seferki görüşmelerin diğerlerinden farklı olmasının sebebi ise yine savaş durumunda müttefiklerin daha iyi bir durumda olmasına bağlamaktadır. Bir takım çevrelerin ileri sürmüş olduğu görüşme meselelerine Nadir, bu kadar mesafenin aşılarak bir araya gelinmesi hem askeri hem de siyasi olayların görüşülmesini mümkün kılmaktadır.

Nadi, değerlendirmelere devam ederken ikinci cephe üzerinde durarak meseleyi Avrupa savaşına getirmektedir. Burada daha önceleri dillendirilen, ikinci cephenin Afrika olmadığına üzerinde durmaktadır. Bundan başka artık ikinci cephe için gerekli olan alanın Avrupa olarak görüldüğünü kaydetmektedir. Nadir, burada bir tespitte bulunarak Afrika yenilgisinin bundan üç yıl önceki Müttefik durumuna benzetilmemesi gerekliliği üzerinde durmuştur. Çünkü ona göre Almanya şuan son derece hazır ve donanımlı bir halde olduğu için ikinci cephenin istenilen başarının

getirmeyeceği uyarısında bulunmaktaydı. Ayrıca olası bir hareket için Anglosaksonların beklemesi Almanları yeni birtakım başarılarla sevk edebilirdi.

Son olarak Nadi, Casablanca görüşmelerinde Sovyet Rusya temsilcisinin olmamasının birçok dedikoduya mahal verdiğini belirttiikten sonra, Washington içinde aynı durumun acaba bir tesadüften ibaret olduğunu sormaktaydı⁴⁷. Nadir Nadi daha önceki yazılarında olduğu gibi bu seferde olası savaş durumlarında Almanların hesaba katılması gerekliliği üzerinde durmaktadır. Aynı zamanda yapılan hesapların bir nevi çarşıya uymayacağını belirten Nadi, her ne olursa olsun yapmış olduğu açıklamalar ile açık bir şekilde Alman taraflılığı hissettirmektedir. Çünkü savaşın bu döneminde Mihver orduları Şark ve Afrika cephelerinde ağır yenilgi almış, bir müddet sonra ise İtalyanlar büyük bir darbe yiyecektir.

Ulus gazetesi Londra müşahitlerinden almış olduğu bilgilere göre Roosevelt ve Churchill'in görüşmeleri savaşının seyrinin kendileri için iyi gitmekte olduğunun göstergesiydi. Yine aynı kaynağa göre Churchill'in Washington'u ziyareti sonrası çok ehemmiyetli enternasyonal bir hadise ilan edecektir⁴⁸. Yine Ulus, devamla diğer gazetelerde açıklandığı üzere neler konuşulduğu konusunu bildirirken Stalin ile bir buluşmanın olacağı ile alakalı da bir konuyu işlemektedir. Ayrıca konferansa katılan heyetlerinde bir listesi açıklanmaktadır⁴⁹.

Ulus gazetesinin işlemiş olduğu diğer bir konu ise görüşmelerin dış basındaki tefsirleri noktasındadır. Britanya gazetelerinin görüşlerine değinen gazete, Daily Mail ve Daily Express'in yazılarını paylaşmaktadır. Buna göre her iki gazetenin konferansa karşı iyimser olduğu ve ikinci cephenin açılmasının çok yakın olduğundan bahsedildiği görülmektedir. Farklı bir bakış olarak Tokyo basınında kısa bir pasaj verilerek Japon görüşleri yansıtılmaya çalışılmıştır. Bunda göre Japonlar Kuzey Afrika'daki galibiyeti öneme haiz görmedikleri gibi bu görüşmeleri de ancak bir gösteri niteliğinde olabileceğine değinmiştir⁵⁰.

Akşam gazetesi ise New York Times gazetesinin makalesini özet şeklinde vermektedir. Buna göre: *“İki reis Avrupa'yı istila planlarını gözden geçireceklerdir.*

⁴⁶**Vakit**, “Roosevelt-Churchill Mülakatı”, 13 Mayıs 1943; **Cumhuriyet**, “Washington Konferansı”, 13 Mayıs 1943; **Yeni Sabah**, “Churchill Roosevelt ile Görüşmeler”, 13 Mayıs 1943.

⁴⁷ Nadir Nadi, “Üçüncü Washington Buluşması”, **Cumhuriyet**, 13 Mayıs 1943.

⁴⁸**Ulus**, “Ehemmiyetli Hadiseler Bekleniyor”, 13 Şubat 1943.

⁴⁹**Ulus**, “Stalin İle Bir Buluşma Mı, Washington'a Başka Kimler Gitti?”, 13 Mayıs 1943.

⁵⁰**Ulus**, “Washington Görüşmelerinin Yankıları”, 13 Mayıs 1943.

Bu iki zat karşılaştıkları zaman daima zafer planları görüşürler. Churchill'in V işareti şimdi kayıtsız, şartsız teslim olmak.” demektedir⁵¹.

Vakit gazetesinde konferans hakkında Berlin görüşüne yer verilirken, durumun son derece doğal karşılandığı belirtilmektedir. Buna göre görüşmelerde ele alınacak konuların sadece siyasi alanda olabileceği üzerinde durulurken, kesin olarak bir şeylerin söylenmesi için alınacak kararların açıklanması tavsiye edilmektedir⁵².

Cumhuriyet gazetesi 14 Mayıs tarihli sayısında ilk sayfadan paylaştığı haberde Churchill ve Roosevelt'e ait fotoğrafın alt kısmında görüşmelerin devam ettiğini bildirmektedir. Ancak görüşmelerin son derece gizli bir şekilde devam ettiğinden Konferans ile alakalı bir malumat paylaşmamaktadır⁵³.

Aynı tarihli Akşam gazetesinin sayısında ise görüşmeler, Konferans haberi ile beraber bir başyazı ile gündeme alınmaktadır. Geçilen haberde görüşmelerin gizliliği üzerinde durularak, görüşmelere Çekoslovakya'nın Cumhurreisinin de Roosevelt ile savaş sonrasında Sovyet Birliği ile oluşacak Avrupa federasyonunda iş birliğine hazır bulunduğu ile alakalı bir bilgilendirme yapılmıştır⁵⁴.

Akşam gazetesinin başyazısında ise Necmettin Sadak her iki tarafın beşinci defa görüşmelerini değerlendirmektedir. Sadak, yazısına başlarken Churchill'in ilerlemiş yaşına rağmen son derece zor koşullar altında üçüncü kez Amerika'ya gitmesini imrendirici bir olgu olarak kabul etmektedir. Bundan başka her iki sivil liderin bu denli askeri ihtisas gerektiren konularda tek başlarına karar vermelerini, kendi rejimlerinin korunması adına önemli bir durum olarak nitelendirmektedir. Ona göre artık görüşmelerde herhangi kestirilmeyecek bir durumun olmadığı, Afrika zaferinden sonra Müttefiklerin izleyeceği yolun konuşmalarını yapacaklarını belirtmektedir. Devamla ona göre, Churchill'in heyetinde herhangi bir siyasi kurmayın olmayışının yanında heyette hava, deniz ve kara genelkurmaylarının bulunması görüşmelerin askeri boyutta olacağına önemli bir işaretti. Ayrıca Sadak, Hindistan Başkomutanı Mareşal Wawell, Hindistan Hava Başkumandanı ve Uzak Şark Filosu Komutanı'nın da Amerika'ya gelmiş olmasını ise İngiltere'nin bütün

⁵¹Akşam, “New York Times'in Makalesi”, 13 Mayıs 1943.

⁵²Vakit, “Roosevelt-Churchill Mülakatı”, 13 Mayıs 1943.

⁵³Cumhuriyet, “Washington'da Yapılan Askeri Görüşmeler”, 14 Mayıs 1943.

⁵⁴Akşam, “Churchill Dün Gecede Roosevelt İle Görüştü”, 14 Mayıs 1943.

kaynaklarından ve Hindistan'daki kuvvetlerinden ne dereceye kadar istifade edileceği konuşulacağına işaret etmektedir.

Sadak devam ile daha Afrika harbinin bitmesinin ardından artık ilk hedefin Avrupa olacağı, buraya atılacak adımların ise Sicilya ve Pantallaria adalarından geçtiğini tahmin etmektedir. Bundan başka siyasi anlamda henüz altı hafta önce Eden, Amerika'da yaptığı görüşmelerde tam bir uzlaşma sağlayamasa da bu ziyaret ile ihtilafların ortadan kaldırılması adına bir takım siyasi durumlarında görüşüleceğini belirtmektedir.

Hatta görüşülecek siyasi konuların içerisine İspanya'nın barış istemesini de dâhil eden yazar, son olarak Rusya'nın bu seferki konferansa katılmamasında ise derin anlamların aranmaması gerekliliği üzerinde durmaktadır. Rusya'nın burada olmamasının sebebini, Stalin'in Rusya'dan ayrılmak istememesine bağlarken karar sırasının ise İngiltere ve Amerika'da olduğunu belirtir. Bunun yanı sıra Rusya'nın açılacak ikinci cephe için sabırsızlıkla beklediğini ve asıl olarak Rusya'nın bu konuda görüşleri alınacağı için bu görüşmelerde kendilerinin de mutlaka olacağını söylemektedir.

Yazar bu görüşmenin 1940 Hitler ve Mussolini arasındaki Mihver görüşmelerine benzetirken durumun şuan tam tersi olduğunu savunur. Çünkü Müttefikler o dönem için hazırlıksız, kaygı ve korku içerisinde Mihverin nereden sükün edeceğini merak ederken, şimdi roller değişmiş karar sırası bu sefer Müttefiklere geçmiştir⁵⁵.

Vakit gazetesi de Akşam ile benzer bir şekilde hem görüşmeler hakkında benzer şekilde haber ve bir başyazı ayırırken her iki gazete yazıları arasındaki bariz benzerlik yazıların tek bir elden çıktığı izlenimi uyandırmaktadır.

Asım Us tarafından kaleme alınan başyazının başlangıç kısmı Sadak'ın makaleye giriş kısmı ile hemen hemen aynıdır. Us'a göre görüşmelerin Müttefiklerin üzerinde durmuş olduğu mesele her iki heyette de siyasi kurmayların olmayışı, yapılan görüşmelerin daha çok askeri anlamda olması açıktır. Bunun yanında biraz farkla Müttefikler Casablanca görüşmelerinde öngörülen planların yeniden ele alınıp

⁵⁵ Necmettin Sadak, "Beşinci Buluşma Büyük Çapta Hazırlıklar ve Son Kararlar İçindir", **Akşam**, 14 Mayıs 1943.

gerekli kısımlarda bir değişiklik öngörülecek gelecek planlar için bu görüşmelerdeki kararların referans alınacağı belirtilmektedir.

Yine yazara göre Afrika Cephesi'nin kapanması buradaki kuvvetleri serbest bırakmakta ve mezkûr kuvvetlerin ikinci cephe için kullanılacaktır. Bundan başka İngiltere'nin savaş kurmaylarının katılmasına dikkat çeken Us, açılacak cephenin neresi olacağı üzerinde bir takım tahminlerde bulunduğu görülmektedir. Görüşlerini açıklarken bazı Avrupa matbuatına dayandırırken en kuvvetli olarak ikinci cephenin Akdeniz üzerinden Balkanlara yönelik olabileceğini belirtmektedir. Bundan başka Sadak ile ortak olarak Sicilya ve Pantallaria adaları üzerinden de bir harekât planının geliştirilebileceği üzerinde duran Us, Uzak doğu yüksek komuta kademesinin burada görüşmelere katılmasını ise olası bir ikinci cephenin Uzak doğuda da olabileceği ihtimali üzerinde durmaktadır.

Sovyet liderinin bu görüşmelere katılmamasının sebebini ise yine Akşam muharriri ile benzer bir şekilde açıklayarak Stalin'in Rusya dışına çıkmak istememesi olarak nitelendirmektedir. Bundan başka açılacak ikinci bir cephe için kesinlikle iki liderin Stalin ile görüşeceğini ve burada hem fikir olmamaları durumunda baskı yoluyla da olsa kendi fikirlerini Stalin'e kabul ettireceği görüşü üzerinde durmaktadır⁵⁶.

Aynı şekilde geçilen haberde de Churchill'in Roosevelt ile görüşmelerinden ardından Stalin ile yakın bir zaman da ikinci cephe ile alakalı planların görüşmesi noktasında bir konferansın yapılacağı bildirilmektedir⁵⁷.

Bir diğer önemli başyazı ise Yeni Sabah gazetesi sütunlarında isimsiz olarak Yeni Sabah ibaresi ile yer almaktaydı. Burada şüphesiz ki yapılan değerlendirmeler savaşın gidişatı için büyük önem arz etmektedir.

Baş yazıya göre harbin en önemli dönüm noktası şüphesiz ki Tunus Harekâtı idi. Bu savaştan sonra Mihver kuvvetlerinin buradan atılması ile İngiliz ve Amerikan kuvvetlerinin serbest kalması Mihver adına son derece endişe verici bir durumdur. Ayrıca daha önceleri Führer ve Duce savaş döneminde sürekli bir araya gelir ve gelişmeler hakkında sürekli olarak planlar yaparken bunların akıbetini beklerdi.

⁵⁶Asım Us, "Washington Konferansı", **Vakit**, 14 Mayıs 1943.

⁵⁷**Vakit**, "Churchill Roosevelt İle Görüşmeleri Bitirdikten Sonra Stalin ile Görüşecek", 14 Mayıs 1943.

Ancak artık durumun tam tersi olduğu ve bu sefer karar alan kısmın Müttefikler olduğu ve yine akibeti bekleyen tarafın kendilerine geçtiği belirtilmektedir. Bundan başka yazıda, Almanya'nın iki cepheli korkusunun hortlamasının Almanlar tarafından son derece endişe duyulan bir durum olarak ortaya çıktığını belirtmektedir.

Yazı bu kısımdan sonra Müttefiklerin ikinci cephenin nereden açacağı üzerinde geniş şekilde durmaktadır. Burada ne gibi bir karar çıkacağı üzerinde duran yazı, artık bütün gelişmelerin Müttefiklerin lehine olduğunu söylemektedir. Ayrıca İspanya aracılığı ile bir barış görüşmesinin de yine Amerikalılar tarafından değerlendirileceği belirtilmektedir. Papanın da aracı olması beklenen bir barış isteği ancak Müttefikler tarafından “kayıtsız şartsız teslim” bir şekilde mümkün olabilirdi. Yazıya göre artık harbin son bulma arifesinde bulunulmaktaydı.

Yazının son bulduğu son kısımda ise bir tavsiyede bulunarak artık Faşist ve Nazi hareketlerinin Atlantik bildirisi etrafından yeni bir maceraya girmeden barış yoluna dâhil olmalarını istemektedir. Aksi takdirde olacak gelişmelerde Mihverlerin son derece büyük kayıplar vereceği ve bununda kendi milletleri için son derece gereksiz görölmektedir⁵⁸.

Tan gazetesi 17 Mayıs tarihli sayısında Washington kararlarını geçerken New York, Sunday Dispatch gazetesinin muhabirini referans göstererek Müttefiklerin İtalya'ya bir sulh teklifinden bahsedildiğini haber geçmektedir⁵⁹. 20 Mayıs tarihli Akşam gazetesi ise sayısında bu ihtimali kuvvetlendiren bir haber geçerek İngiliz uçaklarının İtalya'nın teslim edilmesi için beyannameler atıldığını ve gerekirse Roma dâhil İtalyan kentlerinin bombardıman edileceğini bildirmektedir⁶⁰.

Akşam gazetesi aynı sayısında Churchill'in nutkuna yer vermektedir. Buna göre Churchill on yedi evvel vermiş olduğu nutkundan o güne denk gelişmeleri sıraladıktan sonra Uzak Doğu durumundan bahsetmiştir.

Buna göre Almanya'ya karşı başlıca hava taarruzlarına başlandığını belirtirken, Müttefik hava kuvvetlerinin Alman, İtalyan ve Japon hava kuvvetlerine nazaran son derece fazla olduğunu belirtmektedir. Hava harbinde Almanya ve

⁵⁸**Yeni Sabah**, “Heyecanlı Safha”, 14 Mayıs 1943.

⁵⁹**Tan**, “Washington Kararları (İtalyanlara Sulh Teklifi Muhtemel)”, 17 Mayıs 1943.

⁶⁰**Akşam**, “İtalya'nın Teslim Olması İçin Beyannameler Atıldı”, 20 Ocak 1943.

Japonya büyük küçük devletleri itaat altına almaya çalışırken artık durumun zaaf eseri göstermeye başladıklarını belirtmiştir. Bunun yanında Almanya'nın harp endüstrisini idame ettirmeyecek bir hale getirilmeye karar verilmiştir. Bu merkezlerin nerede olursa olsun halka dokunulmadan tahrip edilecek boyuta getirilecektir. Ayrıca yakın bir zamanda aynı derecede Müttefiklerin kendilerini Japonya üzerinde de kendilerini hissettireceğini belirtmektedir. Bunlardan sonra Başvekil, bir takım askeri mühimmat bilgisi verdikten sonra denizaltı harbinde bir takım kayıpların olduğunun ancak bunun Amerika üretimiyle olumsuzluğu ortadan kalkmaktadır. Ancak Churchill bir şeyin göz ardı etmemeleri gerekliliği üzerinde durmaktadır. Bu da, düşman kuvvetlerinin henüz çok kuvvetli olduğunun ve bu durumda Müttefiklerinin bir gevşekliğinde savaşın uzaması ihtimal dâhilindedir ki, bu da Almanya tarafından istenen bir durumdur. Çünkü bu sayede savaşın uzaması neleri getireceğini bilmedikleri gibi bu durumun demokrasilere zarar vereceği üzerinde durmaktadır⁶¹.

21 Mayıs tarihli Akşam gazetesi başyazısında ise gündem Churchill'in nutku meselesi idi. Buda bir takım tespitler de bulunan Sadak, Churchill'in konuşmalarındaki farklılığı son dönemlerdeki kesin galibiyetlere bağlarken, en son Tobruk yenilgisindeki durumu ile bir karşılaştırma yapmaktadır. Buna göre Churchill'in o döneme göre daha ümitli ve kesin şekilde konuştuğundan bahsetmektedir. Bundan kaynaklı olarak nutkunda yapmış olduğu açıklamaları da bu ehemmiyetli hava içerisinde icra ettiğine değinmektedir.

Bundan sonra nutkun Müttefikler açısından ehemmiyeti üzerinde duran Sadak, Churchill'in Japonya'dan önce Almanya'nın kesin olarak yenilmesini öngördüğünü paylaşmaktadır. Bundan dolayı ileride düzenlenecek bir planın Avrupa etrafında olacağı tahmin edilmektedir. Ancak Avrupa'da sağlanan bu durum sonrasında Japonya toplu olarak bombardıman edilerek savaşa son verilebilirdi. Hatta Sadak'ın iddiasına göre Japonya'nın bombardımanı için Sibiryaya bölgesi hakkında Müttefikler ve Sovyetler anlaşmış bulunmaktadır. Bundan başka Sadak'a göre Churchill'in uzun uzadıya Japonya'ya yönelik hava operasyonlarını anlatması Amerika efkârının acelesini yatıştırmaya yöneliktir.

⁶¹Akşam, "Churchill'in Nutku", 20 Mayıs 1943.

Sadak, Churchill'in askeri anlamdaki konuşmasına değindikten sonra, başvekilin temkin olarak konuşmasını ise realist bir tutum olarak karşılamaktadır. Yazısına son verirken yine yapılan bu nutkun Amerika kamuoyuna yönelik olduğunu belirtmektedir⁶².

Tan gazetesi 22 Mayıs tarihli sayısında Roosevelt ve Churchill'in, Pasifik Savaş Konseyi toplantısına katıldığını okuyucularına duyurmaktadır. Gazete haberinde yürütülen tahmine göre savaş konseyi Uzak Şark harekâtı etrafında bir hareketlenmeyi görüşmektedir. Bu da şu anlama gelmekteydi ki Japonya meselesi harp konseyini meşgul eden önemli bir problemdi⁶³.

23 Mayıs tarihli Akşam gazetesi Washington Konferansı'nın bittiğini haber verirken Churchill'in gayri resmi olarak elçilik görevlilerine yapmış olduğu konuşmayı paylaşmaktaydı. Buna göre nutkundaki endişelerini tekrar eden Churchill, Almanya'nın kolay bir şekilde teslim olmayacağını ve bu savaşın sanıldığı gibi basit olmayacağı üzerinde durulmaktadır⁶⁴.

Washington Konferansı sırasında basında yankı bulan gelişmelere bakıldığında aslında görüşme gündeminden çok da uzak değildir. Çünkü meydana gelen gelişmeler kendiliğinden görüşülebilecek konuları tayin etmekteydi. İşte buradan kaynaklı olarak basın tam mahiyeti anlamında bilgilendirme yapmamış olsa da genel anlamda konferansa paralel anlamda yakınlık arz ettiği görülmektedir.

Washington Konferansı'nın sonuçlarına baktığımız da her iki taraf arasındaki alınan kararlar şöyle idi: Genelkurmay başkanları, Almanya'nın ve Almanya tarafından kuşatılan Avrupa ülkeleri topraklarına bombardımanın İngiliz ve Amerikan hava kuvvetlerince önemli ölçüde arttırılması kabul edilmiştir.

La Manche'a giriş ve Fransa'ya çıkarma tarihi ise 1 Mayıs 1944 olarak kabul edilmiştir. Bu operasyona katılmak için de 4 Amerikan ve 3 İngiliz tümeninin buraya nakledilmesi planlanıyordu⁶⁵. Şüphesiz ki bu karar yukarıda da bazı gazetelerde gündeme gelmekteydi. Bu da gazetelerin gerçeğe yakın bir analiz yaptıklarını bize göstermektedir. Bir diğer husus ise ikinci cephe kavramıdır ki

⁶²Necmettin Sadak, "İngiliz Başvekilinin Washington Nutku", **Akşam**, 21 Mayıs 1943.

⁶³**Tan**, "Pasifik Konseyi Toplandı", 22 Mayıs 1943.

⁶⁴**Akşam**, "Washington Görüşmeleri Sona Erdi", 23 Mayıs 1943.

⁶⁵ A.A. Gromiko-İ.N., Zemskov-V.A. Zorin-V.S. Semyonov-M.A. Harlamov, **Uluslararası İlişkiler Tarihi (Diplomasi Tarihi)**, Çev. Ali Rıza Dırık, C. V, İstanbul, 2013, s.258.

bunun da Fransa olması kararında uzlaşma sağlanmıştır. Bu da Almanya'nın iki cepheli savaş arasında kalacak olmasıdır.

Alınmış olan bu kararların yanında, Kuzey Afrika'daki Müttefik Kuvvetler Yüksek Başkomutanı Eisenhower'a, İtalya'nın teslim olmasını sağlayamaması durumunda "Husky" (Sicilya'ya çıkarma operasyonu) operasyonundan daha geniş çaplı bir operasyon planı hazırlaması önerilmişti⁶⁶.

Bu hareketlenmeye göre İtalya savaş dışı bırakılacak ve burada sağlanmış olunan durma göre İtalya'dan kaynaklı savaşa giremeyen Türkiye, Balkan harekâtı için savaşa dâhil edilecekti. Bu doğrultuda Romanya petroleri bu şekilde tahrip edilebilecekti.

Savaş sonrası düzen için Churchill tarafından ileri sürülen şu fikirler kabul edilmiştir: Barışın koruma sorumluluğu Birleşik Amerika, İngiltere, Sovyet Rusya ve Çin'e verilecekti. Bu dört devletin teşkil ettiği Dünya Konseyi'ne bağlı olmak üzere, Avrupa, Amerika ve Uzakdoğu Bölge Konseyleri kurulacaktır.

Avrupa'da bir konfederasyon kurulacak ve bu Tuna, Balkan ve İskandinav federasyonlarını ihtiva edecektir. Türkiye Balkan Federasyonu'na dâhil olacaktır⁶⁷.

3.1.4. Quebec Konferansı (11-24 Ağustos 1943):

Henüz Avrupa'da ikinci bir cephenin açılmamasını fırsat gören Almanlar, tüm kuvvet ve kaynaklarını toplayıp Sovyet-Alman cephesine sevk ettiler. 5 Temmuz 1943'te Hitler ordusunun güçlü bir hücum grubu Kursk kentinin kuzey ve güneyinden saldırıya geçmiş olsa da burada başarılı olamamış, bu sefer 12-15 Temmuz arasında Rusya karşı saldırıya geçerek, Almanları geri püskürterek Hitler ordularını bir daha kendine gelemeyecek şekilde mağlubiyete uğratacaktır.

Diğer taraftan 10 Temmuz 1943'te 7 İngiliz ve 6 Amerikan tümeninin katıldığı Sicilya'ya çıkarma operasyonu başlatılmıştı. Çok geçmeden İtalya'da Komünist muhalefetinde etkisi ile Mussolini düşmüş, İtalyanlar da teslim olmuştur.

⁶⁶ A.A. Gromıko ve diğerleri, **Uluslararası İlişkiler Tarihi**, C.V, s. 258.

⁶⁷ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.476-477.

Bu ortam içerisinde 1943 yaz operasyonları tüm hızıyla devam ederken Churchill ve Roosevelt yeni bir buluşma konusunda anlaşmışlardır. İngiliz hükümeti 7 Ağustos tarihli mektubunda, SSCB hükümetini “İtalya’ya karşı İngiliz-Amerikan faaliyetlerinin başarıyla ilerlemesi sonucunda...Overlord hazırlıklarının hızlandırılmasıyla eş zamanlı olarak Akdeniz savaş arenasında yapılacak operasyonlarda mutabakata varmak ve tüm bu operasyonların Pasifik Okyanusu ve Hint Okyanusu’ndaki savaşla ilişkisinin belirlenmesi amacıyla” İngiltere ve ABD’nin görüşmeleri yinelemeye karar verdikleri konusunda bilgilendiriyordu. “Quadrant” adı verilen İngiliz-Amerikan Konferansı 14-24 Ağustos 1943 tarihlerinde Quebec’te yapıldı. Roosevelt’ten ve Churchill dışında konferansa Çin temsilcisi SoonTse-ven ve ABD ile İngiltere’den üst düzey asker ve siyaset adamları katılıyordu. Konferansın ana konusu Müttefik askerlerinin 1944 yılında Kuzey Fransa’ya çıkarma yapmasıydı⁶⁸.

11 Ağustos tarihli Tan gazetesi Churchill’in Kanada’ya gitmesini Kanada radyosuna dayandırdığı bir haber ile okuyucuları haberdar etmektedir. Diğer konferanslara benzer şekilde geniş askeri temsilin kurmayları arasında olmasını, ikinci cephe hakkında bir görüşmenin icra edileceği tahmin edilmektedir⁶⁹. Ulus gazetesi ise ertesi günkü sayısında her iki liderin görüşmesinden çok mühim kararların çıkacağını ve bunun açıklanmasının biraz zaman alacağı bilgisi yer almaktadır⁷⁰.

12 Ağustos tarihli konferans ile alakalı bilgi veren gazetelerden bir tanesinde Cumhuriyet gazetesidir. Gazeteye göre her iki liderin görüşmek üzere Quebec’e gittiği bildirilmektedir. Gazete diğer haberler ile paralel olarak görüşülen meselelerin yeni harp durumu ve ikinci cephenin açılması kıstasında olacağını bildirmektedir. Bundan başka görüşmelere Kanada Başvekili Mackenzie King’in ev sahipliği yaptığını bildiren haber, Churchill ve King’in genel valinin yazlık ikametgâhında kaldığı bildirilmektedir⁷¹.

Tan gazetesi 12 Ağustos tarihli sayısında ise bir başyazı ve haber ile kamuoyunu bilgilendirmektedir. Londra, radyo kaynaklı bu haberde Churchill’in

⁶⁸ A.A. Gromıko ve diğerleri, **Uluslararası İlişkiler Tarihi**, C. V, s. 262-263.

⁶⁹ **Tan**, “Avrupa Kalesine Taarruz Yakın”, 11 Ağustos 1943.

⁷⁰ **Ulus**, “Kanada Temaslarında Mühim Kararlar Bekleniyor”, 12 Ağustos 1943.

⁷¹ **Cumhuriyet**, İki Şefin Avrupa’da Büyük Hareketler İçin Karar Vermeleri Bekleniyor, 12 Ağustos 1943.

Kanada’da olduğu, ancak ABD başkanı ile ne zaman nerede buluşacağını ise henüz gizliliği üzerinde durmaktadır. Gazete bu haberi geçtikten sonra alt satırlarda savaşın gidişatı ile alakalı bir takım tahminlerde bulunmaktadır. Bu tahminlere göre İlk olarak Girit’ten başlamak üzere Balkanlar ile Norveç’in istila edileceği düşünülmektedir⁷².

M. Zekeriya Sertel, Müttefiklerin yapacağı toplantıyı değerlendirmektedir. Ona göre; savaşın son dönemlerine yaklaşılmaktaydı ki üç aylık süre zarfında her iki liderin tekrar buluşması buna önemli bir işaretti. Sertel bu toplantının teberrüz etmesinin sebebini ise daha önce alınmış olunan Sicilya hareketinin sonuca ulaşmak üzere olması olarak açıklamaktadır. Bundan başka toplantının Rusya’ya karşı verilmiş olunan ikinci cephe sözünün henüz yerine getirilmediğinin, bunun da Rusya tarafından rahatsızlıkla karşılandığı için buna bir kesinlik kazandırmak için de toplanılabileceği muharrir tarafından tahmin edilmektedir. Son olarak yazar her iki liderin görüşmelerini doğal karşılarken Churchill’in Kanada lideri ile görüşmesini Tunus ve Sicilya savaşlarına göndermiş olduğu birliklere bağlarken yapılan görüşmenin Kanada’nın ne gibi şekilde mükâfatlandırılacağı üzerinde durmaktadır⁷³.

14 Ağustos tarihli gazete sayılarının gündemini meşgul eden mesele Tass haber ajansının yapmış olduğu bilgilendirmeydi. Buna göre Quebec Konferansı’nda tartışılacak konular sebebiyle Rusya’nın çağrılmasına gerek olmadığı bilgisi paylaşılmaktadır⁷⁴.

Akşam gazetesi ise daha detaylı bir şekilde Rusya’nın toplantıya katılmamasını değerlendirirken ortaya çıkan karışıklığın ise Amerika ve Kanada basının kamuoyunu yanlış bilgilendirmesinden kaynaklandığı belirtilmektedir. Ancak basının bu bilgilendirmesine karşılık Londra ve Washington’dan herhangi resmi bir açıklamanın yapılamaması ise bir karışıklığa sebep olmuştur. Mezkûr basınların Stalin’in görüşmelere katılacağını haber verilmesini, asıl olarak bu dönemde Stalin’in bu dönemde orduyu komuta etmesi ise zaten toplantılara kendisinin katılmasını manasız kılmaktadır. Bundan başka Tass ajansından alınan bilgiler doğrultusunda bilgilendirme yaparak görüşmelerde nelerin konuşulabileceği

⁷²**Tan**, “Kati Darbe İçin Son Hazırlık”, 12 Ağustos 1943.

⁷³ M. Zekeriya Sertel, “Mihvere Vurulacak Son Darbe Hazırlanıyor”, **Tan**, 12 Ağustos 1943.

⁷⁴**Ulus**, “Sovyetler Çağrılmadı”, 14 Ağustos 1943.; **Vakit**, “Rusya’nın Niçin Çağrılmadığı İzah Ediliyor”, 14 Ağustos 1943; **Cumhuriyet**, “Tass Ajansının Bir Tekzibi”, 14 Ağustos 1943; **Yeni Sabah**, “Sovyet Rusya, Kanada Toplantısına Çağrılmadı”, 14 Ağustos 1943.

hakkında birtakım varsayımlarda bulunmaktadır. Buna göre; Müttefiklerin “kayıtsız, şartsız teslim” siyasetinden vazgeçmediklerini, ayrıca İtalya’nın tesliminden sonra 1918 koşullarının yaşanmaması için gerekli tedbirlerin alınacağı bilgisi de paylaşılmaktadır. Son olarak gazete Churchill’in nerede kaldığının ise gizli tutulduğu belirtilmektedir⁷⁵.

Tan gazetesi ise yine aynı sayıda Reuter haber ajansının paylaştığı bir haberi yayımlayarak Stalin’in harp konseyine gönderdiği raporun burada tetkik edileceği bilgisi haber geçilmektedir⁷⁶.

15 Ağustos tarihi için gazetelerin yine gündeminde Quebec görüşmeleri vardı. İlk olarak gazeteler Roosevelt ile Churchill’in siyasi ve askeri anlamda görüştüklerini yazarken bu görüşmelerdeki kararların ise kurmaylara gönderildiği belirtilmektedir⁷⁷. Diğer bir durum ise görüşmelerde alınacak kararların İngiliz Hariciye Nazırı M. Eden tarafından Rusya’ya bildirileceği haberlerde geçerken görüşmelerin içeriğine dair herhangi bir açıklama yoktu⁷⁸. Ancak Vakit gazetesi iddiayı bir adım ileri taşıyarak Churchill’inde Moskova’ya gideceğini ileri sürmekte böyle bir ziyaretin ise talepleri gittikçe artan Stalin’in teskin edilmesi için yapılacağı haberde yer almaktadır⁷⁹. 16 Ağustos tarihli Akşam gazetesi sayısında ise Roosevelt ve Churchill’in New York yakınlarındaki ABD başkanının evinde görüştüklerinin, bundan sonra Churchill’in Quebec’e avdet ettiği belirtilmektedir. Bundan başka haberde Dışişleri Bakanı Eden’in yapılacak görüşmelerde hazır olacağını ve buradaki kararları Stalin’e bildirmek için Moskova’ya gideceğini belirtilmektedir⁸⁰.

Tan gazetesi 15 Ağustos tarihli sayısında haberlerin dışında birde başyazı ile konferansı değerlendirmektedir. M. Zekeriya Sertel, kaleme almış olduğu yazıda Rusya’nın görüşmelere davet edilmemesi üzerinde durmaktadır. Sertel’e göre Rusya’nın buraya davet edilmemesi düşman tarafından bir propaganda aleti olarak kullanılmaktaydı. Ona göre, böyle bir durum propagandaya uygun olsa da durumun gerçek manasının ise her iki taraftan gelen açıklamalar sayesinde bunun ortadan

⁷⁵Akşam, “Sovyetlerin Konferansa Çağrılmaması”, 14 Ağustos 1943.

⁷⁶Tan, “Kanada’da Yapılan Toplantı”, 14 Ağustos 1943.

⁷⁷Akşam, “Churchill İle Roosevelt Baş Başa Görüştüler”, 15 Ağustos 1943; Vakit, “Roosevelt İle Churchill Dün Müzakerelere Başladılar”, 15 Ağustos 1943.

⁷⁸Tan, “den Moskova’ya Gidiyor”, 15 Ağustos 1943; Ulus, “Sovyet Tavzihinin Yankıları” 15 Ağustos 1943; Vakit, Eden Moskova’ya Gidecek, 15 Ağustos 1943.

⁷⁹Vakit, “Churchill’de Moskova’ya Gidecekmiş”, 15 Ağustos 1943.

⁸⁰Akşam, “Eden, Welles İle Birlikte Moskova’ya Gidecek”, 16 Ağustos 1943.

kalktığını belirtmektedir. Sertel, daha önceki görüşmelere Rusya'nın katılmamış olmaması ne kadar doğal ise bunun da o kadar tabii olacağını belirtmiştir. Ayrıca bu Sertel'e göre burada görüşülecek meseleler Sicilya'nın işgalinden sonra nasıl bir yol izleneceği ile alakalı bir plan çizilecekti ki Stalin bunun için rapor hazırlayarak görüşmelere katılan liderlere ilettiğini belirtmektedir. Yani yazara göre burada Stalin'in konferansa katılmaması bir ayrılık emaresi olarak görülemezdi, bu durum son derece normal bir durumdur. Yazısına devam Sertel, geri kalan kısımda savaş durumuna dair ortaya çıkan yeni durumları değerlendirmektedir⁸¹.

Cumhuriyet gazetesi 16 Ağustos tarihli sayısında, yapılan görüşmeler ile alakalı bilgilendirme yapılırken Churchill'in New York yakınlarında üç süre ile kaldığı belirtilmektedir. Görüşmelerin son derece iyi gittiğine değinilen haberde, Churchill'in askeri kurmaylara izahat verdiği belirtilmektedir. Bundan başka şartlar o kadar güzel olacak ki, artık İtalya'nın düşmesinden başka Almanya'nın da işgal tarihi kesin olarak belirliydi. Bundan başka haberde yine Eden ve Welles'in Moskova'ya giderek, gerek görüşmeler hakkında ve gerekse Müttefik planları hakkında Stalin'in bilgilendirileceği bilgisi paylaşılmaktaydı⁸².

Aynı günkü Yeni Sabah sayısında da Quebec görüşmelerinde açılacak olan ikinci cephenin planlaması üzerinde durulduğu bilgisi okuyuculara bildirilmektedir. Bu görüşmelerde yapılacak olan görüşmelerde planın etraflı bir şekilde inceleneceği belirtilirken, ancak Britanya üzerinden yapılacak bir saldırının Müttefikleri hedefe ulaştıracağından bahsetmektedir. Böyle bir harekâttan dolayı Almanlar diğer cephelerdeki tümenlerini ana toprak parçasına çektiği haberde yer alan detay olarak göze çarpmaktadır⁸³.

Son olarak Vatan gazetesinde Ahmet Emin Yalman kaleme almış olduğu baş yazıda Müttefikler arası dengeyi ve anlaşmayı işlemektedir. Buna göre Yalman, Müttefikler arası anlaşmayı bir gemiye benzetmekte, bu geminin ise idareci kaptanı olarak Roosevelt ve Churchill olarak görmektedir. Bu kaptanlara tavsiyede bulunan Yalman, dış kuvvetlere karşı son derece kuvvetli olan geminin iç kısımdan yıkılmamasını tavsiye etmektedir. Bu iç kısımdaki tehlikeleri üç kısma ayıran Yalman, bu tehlikeleri ABD ve İngiltere'deki muhalif parti ve kesimlerin

⁸¹ M. Zekeriya Sertel, "Müttefikler Anlaşabilirler Mi?", **Tan**, 15 Ağustos 1943.

⁸² **Cumhuriyet**, "Roosevelt Ve Churchill", 16 Ağustos 1943.

engellemeleri, ABD ve İngiltere arasındaki anlaşmazlıkların belirli bir prensip noktasında birleşmemesi ve Anglosakson ile Sovyetler arasındaki anlaşmazlıklar olarak sıralamaktadır⁸⁴.

Akşam, Vatan, Tan ve Yeni Sabah gazeteleri 18 Ağustos tarihli sayılarında aynı kaynaklı haberleri geçerken Quebec görüşmelerinde askeri toplantıların mahiyeti üzerinde durmaktaydılar. Buna göre yapılan toplantının son derece geniş bir kadro ve uzun süreli yapılması, görüşmenin ne kadar ehemmiyetli olduğunu göstermekteydi. Bundan başka toplantının son derece gizli yapılmasına karşın yapılan görüşmelerde Almanya'ya yönelik operasyonların kesin olarak görüşüldüğü belirtilmektedir⁸⁵.

19 Ağustos tarihli gazete sayfalarına bakıldığında genel olarak sıcak günden Sicilya'nın düşmesi geçiyor olsa da Quebec görüşmeleri de sıcak gelişmeler arasında ilk sayfa ve devamında ikinci sayfada verilmektedir. Akşam gazetesi tarafından Quebec'te siyasi meselelerin müzakerelerine başlanacağı bildirilmektedir. Budan başka önemli bir gelişme olarak sayılabilecek bir haber geçen gazete, Churchill'in gelecek hafta Kanada'nın başkenti Ottawa'ya bir ziyaret düzenleyeceğini bildirmektedir. Bu da en uzun zaman sarfı içerisinde görüşmelerin gelecek hafta biteceği anlaşılmaktadır⁸⁶.

Vakit gazetesi ise 19 Ağustos tarihli sayısında ise Roosevelt ve Eden'in Quebec ulaştığını, bundan sonra yapılacak görüşmelerde Mihver grubuna son darbenin kesinleştirileceğinden bahsetmektedir. Bundan başka Rus ordusunun resmi yayın organı Kızıl Yıldız gazetesinin yazısını paylaşarak Sovyetlerin ikinci cephe ısrarının talebi üzerinde durulmaktadır. Buna göre ikinci cephenin açılmasıyla Sovyet cephesindeki 50-60 tümenin buradan alınarak Sovyetlerin savaş yükünün hafifletilmesi düşünülmektedir⁸⁷.

Tan gazetesi ise Washington ve Londra özel muhabirlerinden almış olduğu son derece önemli yazıları paylaşmaktadır. İlk olarak Washington'dan gelen habere göre

⁸³ **Yeni Sabah**, "Plan Quebec'te Roosevelt-Churchill Görüşmesinde Gözden Geçiriliyor", 16 Ağustos 1943.

⁸⁴ Ahmet Emin Yalman, "Demokrasi Gemisinin Karşılaştığı Tehlikeler", **Vatan**, 16 Ağustos 1943.

⁸⁵ **Akşam**, M. Roosevelt, "Quebec'e Vardı, Görüşmeler Başladı", 18 Ağustos 1943; **Yeni Sabah**, "Kanada da Askeri Şefler Toplantılara Başladı", 18 Ağustos 1943.; **Tan**, "Quebec'te Müttefik Genel Kurmayları Müzakere Halinde", 18 Ağustos 1943.; **Vatan**, "Quebec'te Mühim Görüşmeler", 18 Ağustos 1943.

⁸⁶ **Akşam**, "Quebec Görüşmeleri", 19 Ağustos 1943.

⁸⁷ **Vakit**, "Ruslar Bu Konferansta İkinci Cephenin Açılmasını İstiyorlar", 19 Ağustos 1943.

Dış İşleri Bakanı Hull'un hafta sonuna kadar Quebec'e gideceğini ve burada Eden ile İstihbarat Bakanı'nın katılması ile siyasi görüşmelere geçileceği bilgisi verilmektedir. Bundan başka Hull'un, gazetecilerin soruna karşılık Sovyet Rusya ile alakalı vermiş olduğu beyanata da haber içeriğinde yer verilmiştir. Buna göre Hull'un beyanata şu şekildedir: *"Bu meseleye dair hiçbir malumatım yoktur, fakat Sovyetlerle olan münasebetlerimiz pek dostane ve samimi olmakta devam etmektedir. Harbin icrasında gösterilen işbirliği ruhu pek parlak olmuştur. Sovyetlerle münasebetimizden bahsederken bundan başka bir şey kastedip etmediğinizi bilmiyorum."* Görüldüğü üzere son derece kaçamak bir cevap veren Hull, Sovyetlerin konferansa neden katılmadığı üzerinde ise hiç durmamaktadır.

Yazı, devamında Quebec Görüşmeleri'nde alınan kararlar üzerinde dururken Almanya'nın sadece hava bombardımanları ile yenilemeyeceğinin, bunun içinde kara muharebelerinde kesin şekilde üstünlük kurulması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bu fikrin ise kesin olarak ABD İstihbarat Bakanı Elmer Davis'in şu beyanata ile desteklenmektedir: *"Hava bombardımanları Almanların sanayiini tahrip etmekte ve maneviyatını yıkmaktadır. Fakat yalnız hava kuvveti ile Almanya'yı yenmek mümkün değildir. Alman hava kuvvetleri müdafaya geçmiştir. İhtimal ki, Almanlar kendi vatanlarını müdafaa için hava kuvvetlerini tasarruf etmektedir. Biz, Almanya'yı karada yenmek için üçüncü cepheyi açmaya mecburuz."* Belirtilmiş olan bu görüş ise hâlihazırda ikinci cephenin hava kuvvetleri olarak görüldüğü, beklenen ikinci cephenin ise karadan üçüncü cephe olarak düşünüldüğü anlaşılmaktadır.

Buna benzer bir görüş ise Londra muhabirinden alınan bilgilerde olduğunu söylemek mümkündür. Harp Seferberliği Şefi James F. Byrnes'in radyoda yaptığı konuşmasındaki önemli noktalar üzerinde durulmaktadır. Buna göre: *"Amerikan, İngiliz ve Kanadalı kuvvetlerin Afrika ve Sicilya'daki muvaffakiyetleri parlaktır. Fakat düşmanın Avrupa'daki kuvvetinin ancak yüzde yedisini mağlup etmiş bulunduğumuzu unutmayalım. Bu muzafferiyetlerin stratejik neticeleri mühimdir. Çünkü teşebbüsün bizim elimize geçmesine sebep olmuştur. Fakat büyük kuvvetlerle taarruza devam edilmediği takdirde teşebbüsün bize geçmiş olmasının büyük kıymeti olamaz. Kahraman Sovyet müttefiklerimiz, düşmanın Avrupa'daki kuvvetlerinin yüzde kırkı ile karşılaşmaktadır. Demek ki, düşman mevcut kuvvetlerinin ancak yarısını harbe sürmektedir. Hâlbuki Müttefikler, Avrupa'daki kuvvetlerinin dörtte üçünü kullanmaktadır."*

Eğer İtalya harp dışı edilse ve ordusu teslim olsa bile, düşmanın Avrupa'daki kuvvetleri yine Müttefiklerin Avrupa'daki kuvvetlerinden fazla olacaktır. Bu sebeple İtalya harp dışı edilse bile Almanya, bir müdafaa harbi için kâfi derecede kuvvetli kalacaktır. Yalnız bu takdirde Almanya'nın Rus cephesini kısaltması, işgal ettiği yerleri bırakması ve tamamıyla bir müdafaa harbine geçmesi şarttır.

*Bizim kazandığımız şey teşebbüsü ele almış olmaktan ibarettir. Bizim maneviyatımız daha yüksek ve kaynaklarımız daha zengindir, düşmanınki ise azalmaktadır. Fakat gerek Avrupa ve gerek Asya'daki düşmanlarımıza kati darbe henüz vurulmamıştır. Onun için taarruz hareketlerimize devam etmek ve bu darbeyi vurmak lazımdır.”*Bu beyanata ise gazete şu yeni bir açıklama getirilerek: *“Resmi ağzlardan çıkan bu beyanat Quebec Konferansı'nda konuşulan meseleler ve verilmesi muhtemel kararlar hakkında okuyuculara az çok bir fikir verse gerektir.”* şeklindeki bir tespit ile görüşmelerde alınan kararlara bir misal getirmesi açısından son derece önemlidir⁸⁸.

Akşam gazetesi 20 Ağustos sayısında, görüşmelerde Atlantik Bildirisi'ne yakın bir beyanatın yakın zamanda ilan edileceği ve burada alınan kararların Eden tarafından Stalin'e bildirileceği belirtilmektedir. Bundan başka haber içeriğinde İngiltere'nin Avrupa'da savaş bitse bile Atlantik'te yani savaşın sürdüreceği bildirilmektedir. Son olarak İtalya'ya yönelik bir hareketin yakın zaman tertip edileceğinin ve bunun kararının çok geçmeden verileceği, gazetede okuyuculara bildirilmektedir⁸⁹. Ertesi günkü sayıda ise gazete görüşmelerin Salı günü sona ereceği haber geçilirken ABD Başkanı'nın da Rusya'ya bir temsilci göndereceği üzerinde durulmaktadır. Gazete bundan başka Anadolu Ajansı kaynaklı Boston Monitor gazetesine göre görüşmelerde askeri mahiyette alınan kararları okuyucularıyla paylaşmaktadır. Buna göre:

1. Pek yakında Avrupa kıtasında bir veya birkaç cephe açılacaktır.
2. Harbin Avrupa sahasındaki hareketlerinin idaresi için bir İngiliz-Amerikan-Fransız yüksek kumandanlığı kurulacaktır.

⁸⁸Tan, “Tanın Hususi İstihbaratı”, 19 Ağustos 1943.

⁸⁹Akşam, ”Quebec Görüşmeleri,” 20 Ağustos 1943.

3. Birmanya'ya karşı yakında karadan ve denizden yapılacak bir taarruz ihtimaline karşı Wavell'in yerine başka kumandan tayin edilecektir.

4. Çine yardım edilecektir.

Ayrıca aynı şekilde Anadolu Ajansı kaynaklı Moskova'dan alınan bilgilere göre Rusya'nın Avrupa'da bir cephe açıklamasını memnuniyet ile karşılaşıldığının ancak bunun kış mevsiminden önce olması ve Fransa'dan Almanya'ya yönelik olması üzerinde ısrarcı bir durumda olduğunu belirtmektedir⁹⁰.

Aynı günkü Tan gazetesi sayısında ise harp sonrası görüşmelerin ele alındığı bildirilirken, Quebec Görüşmeleri'nin, Casablanca ve Washington görüşmelerinden daha önemli olduğu üzerinde durulmaktadır. Bundan başka Akşam gazetesine benzer şekilde ele alınan kararlar verilirken, yine Sovyetlerin cephe açılması görüşleri üzerinde durularak yazıya son verilmiştir⁹¹.

22 Ağustos sayısında ise Akşam gazetesi, 20 Ağustos tarihinde sayısında ele almış olduğu haberi bu sefer Londra Radyosu'na dayandırarak haber olarak geçmektedir. Buna savaş süresinde ele alınan kararların ve atılacak adımların açıklanması her iki tarih arasında büyük benzerlik göstermektedir. Siyasi görüşmelerin devam ettiğine değinen gazete, yeni taarruz planlarının hazırlandığını, ayrıca görüşmeler hakkında bir beyanatın ise Roosevelt tarafından çarşamba günü ilan edileceği bildirilmektedir⁹².

23 Ağustos tarihli gazete sayıları ise Anadolu Ajansı kaynaklı olarak benzer haberlere sütunlarında yer vermekteydiler. Buna göre üçlü bir konferansın toplanmasının muhtemel olduğunun, bu sefer görüşmelere Rusya'nın da iştirak edeceği belirtilmiştir. Henüz kesin olmayan bilgiler doğrultusunda Churchill-Roosevelt-Stalin toplantısı mümkün olmazsa, Eden-Hull-Molotof arasında bir toplantı yapılması mümkün görülmektedir⁹³.

Üçlü devletin yapacağı olası bir görüşme hakkında aynı bilgileri veren gazeteler, görüşmelerde Almanya'ya yönelik bir taarruzun açılmasını da benzer

⁹⁰Akşam, "Quebec Görüşmeleri Salı Günü Bitiyor", 21 Ağustos 1943.

⁹¹Tan, "Quebec'te Harp Sonu İşleri Ele Alındı", 21 Ağustos 1943.

⁹²Akşam, "Quebec'te Yeni Taarruz Planları Hazırlandı", 22 Ağustos 1943.

⁹³ Yeni Sabah, "Üçler Konferansı", 23 Ağustos 1943; **Vakit**, "Quebec'te Verilen Kararlar", 23 Ağustos 1943; **Tan**, "Üçler Konferansı Toplanacak", 23 Ağustos 1943.

şekilde bildireceklerdir. Her üç gazete Almanya'ya yapılan bombardımanlar ile iyice yıpratıldıktan sonra genel bir taarruzun yapılacağı üzerinde durmaktadır⁹⁴.

Ulus ve Akşam gazeteleri baş sayfalarında iki başkomutanın atandığı haberlerini okuyucularına duyurmaktadır. Buna göre Balkan Cephesinde Eisenhower, Batı Cephesi'nde ise henüz ismi açıklanmayan bir İngiliz komutanın atanacağı bilgisine yer vermekteydiler. Bundan başka Müttefiklerin iki milyon civarında bir askeri kuvvet ile Avrupa'ya çıkarma yapacaklardır⁹⁵.

Vakit gazetesi 24 Ağustos tarihli ilk sayfasında Quebec haberlerini geçerken, müttefiklerin İtalyanların teslim olmasını değerlendirmektedir. Buna göre eğer ki İtalya teslim olmazsa, bütün büyük şehirleri karadan istila edilecektir⁹⁶. Gazete görüşmeleri sadece haber bazında değil, başyazı içeriğinde de ele almaktadır. Sadri Ertem'in kaleme almış olduğu yazı, Quebec görüşmelerinde açılacak ikinci cephenin nereye ve kime yönelik olacağı şeklindeydi.

Yazısının başlangıç kısmında, Almanların, Müttefikler arasındaki olası bir fikir ayrılığını propaganda aleti olarak kullanmış olsa da bunun sadece kendi ittifaklarını rahatlatmak adına yapılacağı bir manevradan başka bir şey olmadığı belirtilmektedir. Ertem, Almanların artık yeni gelişmeler ışığında bir savunma stratejisini geliştirmekte olduğunu olası bir durum çerçevesinde karşılarken, bu savunma alanının Portekiz ve İspanya arasındaki kara çıkarmaları hariç bütün deniz alanlarının müdafaa etmesi gerekliliği üzerinde durmuştur. Yazar son olarak bu savunma sahasının denizden yapılacak büyük kuvvetlere karşı olacağını belirtirken, hava harekâtının da son derece önemli olduğunu, Almanya'nın diğer cephelerden anakarayı savunmak için çekmekte olduğu askerlerin yanı sıra hava kuvvetlerini de güçlü tutmanın yollarını aradığına işaret etmektedir⁹⁷.

25 Ağustos tarihinde gazetelerin ana gündem konusu Quebec görüşmelerinin sona ermesi ve buna göre bir beyannamenin neşr edilmesiydi. Gazeteler, 24 Ağustos Anadolu Ajansı kaynaklı olarak vermiş oldukları haberlerin içeriği tamamen birbirleriyle aynı şekilde göze çarpmaktadır. Buna göre gazetelerde ilk olarak

⁹⁴**Yeni Sabah**, "Japonya ve Almanya'ya Taarruzlar", 23 Ağustos 1943.; **Tan**, "Yeni Cephe Avrupa'nın Cenup Bölgesinde Açılacağı Benziyor", 23 Ağustos 1943; **Vakit**, "Almanya'ya Taarruz İçin Beklenilecek", 23 Ağustos 1943.

⁹⁵**Ulus**, "Avrupa'da İki Milyon Asker İle Taarruz Olunacak", 24 Ağustos 1943;

Akşam, "Quebec Görüşmelerinde İki Başkumandan Atandı", 24 Ağustos 1943.

⁹⁶**Tan**, "Quebec Konferansı Bugün Sona Eriyor", 24 Ağustos 1943.

görüşmelerin sona erdiği, bu görüşmelerde birtakım antlaşmaların gizli kalmasına rağmen Japonya'ya karşı bir harekât planının gizlenmediği belirtilmektedir. Yapılan plan çerçevesinde Avrupa'da Rusya'nın istemiş olduğu bir ikinci cephenin açılacağını, ancak bu harekâtın içeriğine dair herhangi bir bilgilendirmenin olmaması ise harekâtın tamamen gizli yürütüleceği anlamına gelmekteydi. Bundan başka olarak, önceki sayılarda belirtildiği gibi Müttefiklerin yaklaşık olarak iki milyon civarı bir kuvvetle Avrupa'ya çıkarma yapacaktı. Ayrıca bu çıkarma harekâtı ise hava kuvvetleri tarafından desteklenecektir. Son olarak ise beyanattan haber verildiğine göre yakın bir zamanda üçler toplantısının olacağı haber geçilmekteydi⁹⁸. Bu üçler toplantısından kasıt ise daha önce değinildiği gibi ABD, Britanya ve Rusya arasında yapılacak görüşmedir.

26 Ağustos tarihli gazete sayfalarına bakıldığında Roosevelt'in Kanada Parlamentosunda yapmış olduğu konuşma ana gündem maddesidir. Bugünkü sayılı gazetelere bakıldığında ABD Başkanın Mihver devletlerine karşı son derece tehditkâr bir tutum içerisinde yaklaştığı görülürken Roosevelt'e göre eğer ki Alman generallerine yönelik "İcra edilecek planları bilselerdi daha sonra teslim olmak yerine bugün teslim olurlardı." şeklinde bir görüş belirtmektedir. Ayrıca görüşmelerde alınan gizli kararların ise Mihver Grubu'na, anlayacağı bir dille kendilerine iletileceği Başkan tarafından bildirilirken,son olarak haber içeriğinde Mihver devletlerinin faşist liderleri hariç olmak üzere gönül rahatlığı içerisinde teslim olacağı bildirilmektedir⁹⁹.

Tan gazetesinde ise M. Zekeriya Sertel, görüşme tebliği ile alakalı olarak bir analiz yapmaktadır. Sertel'e göre görüşme tebliğinden anlaşılacağı üzere iki aşamalı bir görüşmenin olduğu açıktır. Buna göre siyasi ve askeri görüşmeler çerçevesinde meydana gelen görüşmelerin ağırlık noktası askeri toplantılardadır. Yazar, Askeri görüşmelerde ise tebliğden anlaşılacağı üzere Müttefiklerin ilerisi için yapacağı hareketlenmeler için kuvvetlerini güçlü ve tutma yolunda bir takım kararların alındığını kestirmektedir. Bundan başka askeri görüşmelerin açıklanan

⁹⁷Sadri Ertem, "Avrupa Kalesi Mi, Alman Kalesi mi?", **Vakit**, 24 Ağustos 1943.

⁹⁸**Tan**, "uebec Konferansı Dağıldı", 25 Ağustos 1943; **Vakit**, "Roosevelt-Churchill Beyannamesi", 25 Ağustos 1943; **Ulus**, "Quebec'te Bir Tebliğ Çıkarıldı", 25 Ağustos 1943.; **Yeni Sabah**, "Roosevelt-Churchill Beyannamesi", 25 Ağustos 1943.

⁹⁹**Yeni Sabah**, "Roosevelt'in Nutku", 26 Ağustos 1943; **Vakit**, "Roosevelt ve Churchill'in Kanada Beyanatrı", 26 Ağustos 1943; **Tan**, "Roosevelt Diyor Ki", 26 Ağustos 1943.

kısmı olarak, Japonlara karşı geniş çaplı bir girişimin olacağını, burada Çin'e tesirli bir şekilde yardım edileceğini belirtmektedir.

Sertel, ikinci cephe içinde bir takım fikirler ileri sürerken bu fikirlerinin dayanak noktası ise Amerika ve İngiltere basını olacaktır. Ona göre; Avrupa'nın istilasını için bir karar verilmişti, bunda bu sene sonuna kadar sahaya tatbik edilecektir¹⁰⁰.

Konferans haberleri bu şekilde son bulurken denilebilir ki bu sefer artık gazeteler kamuoyunu bilgilendirirken, görüşmelerin ana temalarına yakın birtakım fikirler yürütmekteydiler. Bu durum artık savaş manevralarının daralması durumundan kaynaklanmış olsa da, devlet adamlarının verdikleri beyanat ve röportaj gibi birtakım durumlardan varsayımlar çıkarılmaktaydı. Bu durumların gerçeğe yakın olmasını ise yukarıdaki tahminlerin gerek görüşmelerde alınan kararlardan ve gerekse savaşta ortaya çıkan gelişmelerden anlaşılmaktadır.

Quebec Konferansı'nda İngiltere adına Churchill, açılacak yeni cephenin özellikle Balkanlar üzerinden olması konusunda aşırı bir şekilde ısrar etmiş, ancak görüşe en net şekilde Amerika karşı çıkmıştır. İngiltere'nin girişimlerinin başarısız olmasıyla birlikte konferansa katılan devletler ikinci cephenin Normandiya üzerinden olması kararlaştırılarak hatta yapılacak hazırlık ABD tarafına bırakılacaktı¹⁰¹.

3.1.5. I. Moskova Konferansı (19-30 Ekim 1943):

Quebec görüşmelerinde sıklıkla işlenen meselelerden bir tanesi, burada alınacak olan kararların Sovyet Rusya'ya bildirilmesi kararlaştırılmış olmasıydı. Ayrıca burada alınan kararlar gereği artık Sovyet Rusya'nın da direkt olarak katılacağı bir görüşmenin olması gerekiyordu. Görüşmelerdeki kararların tebliğ edilmesi, ileride yapılacak olan liderlerin üçlü görüşmelerde izlenecek yolun belirlenmesi için Müttefik Dış İşleri Bakanları Moskova'da 19 Ekim ile 30 Ekim 1943 tarihleri arasında toplanmışlardır¹⁰².

¹⁰⁰M. Zekeriyâ Sertel, "Quebec Konferansında Konuşulan Konular ve Verilen Kararlar", **Tan**, 26 Ağustos 1943.

¹⁰¹Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 477. Ayrıca görüşmelerde alınan askeri kararlar ve detaylar için bkz. A.A. Gromiko ve diğerleri, **Uluslararası İlişkiler Tarihi**, C. V, Evrensel Basın ve Yayın, İstanbul, 2013, s. 264-266.

¹⁰² A.A. Gromiko ve diğerleri, **a.g.e.**, C. V, s. 310-311.

Henüz 7 Ekim sayılı Vakit ve Akşam gazeteleri Anadolu Ajansı sunumlu Londra kaynaklı olarak geçtikleri haberlerinde, İngiliz Dışişleri Bakanının Rusya'ya gideceği duyurulurken Afrika komutanlarından Mareşal Smuts'un Moskova görüşmelerinden önce Londra'ya gelmesi ise dikkat çekilen önemli bir husustur¹⁰³.

Akşam gazetesi 8 Ekim tarihli sayısında ise Necmettin Sadak görüşmeler hakkında birtakım değerlendirmelerde bulunmaktadır. İlk olarak görüşmenin Moskova'da yapılacağını bildirirse de hangi tarihte yapılacağını ise bir kesinlik kazanmadığını belirtmektedir. Sadak'a göre, Quebec Görüşmeleri'nden sonra burada sadece siyasi durumların tartışılacağına karar verilmiştir. Ancak İtalya'nın savaş dışı kalması, Almanya'nın da geri çekilmesi politik durumların yanında yeni birtakım askeri durumların da görüşülmesine sebep olmuştur.

Politik olarak yapılacak görüşmelerinde başında Avrupa'nın savaş sonrası durumu, Polonya ve Çekoslovakya son olarak da Balkan coğrafyasının durumu ile alakalı olarak bir takım görüşmelerin olacağı tahmininde bulunan Sadak, ayrıca ikinci cephe kavramının da detaylı olarak yeniden görüşülebileceğini ileri sürmektedir¹⁰⁴. İleride de görüleceği üzere Sadak'ın burada yapmış olduğu tahminler son derece yerindeydi. Çünkü Moskova görüşmelerinde bahsedilen bütün durumlar gözden geçirilmiştir.

Konu üzerinde büyük bir titizlikle duran Akşam gazetesi sık olarak Moskova görüşmelerini günler öncesinden işlemeye devam etmektedir. Yine hem haber olarak hem de başyazı olarak görüşmeler hakkında bilgilere vermektedir. Sadak, on gün kadar süreceğini tahmin ettiği görüşmelerin, gündem maddelerini tayin ederken bir önceki makalesinden farklı olarak Moskova görüşmelerinin üç lider arasında yapılacak toplantıya bir ön görüşme niteliğinde olmasıdır. Buna göre bu toplantıda görüşülen konularda uzlaşma sağlanırsa Stalin onaylayacaktı ve liderler arasında yapılacak toplantı bir formalite havasında olacaktı. Ancak uzlaşma sağlanamazsa zaten böyle bir görüşme olmayacaktır¹⁰⁵.

Başyazı haricinde Akşam gazetesi aynı sayısında, Basel, Vichy ve Washington kaynaklı olarak geçtiği haberde görüşmelerin 17 Ekim tarihinde

¹⁰³ **Akşam**, "Moskova Konferansı İçin Her Şey Hazır", 7 Ekim 1943.; **Vakit**, "Üçler Konferansı ve İddialar", 7 Ekim 1943.

¹⁰⁴ Necmettin Sadak, "Oplanılacağı Bildirilen Moskova Konferansında Neler Konuşulacak", **Akşam**, 8 Ekim 1943.

başlayacağı ve yaklaşık olarak on dört gün civarı süreceğini bildirirken kamuoyuna doğruya yakın bilgiler vermektedir. Bundan başka görüşmelerde tartışılacak kararların listesi verilmekteydi. Haber içeriğine bakıldığında ilginç bir durum vardır ki, bu da başyazının aksine bakanların görüşmeleri ile liderlerin görüşmeleri arasında herhangi bir bağlantının olmadığını, her ne olursa olsun, liderlerin ileri bir tarihte toplanacağı belirtilmektedir. Son olarak görüşülecek konuların ekseriyetinin Avrupa temelli olacağını belirtirken, bu meselelerden başka siyasi konular şu şekilde sıralanmaktadır:

1. Rusya'nın Pasifikteki durumu,
2. Kore'nin durumu ve buradaki Rus ve Çin nüfuz bölgelerinin ayrılması,
3. Rusya'nın İran ve Irak'a karşı durumu,
4. Rusya'nın, Çin ve Türkistan'la olacak müstakbel münasebetleri.¹⁰⁶

Cumhuriyet gazetesi ise ertesi gün Londra, Vichy ve Stockholm kaynaklı olarak geçtiği haberinde dışişleri bakanlarının Moskova'da bir araya gelececeklerini belirtmektedir¹⁰⁷. Aynı günkü sayıda Cumhuriyet, başyazı köşesinde Moskova Konferansı'nı değerlendirmekteydi. Başyazıda yapılan değerlendirmeye göre Moskova Görüşmeleri ile Almanya'ya karşı Rusların alacağı kesin sonuç arasında bağlantı kurulmaktaydı. Böyle bir durumun ortaya çıkması ise kesin olarak görüşmeleri etkileyeceği gibi ikinci cephenin de Müttefikler adına değişeceğini bildirmektedir¹⁰⁸.

Akşam gazetesi 14 ve 17 Ekim tarihli yazısında iki farklı gazetenin görüşlerini aynı şekilde dile getirdiklerini haber geçmekteydi. Pravda ve Izvestia gazetelerinin savaşın kısaltılmasını talep etmekteydiler. Buna göre, görüşmelerde ele alınacak konuların ehemmiyeti bakımından en mühimi savaşın bitmesi olduğu için, ilk olarak bu konun ele alınarak Müttefik orduların birleştirilmesi fikri üzerinde durulmaktadır. Diğer konuların ise savaş bittikten sonra da ele alınabileceği belirtilmektedir¹⁰⁹.

¹⁰⁵ Necmettin Sadak, "Moskova Konferansına Doğru", **Akşam**, 12 Ekim 1943.

¹⁰⁶ **Akşam**, "Moskova Konferansında Görüşülecek Konular", 12 Ekim 1943.

¹⁰⁷ **Cumhuriyet**, "Amerika Hariciye Nazırı Moskova'ya Gidiyor", 13 Ekim 1943.

¹⁰⁸ **Cumhuriyet**, "Moskova Konferansı Ve Şark Cephesi", 13 Ekim 1943.

¹⁰⁹ **Akşam**, "Moskova Konferansı", 14 Ekim 1943.; **Akşam**, Üçler Konferansı, 17 Ekim 1943.

Cordell Hull ve M. Eden'in Moskova'ya varması ile başlamış olan görüşmeler gazetelerin gündemini işgal eden en önemli konulardan bir tanesiydi¹¹⁰. Matbuat, Anadolu Ajansı, Londra ve Moskova kaynaklı olarak geçtiği haberlerde, Moskova Konferansı'nın saat 16.00'da iki saatlik bir içtima ile açıldığı ilan edilmektedir. Bundan başka görüşmeleri son derece dostane bir hava içerisinde başladığını belirten basın, ayrıca kuvvetle ihtimal olarak da tarafların burada birçok konunun çözümleneceği üzerinde durulmaktadır. Ayrıca üzerinde durulan en önemli meselenin ise ikinci cephe olduğu, buna karşılık burada kat edilecek ilerlemeye göre diğer meselelerde uzlaşmanın daha kolay olacağı yapılan tahminlerdendi¹¹¹.

Cumhuriyet gazetesi 21 Ekim tarihli sayısında görüşmelerin askeri müşavirlerin katılması ile devam ettiğine değinirken görüşmelerin sadece siyasi meseleler etrafında değil askeri bir takım kararlar etrafında da döneceğine işaret etmektedir¹¹². Aynı sayının başyazısı da yine görüşmelere dair birtakım değerlendirmeler içermekteydi. Bu değerlendirmenin sahibi olan Nadir Nadi, daha önceleri açık şekilde olan Alman taraftarlığın artık farklı bir boyuta geçtiğini yazıda anlamız mümkün. Zira artık Almanya'nın son derece zor durumda olduğunu ve geri çekildikçe de Avrupa'nın kontrolünü kaybettiğini kabul edecektir. Ancak Moskova görüşmelerinin Müttefik devletlerin kendi politik çıkarlarının çerçevesinde ilerleyemeyeceğini belirtmektedir¹¹³. Görüldüğü gibi basın içerisinde de savaşın gidişatı taraflar arasında da artık belirgin bir şekilde kabul edilen bir durumdur. Aynı durumun Tan gazetesi için Müttefikler lehine söylememiz mümkündür.

Tan gazetesi ise aynı günkü sayısında görüşmelerin son derece iyi bir halde devam ettiğini bildirirken, muhtelif kaynaklardan almış olduğu haberleri derleyerek okuyucularına aktarmaktadır. Buna göre haber içeriğinde en çok işlenen meselenin Mareşal Smuts'un Londra'da ikinci cephe hakkındaki beyanatıdır. Buna göre Smuts'un, yeni cephenin 1944 yılında imkân hâsıl olur olmaz ikinci cephenin

¹¹⁰**Cumhuriyet**, "Moskova Konferansı", 19 Ekim 1943; **Tan**, "Konferans Çok Müsait Şartlar İçinde Başlıyor" 19 Ekim 1943.; **Akşam**, "Moskova Konferansı Toplantılarına Başlıyor", 19 Ekim 1943.

¹¹¹**Ulus**, "Üçler Konferansı Dün Müsait Bir Hava İçinde Moskova'da Toplandı", 20 Ekim 1943; **Vakit**, "Moskova Konferansı Başladı", 20 Ekim 1943; **Yeni Sabah**, "Üçler Konferansı Dün Moskova'da Toplandı", 20 Ekim 1943; **Tan**, "Moskova Konferansı Dün Açıldı", 20 Ekim 1943; **Cumhuriyet**, "Üçler Konferansı Dün Toplandı", 20 Ekim 1943; **Akşam**, "Moskova Konferansı Dün İki Saatlik Toplantı Yaptı", 20 Ekim 1943.

¹¹²**Cumhuriyet**, "Moskova Konferansı", 21 Ekim 1943.

¹¹³ Nadir Nadi, "Moskova İhtimaları", **Cumhuriyet**, 21 Ekim 1943.

açılması fikrinde olması, gazetenin muhtemel olarak yeni cephenin ancak yeni yılda olacağı tahminini yürütmesine sebep olmuştur¹¹⁴.

Vakit de yine aynı mesele üzerinde durarak yeni cephenin 1944 yılında açılacağını bildirmektedir. Bundan başka Vakit, üç lider arasında olası bir görüşmenin olup olmayacağını tartışmaktadır. Buna göre yukarıda da değinildiği gibi üç liderin görüşmeleri buradan çıkacak olan sonuca bağlıydı. Haberin geri kalan kısmında ise yapılan derleme Tan gazetesi ile bir benzerlik göstermektedir. Ayrıca Mareşal Smuts'un Londra beyanatını özet olarak geçmektedir. Beyanata göre Avrupa'nın mümkün olduğu kadar çabuk kurtarmanın ve harbi çabuk bitirmenin zaruri olduğunu söyleyerek, İngiltere ve ABD harp başarılarının Sovyetlerden aşağı kalır yanının olmadığını belirterek şöyle devam etmektedir: *"Bu yıl Avrupa'yı kuşatarak Almanya'yı sıkıştırdık. Hitlerin Avrupa kalesine karşı bütün silahlarla büyük taarruz gelecek sene yapılacaktır"* ¹¹⁵.Görüldüğü gibi beyanat bütün basın tarafından fazlaca ehemmiyetli görülecektir ki, bu kadar sıklıkla işlenmiş olsun.

Akşam gazetesi de diğer gazetelerde geçen haberlere benzer gelişmeleri aktarırken bir farkla başyazısında Necmettin Sadak, ikinci cepheyi ve Smuts'un beyanatını tartışmaktadır. Habere göre üç liderin görüşmeleri yine görüşmelere bağlanan bir durumdur. Başyazıda ise Sadak, Almanya'nın, Sovyet karşısından çekilmesini ve bu çekilme sonrasında neler olacağını tartışırken yazının sonuna doğru generalin yukarıdaki beyanatına sözü getirmektedir. Sadak'a göre, bu beyanat son derece acemice yapılan bir konuşmaydı. Çünkü ona göre Smuts, İngiltere için son derece ehemmiyetli biri olacaktı ki bu denli bir rütbe sahibinin sözlerinin bir haber muhabiri ile karıştırılmaması gerekliliğinden bahsetmiştir. Yine ona göre; Smuts'un bu fikri ABD ve İngiltere arasında süregelen görüşmelerde ikinci cephenin açılma sürecine bir işaretti. Ancak bu durumun ikinci cephenin açılmasında son derece ısrarcı olan Moskova da nasıl bir tesir edeceğini ise sorgulamaktadır¹¹⁶. Görüldüğü gibi generalin vermiş olduğu beyanat, bilerek mi ya da bilmeyerek mi olduğu bilinmez ancak, konu bütün dünyada yankı uyandırdığı gibi Türk basınında da son derece geniş olarak işlenmiştir.

¹¹⁴Tan, "İkinci Cephe Yeni Yıla Kalıyor", 21 Ekim 1943.

¹¹⁵Vakit, "İkinci Cephe 1944 de Açılacak" 21 Ekim 1943.

¹¹⁶ Necmettin Sadak, "General Smuts'un Baklayı Ağzından Çıkarması Moskova'da Ne Tesir Yapacak?", Akşam, 21 Ekim 1943.

22 Ekim tarihli gazete sayılarına bakıldığında dikkati çeken en önemli husus aynı kaynaktan çıkan haberlerin kamuoyuna servis edilmesidir. Buna göre görüşmeler son derece müsait bir çerçevede devam ederken, görüşmelere katılanların listesi açıklanmaktaydı. Bundan başka gazeteler Washington'un görüşlerini paylaşırken görüşmelerden hiç de umutlu olmadığını belirtmektedir. Çünkü görüşme ruznamesi o kadar kalabalıktı ki buradan belirli bir kararın çıkması son derece zordur. Ayrıca M. Eden'in Stalin tarafından kabul edildiği ve iki saatlik bir görüşmenin cereyan ettiği bildirilen gelişmelerdendir¹¹⁷.

Yeni sabah aynı günkü sayısında isimsiz başyazısında Almanların görüşmelere yaklaşım tarzı üzerinde durmaktadır. Buna göre ABD ve İngiltere arasında yapılan bütün görüşmelerde Rusya'nın olmayışını kullanan Almanya bu sefer üç devletinde görüşmelere katılmasıyla Almanya'nın plan değiştirdiğine değinmektedir. Bu sefer Artık Anglosaksonların bütün Avrupa'yı Bolşeviklere sattığını ve bütün devletlerin buna karşı bir cephe olması için çağrıda bulunmasını yine müttefiklere karşı bir propaganda yöntemi olarak görmektedir. Ayrıca Almanların çağrıda bulunduğu bu millet ve devletlerin Nazizm çizmesi altında ezilmesini ise Almanların bu çağrıya karşı samimiyetinin bir kanıtı olarak göstermektedir.

Başyazı Alman propagandası meselesini bitirdikten sonra görüşmeler hakkında bir takım değerlendirmelerde bulunmaktadır. Buna göre; Sovyetler, uluslararası alandaki bağlantılara çok katılmıştı, katıldığı dönemde ise savaş çıkmıştır. Ayrıca Müttefik olarak yürüttüğü savaşın tarafları ile daha önce hiç görüşmemiş olmasına dikkat çeken yazı, burada ilk hedefin, aradaki samimiyetin artırılması ve sonraki dönemler içinde sıkı bir iş birliğine giden yolun tespit edilmesi gerekliliği üzerinde durmaktadır¹¹⁸.

Tan gazetesinde M. Zekeriya Sertel Moskova Görüşmeleri üzerinde bir başyazı kaleme almaktadır. O da son günlerde üzerinde durulan meselelerden bir tanesi olan Smuts'un beyanatı üzerinde durmaktadır. Sertel, ikinci cephenin açılması için en kötü ihtimalle askeri sevkiyatın iki üç alabileceğini belirtirken, zaten yeni yıla iki ay kalmasından dolayı, açılacak cephenin yeni yıla kalacağını belirtmektedir.

¹¹⁷**Yeni Sabah**, "Moskova Konferansı", 22 Ekim 1943; **Aksam**, "Moskova Konferansı Dün Dört Saat Toplandı", 22 Ekim 1943; **Cumhuriyet**, "Moskova Müzakereleri", 22 Ekim 1943.

¹¹⁸**Yeni Sabah**, "Berlin'in Yaygarası", **Yeni Sabah**, 22 Ekim 1943.

Bunda ise herhangi bir kasıttın aranmaması gerekliliği üzerinde duran Sertel, bu konunun özellikle Almanya tarafından propaganda olarak kullanılmasının yersiz olduğu üzerinde durmaktadır. Yine diğer yazarlarla benzer bir fikriyatta olan Sertel, Smuts'un son derece önemli bir mevkie sahip olmasından kaynaklı olarak onun söylediklerinin son derece mühim karşılamaktadır¹¹⁹.

23 Ekim tarihli gazete sayılarına bakıldığında ise genel kanı dış basın kaynaklı olarak verilmektedir. Buna göre görüşmelerin son derece iyi bir ortamda geçtiği yinelenmekte, bundan başka birçok başlığın ise karara bağlandığı belirtilmektedir¹²⁰.

Ayrıca Tan gazetesi yine bugünkü başyazısını M. Zekeriya Sertel'in kalemi ile Moskova Konferansı'na ayırmıştır. Sertel, görüşmelerden sonra herhangi bir tebliğin yayımlanmamasından kaynaklı olarak basının sürekli olarak birbirlerine zıt haberleri normalmiş gibi geçmelerinden şikâyetçi olarak bunları bir dedikodu mahiyetinde olmasından şikâyetçidir. Bundan başka bu haber kaynakları içerisinde en güvenilir olarak gösterdiği London Times ve Reuter Ajanslarının haberlerine göre konferansta görüşülen konulara yakın bir takım tahminlerde bulunmaktadır. İkinci cephe dışında Balkan ülkeleri ve Türkiye hakkında da bir takım görüşmeler olduğunu bu kaynaklara dayandırarak açıklayan Sertel, görüşmelerin buradan kaynaklı olarak son derece başarılı olacağını geçmektedir. Ancak yazının diğer kısmında ise bunun Amerika basını için farklı olduğu üzerinde durmaktadır. Çünkü Washington'a göre görüşmeler Londra'nın umduğu gibi kesin sonuçlara sevk olmayacaktır. Sertel'e göre burada yapılan görüşmelerin esas noktasını daha sonra yapılacak olan liderler toplantısı için gerekli altyapının hazırlanması meselesiydi. Bundan başka bir meselenin beklenmesi doğru olamazdı. Çünkü bu durumda alınacak kararların son onaylayıcısı devlet liderleri olacağı için bu görüşmelerden kesin kararların çıkması beklenmemektedir¹²¹.

Ancak bu yazıdan üç gün sonra Ulus gazetesinde Falih Rıfkı Atay da aynı mesele etrafında fikirlerini belirtirken, konferans havasını yakından bilen muhabirlerin kesine yakın haberler verebileceğini belirtmektedir. Atay, bu doğrultuda görüşmeler ile alakalı olarak iki garanti kaynağa göre başyazısını devam

¹¹⁹ M. Zekeriya Sertel, "Moskova Konferansında İkinci Cephe Meselesi", **Tan**, 22 Ekim 1943.

¹²⁰ **Ulus**, "oskova Görüşmeleri", 23 Ekim 1943.; **Cumhuriyet**, "Kremlin Sarayındaki Konferans", 23 Ekim 1943.; **Tan**, "Moskova Mülakatı" 23 Ekim 1943.

ettirmektedir. İlk olarak Reuter Ajansı'nın muhabirini kaynak gösteren Atay, şu maddeleri sıralamaktadır:

1. Resmi muhitlerin ketumluğuna rağmen Moskova görüşmelerinin neticesini tam bir güvenle beklemek yanlış olmaz.
2. Sovyet politikasının esas hedefi, “mutedil” stratejik sınırlar elde etmek ve böylece Avrupa kıtasında Sovyetler aleyhine ittifaklar kurulmasına meydan vermemektir.
3. Gerek Ruslar, gerek Anglosaksonlar Avrupa kıtasının nüfuz bölgelerine ayrılmasının aleyhindedirler.

Atay'a göre üçüncü maddenin açıklığın bulandıran bir madde vardır ki: “Böyle olmazsa kıtadaki küçük memleketlerden teşkil edilecek federasyonlar veya gruplar Sovyet Rusya'ya karşı ileri karakol gibi kullanılabilir.” ifadesinin Rusya tarafından kabul edilmediği mi yoksa Mihverden kalacak alanları yayılması karşısında kendisine karşı bir karakol tesisinden mi endişeli olduğuna dair sorusuna bir cevap aramaktadır.

Ancak Atay'a göre böyle bir durumun “mutedil” stratejiden kaynaklanması, muhtemel sınır tadilinin 1939 statüsü Anglosaksonlar tarafından taahhüt edilmişti. Böyle bir durumu zaten Rusya kabul ettiği için Rusya'nın böyle bir duruma itirazının olmaması gerekliliğinden bahsetmektedir. Yine ajansın ertesi günkü haberine göre:

1. Molotof ve iki hariciye nazırı arasındaki görüşmeler sırasında, prensipler anlaşmasına varıldığı için mütehasıslar, cumartesi akşamı, ilk defa toplanmışlardır.
2. Görüşmeler en nazik safhasına girmiş bulunmakla beraber pek güzel ilerlemeler elde edilmiştir.
3. Teferruatta da güçlükler olsa bile, umumi kanaat, bu güçlüklerin yenilebileceğidir. “Harp ve İşçi Sınıfı” dergisi, “Moskova Konferansı vazifesini yapacaktır!” manalı bir yazı neşretmiştir.

Atay, diğer haber kaynağı olarak ise New York Times gazetesinin özetini almış olduğu yazıdır. Bunun bir dedikodu mu yoksa bazı tenkitler sonucu mu olduğunu bilmemekle beraber yazıya göre:

¹²¹ M. Zekeriya Sertel, “Moskova Konferansı Etrafında Yapılan Dedikodular”, **Tan**, 23 Ekim 1943.

1. Harp sonrasına ait projelerin çoğu, Rus olmayan Avrupa memleketlerini ilgilendirir. İçlerinde küçük milletler yaşayan bu memleketler, büyük devletlerin tesiri altında, bir takım nüfuz bölgelerine bölünebilir. Böyle bir hal çaresine başvurmak, tarihin ve bugünün derslerini inkâr etmek ve iskambil kâğıdı ile şato yapmak demektir.
2. Kıtadaki küçük devletler, daha şimdiden, büyük devletlerin koruyucu tutumlarından kuşkulandırmaya başlamışlardır. Latin birliği projesi, bazı milletlerin, halledilmesi gereken meseleleri kendi görüşlerine göre neticelendirmeğe karar verdiklerini gösterir. Bu bakımdan Moskova Konferansı'nda Avrupa devletlerinin temsil edilmeyişi esef edilecek bir haldir.
3. Çünkü Amerika bir tarafa bırakıldıktan sonra bile, ne İngiltere ne de Rusya tam manası ile birinci derece birer Avrupa memleketi sayılmazlar. Bugünkü konferans, ilerdeki toplantıların ancak başlangıcıdır, sonrakilerde asıl alakalı Avrupa devletlerinin temsil edilmesi doğru olur.

Bu sıralanan yazı etrafında son olarak değerlendirme yapan Atay, Rusya'nın "mutedil" stratejiyi başka devletlerin istiklalini zedelemeyecek bir halde kalması ve nüfuz bölgelerinden vazgeçilerek büyük güvenlik davasının hür milletler arasındaki dayanışmaya bağlanması en ehemmiyetli noktalar olduğu üzerinde durmaktadır¹²². Bu yazı ile Atay, savaş sonrasına dair birtakım kaynaklar üzerinde dururken Rusya'ya da yayılmacı olmayan bir politika izlemesi dileğinde bulunmaktadır. Aslında yazının yayımlandığı gazete, resmi bir hüviyete sahip olması, durumu bir nevi devletin resmi görüşü niteliğine kavuştuğunu söylemek mümkündür.

Ayrıca Vakit ve Tan gazeteleri aynı gün sayılı nüshalarında aynı kaynaklardan aldıkların habere göre, görüşmelerde verilen ilk kararların yazım aşamasında olduğunu ve birkaç gün içerisinde de görüşmelerin biteceğini belirtmektedirler. Gazetelere göre her ne kadar bazı zorluklar ile karşılaşmış olsa da bunların aşılmayacak meseleler olmadığını üzerinde durulmaktadır¹²³.

Aynı günkü sayısında Tan gazetesinin başyazısında M. Zekeriya Sertel Observer adlı İngiliz gazetesinin Moskova görüşmeleri hakkında yaptığı bir analizi okuyucuları ile paylaşmaktadır. Buna göre gazetenin şu suallere verdiği cevapları

¹²² Falih Rıfkı Atay, "Üçlü Moskova Konferansından", **Yeni Haberler**, 26 Ekim 1943.

¹²³ **Vakit**, "Moskova Konferansında Verilen İlk Kararların Yazımına Başlandı", 26 Ekim 1943.

işlemektedir. İlk olarak üç devletin anlaşıp anlaşamayacağı sorulurken, diğer soruda savaş döneminde oluşturulan bu iş birliğinin savaş sonrasında da ne tarzda ve ne kadar olacağı sorularına cevaplar aranmaktadır. İlk olarak gazetenin görüşüne göre eski dünya düzeninde barışın korunması mesafelere bağlanırken artık böyle bir durumun kalmadığının çünkü ortaya çıkan yeni savaş tekniği ve teknolojisi ile olası bir savaşın o kadarda uzak olmadığı üzerinde durulmaktadır. Bundan başka ayrıca eski Milletler Cemiyeti'nin kâğıt üzerinde kalan prensiplerinin de savaşları önlemek adına herhangi bir geçerliliği yoktur. Bundan dolayı savaş sonrası iş birliğinin devamı uluslararası barışa katkı sağlayacağı için üçlü devletlerin mutlaka savaştan sonra da işbirliğine devam edeceği belirtilmektedir. Zaten böyle bir durumda taraflar için zorunlu olduğu fikri ileri sürülmektedir. Yazı devamında Rusya'nın dış politikası üzerinde bir takım çıkarımlarda bulunarak Rusya'nın ileri düzeyde bir politika yürütebilmesi için Amerika ve İngiltere ile sıkı işbirliği içerisinde olmasını da zorunlu görmektedir¹²⁴.

Aynı tarihte önemli bir başyazıda Akşam gazetesinde Necmettin Sadak tarafından okuyucular ile paylaşılmaktadır. Sertel ile benzerlik içeren bu yazıda, Rusya'nın ikinci cephe ve harp sonrasındaki durumlarına yönelik istekleri tartışılmaktadır. Buna göre daha öncede belirtildiği gibi General Smuts'un ikinci cephe hakkındaki fikirlerinin Rusya'da bir hayali sukuta uğradığını belirten Sadak, bundan başka artık Rusya'nın kendi cephesinde üstünlüğü tamamen eline aldığı için burada çok fazla ısrarcı olmayacağını belirtmektedir. Savaş sonrası Rus sınırları ile alakalı bir değerlendirme yapan Sadak, Moskova görüşmelerinde böyle bir durumun kesinlikle tartışılmayacağını ve oluşacak sınırların Rus askerleri tarafından zaten savaşarak oluşturulduğuna değinmektedir. Son olarak Sadak, henüz savaş bitmeden savaş sonrası duruma dair görüşmelerin yapılmasını sağlık bularak, bunu Avrupa'daki siyasi havanın sürekli olarak değişimine bağlamaktadır¹²⁵. Görüldüğü her iki gazetenin başyazarları benzer nitelikte bir konuyu aynı şekilde işlemektedir. Bu da bize görüşmelerin hangi meseleler etrafında ilerlediğine bir fikir oluşturmaktadır.

¹²⁴ M. Zekeriya Sertel, "Moskova Konferansında Konuşmalara Esas Teşkil Eden Prensipler", **Tan**, 26 Ekim 1943.

¹²⁵ Necmettin Sadak, "Moskova Konferansının Konuşacağı Meseleler, Varabileceği Neticeler" **Akşam**, 26 Ekim 1943.

Vakit ve Cumhuriyet gazeteleri 27 Ekim tarihli sayılarında geçmiş olduğu haberlerde, görüşmelerin son derece memnuniyet verici bir tarzda ilerlediğini kaydederken görüşmelerin artık nihayete yakın bir mahiyet aldığını bildirmektedirler. Ayrıca her iki gazete de görüşmelere dair Akdeniz sahasına yönelik müzakerelerin ise Rusya tarafından memnuniyet ile karşılandığı belirtilmektedir¹²⁶.

Tan gazetesi ise aynı şekilde hem haber kısmında diğer gazeteler ile benzer şekilde bilgilendirme yaparken konuya ayrıca başyazı kısmında da yer vermektedir. Zekeriya Sertel tarafından kaleme alınan başyazı, dünkü yayımlanmış olduğu başyazının devamı niteliğinde İngiliz görüşünün açıklanması ile başlamaktadır. Burada yapılan açıklamaya göre İngiliz başvekil ve Hariciye nazırlarının farklı zamanlarda açıklamış olduğu görüşlerinin arasındaki paralellik her ikisinin ortak bir görüşte birleştiğini açıklamaktadır. Bundan başka Amerika hariciye nazırının da bunlara benzer beyanlar vermesi her iki devletin savaş sonrası durumla alakalı hemfikir olduğu görüşü üzerinde durmaktadır. Bu yüzden dolayı Sertel, Moskova görüşmelerinin sadece harp ile alakalı değil savaş sonrası prensiplerin belirlenmesi adına önemli bir süreç olduğundan bahsetmektedir.

Sertel yazının ikinci kısmında ise Rusya'nın "İşçi Sınıfı ve Harp Mecmuası"nın dile getirdiği sualleri bu yazısında paylaşmaktadır. Buna göre gazete özetle Amerika, İngiltere ve Rusya olmaksızın ilerisi için herhangi bir barış ortamının nasıl oluşabileceğinin, böylesi bir durumun nasıl mümkün olacağını sorgulamaktadır. Bu sorulardan sonra yukarıdaki makalelerde işlendiği gibi aynı şekilde savaş sonrası barış süreci için her üç devletinde de birbirine bağlı olduğu belirtilmektedir¹²⁷.

30 Ekim tarihli Akşam gazetesinin geçmiş olduğu habere göre görüşmelerde üç dış işleri bakanının arasında tam olarak bir anlaşmanın olduğu, Rusya sınırlarının görüşmediğinin ancak barış konferansında böyle bir meselenin görüşülebileceği üzerinde durulmaktadır. Ayrıca haberde geçildiği üzere Roosevelt'in vermiş olduğu

¹²⁶Vakit, "Moskova Görüşmeleri" 27 Ekim 1943.; Cumhuriyet, "Moskova Müzakereleri", 27 Ekim 1943.

¹²⁷ M. Zekeriya Sertel, "Moskova Konferansı Hakkında Sovyet Görüşü", Tan, 27 Ekim 1943.

beyanata göre savaş sonrası düzende Rusya ile yapılacak işbirliği için büyük memnuniyet duyacağı belirtilmektedir¹²⁸.

31 Ekim tarihinde ise Tan gazetesi görüşmelerin bir antlaşma ile sona ermesinin memnuniyet verici bir durum olduğu olduğunu belirtmektedir. Buna göre görüşmelerde alınan en önemli kararlardan bir tanesi istişare kurulunun kurulmasıdır ki, bunun da merkezi her üç devletin temsilcilerinin bulunacağı Londra olacaktır. Bundan başka olarak Alman işgali altında olan toprakların görüşmeler dâhilinde olduğu belirtilmektedir¹²⁹.

Aynı sayıda M. Zekeriya Sertel ise başyazısında ABD Başkanı Roosevelt'in beyanatı üzerinden görüşmeler ile alakalı bilgilendirme yapmaktadır. Başkana göre tam bir muvaffakiyetle biten görüşmelerde şu noktalar üzerinde uzlaşma sağlanmıştır:

1. Nazizmi bir an evvel mağlup ederek harbi süratle bitirmek,
2. Harbin sonu ile sulh arasında geçecek intikal devresi esnasında takip edilecek hareket hattı,
3. Tecavüz imkân bırakmayacak devamlı ve müstakar bir sulhun emniyet altına alınması,

Bu maddeleri verdikten sonra Sertel'e göre görüşmelerden evvel üç devletin ideoloji farklılığından kaynaklı olarak herhangi bir anlaşmaya varamayacağını ileri sürenlerin yanıldığını belirtmektedir.

Sertel yazının ikinci kısmında ise iddiasını biraz daha ileri götürerek burada varılan anlaşmanın sadece savaş düzeninin değil, savaş sonrası düzen içinde tarihi bir süreci ilgilendirmektedir. Hatta düzenlenecek olan yeni sisteminde Atlantik Bildirisi'ne göre olacağı belirtilmektedir. Bu sayede insanlık huzur, refah ve mutluluğa ulaşacaktır¹³⁰. İşte bu köşe yazısı ile görüşmelerin sona erdiği kamuoyuna duyurulmaktadır.

Ancak görüşmelerin akisleri henüz son bulmayacaktı. Konferans bittikten birkaç gün sonra Falih Rıfkı Atay Ulus gazetesinde başyazıda görüşmelerin bittiğini

¹²⁸ **Akşam**, "Moskova'da Varılan Anlaşmaya Dair Alınan İlk Malumat", 30 Ekim 1943.

¹²⁹ **Tan**, "Moskova Anlaşması İmza Ediliyor", 31 Ekim 1943.

¹³⁰ M. Zekeriya "Sertel, Moskova Konferansı Muazzam Muvaffakiyetle Bitti", **Tan**, 31 Ekim 1943.

haber verirken konferans hakkındaki tebliği değerlendirme tarzında bir yazı kaleme almaktadır. Atay'a göre sunulan tebliğden şu çıkarılan durum şöyle sıralanmaktadır:

1. İngiltere, Amerika ve Rusya tarafından görüşülmek istenen bütün meseleler konferans gündemine alınmıştır.
2. Bu meselelerden bir kısmı, bir neticeye bağlanmak isteği ile konferansa sunulmuş olduğundan, onlar hakkında kati karar verilmiştir.
3. Bir kısmı hakkında sadece prensip kararları verilerek üzerlerinde çalışılmak ve neticelere bağlanmak üzere, ihtisas komisyonlarına havale edilmiştir.
4. Meselelerde bir kısmı ise, diplomatik yollardan görüşmelerle halledilmek üzere, konferans gündeminden ayrılmıştır.

Ayrıca verilen kararları ise şu şekilde sıralamaktadır: Taraflar sadece savaş döneminde değil savaştan sonrada işbirliği içerisinde ilişkileri sürdürmek istemektedir. İtalya'da faşizme son verilecektir. Avusturya tekrar müstakil bir devlet olarak kurulacaktır. Ayrıca İtalya hakkında herhangi bir görüşmeye ise Müttefikler, Yunanistan, Yugoslavya ve Hür Fransa'nın katılacağı bildirilmektedir. Bundan başka hangi komutan ya da asker nerede katliam yaptıysa o memlekete iade edilerek o memleketin hukuk kurallarına göre yargılanacaktır. Son olarak milletlerin eşitlik ilkesine dayalı bir cemiyetin kurulacağı esasları üzerinde duran Atay yazısına burada son vermektedir¹³¹.

Aynı gün görüşmeler hakkında bir değerlendirme yazısı yazan muharrir de Akşam başyazısı ile Necmettin Sadak'tır. Ancak başyazısı Falih Rıfkı Atay ile o kadar benzer şekilde işlenmiştir ki, yazıları okuyanların, makalelerin aynı kalemden çıkmış olduğunu düşünmesi son derece tabii idi¹³². Bundan dolayı sadece böyle bir yazının benzer açıklamaları bir üst paragrafta yapıldığı için tekrardan bundan bahsetmeden geçiyoruz.

Yukarıda açıklanmaya çalışıldığı üzere basın görüşmelerin içeriğinden son derece dar bir anlamda haberdar olabilmekteydi. Birtakım lobi duyuları ve beyanatlara dayanan bu görüşmeler hakkında en kesin bilgi yine sunulan tebliğden alınmış olduğu söylenebilir. Bundan başka Moskova Görüşmeleri yukarıda da

¹³¹ Falih Rıfkı Atay, "Moskova Konferansı Bitti", **Ulus**, 3 Kasım 1943.

değindiği gibi üç lider arasında yapılacak ana görüşmelere bir ön hazırlık niteliğinden olduğu için burada birtakım başlıkların tartışılmış olması elzemdir. Buna göre yapılan ön çalışmada görüşülen konuların başlıkları şunlardır:

1. Savaşın kısa sürede bitirilmesi konusu,
2. Almanya'nın durumu,
3. Savaş sonrası Avrupalı devletlerin birleşmeleri düşüncesi,
4. Avrupa'da savaş sonrasında işgalden kurtarılmış ülkelerin durumu,
5. Devletlerin ortak güvenlik bildirisi¹³³.

3.1.6. I.Kahire Konferansı (22-26 Kasım 1943):

Moskova Konferansı sırasında yoğun bir şekilde tartışılan konulardan biri de Uzak Doğu'nun durumu olmuştur, bu durumu görüşmek üzere Tahran Konferansı'na Çin devlet başkanı Çankayşek davet edilmiştir. Fakat Rusya lideri Stalin bu durumu kabul etmediği için ABD ve İngiltere, Çin devlet başkanı da çağrılarak ayrı bir konferans düzenleme yoluna gitmişlerdir¹³⁴. Hatta yapılan görüşmelerde Avrupa'ya dair bazı meseleler konuşulmuş olsa da bu görüşmeler "Uzak Doğu Konferansı" adı ile geçecektir¹³⁵.

Türk basınındaki akislere geçmeden evvel şu belirtilmelidir ki Kahire Görüşmeleri bittikten sonra haber alınmıştır. İlan edilen resmi tebliğ ile haberdar olunan görüşmelere dair haberlerin bu tebliğ ve bunun sonucunda Müttefik ve Mihver devletlerinin kamuoyundaki akis ve yorumlarına dair bilgilendirmeler yapılmaktadır. Ayrıca bu haberlerin düzenlenmesi Tahran Görüşmeleri'ne denk geldiği içinde bazı aralıklarda birkaç günlük kopukluğun olduğunu belirtmek gereklidir.

¹³² Necmettin Sadak, "Moskova Konferansının Neticeleri Ve Hariciye Vekilimizin Kahire Seyahati", **Akşam**, 3 Kasım 1943.

¹³³ Konferansta yapılan görüşme başlıklarının detaylı bilgilendirmesi için bkz. A.A. Gromiko ve diğerleri, **a.g.e.**, ss. 310-317.

¹³⁴ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 479.
s.22.

Görüşmelere dair ilk haberin Son Posta gazetesi sütunlardan 30 Kasım tarihinde yer aldığı görülmüş olsa da¹³⁶, incelenen diğer gazete sayılarına baktığımızda henüz Kahire Görüşmeleri ile alakalı bilgilendirme yapmaları üç dört günlük süreyi bulacaktır.

2 Aralık tarihinde Akşam gazetesi Kahire’de yapılan görüşmelerde Uzak Doğu’da Japonya’ya karşı yapılan görüşmelerde tarafların tam bir uzlaşma içerisinde olarak yayımlanmış olan tebliği okuyucuları ile paylaşmaktadır. Tebliğe göre taraflar Japonya’ya karşı hava, kara ve denizden toprak alma amacı gütmeyen baskı yapma yoluna gideceklerdir. Ayrıca Japonya Pasifik’te almış olduğu adaların işgaline son vereceği gibi bağımsız bir Kore’nin de kurulması tebliğde yer almaktadır¹³⁷.

3 Aralık tarihli Cumhuriyet gazetesinin ilk diğer sayfalarında görüşmelere geniş olarak yer ayrıldığı görülmektedir. İlk olarak geçilen haberde Akşam gazetesinin önceki gün bildirisi ile aynı iken¹³⁸, mezkûr gazete konuya bir başyazı ve bir makale ile yaklaşımda bulunmuştur. Nadir Nadi tarafından kaleme alınan başyazı da Kahire Görüşmeleri’ne dair birtakım değerlendirmeler yapılmaktadır.

Nadi, görüşmelerin Uzak Doğu’yu ilgilendiren önemli bir görüşme olduğuna değinirken Stalin’in buraya katılmamasına da açıklık getirmektedir. Buna göre Japonya ile savaş halinde olmayan Sovyetlerin, Çin liderinin katıldığı bir konferansa katılmaması kadar doğal bir durum olamazdı. Nadi, yazısına devam ederken yeni bir görüşmenin daha yapılacağını bildirirken makalenin son kısmında ise ilan edilen resmi tebliğe yer vermektedir¹³⁹. Cumhuriyet gazetesinin ilk sayfasında bu durumlar göze çarparken arka sayfalarda ise sıra dışı bir makale ele alınmaktadır.

Ömer Rıza Doğrul tarafından kaleme alınan bu yazıda görüşmelere dair değerlendirmeler yapılmaktadır. İlginç olan kısma geçmeden önce yazı da belirtilen önemli husus, görüşmelerin Japonya’ya yönelik bir konuşma olduğunu ve böyle bir konuşmaya ise Stalin’in katılmayacağını belirtmektedir. Bundan dolayı ortaya atılmış olan dörtlü konferans dedikodularının asıl olduğu, ancak üç devletin katılmasından dolayı ancak bunun üçlü bir konferans olacağıdır. Bir diğer husus ise görüşmelerden sonra Çin liderinin memleketine dönmesini, yakın zamanda yapılacak

¹³⁶**Son Posta**, “Roosevelt, Churchill Ve ChiangKai-shek Mısır’da”, 30 Kasım 1943.

¹³⁷**Akşam**, “Mısır’daki Görüşmeler Hakkında Bu Sabah Bir Tebliğ Neşredildi”, 2 Aralık 1943.

¹³⁸**Cumhuriyet**, “Birinci Üçler Konferansı”, 3 Aralık 1943.

¹³⁹Nadir Nadi, “Demokrasi Şeflerinin Kararları”, **Cumhuriyet**, 3 Aralık 1943.

olan diğer görüşmelerin de ABD, İngiltere ve Sovyetler arasında olacağını belirtmektedir. Yazının ikinci kısmında ise Çin liderine yönelik olan bilgilendirmesinde sıra dışı bir duruma değinmektedir. Şöyle ki Çin başkomutanı daha henüz iki lider ile görüşmezden evvel ChiangKai-shek'in eşi ABD ve İngiltere gezilerinde bulunmuş bu devletlerin parlamentolarında konuşmalar yaparak tarafların sempatisini kazandığını bildirmektedir. Bundan dolayı başkomutanın liderler ile yapılan görüşmelerinde kendisinin de eşine katılarak tercümanlık yaptığını ve eşinin bu başarılarına önemli bir destek olduğunu bildirmektedir. Hatta Doğrul, böyle bir hanımefendiye sonsuz saygı duyarken selam durduğunu da belirtmektedir¹⁴⁰. Görüldüğü gibi Çin devletinin Müttefik devletlerle arasında olan ilişkilerde alışık olunmadık bir bağlantı mevcuttur. Kaldı ki böyle bir savaş durumunda lider eşlerinin kendilerine refakat ettiği pek nadir bir durumdur.

Aynı gün Son Posta gazetesinde Ekrem Uşaklıgil Kahire Görüşmeleri'ni eleştiren bir yazı kaleme alırken genel duruma dair yapılan görüşlerin dışına çıkmaktadır. Uşaklıgil ilk olarak yapılan görüşmelere beş yüz ile altı yüz arasında bir kitlenin katılmasına değinirken böyle bir görüşmenin ancak kongre niteliğinde olabileceğini ve genel kanı olarak kongrelerde ise çoğu kez uzlaşmalar olmadan dağılmaktadır. Yazısında kısa olarak tebliğe yer veren Uşaklıgil, buraya yönelik yapmış olduğu değerlendirmede ise bir manevranın olduğuna değinmektedir. Çünkü Japonya'ya yönelik olan bu bildiride bir cezalandırılmasının Pearl Harbour saldırısından bir yıl sonra ilan edilmesini gerçekçi bulmamaktadır. Daha önceleri yapılan Müttefik görüşmelerinde hemen hepsinde Almanya meselesine değinilirken Japonya'da aynı nispette bu görüşmelerde yer almaktadır. Bu sebeple bu kadar kalabalık bir kitlenin ve birbirlerinden oldukça uzak olan memleket azalarının burada görüşmeler yapması boş yere olmuştur. Ancak asıl manevra demesinin sebebini açıklayan Uşaklıgil, yaklaşan ABD seçimlerine yönelik kamuoyunun ve muhalefetin ABD dış politikasına yönelik bir manevradan başka bir şey olmadığını iddia etmektedir¹⁴¹.

Henüz Tahran görüşmeleri biterken yeni bir gelişme ortaya çıkmıştır. Bu da yapılan görüşmelerde alınan kararların Türkiye ve diğer Müttefik peyklerine izah edilmesidir. Bu sebeple İsmet İnönü yanında Numan Menemencioğlu olduğu halde

¹⁴⁰ Ömer Rıza Doğrul, "Dörtler Değil Üçler Konferansı", **Cumhuriyet**, 3 Aralık 1943.

¹⁴¹ Ekrem Uşaklıgil, "Kahire'deki Toplantının Hedefi", **Son Posta**, 3 Aralık 1943.

Türk heyeti bu görüşmeler hakkında bilgilendirilmek ve başka bir takım meseleler üzerine konuşmak için Kahire'ye gitmişlerdir¹⁴². Bu durumunun konumuz ile alakası ise şudur ki bu görüşmeler başladıktan sonra basının ilgisi doğrudan bu mesele odaklanmıştır. Zaten bundan birkaç gün evvel ise Tahran Görüşmeleri'nin başlamış olması ise aynı şekilde Kahire Görüşmeleri'nin Türk basınında kısa süreli olarak yer almasına sebep olmuştur.

Ancak yapılan gazete tarama işleminde nadiren de olsa bazı haberlere denk gelinmiştir. Bunlardan bir tanesi Japon başbakanın mecliste vermiş olduğu nutuktur. Kızılay adıyla baskı yapan Ulus gazetesinin arka sayfalarında yer alan nutukta, Başvekil Tojo Kahire görüşmelerinin tamamen Müttefik devletlerin ihtiraslarından kaynaklı olarak ileri sürülen bir fikirden başka bir şey değildir. Bundan dolayı kendilerini üçüncü sınıf bir devlet haline getirmeye çalışan bu devletlere karşı savaşın son anına kadar silahların bırakılmamasını halkından ve askerlerinden istemektedir¹⁴³.

Görüldüğü üzere Kahire toplantısı zaman açısından son derece yoğun politik görüşmelere denk geldiği için basın açısından kısa süreli bir işlem görmüştür. Asıl olarak görüşmelerde ise Japonya ve Uzak doğu meselelerine dair bir tebliğ neşredilmiş olsa da bu görüşmelerde kesin olarak bir sonuç alınamamıştır. Ayrıca Avrupa'ya dair görüşülen meselelerde Churchill, ABD başkanına ikinci cephenin Balkanlardan açılması fikrini kabul ettirememiştir. Bu sebeple “sağırlar diyalogu olarak adlandırılan” bu görüşmelerden herhangi bir sonuç alınamamıştır¹⁴⁴.

3.1.7.Tahran Konferansı (28 Kasım- 1 Aralık 1943):

Moskova Konferansı sürecinde ve onun bitiminden sonra, üç devletin hükümet başkanlarının konferansın yapılacağı süreler ve yer konusuna ilişkin tartışmalar sürüyordu. Bu süregelen görüşmeler trafiğinden alınan karar ise her üç devletin temsilci bulunan ve Sovyetlere yakın bir konum olması hasebi ile de Tahran

¹⁴²Ulus, “İnönü Kahire’de Roosevelt Ve Churchill’le Buluştu”, 8 Aralık 1943.

¹⁴³Ulus, “General Tojo Ve Kahire Konferansı”, 11 Aralık 1943.

¹⁴⁴Armaoğlu, a.g.e., s. 479-480.

Görüşmeleri için uygun bir yerdi. Üç gün sürecek olan görüşmelerin kodu ise “Evrika” idi¹⁴⁵.

28 Kasım – 1 Aralık 1943 tarihlerinde gerçekleşen Tahran Konferansı’nda, Stalin Churchill ve Roosevelt ilk kez bir araya gelerek “Overland Harekâtı” adı verilen hareketi belirlediler. Stalin, görüşmelerde Almaya üzerine doğu cephesine saldırmayı kabul etti. Ayrıca, “Anvil Harekâtı” adı verilen, Fransa’ya Akdeniz’den ikinci bir çıkartma yapılmasını da onayladı. Buna karşılık, Almanların yenilmesinden sonra, Japonya’yla savaşa Sovyetlerin de katılacağını, Sahalin’i, Kuril adalarını ve Asya kıtasında Büyük Okyanus’a açılan bir liman istediğini vurguladı. Konferansta, İran’ın savaş sonrasında yeniden yapılandırılması konusu da gündeme getirildi.

Tahran Görüşmeleri diğer konferanslara nazaran çok kısa olduğu için basın bu görüşmelerden anca bittiği vakit haberdar olacaktır. Görüşmelerin bittiği tarih olan 1 Aralık tarihinde Vakit gazetesi Avrupa’nın muhtelif başkentlerindeki kaynaklardan almış olduğu habere göre henüz konferansın toplanacağını haber geçmektedir. Gazeteye göre hariciye nazırları arasında çözüm bulamamış meselelerin liderler tarafından bir nihayete erdirileceği belirtilmektedir. Ayrıca Çin başkomutanının da bu görüşmelere katılmasının Rusya için büyük önem arz ettiği üzerinde duran gazete bu durumun iyiden iyiye Rusya tarafından Japonya’ya karşı kullanılacağı bilgisi paylaşılmaktadır¹⁴⁶.

Aynı tarihli Tan gazetesi de konferansın açılacağını haber geçerken, Kahire’deki uzun görüşmelerin sona erdiğini okuyucularına duyurmaktadır¹⁴⁷. Cumhuriyet gazetesi ise bir gün sonraki sayısında görüşmelerin başlayacağını haber geçerken toplantının yapılacağı yer hakkında Ankara telefon kaynaklı haberinden almış olduğu bilgilendirmeye göre görüşmelerin Sovyet işgalindeki Tebriz’de yapılacağını başsayfada geçmiştir. Ancak haberin devamında Stockholm ve Londra kaynaklı olarak verdiği bilgilendirmede ise Stalin’in diğer şefleri beklemek üzere Tahran’a gittiği belirtilmektedir¹⁴⁸. Görüldüğü gibi farklı kaynaklardan edinilen bilgiler karmaşık haberlerin verilmesine sebebiyet verebilmektedir.

¹⁴⁵ A.A. Gromiko ve diğerleri, **a.g.e.**, s. 318.

¹⁴⁶ **Vakit**, “Dörtler Konferansı Esrarı”, 1 Aralık 1943.

¹⁴⁷ **Tan**, “Dörtler Konferansı İran’da Açılıyor”, 1 Aralık 1943.

¹⁴⁸ **Cumhuriyet**, “Dörtler Konferansı Tebriz’de Toplanıyor”, 2 Aralık 1943.

Tan ve Yeni Sabah gazeteleri de Cumhuriyet ile aynı kaynaktan almış oldukları haberleri paylaşarak Stalin'in Tahran'da beklemede olduğu kaydedilmektedir¹⁴⁹.

3 Aralık tarihli Akşam gazetesi görüşmelerin başladığını belirtirken müzakerelerin Tebriz'de meydana geldiğini bildirmektedir¹⁵⁰. Ancak aynı gazete bu sefer 4 Aralık tarihli sayısında ise Tahran Konferansı'nın bittiğini haber vermektedir. Görüşmelerde anlaşmaya varılan noktalar ise Almanya'ya bir ihtar çekilerek hava hareketlerinin yoğunlaşması şeklinde olacaktır¹⁵¹.

4 Aralık tarihli diğer gazetelerde ise yoğun olarak işlenen meseleler, görüşmelerin Tebriz'de mi yoksa Tahran'da mı yapıldığıdır. Yani çeşitli kaynaklardan gelen haberlere göre farklılıkların arz etmesi değinildiği gibi konu hakkında farklı fikirlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Ulus gazetesi Yeni Delhi kaynaklı olarak geçmiş olduğu haberde görüşmelerin Tebriz'de olduğunu bildirirken Tan ise bazı kaynakların Tebriz olduğunu beyan etmesine karşılık görüşmelerin Tahran'da yapıldığını bildirmektedir. Ayrıca şu sıralarda bir tebliğin ilan edilmesinin ise an meselesi olduğu üzerinde durulmaktadır. Yeni Sabah gazetesi de görüşmelerin Tebriz'de yapıldığının ve Lizbon kaynaklı olarak geçtiği haberinde yine görüşmelerin bittiğini ancak henüz bir tebliğin neşredilmediğinden bahsetmektedir¹⁵².

5 Aralık tarihli gazete sütunlarında aynı kaynaktan alınmış haberler geçilmektedir. Buna göre görüşmelerde alınan kararlar direkt olarak Almanlara yöneliktir. İlk olarak Almanlara bir uyarı mahiyetinde bir bildiri sunulacak eğer kabul edilmezse Müttefikler tarafından taarruza geçilecektir. Bu taarruzun ikinci cephe üzerinden olacağı ihtimalinde söz edilmezken bu taarruz hareketini Rusya tarafından iki milyon asker tarafından yapılacağı belirtilmektedir. Ayrıca

¹⁴⁹**Tan**, "Tahran Dörtler Konferansında", 2 Aralık 1943; **Yeni Sabah**, "Tahranda Dörtler Mülakatı", 2 Aralık 1943.

¹⁵⁰**Akşam**, "Tebriz Mülakatı Başladı", 3 Aralık 1943.

¹⁵¹**Akşam**, "Tahran Konferansı Bitti", 4 Aralık 1943.

¹⁵²**Ulus**, "MM.Roosevelt, Churchill ve Stalin Tebriz'de Buluştular", 4 Aralık 1943; **Tan**, "Üçler Konferansı İran'da Açıldı", 4 Aralık 1943; "Churchill,Roosevelt ve Stalin Tebriz'de Buluştular", 4 Aralık 1943; **Vakit**, "Tebriz Konferansı", 4 Aralık 1943.

Müttefiklerin Avrupa için yapılacak büyük taarruzlara hazırlıklı olduğu da sürekli olarak yinelenmiştir¹⁵³.

Takvimler 7 Aralık tarihini gösterdiğinde gazetelerin ilk sayfalarında Tahran Konferansı'nın tebliği yer almaktadır. Müttefikler bu görüşmelerin dört gün olduğunu ilan ederken tebliğde bütün dünyanın merak ettiği bazı hususlara açıklamalar getirilmiştir. Bu tebliğde yer alan önemli vurgulardan bir tanesi Müttefiklerin sadece savaş esnasında değil savaş sonrasında da iş birliği içerisinde olacağıdır. Ayrıca Almanlara karşı yapılacak bir hareketlenmenin taraflar arasında görüşülüp karara bağlandığı kesin olarak bildirilmektedir. Buna göre Almanlara karşı düzenlenecek olan hareketin dört doğu, batı ve güneyden olacağı bildirilmektedir. Ayrıca bu harekâtın son derece sert ve acımasız bir taarruzdan oluşacağını ilan eden Müttefikler, bu savaşın bitmesinin hemen ardında Birleşmiş Milletler çatısı altında dünya barışını ilan edeceğini de belirtmektedirler¹⁵⁴. Görüldüğü gibi burada dikkati çeken unsurlar Almanlara karşı yapılacak olan savaş, Müttefikler arası iş birliği ve savaş sonrası dünyanın nasıl dizayn edileceği meselesi üzerinde durulmaktadır.

Tahran görüşmeleri görüldüğü gibi diğer konferanslara nazaran daha kısa süre zarfında sona ermiştir. Bundan dolayı Türk basınının konu ile alakalı haberdar olması ise ancak görüşmelerin bittiği tarihe denk gelmektedir. Bu sebeple servis edilen haberler gazetelerde dar bilgilendirmeler ile de olsa yer almıştır. Ancak şunun da açıklanması gerekir ki; gerek dar kapsamlı bilgiler ve gerekse görüşmelerin çok kıs süreli olması, Konferans hakkında başmuharrirlerin yazım aşamasında zor durumda bırakacaktır ki, bu da yazım anlamında yazarları son derece kuvvetsiz bırakacaktır.

¹⁵³**Ulus**, “Tahran Konferansı Bitti”, 5 Aralık 1943; **Tan**, “Tahran Konferansı Bitti”, 5 Aralık 1943; **Vakit**, “Tahran Konferansında Nelere Karar Verildi”, 5 Aralık 1943; **Yeni Sabah**, “Tahran Konferansı Sona Erdi”, 5 Aralık 1943.

¹⁵⁴**Yeni Sabah**, “Tahrandaki 3 Şef Görüşmeleri Hakkında Resmi Tebliğ”, 7 Aralık 1943; **Ulus**, “Tahrandaki Resmi Bir Tebliğ Çıkarıldı”, 7 Aralık 1943; **Vakit**, “Tahran Tebliği Dün Neşredildi”, 7 Aralık 1943; **Akşam**, Tahran Görüşmesi Hakkında Tebliğ, 7 Aralık 1943.

3.1.8.II. Kahire Konferansı (4-6 Aralık 1943):

Tahran Konferansı'nda Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Kahire'ye çağırılması kararlaştırılmıştı. İsmet İnönü kendisine gelen davete verdiği cevapta, "Konferansa eşitler arasında meydana gelen bir konferans olması" isteğini iletmıştır. Buna karşılık Müttefik grubu İnönü'nün isteğini kabul etmiş veto planının "eşitler arasında özgür tartışma" şeklinde olacağını söylemişlerdir¹⁵⁵. Yine Kahire Konferansı için hareket etmeden önce İnönü, CHP'nin 149 meclis grubu ve Bakanlar Kurulu'ndan da istediği desteği elde etmiştir¹⁵⁶.

1943 yılı Aralık ayında Birleşik Amerika Cumhurbaşkanı Roosevelt ile Büyük Britanya Başbakanı Churchill ve Türkiye Cumhurbaşkanı İnönü arasında üçlü bir konferans gerçekleşmiştir¹⁵⁷.

Kahireye gitmek üzere olan İnönü, Müttefikler arasındaki önemli görüş ayrılıklarını çok iyi biliyordu. Özellikle Amerikalıların Churchill'in Ege projesini desteklemediklerini ve Pasifik savaşlarını saplantı haline getirdiklerini belirtmişlerdir. Amerika ile İngiltere arasındaki bu ikililik, Roosevelt ve Churchill'in ayrı uçaklar göndermesiyle su yüzüne çıkmıştır. Türk Heyetinin iki Batılı Müttefikler arasında ilişkilerin pek parlak olmadığı yönündeki yorumu bu uçak olayıyla daha da pekişmiştir¹⁵⁸.

Konferans görüşmeleri başlamasına yakın İngiliz Genelkurmayı'ndan Türkiye'ye Şubat 1944'te savaşa girmesinin uygun olacağını belirten bir açıklama yapılmıştır.¹⁵⁹ Görüşmelerde ilk sözü ABD Başkanı Roosevelt almıştır. Roosevelt, Türkiye'nin 35 Birleşmiş Milletler İttifakı üyesi devlet gibi Almanya'ya karşı savaşının sadece savaş için değil, savaş sonrası barış düzeninde de etkin bir rol oynaması için önemli olduğunu ifade etmiştir. Churchill ise, Almanya'nın geri çekilmesiyle artık Türkiye için ortada bir sorun kalmayacağını, Sovyetlere ilişkin çekincelerin de Türkiye'nin savaşa girmesi ile birlikte dost iki ülke olarak ortadan

¹⁵⁵ Murat Kılıç, "Cumhuriyet Gazetesi'ne Göre Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'na Girişi ve Savaşın Sonuçları", **Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi)**, İzmir, 2010, s.147.

¹⁵⁶ Deringil, **a.g.e.**, s.220.

¹⁵⁷ Herbert Von Moos, **Büyük Dünya Olayı**, Genel Kurmay Yayınevi, Ankara, 1952, s.43.; Sina Akşin, **Kısa 20. Yüzyıl Tarihi**, 2. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s.256.

¹⁵⁸ Deringil, **a.g.e.**, s.220

¹⁵⁹ Mehmet Gönlübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Siyasal Kitabevi Yayınları, Ankara, 1996, s.176.

kalkacağına işaret etmiştir. Tam tersi bir hareket benimsendiği takdirde ise Türkiye'nin yalnızlığa itileceğini söylemiştir¹⁶⁰.

Churchill yine buna binaen 15 Şubat 1944'te İngiliz ve Amerikan uçakları'nın Türkiye'ye gelmesinin kararlaştırıldığını ve bunun için hareket serbestisi verilmesini istemiş, kabul edilmediği takdirde yine Türkiye'nin yalnız kalacağını ve ilişkilerin dondurulacağını belirtmiştir¹⁶¹. İnönü ise tüm bu gelişmelere karşılık Türkiye'nin askeri durumunu Müttefiklerin karşısına stratejik bir hamle olarak çıkarmıştır. Balkanlar'daki Bulgar-Alman ittifakını öne çıkarıp silah isteğinde bulunurken ortak bir harekâtın da yapılması gerektiğini belirtmiştir. Bunun sebebi ise, Almanların Türkiye'nin önemli noktalarını bombalaması ve işgale girişmesi ihtimali olarak belirtilmiştir¹⁶². İnönü burada daha önce Mudanya ve Lozan'da olduğu gibi taktiklerini kullanmış ve başarılı çıkmıştır. Çünkü İngiliz ve Amerikan heyetini birbirine karşı duruma getirmiştir. Bu durum Roosevelt tarafından İnönü ile yapılan görüşmelerde Türkiye'ye yapılan askeri yardımın yetersiz olduğunu kabul etmesi şeklinde ortaya çıkmıştır. Yine bu görüşmeler sırasında İnönü, Churchill'in tarih belirleme isteklerine karşı çıkmış ve bu durum da Roosevelt tarafından olumlu karşılanmıştır. İnönü yine iyi düşünülmüş diplomatik bir hamle ile Churchill'in Adana'da verdiği sözleri yerine getirmediğini Roosevelt'e şahsen ifade etmiş ve Türkiye'nin elini güçlendirmeye çalışmıştır.¹⁶³ Konferansın sonucuna gelindiğinde Türkiye prensipte savaşa girmeyi kabul etmiş, yeterli silah yardımının yapılmasını ve bu işin Adana Konferansı'nı izleyen süreçteki gibi olmamasını talep etmiştir¹⁶⁴.

Konferanstaki görüşmelere bakıldığında Türkiye'nin savaş dışı durumundan rahatsız olan kişinin Churchill olduğu açıkça görülmektedir. Bu durumun, Almanya'ya karşı güç kazanan Sovyetlerin Balkanlara girip yerleşmesinin önlenmesi için Müttefiklerin yani İngiltere ve ABD'nin Türkiye üzerinden Balkanlar'a ilk giren taraf olmasını istemesinden kaynaklandığı anlaşılmıştır. Stalin görüşmelere şahsen

¹⁶⁰Gürbüz Arslan, "Şükrü Saraçoğlu'nun Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri(1886-1953)", **Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, (Doktora Tezi)**, 2014, s.175.

¹⁶¹Baskın Oran, **Türk Dış Politikası**, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s.464.

¹⁶²Gönlübol, **a.g.e**, s. 177

¹⁶³Deringil, **a.g.e**, s. 223.

¹⁶⁴Aptülahat Akşin, **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, TTK Yayınları, Ankara,1991, s. 256.

katılmamasına rağmen Türkiye'nin savaşa girmesi ve Almanya'nın güç kaybetmesini üst seviyeye çıkartma isteğini belirtmiştir¹⁶⁵.

Konferansın bitiminde yayınlanan ortak bildiriye, Türkiye ve Müttefikler arasındaki görüşmelerin çok faydalı geçtiği ve gelecek için bunun önemli bir adım olduğu belirtilmiştir. Saraçoğlu Hükümeti yaptığı değerlendirme sonucunda Türk hava alanlarının kullanıma açılmasının savaşa girmek demek olacağı düşüncesiyle bunu kabul etmemiştir¹⁶⁶. Konferans sonrasında değerlendirmelere bakıldığında Nadir Nadi'nin yorumu Türkiye'nin durumunu çok iyi özetlemektedir: “*Kahire'deki üç günlük satranç partisi sonunda İnönü, yine şahı kaptırmadan yurda döndü.*”¹⁶⁷

4 Kasım tarihinde konferansla ilgili haberler basına aksetmeye başlamıştır. Cumhuriyet Gazetesi 4 Teşrinisani tarihli nüzasında ““Hariciye vekilimiz Kahirede” başlığıyla vermiştir. Mısırın Baş şehrinde yapılacak görüşmede Mr. Eden Moskova da alınan kararlar hakkında Menemencioğluna malumat vereceğini bildirmiştir. Aynı gün Menemencioğlunun gazetelere verdiği demeçte İngiliz Hariciye Vekilimiz, “ Mr. Eden'le bir kere daha temas tesis etmek fırsatını bulduğumdan dolayı çok memnunum demiştir.”¹⁶⁸

Cumhuriyet gazetesinin 8 Aralık tarihli başlığında Milli Şefle Roosvert, Churchill arasınadaki görüşmeler bitti, olarak vermiştir. Beyen edilen resmi tebliğatta şu vurgu yapılmıştır. “Mülakat İngiltereyi Türkiye'ye bağlayan ittifakın, Türkiye ile Rusya ve Amerika arasındaki sağlam dostluk münasebetinin bariz tezahürü olmuştur.” İfadeleri kullanılmıştır. Aynı Tarihli gazetede Nadir Nadi “ Samimi Müzarekeler” adlı makalesini kaleme almıştır. Görüşmelerin samimi bir hava içerisinde geçtiğinden, Amerika, Rusya, İngiltere ve Türkiye arasındaki dostlukların pekitiğinden, Amerika ve İngilterenin demokrasisi, Rusya ile olan menfaat birliğinden bahsedilerek geleceğe yönelik samimi faydalı bir görüşme olduğundan bahsedilmiştir¹⁶⁹. Henüz Tahran görüşmeleri biterken yeni bir gelişme ortaya çıkmıştır. Bu da yapılan görüşmelerde alınan kararların Türkiye ve diğer Müttefik peyklerine izah edilmesidir. Bu sebeple İsmet İnönü yanında Numan Menemencioğlu olduğu halde Türk heyeti bu görüşmeler hakkında bilgilendirilmek ve başka bir

¹⁶⁵Oral Sander, **Siyasi Tarih(1918-1994)**, Ankara 1996, s.174.

¹⁶⁶Arslan, **a.g.t**, s. 176.

¹⁶⁷Nadir Nadi, **Perde Aralığından**, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul 1965, s.174.

¹⁶⁸**Cumhuriyet**, “Hariciye vekilimiz Kahirede” 4 Kasım ,1943

¹⁶⁹**Cumhuriyet**, “ Samimi Müzarekeler” 8 Aralık 1943.

takım meseleler üzerine konuşmak için Kahire'ye gitmişlerdir¹⁷⁰ . Bu durumunun konumuz ile alakası ise şudur ki bu görüşmeler başladıktan sonra basının ilgisi doğrudan bu mesele odaklanmıştır. Zaten bundan birkaç gün evvel ise Tahran Görüşmeleri'nin başlamış olması ise aynı şekilde Kahire Görüşmeleri'nin Türk basınında kısa süreli olarak yer almasına sebep olmuştur.

Ulus Gazetesi, 9 Aralık 1943'te ismini "Kızılay" olarak değiştirerek manşetlerde boy göstermiştir. Aynı gün gazete Kahire konferansının sona erdiğini bildirerek, "Cumhur Reisimiz Ankaraya döndüler." Başlığıyla vermiştir. Baş sayfada Falih Rıfki Atay konferansı "Kahire'deki Buluşma" yazısında konferans hakkında değerlendirmede bulunmuştur. Konferansa katılan kişileri sıralayarak, Milli şef'in Konferanstan çok iyi bir intiba ile ülkesine döndüğünü yazmıştır. Bu konferanla İngiltere ile ittifakımızın sıkılaşmasına, Amerika ve Rusya ile müsbetlerin tabii bir ittifak haline dönüştüğünü dostluğun pekiştiğini ilerisi için çok faydalı ve verimli olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca Atay:

" İnönü, Bileşik devletler Reisi, İngiltere başvekili arasındaki görüşmeler, Tahrandaki aynı şeflerle Stalin arasındaki konferansın haftasına rastlaması, bütün dünya basını haklı bir ehemmiyetle karşılayacaktır. Arada neler konuşulmuş olduğu sualine tereddüt etmeksizin ve sadece resmi tebliği bir daha okuyarak bu gün ve yarın için bu memleketleri ilgilendirecek her şey cevabını verebiliriz" demiştir.¹⁷¹.

Yine Ulus gazetesinde Falih Rıfki Atay " Kahire konferansı Etrafında" yazısı ile İngiltere ve Amerika basınının konferanslar hakkında bilgilerinden bahsederek, Türk dış politikasının değişmez ve dürüst olduğunun vurgulanması mutluluk verici olduğundan bahsetmiştir. Türkiyenin milletler cemiyeti ve Amerika için önemli olduğu ve hatta İngilterenin yeni Türkiyenin kurulmasından bu yana ortadoğuda en büyük destekçisi Türkiye olduğu ve artık anlaşılması gerektiği vurgulanmıştır. Milletler arası barış ve hürriyetin Türkiye için önemli olduğunu bu konferansla ortaya koymuştur. Mihverler harbi kazanıyor görüldüğü dönemde bile, Türkiyenin Müttefiklerin en büyük samimi ve dürüst destekçisi olduğu bu konferansa ortaya konmuştur.¹⁷² Kısa süren Kahire konferansı hakkında basında fazla yer almamış ve hatta Tahran konferansı gölgesinde kalmıştır. Tan Gazetesi Kahire

¹⁷⁰ **Ulus**, "İnönü Kahire'de Roosevelt Ve Churchill'le Buluştu", 8 Aralık 1943.

¹⁷¹ Falih Rıfki Atay, "Kahire'deki Buluşma", **Ulus**, 9 Aralık, 1943.

¹⁷² Falih Rıfki Atay, "Kahire konferansı Etrafında", **Ulus**, 1 Aralık, 1943.

Konfransını , “Cumhurreisimiz İnönü Kahire’de” başlığıyla İnönü, Roosevelt ve Churchil ile Mısırda buluştu diyerek manşetlerine taşımıştır.¹⁷³ Tan gazetesi konferansa İnönü’nün Roosveltin uçağıyla gittiği aslında hadisenin ne kadar ehemmiyeli olduğunu göstermekteydi. Görüşmeler üç gün sürmüştür.tetkik edilen mesellerin üç ülke adına Dünyanın durumu üzerinde çok sıkı bağ olduğugösterilmiştir. Genel siyasi durumlar gözden geçirilerek Türk- İngiliz ittifakı ile Amerika ve Rusya arasındaki dostuğun bariz bir tezahürü olduğu oraya çıkmıştır, görüşünü yansıtmıştır.¹⁷⁴

12 Aralıklı tan gazetesinde Zekriya Sertel,“ Kahire Buluşması Münasebetiyle Aydınlanan Meseleler” makalesini kaleme almıştır. Avrupalı Üç büyük devletin savaşı biran önce bitirmek için şimdiye kadar tarafsız olan devletlerle daha yakın işbirliğine muhtaç olduğunu göstermiştir. Bu doğrultuda sovyet rusyanın desteğıyle Roosvert, Curchil, İnönü görüşmesi gerçekleşmiştir. Türkiye İngiltere ile olan ittifak anlaşmasına sadık kaldığını vurgulamış ancak dış siyasetinde asla değişiklik olmamıştır.Savaşboyunca müttefiklere gerekli desteğı vermiştir ¹⁷⁵.

Kahire konferansının toplanması Son Telgraf gazetesi tarafından , “Tarihi Dönüm Noktası” olarak verilirken, Tasvir-i Efkar gazetesi, “ Kahire görüşmeleri dün başladı.” manşetini atmıştır. Akşam gazetesi ise “ Reisicumhur Hariciye Vekili ile birlikte Kahireye gitti.” olarak duyurmuştur¹⁷⁶.

Son Telgraf gazetesi, İnönü’nün yalnız İngiltere ve Amerika tarafından değil aynı zamanda Rusya tarafından da yapılan samimi davet üzerine Kahireye gitmiştir, yazısıyla konferansı başlangıcı hakkında bilgi vermiştir. Ethem İzzet Benice kaleme aldığı yazısında; Kahire konferansı ve mihverleri değerlendirerek Bulgar ve Almanların Balkanlara Ege Adriyatik kıyılarına bakmalıdır demiştir. Türkiye kendi politikası içinde olduğu, Kahire konferansı bu tutumunda değişiklik olmadığı Mihverlerindebu duruma uygun hareket etmesi gerktiğinişvurgulamıştır. Kahire konferansının önemli bir noktası da Türk- Rus dostluğunun kesin tezahürüdür demiştir. Büyük komşumuzla menfatlarımızın telif edilmesi sürpriz olmamaktadır.

¹⁷³ **Tan**,“Cumhurreisimiz İnönü Kahire’de” 6 Aralık 1943.

¹⁷⁴ **Tan**, Roosvert-İnönü- Churchill Mülakatı sona erdi, 8 Aralık 1943.

¹⁷⁵ Zekerriya Sertel, “Kahire Buluşması Münasebetiyle Aydınlanan Meseleler”, **Tan**, 12 Aralık 1943.

Aramızda herhangi bir ithilaf yoktur, onu körukleyenlerin de ümit ve hayal kapıları yüzlerine kapanmıştır ifadesini ortaya koyar.¹⁷⁷

Tanın gazetesinde Hüseyin Cahid Yalçın'ın "Son Kahire Mülakatı" yazısında; Başkanların kahirede buluşması, Türkiyenin tarafsız olduğu ve İngiltere ile müttefikliğin devam ettiğini, üç ülkenin menfaatine göre hareket edildiğini, Menemencioğlu ifadesinde, hertürlü konudan bahsedildiği, İngiltere ile itifakın konferansla dahada güçlendiği belirmiştir. Ayrıca Konferansının Türkiyenin menfaatinin korunması açısından büyük bir başarı olduğunu, Milli şefinde memleketin hayır ve selameti açısından en iyi kararı verdiğini söylemiştir. Yine Yalçın, "Hariciye Vekilimiz ve Mihver gazetecileri" yazısında Hariciye vakili Menemencioğlunun Kahire konferansına Mihver gazetecileride çağırması ve onlara beyanatta bulunmasını takdir etmiştir. Özellikle Menemencioğlunun Türkiyede basında serbestlik olduğunu sağ ve soldan doğru yada yanlış tüm haberlerin neşredilebileceğini vurgulaması büyük takdir kazandırmıştır. Yalçın, Mihver basınına sert bir dille eleştirmiş, Eğer Türkiye bir mihver devleti olsaydı basında bu farklı diller olamaz o zaman basın diye bir şey de olmaz diyerek eleştirisini dile getirmiştir¹⁷⁸.

Akşam gazetesinden Necmettin Sadak kaleme aldığı "Kahire Konferansı Türkiyen dış siyasetinin yeni ve parlak zaferidir" yazısında Kahire konferansının üzerinde durmuştur. Tahran ve Kahire Konferansları büyük hadiseler olarak nitelendirmiş, dost ve müttefik amerikanın daveti üzerine inönünün gitmesi önemli bir hadise olarak kaydetmiş, Türk dışsiyasetinin yeni bir başarısı olarak kabul etmiştir. Samimi nitelikte bir konferans olduğu eşit ve çıkarların korunduğundan bahsedilmiştir. Önemli bir nokatasıda Rusya Konferansa katılmamasına rağmen Türkiyeye desteğini bildirmiş, sorunlar bazen çok sert bir dille görülmüş olayların altından kalkılmış anlayışla çözülmüştür. Türkiye ile Müttefikler arasında ayrılık olmadığı hatta birlik ve beraberliğin olduğu anlaşılmaktadır. Konferansla herşeyin açık olarak anlaşıldığı Numan Menemencioğlunun dış siyasetimiz değişmemiştir

¹⁷⁶ **Son Telgraf**, "Tarihi Dönüm Noktası", 11 Aralık 1943.; **Tasvir-i Efkar**, "Kahire görüşmeleri dün başladı." 6 Aralık 1943.; **Akşam**, "Reisicumhur Hariciye Vekili ile birlikte Kahireye gitti." 5 Aralık 1943.

¹⁷⁷Ethem İzzet Benice , "Kahire Konferansının Aydınlatıldığı Durum", **Son Telgraf**, 11 Aralık 1943.; Ethem İzzet Benice, "Kahire Konferansı ve Mihver", **Son Telgraf**, 13 Aralık, 1943.

¹⁷⁸Hüseyin Cahid Yalçın, "Son Kahire Mülakatı" **Tanın**, 12 Aralık 1943.; Hüseyin Cahid Yalçın, "Hariciye Vekilimiz ve Mihver Gazetecileri" **Tanın**, 15 Aralık 1943.

vurgusu ön plana çıkmıştır. Sadak 13 Aralık tarihli “ Yeni bir Safhada Harp hareketleri, Sulh planları” yazısında ise Savaşı Avrupadaki yıkımı, devletlerin beklentileri, Mihverlerin tasarılarını Avrupa ve müttefiklerin tasarladığı Avrupanın farklı olduğundan bahsetmektedir¹⁷⁹.

Vatan gazetesi konferansı bitiminde iki gün sonra “ İnönü-Roosvert-Churchill görüşmesi” başlığıyla duyurmuştur. İnönüyü götüren uçağı Roosvert’in oğlunun kullandığından bahsetmiştir. Kahire görüşmesinde İngiltere, Amerika ve Türkiye arasında görüşbirliğine varıldığını neşrederek, resm tebliğattan bahsedilmiştir. Sanki tek ağızdan çıkarcasına diğer gazeteler gibi aynı ifadeleri kullanmıştır. Buna göre; Görüşmenin dört devlet adına ileri için çok verimli olduğu, menfaat ve görüş birliğine varılarak dostluğun pekiştiğinden bahsetmiştir¹⁸⁰.

Mehmet Emin Yalman tarafından başmakalede “Yeni Kahire Müzarekeleri” ve “Demokrasiye Yapabileceğimiz En Büyük Hizmet” adlı yazılarında bu konferansın devletler arasınada dostluğu ve güveni pekiştirdiği müttefikler harbe giren sözünü doğru bulduğunu ancak, Türkiye savaşa yarının ebedi barışı için gireceğini bu durumda Ülkenin fedakarlık etmesi ve sonucu arasında kuvvetli bir ilişki olmalı çıkarlarımız kazançlarımız olmalıdır değilse körü körüne kendimizi ateşe atmış oluruz der. İşte Türkiye bütün bu durumlar için konferansa katılmıştır. Türkiye savaş boyu tarafsızlığını korumaya çalışacak duruma göre vaziyet alacaktır demektedir. Demokrasinin önemi, Amerika Devlet Başkanı Rorsvert’in demokratik duruşunu ele almıştır. 14 Aralık gazetesinin haberlerine baktığımızda Kahire Konferanslarının yansımalarının tüm dünyada devam ettiği belirtilerek, bir İngiliz gazetesinin haberini gündemine almıştır. Türkiye’nin Sovyet Rusya’nın genişleme siyaseti güdeceğine dair endişesi var ise de bu endişe Kahire konferansı ile ortadan kalkmıştır demektedir¹⁸¹.

Basından da anlaşılacağı üzere II. Kahire Konferansı hem çok kısa sürmüş, basına yoğun bir yansıması olmamış ya da geç yansımıştır. Konferans Müttefiklerin yanında olduğunu göstermiş ancak, çıkarlarının daha önemli olduğunu

¹⁷⁹ Necmettin Sadak, “Kahire Konferansı Türkiyen dış siyasetinin yeni ve parlak zaferidir”, **Akşam**, 11 Aralık, 1943.; Necmettin Sadak, “ Yeni bir safhada harp hareketleri, Sulh planları”, **Akşam**, 13 Aralık 1943.

¹⁸⁰ **Vatan**, “ İnönü-Roosvert- Churchill görüşmesi”, 8 Aralık 1943.

¹⁸¹ Ahmet Emin Yalman, “Yeni Kahire Müzarekeleri”, **Vatan**, 11 Aralık 1943.; Ahmet Emin Yalman, “Demokrasiye Yapabileceğimiz En Büyük Hizmet”, **Vatan**, 13 Aralık 1943.

demokratik bir şekilde dile getirilmesi açısından önem teşkil etmiştir. Amerika Türkiye'nin durumunu hoşgörüle karşılarken, İngiltere yine Türkiye'yi savaşa dahil edemeyeceğini anlayarak artık doğrudan savaşa sokma yerine sadece üslerini kullanma üzerine planlar yapacaktır. Sovyet Rusya savaşa katılmamasına rağmen konferansın resmi tebliğinde Türkiye'ye desteğini bildirmiştir.

3.1.9. II. Moskova Konferansı (9-20 Ekim 1944):

27 Eylül 1944'te Churchill, Stalin'i ziyaret etmek istediğinde iki nokta üzerinde görüşme amacı ile Sovyetlere gitmekteydi: Birincisi, SSCB'nin Japonya'ya karşı savaşa girmesi konusunda nihai olarak anlaşmak, ikincisi ise Polonya ile dostça anlaşmaya varılmasını sağlamaya çalışmaktır. Ayrıca Churchill, her şeyden önce Sovyet hükümeti ile Güney Doğu ve Doğu Avrupa sorunlarını görüşmek ve orada en azından kısmen de olsa İngiliz etkisini sürdürme çabası vermek için Moskova'ya gitmek için acele ediyordu¹⁸².

9 Ekim 1944 tarihinde başlayan görüşmeler Türk basınında ertesi gün akis bulmuştur. Churchill ve Dış İşleri Bakanı Eden'in Moskova'ya, Stalin ile görüşmek için geldiği belirtilirken bu görüşmenin Quebec Görüşmeleri'nin devamı olarak nitelendirilmektedir. Ayrıca askeri kurmaylarında bu görüşmelere katılması birtakım askeri meselelerin de görüşüleceği kaydedilmektedir. Gazetelere göre Amerika ihtiyaç olduğu takdirde Sovyet Büyükelçisi Harriman tarafından temsil edilecekti¹⁸³.

11 Ekim tarihli gazete sayılarına bakıldığında ise gündem tam olarak Moskova görüşmelerine ayrılmıştır. Çünkü gazetelerde haberlerin yanı sıra başyazılar kısmında da yoğun bir şekilde işlenmektedir. Yeni Sabah gazetesinde Moskova Görüşmeleri ile alakalı haberde, Churchill ve Stalin arasında ilk görüşmelerin yapıldığı kamuoyuna duyurulmaktadır¹⁸⁴. Yeni Sabah konuya yaklaşımı sadece haber bazında olmayıp başyazı noktasında da mevcuttur. Bu yazıda işlenen

¹⁸² A.A. Gromiko ve diğerleri, **Uluslararası İlişkiler Tarihi**, C.V, s. 379-380.

¹⁸³ **Yeni Sabah**, "Churchill Ve Eden Moskova'da", 10 Ekim 1944; **Ulus**, "Mareşal Stalin İle Görüşmek Üzere Churchill Ve Eden Moskova'ya Vardılar", 10 Ekim 1944; **Akşam**, Moskova'da Görüşmeler Başladı, 10 Ekim 1944; **Cumhuriyet**, Churchill Moskova'da, 10 Ekim 1944.; **Vakit**, Churchill Moskova'da, 10 Ekim 1944.

¹⁸⁴ **Yeni Sabah**, "Moskova Mülakatı", 11 Ekim 1944.

konu Churchill'in göstermiş olduğu özveri üzerinedir. Yetmiş yaşında bir kimsenin dünyanın dört bir yanına içinde bulunduğu zor koşullara rağmen durmadan seyahat etmesi vatanseverlik ülküsüne bağlayan gazete, ayrıca bu fedakârlığını Müttefiklerin iş birliği uğrana katlandığı önemli bir gösterge olarak kabul etmektedir.¹⁸⁵.

Ulus gazetesi görüşmelerde Balkanlar ve Polonya meselesi üzerine tarafların müzakereler yürüttüğünü bahsederken aynı satırların Cumhuriyet gazetesinde de mevcudu göze çarpmaktadır¹⁸⁶. Ancak Cumhuriyet bir farkla başyazısında da görüşmelere yer ayırmaktadır. Mezkûr yazı ise Yeni Sabah gazetesine benzer şekilde Churchill'e ayrılmıştır.

Nadir Nadi tarafından kaleme alınan bu yazıda, aynı şekilde Churchill'in son derece fedakâr bir yapıya sahip olduğu belirtilmektedir. Buna göre Churchill'in yaptığı seyahatlerde arkadaşları ile planlar hazırlayarak savaşın gidişatında etkide bulunurken ayrıca savaş sonrası oluşacak barış ortamının da inşa edilmesinde etkili olmasından dolayı kendisinden övgü ile bahsedilmektedir. Nadi, yazının bundan sonraki kısmında görüşmelerin Japonya dışında hemen her konuda olacağına değinmektedir. Ayrıca haberlerde geçen görüşmeler ile alakalı bilgilendirme ile yazısına son vermektedir¹⁸⁷. Burada dikkati çeken önemli unsurun İngiliz başvekilinin iki ayrı gazetede aynı tarzda işlenmiş olmasıdır. Bundan başka savaş döneminde sürekli olarak Almanlardan yana ümit besleyen Nadi'nin artık bu doğrultuda bir görüş beyan etmemesidir. Bunda ise mevcut koşulların etkili olduğunu kestirmek zor değildir. Ayrıca Nadi, araştırma eserlerinden referans verdiğimiz görüşme konularından Japonya konusunda bir yanılma durumu da dikkati çekmektedir.

Vakit gazetesinde ise Asım Us kaleme almış olduğu yazıda, Moskova görüşmelerinin Quebec Görüşmeleri'nin devamı niteliğinin arz ettiği önemi üzerinde durulmaktadır. Ayrıca Us'a göre daha önceki tarihlerde yapılan görüşmelerde savaşa dair bütün meselelerin halledilmesinden dolayı artık Müttefik liderlerin savaş sonrası durumların belirlenmesi için mesai harcamaktaydılar. Çünkü yazara göre Alman orduları tamamen imha edildikten sonra taraflar artık kendi aralarında rekabete

¹⁸⁵ **Yeni Sabah**, "Mr. Churchill'in Fedakârlığı", **Yeni Sabah**, 11 Ekim 1944.

¹⁸⁶ **Ulus**, "Stalin Ve Churchill Arasındaki Görüşme Üç Saat Sürdü", 11 Ekim 1944; **Cumhuriyet**, "Moskova Görüşmeleri" 11 Ekim 1944.

¹⁸⁷ Nadir Nadi, "Churchill Moskova'da", **Cumhuriyet**, 11 Ekim 1944.

girişeceklerdir. Bundan dolayı savaş sonrası durumun ehemmiyeti son derece önemlidir¹⁸⁸.

Akşam gazetesinde Necmettin Sadak kaleme almış olduğu başyazı kısmında, Churchill'in ülkeye geri dönmesinin üzerinden çok geçmemesine rağmen Moskova'ya hareket etmesini Stalin ile baş başa bir görüşme isteğine bağlamaktadır. Sadak, her ne kadar İngiltere ve Amerika arasında bütün meseleler görüşülüp karara bağlanmış olsa da Avrupa cephesinin asıl sorumlusu olan Rusya'nın görüşleri alınmaksızın atılacak adımların sağlıklı olmayacağını bildirmektedir. Sadak'a göre görüşmelerde kararlaştırılmaya çalışılan önemli meselelerden bir tanesi Almanya'nın teslim olması ya da yenilmesi durumunda Müttefiklerin hangi isteklere göre barış antlaşmasını imza koyacağıdır. Çünkü savaş bittikten sonra bu durum Müttefikler arasında önemli problemler teşkil edebilirdi. Yazının devamında ise görüşmelerde müzakere edilecek meseleler üzerinde duran Sadak, burada ele alınacak konuların Balkanlar Meselesi, Polonya'nın durumu ve son olarak Finlandiya ve Romanya'nın Rusya tarafından izleneceği politika olarak tespit etmektedir¹⁸⁹.

Gazeteler 12 Ekim tarihinde sayılarında Avrupa'nın çeşitli başkentlerinden derlenmiş olarak paylaştıkları haberlerde, Stalin'in ilk kez bir yabancı elçilikte yemeğe katıldığı belirtilmektedir. Bundan başka görüşmelerde ise ağırlıklı olarak Polonya meselesi ve Balkanlardaki durum üzerinden ilerlediği bildirilmektedir. Yine gündeme paralel olarak Polonya Başvekilinin görüşmelere katılması için davet edildiği haber olarak geçilmektedir¹⁹⁰.

Gazetelerin gündeminde de ertesi Polonya başvekili ve arkadaşlarının Moskova'ya vardıklarının yanı sıra Mareşal Tito'nun da Moskova'ya gitmek üzere olduğu bildirilmektedir¹⁹¹. Gazetelerde geçilen bu haberler yukarıda da basının değinilen görüşme maddelerini doğrular nitelikteydi. Çünkü Polonya başvekili ve Yugoslav kıtaları komutanının Moskova'ya gelmesi Balkanlara ve Polonya bölgesine yönelik bir görüşmenin olacağını göstermektedir.

¹⁸⁸Asım Us, "Churchill Moskova'da", **Vakit**, 11 Ekim 1944.

¹⁸⁹Necmettin Sadak, "Moskova Konuşması Bu Harbin En Ehemmiyetli Hadisesi Olacaktır", **Akşam**, 11 Ekim 1944.

¹⁹⁰**Akşam**, Moskova Görüşmeleri, 12 Ekim 1944; **Ulus**, Leh Başvekili Moskova'ya Davet Edildi, 12 Ekim 1944; **Cumhuriyet**, Moskova Görüşmelerinde Polonya Davası Ele Alındı, 12 Ekim 1944; **Vakit**, Moskova Konferansı, 12 Ekim 1944.

¹⁹¹**Yeni Sabah**, Moskova Mülakatı, 13 Ekim 1944; **Ulus**, Leh Başvekili Moskova'ya Vardı, 13 Ekim 1944; **Cumhuriyet**, Moskova Görüşmeleri, 13 Ekim 1944; **Akşam**, Moskova Görüşmeleri Memnuniyet Verici Bir Hava İçinde Gelişiyor, 13 Ekim 1944.

Aynı günkü gazete sayılarında ise Ulus ve Akşam gazeteleri görüşmeleri bir başyazı kısmında da ele almaktadır. Ulus gazetesinde Falih Rıfki Atay'ın kaleme aldığı yazıda Moskova görüşmeleri tartışılmaktadır.

İlk olarak devam eden gelişmelerin ve özellikle Polonya liderinin Moskova'ya gelmesini, bundan başka Balkanlardaki gelişmelere iyimser bakmaktadır. Polonya meselesinin bile bu görüşmelerde gündeme gelmesi barış sürecinde ise Polonya meselesinin iyimser bir halde çözüleceğini belirtmektedir. Ayrıca Macaristan, Romanya ve Bulgaristan'ın savaştan uzaklaşmasını da Balkanlardaki durumun sakinleşmeye doğru gitmesini olumlu karşılayan Atay, Times gazetesine dayandırdığına göre bu meselelerin İngiliz-Rus ittifakı gereğince bir çözüme kavuşması an meselesi olduğunu belirtmektedir. Atay yazısına son verirken Amerika ve İngiltere'nin uzlaşmış olduğu meseleler üzerinde Rus teminatını da almak isteğinde olmasından dolayı bu görüşmeleri son derece ehemmiyetli bir durum üzere görmektedir¹⁹².

Akşam gazetesinde Necmettin Sadak tarafından kaleme alınan başyazıda ise Moskova'daki iyimser hava üzerinden ve çeşitli duyular etrafında birtakım değerlendirmeler yapılmaktadır. Buna göre görüşmelerin daha ilk günlerinden itibaren devam eden karşılama ve görüşmelere ek verilen akşam kokteyllerine bağlı olarak iki tarafın saygı ve sevgi çerçevesinde görüşmeleri yürüttüğüne değinmektedir. Bundan başka alınan duyulara göre fazlaca mesafenin kat edildiği görüşmelerde alınan kararların ileriye yönelikte ümit verici bir duruma sahip olduğu belirtilmektedir. Sadak, Reuter Ajansı'nın analizine dayanarak Müttefiklerin artık Almanlara yönelik Sovyet taarruzunun bu plana tatbik edilmesini umarken Ruslar ise son büyük taarruzdan hemen önce Almanların bağımlı olduğu kaynakları kurutma peşinde olduğunu belirtmektedir. Bu doğrultuda ise Sovyetlerin Baltık ülkeleri ile beraber Balkan devletleri ile Almanya arasında bağları koparmanın yoluna gittiğini söylemektedir. Sadak devamı ile Polonya meselesinin Müttefikler arasında en önemli anlaşmazlıktır. Ancak Polonya başvekilinin Moskova'ya davet edilmesi ise bu anlaşmazlığa çözüm noktasında önemli bir ümit verici hadisedir. Sadak son olarak

¹⁹² Falih Rıfki Atay, "Moskova'daki Buluşma", **Ulus**, 13 Ekim 1944.

Balkanlara dair görüülen meselelerin ise ileriye yönelik Müttefik devletler tarafından önemli bir gelişme olarak saymaktadır¹⁹³.

14 Ekim tarihli gazete sayılarında başlıca gündem Polonya meselesinin görüşülmüş olmasıdır. Mezkûr haberlerden anlaşıldığı üzere Polonya meselesinin iyi bir minval üzere geliştiği bildirilmektedir¹⁹⁴. Bundan başka gazeteler Times gazetesine göre İngiltere ve Rusya'nın yakın bir zaman deklarasyon ilan ederek "*İngiltere'nin menfaati hinterlandlarında sulh ve sükunun hakim olacağı dost bir Yunanistan'la Türkiye'nin bulunması icap eder.*"¹⁹⁵ şeklinde bir ifade ile ileri için Balkanlardaki kırmızı çizgileri buna göre belirlenmeye çalışılmıştır. Aynı haber üzerine Asım Us ise haberi başyazı niteliğinde işlemektedir.

Us'a göre Almanların Balkanlarda çekilmesinden sonra Moskova Görüşmeleri'nin en hararetli konularından birisinin ise Balkanlar meselesidir. Buna göre Times gazetesi olası bir anlaşmazlığın olmadığını ileri sürmektedir. Bu durumda herkesçe düğümlenen meseleye açıklayıcı bir nitelikte olması önemlidir. Ayrıca Us, daha önceleri taraflar arasında görüş farklılığı olmasına rağmen Almanların müşterek bir siyaset ile yenilgiye uğratılmış olmasından dolayı oluşacak barış ortamında anlaşmazlıkların taraflar için zarar verici bir durum olarak ortaya çıkabileceğinden bahsetmektedir. Ancak daha önceki dönemlerde birçok defa anlaşmazlıklar olmasına rağmen yapılan antlaşmalar yoluyla birçok kez bunların ortadan kaldırılmış olmasından dolayı bu meselelerinde bu şekilde halledilmesi son derece son dönemdeki siyasi işbirliklerine uymaktadır. Balkanların durumu da bu gelişmeler noktasında ortak bir uzlaşma ile çözülecektir¹⁹⁶.

18 Ekim tarihli Akşam gazetesi başyazısında Necmettin Sadak Moskova Görüşmeleri'ni değerlendirirken önem verdiği noktalar Polonya meselesi ve Balkanlardır. Buna göre Polonya ile alakalı olarak görüşmeler bitmeden bir tebliğin ilan edileceği ve bunun müspet yönde bir gelişme olacağını ummaktadır. Balkanlarda ise alınacak kararın en geç bu görüşmelerde sonuca bağlanmasını beklemektedir.

¹⁹³ Necmettin Sadak, "Moskova'dan Gelen İlk Haberler Yarın İçin Ümit Vericidir", **Akşam**, 13 Ekim 1944.

¹⁹⁴ **Cumhuriyet**, "Polonya Meselesi Moskova'da Hallediliyor", 14 Ekim 1944; **Akşam**, "Moskova'da Polonya Meselesi Dün Görüşüldü", 14 Ekim 1944; **Vakit**, "Leh Başvekili Stalin Ve Churchill'le Görüştü", 14 Ekim 1944.

¹⁹⁵ **Cumhuriyet**, "Balkanlar İçin İngiliz-Rus Görüşmeleri", 14 Ekim 1944; **Akşam**, "Times'ın Balkanlara Dair Mühim Makalesi", 14 Ekim 1944.

¹⁹⁶ Asım Us, "Balkanlarda İngiltere Ve Rusya İşbirliği", **Vakit**, 15 Ekim 1944.

Çünkü Romanya ve Bulgaristan'ın mütareke yapacağını, Yunanistan ve Yugoslavya'nın da kurtulacağından dolayı bunun bir zorunluluk teşkil edeceğini belirtmektedir. Çünkü sadece bu durumların ciddi karışıklık vereceği endişesi bu problemlerin çözülmesi noktasında önemlidir¹⁹⁷.

Aynı gün Vakit gazetesinde ise Asım Us Moskova görüşmelerindeki müzakerelerin Türkiye ile alakalı olup olmadığı meselesi üzerinde durmaktadır. Buna göre daha tarafsızlık anlaşmalarının imzalandığı ilk günlerden itibaren Sovyetlerin verdiği nota ile Türkiye'nin tarafsızlık duruşuna saygı gösterdiğini ve İngiltere ile beraber olası bir saldırı durumunda savunma meselesini kendi üzerlerine almışlardır. Bundan kaynaklı olarak Moskova Görüşmeleri'nde Türkiye'yi ilgilendiren meselenin Akdeniz ve Balkanlar üzerine olan görüşmeler olduğu belirtilmektedir. Ancak bu konudaki İngiliz fikrinin Times gazetesinin yukarıdaki bildirisine dayandıran gazete savaş sonrasında da Türkiye'nin barış ortamına katkıda bulunacağını ve bunun kaçınılmaz olduğunu bildirmektedir¹⁹⁸.

21 Ekim tarihinde gazete sayılarında görüşmelerin bittiği haber geçilirken, Churchill'in Moskova'da ayrılırken vermiş olduğu dostane demeç yer almaktadır. Bundan başka görüşmelere dair bir tebliğinde neşredildiği bildirilmektedir¹⁹⁹. Akşam gazetesi ise geçtiği haberde Polonya ve Balkan meselelerinde ortak bir görüşün sağlandığı bildirilmektedir.²⁰⁰ Ayrıca ilan edilen tebliğde şu şekilde akis bulmaktadır:

“Yapılan görüşmelerde Tahran'da kararlaştırılmış olan askeri planların inkişafı, son hadiselerin ve Batı Avrupa harbine müteallik Quebec Konferansı neticelerinin ışığı altında sıkı sıkıya tetkik edilmiş ve cepelerde Müttefikler hareketinin müstakbel terakkileri hususunda en kuvvetli itimat izhar olunmuştur. Polonya meselesi hakkında mevcut olan ihtilaflar büyük oranda ortadan kaldırılmış geriye kalan ufak meseleler hakkındaki konuşmalar ise devam etmektedir. Bundan başka Balkanlar durumu da tebliğde yer almış buralardaki meseleler ise iyi bir sonuç üzere üzerinde anlaşma sağlanmıştır.”²⁰¹

¹⁹⁷ Necmettin Sadak, “Harp, Sulh Konuşmaları Ve Balkanlar”, **Akşam**, 18 Ekim 1944.

¹⁹⁸ Asım Us, “Moskova Müzakereleri Ve Türkiye”, **Vakit**, 18 Ekim 1944.

¹⁹⁹ **Yeni Sabah**, “Moskova Görüşmeleri Sona Erdi”, 21 Ekim 1944;

²⁰⁰ **Akşam** “Balkan İşlerinde İtilaf”, 21 Ekim 1944.

²⁰¹ **Akşam**, “Neşredilen Resmi Tebliğ”, 21 Ekim 1944; Nadir Nadi, “Moskova Tebliği”, **Cumhuriyet**, 21 Ekim 1944.

Yeni Sabah 22 Ekim tarihli sayısında görüşmeleri isimsiz olarak başyazı kısmında işlemektedir. Burada yer alan değerlendirmeye göre burada alınan kararların Mihver Devletleri için umut verici bir nitelikte değildir. Ayrıca bütün tarafların Sovyet ve diğer Müttefikler arasında bir anlaşmazlığın olduğu fikri ilan edilen tebliğle bir kez umulanın aksine olmuştur. Yazıda dikkat çekilen hususlardan bir tanesi ise Stalin'in Churchill ve heyetini havaalanına kadar uğurlamış olduğudur. Buna göre son derece nadir olarak yaşanan bu gelişme, görüşmelerin ehemmiyeti hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır. Son olarak yazıda Balkan meselesi ve Polonya meselesi üzerinde yukarıda yapılan değerlendirmeler tekrar edilerek son verilmiştir²⁰².

Ulus gazetesinde ise Falih Rıfki Atay Yeni Sabah gazetesinde olduğu gibi görüşmelerin bir değerlendirmesi şeklinde bir yazı kaleme almıştır. Atay yapmış olduğu değerlendirmeye görüşme tebliğini değerlendirerek başlamıştır. Buna göre Atay, son yapılan görüşmelerde Amerika'nın katılmamasından dolayı genel durumu ilgilendiren ve savaş sonrasına ait birtakım gelişmelerin tebliğde yer almaması veya gizlenmiş olmasını tabii olarak kabul etmektedir. Atay yine devamla Polonya ve Balkanların durumuna dair genel bir değerlendirme yapmaktadır. Buna göre Polonya meselesinde tam olarak sonuca ulaşılmamışsa da büyük oranda çözüme kavuşmuştur. Son olarak Balkanlardaki durumu değerlendiren Atay, İngiltere ve Rusya'nın buraya yönelik ortak bir politikasının olacağını bildirmektedir²⁰³.

Moskova Konferansı'ndaki görüşmelere yakından bakıldığında özellikle Polonya konusunda sıkıntılar çıkmış yalnız yayınlanan bildiri ve basında ise tam tersi bir görüş ortaya çıkmaktaydı. Çünkü Polonya konusunda görüşmelerde herhangi bir ilerleme olmadığı gibi sonuca da ulaşamamıştır. Bu duruma bağlı olarak basının yanıldığını ya da kamuoyunun eksik bilgilendirdiğini söylemek mümkündür. Bu durumda art niyet aramaktan ziyade Müttefik devletlerden alınan istihbarat eksikliğinden dolayı yanlışlığa düşülmesi muhtemeldir. Almanya üzerine de bazı konular görüşmeler olmuş ise de görüşmede Amerika'nın olmadığından dolayı herhangi bir sonuç alınamamıştır. Son olarak Balkanlar ise bu iki devlet arasında nüfuz alanlarına ayrılmıştır²⁰⁴.

²⁰²Yeni Sabah, "Konferansın Neticeleleri", **Yeni Sabah**, 22 Ekim 1944.

²⁰³ Falih Rıfki Atay, "Moskova Tebliğine Dair", **Ulus**, 22 Ekim 1944.

²⁰⁴Armaoğlu,**a.g.e.**, s. 486.

3.1.10. Yalta Konferansı (4-11 Şubat 1945):

Yalta Konferansı, Müttefiklerin zaferi kazanacağını belli olmaya, yani savaşın sonunun görünmeye başladığı dönemde, gelecekteki barışın esaslarını saptamak üzere Roosevelt, Churchill ve Stalin arasına yapılmıştır. Müttefiklerin Almanya'yı işgal etme aşamasında genel bir değerlendirme yapmış, savaşın son aşamasında ortak harekât hakkında düşünce birliğine varmıştır.

Ancak savaşta ortak düşmana karşı hareket eden Müttefikler, bu noktadan itibaren, birbirlerinden farklı isteklerde bulunmaya başlamışlardır. Nitekim Roosevelt Birleşmiş Milletler Örgütü'nün kurulmasına, bu örgütün getireceği güven ortamıyla savaştan sonra Amerikan askerinin Avrupa'dan çekilmesine ve Sovyet Rusya'nın bir an önce Japonya'ya savaş açmasına önem veriyordu. Churchill, önceliğin Almanya ve Polonya sorunlarının çözümlenmesine verilmesini, aynı zamanda Balkanlarda ve İran'da İngiliz nüfuzunun varlığıyla ilgili konuların görüşülmesini istiyordu. Stalin için ise Almanya'nın bir daha kendisine saldırmasını önleyecek güvenlik önlemlerinin alınması, Amerikan yardımının sürmesi, Almanya'dan alınacak savaş tazminatı ve Uzak Doğu çıkarları gibi konular önemliydi ve bu konulara ağırlık verilmeliydi²⁰⁵.

Bütün bu istekler çerçevesinde bir araya gelecek olan liderlerin toplanacağı diğer görüşmelerde olduğundan farklı olarak bu sefer erkenden bildirilmekteydi. İlk olarak Yeni Sabah gazetesi Londra'dan 29 Ocak tarihli düzenlemiş olduğu Times gazetesinin mühim bir makalesi görüşmelerin gündemini tayin eder bir mahiyettedir. Times'a göre Müttefik devletlerin başkentlerinden yapılan açıklamalara göre yakın bir zamanda liderlerin bir araya geleceği tahmin edilmektedir. Tahran Görüşmeleri'nde taraflar savaşın gidişatını ve kısa süre zarfında bitirilmesini kararlaştırırken bu sefer ise savaş sonrası durumu bilhassa barış durumunun nasıl tesis edileceği bu görüşmelerde ana gündemdir. Times'a göre ilk olarak Balkanlar sorunu üzerinde bir anlaşmaya gidilmeliydi. Bundan başka olarak Polonya meselesi giriftir ki bunun burada üç lider arasında su götürmez şekilde çözümlenmesi gereklidir. Son olarak gazetenin meseleler arasında en mühimi olarak karşıladığı Almanya'nın işgali ve barış süreci için tarafların bu görüşmelerde yoğun mesai

²⁰⁵Uçarol,a.g.e., s. 621.

harcanacağını belirtmektedir²⁰⁶.Görüldüğü bir İngiliz gazetesi olan Times yukarıdaki açıklamaya paralel olarak İngiltere'nin üzerinde duracağı meselelerin halli üzerine bir çalışmanın önemi üzerinde durmaktadır.

Ulus gazetesi ise görüşmeler için Londra kaynaklı Alman radyosunun bir haberini sayısında işlemektedir. Buna göre Almanlar, Müttefiklerin 1918 yılında yapmış olduklarını bu sefer Hitler ve nazizme karşı görüşeceklerini beyan etmektedir²⁰⁷. Vakit gazetesi de bir görüşmenin varlığından haber verirken bu görüşmelerin Kahire'de olduğunu bildirmektedir²⁰⁸. Ancak Vakit gazetesinin bilgilendirme kısmında görüşmelerin gündemine dair yürütmüş olduğu tahminler ise Times gazetesinde yer makaleye paralel olarak işlenmektedir.

Vakit gazetesinin bu haberi geçtiği aynı gün ise Yeni Sabah, toplantının Köstence'de olduğu kamuoyuna duyurulmaktadır²⁰⁹. Her iki gazete arasındaki bu farklılığın ileride birçok defa muhtelif gazetelerde olduğu görülecektir. Buna sebep olan durumunsa bilindiği gibi görüşmelerin büyük bir gizlilik içerisinde sürdürülmesidir.

Ulus ise tarafların şu anda toplantı halinde olduğunu bildirirken, Washington kaynaklı olarak almış olduğu haberlere göre müzakere edilecek önemli konuların başında Polonya ve Almanya meseleleri gelmektedir. Ayrıca Balkanların durumuna değinen haberde, Avusturya'nın da Almanya şeklinde işgal edilebileceğini Viyana'nın ise bu devletler tarafından bölüşüleceği bildirilmektedir²¹⁰. Aynı sayıda ise politika köşesinde Ahmet Şükrü Esmer görüşmeleri analiz eden bir makaleyi kaleme almaktadır.

Esmer, yukarıda da değinildiği gibi Tahran Görüşmeleri'nin savaşa dair yapılmış ve sonuca ulaşılmış bir görüşme olarak kabul etmektedir. Buna göre yapılacak görüşmelerde ilk sırayı şüphesiz ki siyasi meselelerin olması kaçınılmazdı. Esmer'e göre bu görüşmelerde müzakere edilen konular ise Polonya ve Almanya meselelerinin yanında Balkanların durumu, İtalya'nın durumu ve son olarak Dumbarton-Oaks görüşmelerinde kurulan milletlerarası barış teşkilatı konularının görüşmelerde konuşulacağını tahmin etmektedir. Ayrıca Esmer, yine bu

²⁰⁶Yeni Sabah, "Üçler Konferansı", 30 Ocak 1945.

²⁰⁷Ulus, "Üçler Konferansına Dair Yeni Tahminler", 3 Şubat 1945.

²⁰⁸Vakit, "Üçler Kahire'de Toplandı", 4 Şubat 1945.

²⁰⁹Yeni Sabah, "Üçler Toplandı", 4 Şubat 1945.

görüşmelerin artık bir savaş konseyi toplantısı olmadığını, barışa dair meselelerin konuşulacağı bir konferans olduğunun da üzerinde durmaktadır. Esmer bu barış söyleminden hareketle yazısının geri kalan kısmını kurulacak olan barış sürecine dair birtakım tavsiyelerde bulunmaktadır.

Buna göre, ilk olarak sadece savaşı yürüten üç büyük devletin tesis edeceği barışın Almanlara karşı mücadele etmiş olan küçük devletlere karşı da bir hassasiyet durumu oluşturmalıdır. Yoksa adil bir sağlanamazdı ve tarihte örneği olduğu gibi bu barış süreci sadece görüşmelerde öngörüldüğü gibi uzun süreli olamazdı. Yine Esmer, bu büyük devletlerin kazanmış oldukları savaşın büyüklüğüne paralel olarak barışı da o denli büyük bir şekilde inşa etmeliydiler. Son olarak yazısına son verirken şu tavsiyesi ise dikkat çekicidir: “*Kısa vadeli kazançlar, ancak küçük kıratta politika adamlarını çeker. Büyük devlet adamlarının şiarı, her türlü hırstan, dar düşünce ve küçük duygudan uzak kalarak uzun vadeli barış kurmaktır.*”²¹¹Görüldüğü gibi Esmer, yapılan görüşmeleri bir savaş toplantısından çok barış görüşmeleri olarak nitelendirmektedir. Zaten yukarıda açıklandığı üzere yapmış olduğu tahmin son derece yerindeydi. Bundan başka toplantı ruznamesine dair yapmış olduğu tahminde açıklanan gündem maddeleriyle büyük oranda paraleldir.

5 Şubat tarihi gazete sayılarında ise yapılan görüşmeler ile alakalı muhtelif başkentlerden alınan haberlerin derlemesi şeklinde bir değerlendirme mevcuttur. Buna göre üç liderin toplantı halinde olduğu, ancak buna dair görüşmelerin sonlanmasından önce herhangi bir tebliğin yayımlanmayacağı bildirilmektedir. Ayrıca gazetelerin üzerinde durduğu önemli konulardan ilki, Alman bazı iş adamlarının ve ileri gelenlerinin barış talebinde bulunması, diğeri ise genel bir kanı olarak yapılan görüşmelerin ilk sulh konferansı olduğu düşüncesidir. Ayrıca üç liderinde Almanya için ağır bir antlaşma etrafında hemfikir olduğunu bildirmektedir. Bu doğrultuda Almanya bir daha tehlikeli bir durum arz etmemesi için askeri anlamdaki kısıtlamalara ek olarak sanayi ve iktisadi anlamda da sınırlılıklar getirilecektir²¹². Aynı haberlerin içeriğine bakıldığında çok farklı bir durumdan söz etmek mümkün değilken Son Posta gazetesinde başyazı kaleme alan Ekrem Uşaklıgil de bu görüşmelerin bir hazırlık konferansı olabileceği üzerinde durmaktadır.

²¹⁰Ulus, “Üçler Konferansı Toplantı Halinde”, 4 Şubat 1945.

²¹¹Ahmet Şükrü Esmer, “Üçlerin Toplantısı”, Ulus, 4 Şubat 1945.

²¹²Ulus, Üçler Konuşmalara Devam Ediyor, 5 Şubat 1945; Yeni Sabah, “Harbin İlk Sulh Toplantısı”, 5 Şubat 1945.; Vakit, “Üçler Konferansı”, 5 Şubat 1945.

Dolayısıyla burada baş makale kısmında bile işlenmiş olsa aynı haber içeriğinden öteye geçmemiştir²¹³.

Akşam ve Vakit gazeteleri 7 Şubat tarihli sayılarında Washington'dan salahiyyetli çevrelerden almış oldukları duyumlara göre; Amerika Birleşik Devletleri'nin görüşmelerde müzakere edeceği meseleler üzerinde durmaktadırlar. Buna göre:

1. Küçük devlet için açık kapı siyaseti,
2. Tek taraflı hareketleri önlemek,
3. Kurtarılmış memleketlerdeki komünist hükümetlerini himaye etmemesini Rusya'dan istemek.²¹⁴

Görüldüğü gibi aynı kaynaklardan alınan bu haberlerin büyük olasılıkla resmi çevrelerce bilinçli bir şekilde kamuoyuna duyurmaları kuvvetle ihtimaldir.

Görüşmeler üzerine Ekrem Uşaklıgil gazetesinin başyazı kısmında ele almış olduğu konu da görüşmelerin gizliliği üzerinde dururken ortaya atılan iddialara alaylı bir halde yaklaşarak önemli resmi çevreler ağzından alınan kaynaklara itibar edilmemesi gerekliliği üzerinde durmaktadır. Zira Uşaklıgil'e göre görüşmelerin nerede yapıldığı hatta yapıldığı bile kesin değilken bu varsayımların boş bir meseleden öteye geçmeyeceği belirtilmektedir²¹⁵.

Yeni Sabah gazetesi ise başyazı kısmında isimsiz olarak yayınlamış olduğu metinde, görüşmelerin nerede yapıldığına dair birtakım varsayımların üzerinde durmaktadır. Buna göre Londra ve Washington kaynaklı olarak geçtikleri haberde görüşmelerin Alman radyosunun Köstence ve Bükreş'te toplandı demelerinin aksine toplantının Stalin'in doğum yerine yakın olan Gürcistan sınırları içerisindeki Sochi kenti olduğu bildirilmektedir. Ayrıca yazıya göre Stalin bu görüşme ile de kendi topraklarını terk etmeyerek Tahran'daki tutumunu değiştirmemiştir²¹⁶.

8 Şubat tarihinde gündemi meşgul eden diğer önemli bir mesele ise görüşmelere dair İngiliz İstihbarat Bakanlığı'nın yapmış olduğu tebliğdir. Bu tebliğe

²¹³ Ekrem Uşaklıgil, "Hazırlık Konferansı", **Son Posta**, 5 Şubat 1945.

²¹⁴ **Akşam**, "Birleşik Amerika'nın Konferansta Görüşü", 7 Şubat 1945.; **Vakit**, "Üçler Toplantısında Amerika'nın Görüşü", 7 Şubat 1945.

²¹⁵ Ekrem Uşaklıgil, "Söylentiler Arasında Çeşitli Örnekler", **Son Posta**, 7 Şubat 1945.

²¹⁶ **Yeni Sabah**, "Karar Günleri", 8 Şubat 1945.

göre görüşmeler aralıksız olarak üç lider ve bunların dışişleri bakanları olduğu halde askeri kurmay ve müşavirler ile devam etmektedir. Bu doğrultuda ise Müttefiklerin amacı düşman için gerekli planları hazırlamak ve sulhun tesisi amacı ile çalışmalar sürdürülmektedir. Ayrıca tebliğe göre diğer önemli meseleler şunlardır: Avrupa'nın siyasi ve iktisadi durumu, milletlerarası bir teşkilatın mümkün olduğu kadar çabuk kurulmasıdır²¹⁷.

Necmettin Sadak, Akşam gazetesindeki başyazısında konferansa dair tebliği yorumlamaktadır. Buna göre tebliğde askeri anlamda yoğun olarak bir bilgilendirme yapılmasına şaşırarak Sadak, daha önceleri yapılan görüşmelerde askeri planların son bulmuş olmasını düşünmektedir. Bundan dolayı daha fazla politik meselelerin görüşülmesi beklentisinde olan Sadak, bu durum üzerine yorumlarda da bulunmaktadır. İlk olarak yoğun bir askeri bilgilendirmenin yapılmasında ise Almanya'ya karşı bir gözdağı verilmek istenmesinin önemli bir etki olacağını belirtmektedir. Ayrıca tam olarak Almanya'nın hezimete uğratılmadan yani kayıtsız şartsız teslim olması seçeneğinin dışında Müttefiklerin bir sulh görüşmesine girişmeyeceğini belirten Sadak, bu durumun aksi icrasında ise Almanların kesin olarak yenilgiyi kabul etmemiş olarak sayacağını söylemektedir. Tebliğin ikinci kısmı olan siyasi durumlarla alakalı da değerlendirme yapan Sadak, artık daha ehemmiyetli olan sulhun görüşmelerine geçildiğini bildirmektedir. Son olarak bu doğrultuda yapılacak görüşmelerin Almanya'nın ve Avrupa'nın durumuna dair bir takım görüşmelerden ibaret olduğu belirtilmektedir²¹⁸.

Yeni Sabah 9 Şubat tarihli sayısında Almanya'nın bu görüşmeler karşısında endişe duyduğunu belirtirken bu endişenin kaynağı olarak da görüşmelere dair olan tebliğde Almanya'ya karşı sert bir tavrın olması gösterilmektedir²¹⁹. Görüşmelere dair bu gelişmeler kendisine ter bulurken, Ulus gazetesi de üç büyükler toplantısında barış görüşmeleri için hazırlık yapıldığını bildirmektedir²²⁰.

Bu gelişmeler gazetelerde kamuoyuna duyurulurken 10 Şubat tarihli gazetelerde ise Vakit hariç isimsiz başyazılar dikkati çekmektedir. Bu başyazıların

²¹⁷**Akşam**, “Üçler Konferansına Dair Tebliğ, 8 Şubat 1945; **Ulus**, “Üçler Konferansına Dair Tebliğ”, 8 Şubat 1945; **Vakit**, “Üçler Toplantısına Dair Tebliğ” 8 Şubat 1945.

²¹⁸ Necmettin Sadak, “Üçler Konferansında İlk Tebliğden Anladıklarımız”, **Akşam**, 9 Şubat 1945.

²¹⁹ **Yeni Sabah**, “Konferans Ve Almanya'da Telaş”, 9 Şubat 1945.

²²⁰**Ulus**, “Üçler Toplantısında Barış İçin Hazırlık Yapılıyor”, 10 Şubat 1945.

bir tanesi Yeni Sabah olmak üzere Akşam gazetesi de alışılmışın dışında bir halde başyazı yer almaktadır.

Yeni Sabah gazetesi bu harbin bu kadar ileri olmasına rağmen önceden olduğu gibi Almanların asılsız propagandalar peşinde koşmasını anlayamamaktan şikâyetçidir. Zira zaten Avrupa cephesi için bir sonraki adım demek Almanya'nın tamamen işgal edilmesi demektir. İşte bu doğrultuda Almanların yapmış olduğu bu propagandaların hiçbir şekilde hiçbir dönemde karşılığı olmadığı gibi şimdide bunun karşılığı olamazdı²²¹.

Akşam gazetesi ise görüşmelerde ele alınan meselelerden Almanya'nın işgali üzerinde dururken bu paylaşım adına tarafların takınacağı tavrı açıklamaya çalışmaktadır. Buna göre Almanya'nın iki aşamalı bir işgale uğrayacağı ve ilk aşama dört devlet arasında topraklarının bölüşürüleceğini, ancak kısa bir süre sonra, Amerika'nın barışı tesis edilince buradan çekileceği belirtilmektedir. İkinci aşamada ise Müttefiklerin bir daha kısa süre zarfında Almanya'nın toparlanamaması için iktisadi ve askeri anlamda tamamen ezilmesi öngörülmektedir. Bu bağlamda bir Almanya'nın kısa süre zarfında tekrar dirilmesi önlenmiş olacaktır²²².

Vakit gazetesinde ise Asım Us, her iki gazetede isimsiz olarak yayımlanan bu makalelere paralel olarak bir başyazı kaleme almıştır. Bir farkla işlemiş olduğu yazısında konferansa katılmak için uçakla görüşmelere giden İngiliz diplomatların geçirmiş olduğu kazadan kaynaklı olarak taziyelerini bu yazıda bildirmektedir²²³.

11 Şubat tarihli gazete sayılarında görüşmeler tazeliğini koruyarak yer almaktadır. Yeni Sabah görüşmelere dair herhangi bir açıklamanın ya da bilgilendirilme olmaması üzerine, şu sıralarda ise Avrupa'nın buhranlı meselelerine dair görüşmelerin olabileceği üzerinde durmaktadır²²⁴.

Ulus ise görüşmelerin hafta sonuna dek biteceğini bildirirken ayrıca Paris Radyosu'ndan ve Amerika'dan almış olduğu bir kaynağa göre ise görüşmelere De Gaulle'ün de katılacağını bildirmektedir. Böylelikle üçler konferansı dörtler şekline dönüşeceğiinden bahsetmektedir²²⁵. Ancak ilginç bir şekilde Akşam gazetesi de aynı

²²¹Yeni Sabah, "Yaman Azim Ve Birlik", 10 Şubat 1945.

²²²"Almanya'nın İşgali İki Devreye Ayrılacak", Akşam, 10 Şubat 1945.

²²³Asım Us, "Uğursuz Harbin Acıları Karşısında Bir Düşünce", Vakit, 10 Şubat 1945.

²²⁴Yeni Sabah, "İlk Neticeler Ve Buhranlar", 11 Şubat 1945.

²²⁵Ulus, "Toplantıya General De Gaulle de Katılacakmış", 11 Şubat 1945.

günkü sayısında ise Washington kaynaklı haberinde General De Gaulle'ün görüşmelere katılması yalanlanmaktadır. Ayrıca aynı haber içerisinde Roosevelt'in Balkanlar için Sovyet tezini kabul edeceğini ve burası için ehemmiyetli bir sonucun beklenmemesi gerekliliği üzerinde durmaktadır²²⁶. Görüldüğü gibi gündemi işgal eden önemli meseleler üzerine farklı kaynaklardan alınan bilgilerin birbirleriyle çeliştiği açık bir şekilde görülmektedir. Ancak işin tuhaf kısmı ise Ulus gazetesi geçmiş olduğu haberde Anadolu Ajansı'nın ibaresini kullanmadığı gibi herhangi bir ajansın adını geçmemektedir. Akşam ise geçmiş olduğu haberde Anadolu Ajansı ve Reuter Ajansı kaynaklı olarak haberi geçmiştir.

Vakit gazetesinde Asım Us, görüşmelere dair değerlendirmeler yaparken görüşmelerden bir hafta geçmesine rağmen henüz görüşme kentinin açıklanmamasını okuyuculara duyurmaktadır. Us'a göre görüşmelerin Sovyet topraklarında yapılmak istenmesinin sebebi, Sovyet topraklarının ne kadar tahribata uğradığını diğer Müttefik liderlere göstermektir. Bu bağlamda Sovyetlerin nasıl bir yük altında olduğu gösterilmek istenmiştir. Bundan başka yazısında savaş sonrasındaki durumu tartışan Us, tarafların özellikle Sovyetlerin Alman nüfuzundaki alanlarda nazizm ve faşizm idarelerini ortadan kaldırarak diktatörlüğe son vereceğini, bunun yerine ise halk idaresine dayalı rejim sistemlerinin getirileceğini bildirmektedir. Yazının son kısmında ise tarafların Polonya meselesi, Almanya'nın işgali ve Birleşmiş Milletler teşkilatının üstleneceği rol üzerinde bir açıklamada bulunmuştur. Buna göre Polonya ve Almanya meselesi yukarıda belirtilen çizgilere hariç herhangi bir yenilik getirilmezken uluslararası barışın tesisi için ise tarafların sadece kendi çıkarları doğrultusunda değil bütün dünyanın barış menfaati üzerinde uzlaşması lazımdır. Aksi durumda ise sağlanmak istenilen barışın çokta uzun süreli olmayacağı uyarısında bulunmaktadır²²⁷.

13 Şubat tarihli gazetelerin gündemini meşgul eden en önemli meselenin görüşmelere ait tebliğin olduğu görülmektedir. İlan edilen resmi tebliğe göre:

1. Almanya kayıtsız şartsız teslim oluncaya kadar savaş devam edecektir. Bu doğrultuda müşterek planlar tanzim edilmiş, Almanya doğudan, batıdan, güneyden, kuzeyden ve havadan bombardıman edilecektir.

²²⁶ Akşam, "Gnr. De Gaulle'ün Toplantıya Çağrıldığı Doğru Değil", 11 Şubat 1945.

²²⁷ Asım Us, "Askeri Anlaşmalardan Sonra", Vakit, 11 Şubat 1945.

2. Almanya mağlup edildikten sonra askeri birlikleri dağıtılacak ve bir daha savaşa girişmeyeceği bir hale getirilerek sanayii ve bütün iktisadi kollarına Müttefikler arasında oluşturulacak komisyonca el konulacaktır.

3. Harp yüzünden meydana gelen zarar ve ziyanın ödetilmesi ile yıkılan Avrupa beldelerinin ihyası hususunda Alman işçilerinin, kullanılması cihetini Moskova'da kurulacak bir komisyon tayin ve kontrol edecektir.

4. Milletlerarası işbirliği, sulh ve emniyet. Dumbarton-Oaks'da kararlaştırılmış olup bazı muallakta kalan noktalar Fransa ve Çin'in de iştiraki ile yeni bir konferans ile kati bir şekle kavuşturulacaktır. Bu konferans 25 Nisan'da San Francisco'da toplanacaktır.

4. Kurtulan Avrupa hakkında üç devlet görüşecek ve en demokratik şartlar çerçevesinde yönetim şekilleri oluşturulacaktır. Ayrıca Avrupa için iktisadi hayatın yeniden kurulması için gerekli iş birliği yine üç devlet tarafından üstlenilecektir.

5. Polonya'da bulunan şimdiki hükümet, bizzat Polonya'nın demokrat şeflerini ve dışarıdaki Polonyalıları ihtiva etmek üzere daha geniş bir demokrasi esası üzerinde temsil edilmelidir. Bu hükümet imkân olur olmaz, hür ve gizli kamuoyu oyla seçimleri yapacaktır.

6. Üç büyük devlet Tito-Subasiç Anlaşması'nın derhal yürürlüğe girdiğini tanımaktadır. Yeni hükümet, bu anlaşma esası üzerinde kurulacaktır.

Yukarıda sayılan bu maddelerin dışında üç büyük devletin dışişleri bakanlarının da görüştüğüne değinen tebliğ, bundan sonra her üç dört ay süre zarfında Müttefik başkentlerinde dönüşümlü olarak toplantıların yapılacağı bildirilmektedir. Son olarak ise görüşülen bütün meseleler üzerinde tarafların mutabık kaldığı ilan edilmektedir. Bu tebliğ ile muallakta olan bir mesele aydınlanmıştır ki, bu da görüşmelerin gerçekleştiği kettir. Artık kesin olarak görüşmeler Kırım'ın Yalta kasabasında gerçekleştirilmiştir²²⁸. Görüldüğü çıkarılan tebliğe göre henüz konferans maddesinin girişinde belirtilen bütün maddeler üzerinde görüşmeler olduğu ve sonuç olarak da bunların tebliğe yansıdığı görülmektedir.

²²⁸**Yeni Sabah**, "Müşterek Bir Tebliği Neşredildi", 13 Şubat 1945; **Ulus**, "Üçler Konferanslarını Bitirdiler", 13 Şubat 1945; **Vakit**, "Bir Tebliğ Çıkarıldı", 13 Şubat 1945; **Akşam**, "Üçler Toplantısı Tam Anlaşma İle Neticelendi", 13 Şubat 1945.

Son Posta gazetesinden diğer gazetelere göre bir gün öncesinden Ekrem Uşaklıgil görüşme tebliğindeki kararları değerlendiren bir başyazı kaleme almıştır. Bu yazısında ehemmiyet içerisinde geçen görüşmelerin dokuz günlük bir süre zarfında geçmesine değinen Uşaklıgil, bu görüşmenin dış işleri bakanlarına sevk edilmesini henüz problemlerin kesin olarak çözümlenmediğine işaret göstermektedir. Bundan başka tebliğde yer alan kararların ise Almanya dışında Balkan ve Polonya meselelerine dair kararların gerçekçi bir tutumdan kaynaklı olmadığını, zira II. Moskova görüşmelerinin üzerinden bir hayli zaman geçmiş olmasından beri herhangi bir adımın atılmaması olmamasını kanıt olarak göstermektedir²²⁹.

Bazı istisnai durumlar olmakla beraber tahmin edildiği üzere ertesi günkü başyazıları bu tebliğe ve içerisinde çıkarılacak anlamlara yönelik bir takım analizlere ayrılmıştır. İlk olarak Yeni Sabah gazetesi Alman Propaganda Nazırı Joseph Goebbels'in açıklamaları üzerinde durmuştur. Ona göre Alman yurtseverlerin Karadeniz Konferansı ve Atlantik bildirisine karşı hiçbir şekilde inanmadıklarını kaydetmektedir. Çünkü Wilson İlkeleri doğrultusunda silah indiren Almanların silahları ellerinden alınmış ve Almanya esir edilmiştir. Aynı şekilde kandırılmayacaklarını iddia eden Goebbels'in tahminler ise Yeni Sabah başyazısına göre hiçbir ehemmiyeti yoktur. Yazının diğer kısımlarında ise Almanya'nın bildiri ve görüşme esnasında işgal tasarısı yazılmaktadır²³⁰.

Akşam gazetesi başyazısı ise görüşmelere dair tebliğin analizi şeklinde bir yazı neşretmiştir. Necmettin Sadak'ın kaleminden çıkan bu yazıya göre görüşmelere dair ilan edilen ilk tebliğ, müzakere edilecek meseleleri belirtmekteydi, bu tebliğ ise bu başlıkların sonuçlarını açıklayan bir metindir. Sadak, bu tebliğde görüşülen başlıkların son derece iyi bir hal üzere çözüme kavuşturulduğunu övgü ile bahsetmektedir. Bundan başka Kırım Konferansı'nı bir savaş ve sulh toplantısı olarak gören Sadak, savaş döneminde en başarılı görüşme olarak nitelendirmektedir. Ayrıca tebliğin ise uzun ve açıklayıcı olması üzerinde duran Sadak, yazının son bölümlerine doğru tebliğ maddelerini ayrı ayrı değerlendirmektedir²³¹.

Asım Us ise başyazısında görüşmeleri değerlendirirken, üç devlet arasındaki süregelen anlaşmazlıkların bu sefer büyük oranda çözümlendiğini veyahut çözümdede

²²⁹Ekrem Uşaklıgil, "Beklenebilecek ve Beklenemeyecek ", **Son Posta**, 13 Şubat 1945.

²³⁰**Yeni Sabah**, "Dumanlardan Sıyrılan Hakikat", 14 Şubat 1945.

sona yaklaşıldığını belirtmektedir. Bundan başka Us'a göre savaş sonrası barışa dair herhangi net bir şeyin olmaması kötüye yorumlanacak bir mesele değildir. Çünkü mevcut iş birliği ilerisi için son derece umut verici bir durumdur. Son olarak Us, tebliğ kararlarını vermeden önce varılan antlaşmaların tarafların birbirlerine karşı siyasi duruşlarından vermiş olduğu tavizler sonucunda olduğunu belirtmektedir. Bu durumda tarafların ne kadar fedakârca davrandığına bir delil göstermektedir²³². Ancak görüşme tebliği hakkında bir değerlendirmede bulunmadan hemen önce Ekrem Uşaklıgil yukarıda da belirtilmiş olduğu asılsız iddialar üzerinde durmaktadır. Buna göre fisiltılar üzerine dayanan bir habercilik ile tebliğ arasında büyük bir fark mevcuttu. Ayrıca görüşmelerin erken bile bittiğini belirten Uşaklıgil, ortaya atılan görüşmelerin on gün daha süreceği iddialarının asılsızlığı üzerinde durmaktadır²³³.

Görüşülecek meselelerin sıralaması ile giriş yapmış olduğumuz maddelere bakıldığında ilk tebliğ ve son tebliğ arasında bir paralellik olduğu dikkati çekmektedir. Basına bakıldığında ise son derece ketum geçen bir süreçte kısıtlı da olsa bazı sızmalar ya da bilinçli bilgilendirmeler ile varsayımlar etrafında analizler ve haberler yapılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda en kesin bilgilerin tebliğlerden alındığını belirtmek gerekir. Yine basın içerisinde bütün yazarların ve haberlerin paralel bir görüntü arz etmektedir. Bunun en temel faktörü ise artık savaş durumunun ne olacağı ile alakalı olarak sonucun kestiriliyor olmasıdır.

3.1.11. Postdam Konferansı (17 Temmuz-2 Ağustos 1945):

Müttefiklerin son savaş konferansı niteliği taşıyan bu görüşmeler, Avrupa'da savaşın sona ermesinin hemen ardından Berlin yakınlarında Postdam kasabasında yapılmıştır. Bu görüşmelerde Avrupa'da savaştan ortaya çıkan problemleri görüşmek ve bu problemleri çözüme kavuşturmaya çalıştılar. 17 Temmuz'da başlayan görüşmeler 2 Ağustos 1945 tarihine kadar devam etmiştir. Bu konferans diğerlerinden farklı olarak devlet başkanlarında değişiklik yaşanmış ABD Lideri Roosevelt vefat etmiş, İngiltere lideri Churchill ise başbakanlık seçimini kaybetmiştir. Bu görüşmelerde Amerika yeni lideri Truman tarafından temsil

²³¹ Necmettin Sadak, "Kırım Konferansı Bu Harbin En Büyük Siyasi Zaferidir", **Akşam**, 14 şubat 1945.

²³² Asım Us, "Kırım Konferansının Kararları", **Vakit**, 14 şubat 1945.

²³³ Ekrem Uşaklıgil, "Bir Yaprak Kapandı, Bir Yaprak Açıldı", **Son Posta**, 14 şubat 1945.

edilirken, İngiltere'yi ise yeni Başbakan Clement Attlee tarafından temsil edilmiştir²³⁴.

Potsdam Görüşmeleri'ne dair Türk basınının durumuna baktığımızda henüz görüşmeler başlamadan Cumhuriyet gazetesi görüşmelerin 16 Temmuz Pazartesi toplanacağını haber geçerken²³⁵ Vakit gazetesinde ise 15 Temmuz tarihinde Asım Us, görüşmelerde sıkıntıya sebebiyet verebilecek bir mesele üzerinde durmaktadır. Bu mesele savaş sonrası durumun Tahran ve Yalta görüşmelerinde anlaşıldığı üzere olacağı ya da olmayacağı tartışılmaktadır. Buna göre ABD ve İngiltere arasında bu döneme kadar çok zayıf olmakla beraber bazı politik çekişmeler vardı ancak Sovyetlerin durumu bu şekilde değildi. Çünkü sürekli olarak kapalı bir duruma sahip bu devlet ideolojik farklılıktan dolayı istikbali kendisi için karanlık görmesi önemli etkenlerden birisidir. Us'a göre ABD ve İngiltere liderleri muhtelif dönemlerde uzunca mesafeler gitmesi bu konuda Sovyetlere teminat vermek amacı ile gerçekleşmiştir. Bu sefer ABD Başkanı Truman'ın ise bu emniyetsiz durumu ortadan kaldırmak için Sovyetlere teminat vereceği belirtilmektedir²³⁶.

Yeni Sabah ve Vakit gazeteleri 16 Temmuz tarihli sayılarında görüşmelerin başlayacağını haber geçerken²³⁷ Türkiye adına da kritik bir meseleye değinmektedirler. Buna göre ilkin görüşmelerin belli başlı meseleler etrafında döneceğini haber geçen gazeteler, müzakere edilecek ana meseleler olarak şunları sıralamaktadırlar:

1. Almanya'nın gelecekteki durumu,
2. Güney Doğu Avrupa'nın istikbali,
3. Boğazlar ve Karadeniz meselesi,
4. İtalya,
5. İran ilişkileri.

Bunlar sıralandıktan sonra asıl konu başlığına geçen gazeteler, İngiltere kaynaklı olarak yaptıkları bilgilendirmede kesin olarak İngilizlerin böyle bir durumun

²³⁴Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 492.

²³⁵**Cumhuriyet**, "Potsdam Konferansı", 13 Temmuz 1945.

²³⁶ Asım Us, "Üçler Arasında Emniyet Misakı, **Vakit**, 15 Temmuz 1945.

²³⁷**Yeni Sabah**, Üçler Bugün Potsdam'da Toplanıyor, 16 Temmuz 1945; **Vakit**, Üçler Toplantısı Başladı, 16 Temmuz 1945.

müzakere edilmesine izin vermeyeceğini, ayrıca Türkiye'nin bağımsızlığına dair gelişmelerin kabul edilmeyeceği de yine haber içeriğinde geçmektedir. Buna göre İngiltere Dışişleri Bakanı M. Eden ve Hasan Saka bu konuda görüşmüş, İngiliz tarafı Türk hükümetinin görüşünü anlamaya çalışmıştır²³⁸.

17 Temmuz tarihinde ise gazetelerde bir karmaşanın olduğu göze çarpmaktadır. Bu karmaşanın ise Churchill ve Truman'ın Berlin'e varmasına rağmen Stalin'in henüz buraya gelmiş olmamasıdır. Buna göre Stalin'in gecikmesinden kaynaklı olarak Yeni Sabah ve Akşam gazetelerin görüşmelerin ertelendiğini savunurken Vakit ise görüşmelerin dün yani 16 Temmuz tarihinde başladığını bildirmektedir²³⁹. Görüldüğü gibi gazeteler arasında meydana gelen bir haber karmaşası göze çarpmaktadır. Burada haklı olan taraf ise Yeni Sabah ve Akşam gazeteleridir. Çünkü görüşmeler ilk olarak 17 Temmuz günü başlayacaktır.

Aynı gün Akşam gazetesinde başyazı olarak bir makale kaleme alana Necmettin Sadak, Potsdam görüşmelerine dair Avrupalı küçük devletlerin endişelerini dile getirmektedir. Buna göre Müttefik kuvvetlerine savaşı kazanmasını sabırsızlıkla bekleyen devletlerin barıştan aynı umudu beslemediğini bildirilmektedir. Sadak'a göre ayrıca üçler görüşmeleri bir zorunluluktan değil büyük devletlerin adet edinmesi üzerine toplanıyordu. Burada üçlerin ilk olarak kendi çıkarları doğrultusunda geleceği dizayn etmeleri tartışılacaktı. Çünkü daha önceki görüşmelerden sonra ilan edilen tebliğlere bakılırsa böyle bir toplantıya bile ihtiyaç kalmazdı. Bundan sebep Sadak, bu görüşmelerden çıkacak haberlerin dünya tarafından ilgi ile takip edildiğini kaydetmektedir²⁴⁰.

Vakit gazetesinde ise Asım Us, bir bilinmezlik üzerine başyazısını kaleme almaktadır. Buna göre iki bilinen ile bir bilinmezin bir araya gelmesi üzerinde duran Us, Truman'ın bu görüşmelerde nasıl bir tavır takınacağını sorgulamaktadır. Ancak San Francisco Konferansı'na başkanlık ederken uyum içerisinde olması onun bu görüşmelerde de buna paralel bir tutum içerisinde olacağına işaret etmektedir²⁴¹.

²³⁸Yeni Sabah, "Türkiye Ve Boğazlar", 16 Temmuz 1945; Vakit, "Neler Konuşacaklar? Boğazlar", 16 Temmuz 1945.

²³⁹Yeni Sabah, "Konferansın Açılması Bugüne Talik Edildi", 17 Temmuz 1945; Akşam, "Üçler Toplantısı Bugün Başlıyor", 17 Temmuz 1945; Vakit, Potsdam Konferansı, 17 Temmuz 1945.

²⁴⁰ Necmettin Sadak, "Potsdam Konferansı Hangi Şartlar Altında Toplanıyor", Akşam, 17 Temmuz 1945.

²⁴¹ Asım Us, "Üçler Denklemi", Vakit, 19 Temmuz 1945.

18 Temmuz tarihli diğer gazete sayılarında görüşmelerin akşam saat 17.00 sıralarında Postdam Sarayı'nda Truman başkanlığında yapıldığı bildirilirken aynı haber içeriğinde görüşmelere dair ara tebliğ niteliğinde herhangi bir tebliğ ilan edilmeyecektir²⁴². Burada belirtilmesi gereken bir husus ortaya çıkmaktadır ki bu da görüşmeler hakkında basının kısır bir döngüye girmesine sebep olacaktır. Çünkü görüşmelere dair ketumluk haber alınamamasına sebep olmaktadır. Bundan sonrası içinse verilen haberler genel anlamda görüşmelerin devam ettiği ya da yabancı basınının değerlendirmeleri etrafında olacaktır.

Görüşmelerde oluşan bu duruma karşı görüşmeleri takip eden üç yüz civarında gazetecinin memnuniyetsizliğine sebep olmaktadır. Bundan kaynaklı olarak sadece bazı duyumlar etrafında haber yapıyor olmaları kesinlikle onları zor durumda bırakmaktadır²⁴³.

20 Temmuz tarihli Vakit ve Akşam gazeteleri görüşmelere dair Amerikalı heyetin açıklamalarından yola çıkarak bir takım varsayımlarda bulunmaktadır. Buna göre görüşmeler her gün düzenli şekilde olmaktadır ve büyük meseleler yüksek ihtimalle sonuca kavuşturulmuştur. Ayrıca haber detayında ABD Başkanı Truman'ın liderlere vermiş olduğu yemekte de bu görüşmelere dair bazı gelişmelerde mesafeler kaydedileceği belirtilmektedir²⁴⁴.

Necmettin Sadak, 21 Temmuz tarihli sayısında kaleme almış olduğu başyazıda görüşmelerin Almanya açısından nasıl devam edeceği üzerinde durmaktadır. Henüz bu konuya geçmeden Avrupalı gazeteciler üzerinde görüşmelerin ketumluğuna dikkat çeken Sadak, Amerikalı ve İngiliz gazetecilerinin intikam amaçlı olarak Postdam'ı Viyana Kongresi'ne benzetmeye çalışmalarından bahsetmektedir. Zira görüşmelerde çok fazla ziyafet verilmesi aç durumdaki Berlin halkının durumundan dolayı hoş karşılanmamaktadır. Asıl meseleye geçen Sadak, Almanya'nın Müttefikler tarafından paylaşılması üzerinde durmaktadır. Berlin'de gezen konferansçıların dikkat çekmiş olduğu üzere üç farklı alanın üç farklı şekilde işgal edilmesi dahi uyumlu değilken ilerisi için Avrupa düzeninin sağlanması adına nasıl bir düzen kurulacağı sorgulanmaktadır. Sadak'a göre taraflar arasında bu kez kesin

²⁴²Vakit, "Potsdam Konferansı", 18 Temmuz 1945; Akşam, "Üçler Bugünde Öğleden Sonra Toplanacak", 18 Temmuz 1945; Yeni Sabah, "Berlin Konferansı Açıldı", 18 Temmuz 1945.

²⁴³Yeni Sabah, "Berlin Konferansı 2. Toplantısını Yaptı", 19 Temmuz 1945; Akşam, "Potsdam'da Asıl Meseleler Ele Alınıyor", 19 Temmuz 1945.

olarak bir antlaşmanın çıkacağı ve nüfuz alanlarının belirlenecektir. Bundan başka Almanya'nın yirmi yıllık bir işgale tabii tutulmasının herhangi bir çözüme çare olmayacağını belirten Sadak, Almanya'nın paylaşılması sonrasında paylaşılan alanlarda Müttefikler kendi rejim tarzına uygun denemeler olacağı belirtilmiştir²⁴⁵.

Akşam gazetesinde diğer önemli bir haber ise görüşmelere dair Türkiye'yi ilgilendirmekteydi. The Economist'e göre geçilen haberin içeriğinde, Boğazlar meselesine dair görüşler mevcuttur. Buna göre Boğazlar meselesi Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin idamesi şeklinde devam etmeliydi. Bundan sebep olarak İngiltere'nin Sovyet talebi karşısında Amerika ve Türkiye ile beraber Rusya'ya karşı aynı görüş etrafında işbirliğine davet etmektedir²⁴⁶.

Vakit gazetesinde ise Asım Us sıra dışı bir duyum karşısında başyazısını kaleme almaktadır. Buna göre işgal edilen Almanya ile herhangi bir antlaşmasına imza atacak bir hükümetin olmamasından kaynaklı olarak yapılacak barış antlaşmasının beş yıllığına ertelendiğini belirtmektedir. Bunun yanı sıra Almanya'nın peyklerinin de mukadderatı bu barış antlaşmasına paralel olarak beş yıl sonra tayin edilecektir. İleri sürülen bu fikirden başka Us, Sovyet görüşü üzerinde de durmaktadır. Buna göre Rusya Almanya'nın parçalanmasından yana değildir ve paylaşımçı devletler kendi alanlarında demokratik yapılar oluşturarak dikta kalıntılarını ortadan kaldırmalıdır²⁴⁷.

22 Temmuz Akşam ve Vakit gazetelerinin sayıları incelendiğinde her iki gazetenin aynı haberi farklı şekilde servis ettiği görülmektedir. Buna göre Akşam, Müttefikler görüşmelerde ilerlemeler kaydettikleri tahmin edilirken müzakere sırasının Balkanlara geldiğine değinmektedirler²⁴⁸. Ancak Vakit gazetesi görüşmelerde Balkan meselesinin karara bağlandığını bildirirken, henüz görüşmelerin üç hafta daha süreceğini belirtmektedir²⁴⁹. Belirtmek gerekir ki Vakit gazetesinin görüşmelerin süresine dair yapmış olduğu tahmin gerçeklikten uzaktır.

Vakit gazetesi başyazısında Asım Us ise İngiliz Ekonomist dergisindeki yazıya atfen Rusların Karadeniz üzerindeki emellerine yönelik bir değerlendirme

²⁴⁴**Vakit**, “Üç Şefin Muntazam Surette Toplandıkları Resmen Bildirildi”, 20 Temmuz 1945; **Akşam**, “İptidai Müzakereler Bitti”, 20 Temmuz 1945.

²⁴⁵ Necmettin Sadak, “Almanya Kalesi Etrafında Çarpışmalar”, **Akşam**, 21 Temmuz 1945.

²⁴⁶**Akşam**, “Boğazlar Meselesi Nasıl Halledilmeli”, 21 Temmuz 1945.

²⁴⁷ Asım Us, “Avrupa İçin Barış Planı”, **Vakit**, 21 Temmuz 1945.

²⁴⁸**Akşam**, “Potsdam’da Balkan İşinin Tetkik Edilmesine Geçildi”, 22 Temmuz 1945.

yapmaktadır. Us, derginin makalesinin yapmış olduğu değerlendirmeyi gerçekçi bularak Rusya'nın endişelerinin gizliden gizliye Boğazlar üzerinde hâkimiyet sağlama amacına yönelik olduğunu belirtmektedir. Bunun ise Rusya'nın düşüncesine göre kendi emniyetini sağlama girişimi olarak görse de asıl olarak bunun Türkiye'nin egemenliğine zarar verebileceğini belirtmektedir. Bundan dolayı böyle bir meselenin kabul edilemez olduğunu belirtmektedir²⁵⁰.

Görüşmeler ikinci haftasına girerken bu safhayı değerlendiren bir başyazı kaleme alan Necmettin Sadak, kritik değerlendirmelerde bulunmaktadır. Sadak, görüşmelere dair ketumluktan halen şikâyetçi bir tavır takınırken Amerika heyetinin yapmış olduğu açıklamayı da ABD kamuoyunun yatıştırılması için bir hamle olduğunu belirtmektedir. Bundan başka görüşmelerin Perşembe günü sonuçlanacağını gerçekçi bulmayan Sadak, bunun imkânsızlığını ise şu şekilde açıklamaktadır: *“Savaş sonrası dünya büyük bir buhran geçirmektedir ki, bunun kesin kez sonuca ulaştırılması gerekmektedir. Bundan başka ABD Başkanının ilk müzakereden yarım işle memleketine dönmeyeceğini ayrıca Avrupa devletlerinin durumundan kaynaklı olarak görüşmelerin perşembe sonlandırılması mümkün değildir. Çünkü işlerin yarım yamalak kalması Avrupa coğrafyası için bir kaos ve istikrarsız bir ortama sebep olacaktır ki, bu da Müttefiklerin yüklenmiş olduğu misyona ters düşmektedir. Bundan başka Almanya'nın paylaşılması ve Avrupa'nın hegemonya altına alınmasına en başından beri karşı olan ABD ve İngiltere'nin durumu tarafların uzlaşma noktasında zorlanacağını belirtmektedir.”* Son olarak Sadak'a göre aksi durumda tarafların böyle bir durumu kabul etmesi kendi ideallerine yani barış getirme hedeflerine ihanet olarak algılanmalıdır.²⁵¹. Görüldüğü gibi Sadak, henüz herhangi bir ipucu dahi olmayan görüşmelere dair çıkarımlar yaparken tarafların beklentilerini izah etmeye çalışır. Şüphesiz ki bu çıkarımlar birer tahmin değil liderlerin ve devletlerin beklentileri doğrultusundadır.

Akşam gazetesi görüşmelere dair kısır döngüden rahatsız olmuş olacak ki, Berlin Müttefikler ana karargâhına bir muhabir gönderme kararı almıştır. Burada takip edilen müzakereler günü gününe telgraf aracılığı ile merkeze bildirilecektir. Muhabirin ilk yolladığı telgraf ise Türkiye'yi yakından ilgilendirmektedir. Buna göre görüşmelere bir süre dışişleri bakanları nezdinde devam edileceği bildirilirken,

²⁴⁹Vakit, “Konferans Üç Hafta Sürecek”, 22 Temmuz 1945.

²⁵⁰ Asım Us, “Rusya'nın Karadeniz'deki Endişesi”, Vakit, 22 Temmuz 1945.

Stalin'in Doğu Avrupa'ya ve Boğazlara yönelik endişe ve tekliflerini duyurmaktadır. Stalin'in isteğine göre Montreux Sözleşmesi tadil edilerek devam etmeliydi. Sovyetler Boğazlarda asker bulundurmamak kaydıyla kendi ticaret ve savaş gemilerine açık olmasını talep etmektedir. Bundan başka Boğazların hâkimiyeti kesinlikle Türkiye'ye bırakılmamalıydı. Bu projeye karşı ise İngiltere şiddetle muhalefet olduğunu belirten telgraf, Ardahan ve Kars'a dair herhangi bir talebin görüşmelerde dile getirilmediğini bildirmektedir²⁵².

25 ve 26 Temmuz tarihli gazete sayılarına bakıldığında ise İngiliz heyetinin yapılan seçimlerin sonucunun ilan edilmesi münasebetiyle Londra'ya döndüklerini ve bundan sebeple görüşmelere ara verildiğini bildirilmektedir. Bunun dışında Postdam'da kalan ABD ve Sovyet heyetlerinin burada nasıl bir program izleyeceği de gizli tutulmaktadır. Bundan başka gelen tahminler arasında taraflar arasında bir mukavele yapılmış ve müşavirlere sevk edilmiştir²⁵³.

İngiltere'de yapılan seçim İşçi Partisi tarafından kazanılmıştır. Bu da şu anlama gelmekteydi ki artık Churchill misyonunu tamamlamıştır. Bundan dolayı görüşmelerin bundan sonraki safhasına İşçi Partisi lideri Clement Attlee İngiltere adına lider olarak katılacaktır²⁵⁴.

Tarihler 29 Temmuz'u gösterdiğinde gazetelerde yer alan haberlere bakıldığında görüşmelerin yeniden başladığı bildirilmektedir. Buna Attlee ve yeni Dışişleri Bakanı Bevin Potsdam'a gelerek Müttefik liderleri ziyaret ettikten sonra hemen görüşmelere başladığı belirtilmektedir²⁵⁵.

30 Temmuz tarihinde Ulus gazetesinde başyazı kısmında Mümtaz Faik Fenik tarafından kaleme alınan makalede üçler konferansının yeni safhası değerlendirilmektedir. İlk olarak Clement Attlee'nin Churchill ile muhalefet lideri olarak katılmasına rağmen Churchill'in kendisine eşlik etmediğini belirtmektedir. Bu refakatin seçim öncesinde yaklaşan seçimlerden kaynaklı olarak bir zorunluluk

²⁵¹ Necmettin Sadak, "İkinci Hafta Başlarken", **Akşam**, 23 Temmuz 1945.

²⁵² **Akşam**, Sovyetler Arazi Veya Boğazlarda Asker Bulundurmak İstemiyorlar, 24 Temmuz 1945.

²⁵³ **Akşam**, Üçler Bir Prensipte Anlaşmasına Vardılar, 25 Temmuz 1945; **Vakit**, Prensipte İtibariyle Bazı Kararlar Verilmiş, 26 Temmuz 1945; **Vakit**, Berlin Konferansı Bir Gün Tatil Edilecek, 25 Temmuz 1945; **Akşam**, Potsdam Konferansında Görüşmeler Durdu, 26 Temmuz 1945; **Yeni Sabah**, Konferans Talik Edildi, 26 Temmuz 1945.

²⁵⁴ **Akşam**, Churchill İntihabatta Yenilerek Çekildi, 27 Temmuz 1945.

²⁵⁵ Ulus, Yeni Üçler Konferansı Dün Açıldı, 29 Temmuz 1945; **Yeni Sabah**, Üçler Konferansı Dün Akşam Toplandı, 29 Temmuz 1945; **Akşam**, Truman, Attlee Ve Stalin Dün Akşam Toplandılar, 29 Temmuz 1945.

olduğunu belirten Fenik, böyle bir duruma artık gereksinim kalmadığı için Churchill'in katılmasına gerek kalmamıştır. Bundan başka Fenik tüm dünya basının şikâyetçi olduğu ketumluk üzerine şikâyetlerini yazmaktadır²⁵⁶.

Yeni Sabah ise Churchill'in düşmesinin Rusya'daki akislerine değinmektedir. Buna göre Sovyet kamuoyunun yeni lider eşliğinde bir Rus-İngiliz ittifakı beklerken yeni kabinenin eski hükümetin harp yıllarında takip etmiş olduğu siyaseti takip edeceğini belirtmektedir. Bundan kaynaklı olarak Sovyetlerin hala emellerini gerçekleştirme yolunda karşısında bir İngiltere'nin olduğu gerçekliği aynı sıcaklığını korumaktadır²⁵⁷.

Akşam gazetesinde ise Necmettin Sadak, ikinci hafta üzerine yazmış olduğu yazıdaki değerlendirmelerine ek olarak İngiltere'deki seçimleri değerlendirmesi göze çarpmaktadır. Sadak'a göre yeni başbakanın görüşmelerin en başından beri takip etmesi konferansa yeni bir soluk getirmeyecektir. Zira yeni kabinenin ilk işi olan bu görüşmelerden başarı ile dönmesi kendileri için son derece önemlidir. Aksi takdirde alınacak başarısızlık kendilerinin omuzlarına yüklenecektir. Bundan kaynaklı olarak görüşmeler aynı minval üzere devam etmesi gerekmektedir. Ancak bir ihtimal ki yeni sosyalist yönetimin Rusya ile paralel bir politika izlemesi noktasında kuvvetlidir²⁵⁸.

Şüphesiz ki burada Sovyetleri ilgilendiren en önemli mesele Boğazlardır ki, Vakit gazetesinin İngiliz görüşüne dayandırdığı haberine göre yeni kabine Churchill görüşüne benzer bir tarzda müzakerelere devam edeceğini bildirmektedir²⁵⁹.

Vakit gazetesi 31 Temmuz tarihli sayısında görüşmelerin bir iki gün içerisinde biteceğini bildirirken²⁶⁰ Akşam ve Yeni Sabah gazeteleri 1 Ağustos tarihli sayılarında görüşmelerin son toplantısının yapılacağını bildirmektedir²⁶¹.

2 Ağustos tarihinde ise gazetelerin ortak olarak geçmiş olduğu haberlere göre konferans son bulmuş, sabırsızlık ile görüşmelere dair resmi bir tebliğin ilan

²⁵⁶ Mümtaz Faik Fenik, Üçler Konferansı Etrafında, **Ulus**, 30 Temmuz 1945.

²⁵⁷ **Yeni Sabah**, "Churchill'in Düşüşünün Rusya'daki Akisleri", 30 Temmuz 1945.

²⁵⁸ Necmettin Sadak, "Büyük Hadiselerin Sonucunda Konferansın Üçüncü Haftası", **Akşam**, 30 Temmuz 1945.

²⁵⁹ **Vakit**, "Boğazlara Dair İngiliz Görüşü", 30 Temmuz 1945.

²⁶⁰ **Vakit**, "Potsdam Konferansı", 31 Temmuz 1945.

²⁶¹ **Akşam**, "Üçler Konferansı Bugün Son Toplantısını Yapıyor", 1 Ağustos 1945; **Yeni Sabah**, "Üçler Konferansı Bugün Sona Eriyor", 1 Ağustos 1945.

edilmesinin beklenildiği bildirilmektedir. Ayrıca üç büyük şefin Berlin'den ayrılmış olduğu da verilen haberlere ilave edilmektedir²⁶².

3 Ağustos tarihinde ilan tebliğ gazete sütunlarında geniş bir şekilde işlenmektedir²⁶³. Buna göre tebliğ özet ile şu şekildedir:

1. Bütün Alman askeri kara, deniz ve hava kuvvetleri tamamıyla ilga edilmelidir.
2. Bütün silah, cephane ve harp aletleri ya Müttefikler tarafından alınacak veya tahrip edilecektir.
3. Bütün Nazi anayasaları ve kanunlar ilga edilecek ve şimdilik hiçbir merkezi Alman hükümetine müsaade edilmeyecektir.
4. Her türlü silah, uçak ve açık deniz gemileri imal ve inşası memnudur.
5. Büyük ticaret kartelleri ve sendikalar dağıtılacak ve Alman ekonomisi gayri merkezi bir hale sokulacaktır. İstihsal, ziraat ile sulhperver ve dâhili endüstriler üzerinde temerküz ettirilecektir.
6. Almanya, sebep olduğu kayıpları ve ıstırapları azami imkân doğrultusunda karşılayacaktır.
7. Üç hükümet şefi, Polonya'nın batı hududunun kati süratte tayini keyfiyetinin sulh yapılıncaya kadar talik edilmesi hakkındaki kanaatlerini teyit ederler.
8. Üç hükümet İtalya, Bulgaristan, Finlandiya, Macaristan ve Romanya'nın şimdiki anormal durumlarının sulh muahedeleri akdi suretiyle sona ermesinin şayanı arzu olduğu kanaatindedirler.
9. Üç hükümet, İtalya ile yapılacak sulh antlaşmasının hazırlanmasını yeni dışişleri bakanları meclisi tarafından teşebbüs edilecek en önemli ve derhal yapılması gereken vazifelerden biri olarak saymaktadırlar²⁶⁴.

Görüldüğü gibi yapılan müzakereler göre en önemli mesele Almanya idi. Bundan dolayı ilk olarak bu sorunun çözümlenmesi gerekiyordu ki ilk olarak bu

²⁶²**YeniSabah**, “Konferans Dün Gece Kapandı”, 2 Ağustos 1945.; **Vakit**, “Konferans Sona Erdi”, 2 Ağustos 1945.; **Akşam**, “Üç Şef Potsdam'dan Ayrıldı”, 2 Ağustos 1945; **Ulus**, “Üçler Konferansı Dün Gece Dağıldı”, 2 Ağustos 1945.

²⁶³**Ulus**, “Potsdam Konferansı Hakkındaki Tebliğ Dün Gece Yayınlandı”, 3 Ağustos 1945; **Akşam**, “Potsdam Görüşmelerinde Verilen Kararlar”, 3 Ağustos 1945.; **Yeni Sabah**, “Beklenen Tebliğ Neşredildi”, 3 Ağustos 1945.

²⁶⁴**Vakit**, “Potsdam Konferansı Kararları Serisi”, 4-5-6-7 Ağustos 1945.

doğrultuda kararlar alınmıştır. Ayrıca kurulan bakanlar meclisinde ise daha sonra diğer sulh görüşmeleri ile sorunlar karara bağlanacaktır. Basın açısından değerlendirildiğinde ise yukarıda değinildiği gibi sıkıntılı bir durum söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Bunun da görüşmelere dair gizlilik durumundan kaynaklı olarak basının son derece kısır bir döngü içerisinde bilgilendirmeye sebep olduğu anlaşılmaktadır. Bu kötü durumun elbette diğer görüşmelere benzer bir nitelikte olması ise sürpriz bir durum değildir.

3.2. Savaşın Sona Ermesi ve Yapılan Antlaşmalar

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle yakın geleceğe dair konuları kesinleştirmeye ve yeni dünya düzenine dair oturumlar düzenlerlerken bu konulardan bir tanesi de Türkiye olmuştur. Yalta Konferansı'nda yapılan görüşmelerde Stalin, Montreux Boğazlar Sözleşmesi'ni gündeme getirerek bu meselenin yeniden görüşülmesini talep etmiştir. Ayrıca Türkiye'nin doğu sınırlarının da revize edilmesini gündeme getirmekteydi²⁶⁵. Bu denli kabul edilmesi son derece güç taleplerin belirmesi doğal olarak Türkiye Devleti'nin politik anlamda Batılı demokrasilere yönelmesini daha da belirginleştirmiştir. Bu doğrultuda böyle bir tehdidin savuşturulması bu sayede olabildir. Bunun gerekliliğinin farkında olan Türkiye bu yönde daha somut adımlar atarak belirginleşen Rus tehdidini savuşturmanın çaresini aramaktadır.

Bu gelişmeler ışığında Türkiye, II. Dünya Savaşı'nın sona ermesine doğru daha önceden imzalamış olduğu antlaşmalar gereği her ne kadar savaşa dâhil olmasa da tavrı müttefik cepheden yana olmuştur. Bunun ilk somut adımı ise I. Dünya Savaşı Alman-Osmanlı ittifakının yıl dönümü olan 2 Ağustos 1944 tarihinde atılmıştır. TBMM olağanüstü toplantısında Başvekil Şükrü Saraçoğlu, Almanya ile ilişkilerin kesilmesi yönünde bir açıklama yapacak ve aynı oturumda ekonomik ve siyasi münasebetlerin kesilmesi yönünde yapılan oylamada mecliste ittifak ile karar alınacaktır²⁶⁶.

²⁶⁵Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye yönelik talepleri için daha detaylı bilgilendirme bkz. Barış Ertem, "Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1947)", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.3, S.11, Kış.2010, s. 252-273. www.sosyalarastirmalar.com Erişim Tarihi: 16.11.2018.; Mücahit Özçelik, **a.g.m.**, s. 266.

²⁶⁶TBMMZC, 2 Ağustos 1944.

Bundan başka diğerk bir adım ise henüz savaş sona ermeden 1945 yılı başında bu durumu destekler bir adım daha atılmıştır. 3 Ocak 1945 tarihinde Japonya ile de ilişkiler kesilirken²⁶⁷bu durum kısa sũre zarfında kamuoyuna bildirilmiřtir²⁶⁸. Bu durum basında da kendisine yer bulurken Ulus gazetesi başyazarı Atay bu durumun gerekliliğinin mũtfeikliğinin getirdiğiki bir durum olduğu ȗzerinde dururken ayrıca kararda İngiltere'nin Mũtfeikleri ile Tũrkiye'nin arasının iyi olmasının da ȗnemli rol oynadığını vurgulamaktaydı. Japonya ile ilişik kesme kararına dair yorum yapanlardan biri de Cumhuriyet gazetesi başyazarlarından Abadan'dı. Abadan konuya ilişkin ele aldığı yazıda Tũrkiye'nin "*Lausann'da temelleri atılan azimli, temkinli, yũzde yũz milli barış ve emniyet politikası çerçevesinde dış siyaset*" izleme amacına hizmet eden bir karar olduğu yorumunu yapmaktaydı. Tũrkiye'nin Japonya ile ilişkilerini kesmesine ilişkin karara tepkiler olduğu basına yansımaktaydı. Tahmin edilebileceği ȗzere ABD Başkanı Roosevelt'in sevindiği ek olarak kararın Londra'da da memnunlukla karşılandı bildirilmekteydi. Bir Amerikan ajansının Tũrkiye'nin kararını tam zamanında verdiğine ilişkin yorumuda dikkatten kaşmamaktaydı. Esmer 5 Ocak tarihli yazısında Tũrkiye'nin muharebe başlamadan ȗnce İngiltere'nin mũtfeiki olduğunu, buna bağlı olarak siyasetini çizdiğini belirtmekteydi. Esmer alınan kararı Tũrkiye'nin bu yolda yardımcı olma çabası olarak yorumlamaktaydı²⁶⁹.

Bunu takip eden sũreçte ise 23 şubat 1945 tarihinde olađanȗstũ toplanan meclis'te, Hasan Saka kendisine İngiltere Bȗyũk Elçisi Maurice Peterson'un gelerek 1 Mart 1945 tarihinden ȗnce Mihver devletlerine harp ilan edenlerin 25 Nisan 1945 tarihindeki San Francisco'da yapılacak gȗrœmelere davet edileceğini bildirdiğini aēıklamıřtır. Bunun ȗzerine aynı oturumda ittifak ile Almaya ve Japonya'ya savaş ilan edilmiřtir²⁷⁰. Bȗylelikle savaşın ilk gũnũnden beri sũregelen Tũrkiye'nin savaşa dâhil olup olmayacağı, kâğıt ȗzerinde de olsa hukuken gerçekteşmiştir.

Bu gȗrevi yerine getiren diğerk ȗlkeler gibi Tũrkiye'de San Francisco toplantısına Hasan Saka başkanlığında bir heyet gȗndermiřtir. Bu doğrultuda dũnya barışının tesis edilmesi ȗngȗrũlen bu toplantıda Tũrkiye'de yerini almıştır.

²⁶⁷TBMMZC, 3 Ocak 1945.

²⁶⁸Ulus, "Japonya İle Mũnasebetleri Kesiyoruz", 5 Ocak 1945.; Cumhuriyet, "Japonya İle Mũnasebetleri Kestik", 5 Ocak 1945.

²⁶⁹Mustafa Emre Kũrũmođlu, "Yalta-Potsdam'da Savaş Sonrası Uluslararası Dũzenin Kurulması ve Tũrkiye (Tũrk Basınına Gȗre, 1945)", Ankara ȗniversitesi Sosyal Bilimler Enstitȗsũ, (Yȗksek Lisans Tezi), Ankara, 2011, ss.31-32.

²⁷⁰TBMMZC, 23.şubat 1945.

Uluslararası ilişkiler tarihinin en önemli toplantılarından birisi olan bu görüşmelere 42 devlet katılmıştır. Konferansın en önemli gündemi ise barışı tesis edecek olan Birleşmiş Milletler Cemiyeti'nin tüzüğüne tesis edilmesidir²⁷¹. Böylelikle dünya barışının temelleri atılırken aktörler arasında Türkiye'de yer almıştır. Zira bu durum daha sonraları beliren Rus tehdidine karşı önemli bir adımdı. Ancak Sovyet Rusya bu duruma aldırış etmediğini Boğazlar meselesini Postdam Görüşmeleri'ne taşımasıyla görmek mümkündür.

17 Temmuz - 2 Ağustos 1945 tarihleri arasında toplanan konferansta Boğazların durumu gündeme gelirken Amerika Başkanı Truman, Sovyet tasarısını kısmen olarak kabul etmiş, ancak boğazlarda talep edilen üs meselesini kesin bir şekilde reddetmesi ile bu mesele burada sonuçsuz kalmıştır. Amerika ve kısmen de İngiltere'nin Sovyet politikasına onay verir durumu kısa süre sonra değişecektir. Çünkü Sovyetlerin Doğu Akdeniz'de üs elde etmek için Libya'dan askeri üs talep etmesi her iki devleti de endişeye sevk etmiştir. Bu ise tam olarak Türkiye'nin aradığı fırsattı ki bu durum son derece olumlu kullanılarak Amerika ve İngiltere'nin desteği sağlanmış²⁷². Böylelikle Türk dış politikasını derin endişeye sevk eden bu durumda Batılı demokrasilerin desteği sağlanmış oldu.

Elbette Batılı demokrasilerin Türkiye'ye olan tavır değişikliğinde sadece Sovyetlerin takındığı dış politikanın etkili olmadığı aşikârdır. Mezkûr devletlerin önem verdikleri noktalardan bir diğeri ise Türkiye'de meydana gelen siyasal gelişmelerdi. Türkiye Cumhuriyeti Batılı demokrasilere olan yakınlığını sadece dış politikada değil, onların benimsedikleri evrensel değerleri tatbik ederek gösterme çabası son derece anlamlıydı. Bu anlamda çok partili hayata geçişin benimsenmesi ve daha demokratik hareketlenmeler de olumlu bir şekilde karşılanmış²⁷³

Türkiye'nin hukuken dâhil olduğu II. Dünya Savaşı, Mayıs 1945 tarihinde Avrupa'da, eylül ayında ise Japonya'nın savaştan çekilmesi ile sona ermiştir. Dünya tarihinin en yıkıcı görüntülerine sahip bu topyekûn savaş savaştan bütün tarafların olumsuz şekilde etkilenmesine sebep olmuştur. İngiltere ve Fransa, Almanya kadar büyük yıkıma sebep olduğu gibi İtalya ve Japonya'da bu savaştan olumsuz anlamda

²⁷¹Gromikovd, **a.g.e.**, s.499-501.

²⁷²Cihat Göktepe, Süleyman Seydi, "Soğuk Savaş Başlangıcında Türk Dış Politikası", **BİLİG (Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi)**, S.72, Ankara, Kış, 2015, s. 201.

²⁷³İ.Sabri Balkaya, "İkinci Dünya Savaşı Sonrası Kurulan Dünya Düzeni ve Türkiye", **International Journal of Social Science**, C.6, S.2, (February) 2013, s.162.

nasiplerini almışlardır. Ancak bu savaşın bütün tarafları için aynı şeyi söylemek mümkün olmamakla birlikte Rusya savaş öncesindeki durumunun ötesine geçerek Avrupa ve Asya'da büyük nüfus alanları edinmiştir. Bu durumda şüphesiz ki ABD'nin yeniden inzivaya çekilme eğilimi de önemli rol oynamaktadır²⁷⁴.

Buna karşı Sovyet Rusya ise yayılcılık politika ve uygulamalarına devam etti. Kısacası Sovyet Rusya, savaştan sonra Avrupa'da istediği gibi hareket edebilecek tek güç olarak ortaya çıktı. O günlerde dünyanın tek atom silahı gücüne sahip bulunan ABD'nin de inziva politikasına çekilmesini fırsat bilen Rusya, 1948 yılına kadar Polonya, Romanya, Bulgaristan, Macaristan, Çekoslovakya ve Doğu Almanya'ya komünist rejimleri yerleştirmeyi başardı. Yugoslavya ve Arnavutluk'ta ise, savaş sona erdiğinde zaten komünistler iktidarı ele geçirmiş durumdaydılar. Keza savaş sırasında Estonya, Litvanya, Letonya ile Finlandiya'nın bazı kısımları da Sovyet nüfuzu altına girmişti. Diğer taraftan 1945'te Mançurya ve Kuzey Kore'yi işgal eden Sovyetler, Çin, Çinhindi, Malezya, Birmanya ve Filipinlerdeki komünist hareketleriyle de tüm Doğu ve Güneydoğu Asya'da da etkinlik sağlamışlardı. Bu gelişmeler olurken de, II. Dünya Savaşı'nın getirdiği sorunları çözümlenmek üzere Müttefik devletleri arasındaki konferanslar devam etmekteydi²⁷⁵.

Alman meselesini görüşmek üzere müttefikler daha önce aldıkları karar gereği bir araya gelmeliydiler. Ancak bu görüşmeler diğerlerinden biraz farklıydı. Çünkü ABD ve Britanya'nın lider kadroları değişmiştir. Savaş süresince birçok konferansa katılan Churchill ile birlikte yapılacak seçimlerde çıkacak sonuca hazırlıklı olmak adına C. Attle ve hayatını kaybeden Amerika başkanı Roosevelt yerine Henry Truman katılmıştır²⁷⁶. Savaşın nasıl bitirileceğini değil, barışın nasıl sağlanacağını konu alan Postdam Konferansı, İkinci Dünya Savaşı'nın ve "Üç Büyüklerin" yaptıkları son büyük konferans oldu²⁷⁷.

²⁷⁴Armaoğlu, a.g.e., s.423.

²⁷⁵Roberts, a.g.e., s. 670.

²⁷⁶Gromiko vd., a.g.e., s. 506.

²⁷⁷Yılmaz, a.g.e., s. 232.

SONUÇ

I. Dünya Savaşı hemen öncesinde dünya sahnesine çıkan iki devlet amansız şekilde ilerlemekte olan sömürge yarışına dâhil olmuşlardı. Ancak bu yarışta karşılarında duran rakipler hiç de küçümsenecek güçte değillerdir. Bu güç dengesinin yeniden dizayn edilmesi için taraflar kılıçları çekmiş, dört yıl boyunca amansız bir halde savaşmışlardır. Ancak burada yenilenler kaybetmemiş, kazanan taraf da bir hayli zarar görmüştü. Bu zararların telafi edilmesi için yenilen devletlere yapılan dayatma barış antlaşmaları uluslararası barışı getirmediği gibi yenilen devletleri bu antlaşmalara karşı mücadele etmeye sevk etmiştir. Bu taraflardan Almanya savaşın kaybedilmesi ile kabul etmiş olduğu antlaşmayı bozabilmek adına bütün varını yoğunu ortaya koymuş, yeniden Avrupa'nın en güçlü devletlerinden bir hali gelmiştir. Yirmi yıllık mütareke devrini bir kenara bırakan Almanya I. Dünya Savaşı'ndaki emellerine tekrardan ulaşmanın yollarını aramaya başlamıştır. Bu doğrultuda kara Avrupası ile yetinmeyecek Almanya Uzak Doğu ve Afrika içinde hareketlenecektir.

Daha önce değinildiği gibi savaşın hemen arifesinde Mihver bloğunda Almanya-İtalya ve Japonya bütün dünyayı kasıp kavuracak bir savaşa tutuşmuştur. İşte burada savaşan devletlerin çekmiş olduğu yük kadar savaşmayan devletlerinde sorumlulukları ortaya çıkıyordu. Bu ülkelerden bazıları hiçbir mazeret göstermeksizin işgal edilirken, bazı ülkeler ise stratejik konumları ve özel durumlarından kaynaklı olarak bir kenarda savaşa dahil edilmek için bekletilmekteydi. Bu bekleyen ülkeler içerisinde Türkiye son derece nazik bir konuma sahipti. Çünkü Akdeniz ve Karadeniz'i, doğu ve batı transit yolları birbirine bağlayan önemli bir konuma sahiptir. Bu durumdan kaynaklı olarak gerek Müttefik devletler ve gerekse Mihver devletleri tarafından Türkiye'nin tarafsız kalması önemliydi. Zaten Türkiye de Balkan Savaşları'ndan başlayan ve Kurtuluş Savaşı'na değin süren mücadelenin henüz faturasını ödemek ile meşguldü. Bundan sebep yapılacak yeni bir savaş ne ekonomisi ne de askeri kuvveti ve teknolojisi kaldırabilecek durumda değildi. İşte bundan kaynaklı olarak Müttefik devletler ile bir İttifak antlaşması imzalamış olsa da savaşa katılmamak adına bütün siyasi dengeleri kullanmak zorunda kalmıştır.

İşte bu doğrultuda Türkiye'nin II. Dünya Savaşı esnasında yürütmüş olduğu dış politika Müttefik devletler ile İttifak yaparak sınırları güvence altına almak, savaşa girmeyerek Mihver devletlerinin hışmına uğramamaya dikkat etmiştir. Bu politika takip edilirken elbette bunun sonuca ulaştırılması için bir takım araçlar olacaktır ki, bunun sonucunda basın son derece önemli bir kuvvet olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak olağan dışı bir duruma haiz olan koşullar içerisinde elbette basının durumu da sıradan olamayacaktır. Hükümet, çıkarmış olduğu bir kanun çerçevesinde basına yön vermeye, ayrıca izlenen dış politikaya yönelik birtakım yayımlar yapma yolunda çoğu kez baskılara maruz kaldıkları anlaşılmaktadır. Zira buna uymayan gazetelerin çoğu kez de kapatıldığı, görüşmeler işlenirken bazı gazetelerin işlenmemiş olmasından anlaşılması gerektir. Ancak çoğunlukla birkaç istisna dışında basının izlemiş olduğu yol zaten devletin dış politikasına paralel bir halde olacaktır. Zaten böyle bir amaca hizmet etmek için mebus gazeteciler önemli bir rol oynamaktaydılar. Kaldı ki bunun bile CHP içerisinde bir nizamname ile tesadüfe bırakılmamıştır.

Genel anlamda basının kontrol edilmesine yönelik çıkarılan kanunların yanı sıra bu doğrultuda yayın yapacakların ise hükümet tarafından eğitime tabi tutulması, işlerin aynı şekilde tesadüfe bırakılmadığı anlaşılmaktadır. Savaşın başlangıç devrinden sonucuna kadar olan evrede bu gelişmeler kaydedilirken Müttefik konferansları ve toplantıları da titizlik ile takip edilen gelişmelerdendi.

Bu sebeple imkân dâhilinde Anadolu Ajansı ve yabancı ajanslardan elde edilen haberler üzerinden yayın yapan gazeteler bu tutumlarını büyük oranda korumuşlardır. Ayrıca yapılan taramalarda göze çarpan en bariz durumlardan bir tanesi aynı kaynaktan gelen haberlerin bütün gazetelerde aynı şekilde yayınlamasıydı. Bu bir dereceye normal karşılanmış olsa da farklı gazetelerde aynı başlıklı ve aynı makalelerin işlenmesi ise yapmış olduğumuz tespitleri kuvvetlendirmektedir.

Bundan başka basın içerisinde savaşan devletlerin taraflarına mahsus yazılar yazan, haberler çıkaran gazeteciler de az değildir. Bunun örneklerine giriş kısmında ve araştırma eserleri hakkında verilen referans noktalarından ulaşmamız mümkündür. Bundan kaynaklı olarak ortaya çıkan durum elbette basında çok sesliliğin olduğu

şeklinde algılansa da, yayınları uygun görülmeyen gazeteler ya uyarı almakta ya da kapatılma cezalarına çarptırılmaktaydılar.

Savaş döneminde basının bu tarz yayın yapması ve denetim altında tutulması, savaş sonuna aynı derecede devam ettiğini söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

A. ARŞİV KAYNAKLARI

FK, (Fon Kodu): :030-018-01-01 / YN:(Yer No):13 -12 -12.; FK: 030-08-01-02 /YN:86 - 41 – 17.; FK:030.18.01.02/ YN (Yer No): 89.105.18.; FK: :030-18-01-02 / YN: 93 –115 – 5.; FK: 030-18-01-02 / YN:93 - 112 – 15.; FK:030-018-01-02 / YN: 92 - 80 –9.; FK: 030-18-01-02 / YN: 96 - 99 – 1.; FK: 030-018-01-02 /YN: 96 - 92 – 12.;FK:0 30-18-01-02 / 96 - 98 – 20.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (**BOA**), A. MKT. UM . Dosya: 262 Gömlek: 50, 5 Rebiü'l Ahir 1273.

B. RESMİ YAYINLAR

TBMMZC: 11.Kasım 1938.

TBMMZC: 14 Kasım 1938.

TBMMZC: 8Temmuz 1939.

TBMMZC: 26 Haziran 1939.

TBMMZC: 5 Ağustos 1942.

TBMMZC: 16 Temmuz 1943

TBMMZC: 2 Ağustos 1944.

TBMMZC: 3 Ocak 1945.

TBMMZC: 23 Şubat 1945.

TBMMZ, C.4, Ceride-i Havadis, 07.02.1337, No: 1.

RESMİ GAZETE:8 Ağustos 1931, No: 1867.

RESMİ GAZETE: 8 Ağustos 1931, No: 1867.

RESMİ GAZETE: 26. Ağustos.1940. No:4598

RESMİ GAZETE: 22 Temmuz 1943, No: 5462

Düstur, Tertib-i Sani, c. II, Matbaa-i Osmaniye, 11 Recep 1327/16 Temmuz 1325, s. 390-403; Takvim-i Vekayi, 14 Recep 1327/18 Temmuz 1325, No: 287;

Takvîm-i Vekâyi' ve Ceride-i Havadis.

C. SÜRELİ YAYINLAR

1. GAZETELER

Tan

Ulus

Vakit

Vatan

Akşam

Son Posta

Yeni Sabah

Cumhuriyet

2. DERGİLER

Belleken

Türkler Dergisi

CTAD. Dergisi

A.Ü.S.B.F. Dergisi

Atatürk Yolu Dergisi

Toplumsal Tarih Dergisi

Fikir Hareketleri Dergisi,

Uluslararası İlişkiler Dergisi.

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergi

Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi

Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi

Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi

Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi

Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi

Osmanlı Tarihi Araştırmaları Dergisi

Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi

F.ANSİKLOPEDİLER

Türkler Ansiklopedisi, C.13, Ankara, 2002.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.40, Ankara, 2011.

Cumhuriyet Ansiklopedisi, İstanbul, 2003.

II. Dünya Savaşı Ansiklopedisi, C.I,2, İstanbul, 1980.

Meydan Larousse, C.1-12, İstanbul,1981.

G. KİTAPLAR

ACAR, Kezban, **Orta Çağdan Sovyet Devrimine Rusya**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

ACAR, Sevim, **Sanayileşme ve Edebiyat İlişkileri Açısından Alman Naturalizmi**, İşaret Yayınları, İstanbul, 1991.

AKDEVELİOĞLU, Atay, **Türk Dış Politikası**, Cilt.1, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2005.

- AKKUŞ Bülent, Burak Gülboy, **Birinci Dünya Savaşı'nı Anlamak**, Milenyum Yayınları, İstanbul, 2017.
- AKŞİN, Sina ve diğerleri, **Türkiye Tarihi**, C. IV, Cem Yayınları, İstanbul, 2002.
- _____, **Çağdaş Türkiye Tarihi (1908-1980)**, Cem Yayınları, İstanbul, 1997.
- ARABACI, Caner, **Basın Kanunu ve Önü Dönemi Basını**, Ed., Zülfikar Damlapınar, Medya ve Siyaset, Eğitim Kitapevi, İstanbul, 2008.
- ARI, Tayyar, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, İstanbul, 2001, s.190.
- ARMAOĞLU, Fahir, **19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, Alkım Yayınları, İstanbul, 2010.
- _____, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım Yayınları, İstanbul, 2010.
- ARNOLD, Marc –Forster, **Savaşan Dünya**, Çev. Can Kayabal, E Yayınları, İstanbul, 1975.
- ARSLAN, Gürbüz, **Şükrü Saraçoğlu'nun Hayatı ve Siyasi faaliyetleri (1886-1953)**, Atatürk Araştırma Merkezi yayınları, Ankara, 2017.
- ARTUÇ, İbrahim, **İkinci Dünya Savaşı**, C.I-II., Kastaş Yayınlar, İstanbul, 2003.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, **İkinci Adam**, C.2 ,Remzi Kitapevi, İstanbul, 2000.
- BALCI, Ali, **Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler ve Uygulamaları**, Alfa, İstanbul, 2017.
- BAYUR, Yusuf H., **Türkiye Devletinin Dış Siyaseti**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1973.
- BERKES, Niyazi, **Unutulan Yıllar**, Yayına Haz. Ruşen Sezer, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.
- BENEDICT, Ruth, **Krizantem Ve Kılıç**, Çev. Türkan Turgut, İşbankası Yayınları, Ankara, 2011.
- BİÇER, Savaş, **Cumhuriyetin İlk Dönemi Türk Dış Politikası (1923-1938)** Edr. Sertif Demir, Türk Dış Politikası, Barış Kitapevi, Ankara, 2017.

BİSMARCK Ottovon, **Düşünceler ve Hatıralar**, Çev. Nejad Akipek, C.1, MEB Yayınları, İstanbul, 1991.

BÜLEND, Bekir Özsoy, **Son İyi Savaş**, E Yayınları, İstanbul, 2012.

CLAUDE, Julien, **Amerikan İmparatorluğu**, Çev.Tahsin Saraç- Aysel Gülercan, Hint Yayınları, Ankara, 1969.

CHURCHILL S. Winston, **2.Dünya Savaşı Hatıraları-Tek Başımıza Mücadele 1940**, Çev. Mehmet Ali Yalkın, Örgün Yayınları, İstanbul, 2005.

CLİVE, Ponting, **Dünya Tarihi**, Çev. Eşref Bengi Özbilen, Alfa Yayınları, İstanbul, 2011.

COŞKUNER Hüner, **İsmet İnönü'nün Dış Politikası**, Analiz Basımevi, İstanbul, 2012.

ÇAVDAR, Tefik, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi1839-1950**, İmge Yayınları, İstanbul,1995.

ÇEMREK, Murat, **İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye**, Ed..Haydar Çakmak, Türk Dış Politikası (1919-2002), Barış Platin Yayınevi, Ankara, 2008.

ÇİFTÇİ, Kemal, **(Tarih, Kimlik Ve Eleştirilisel Kuram Bağlamında) Türk Dış Politikası**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2010.

DEDEKOCA, A.Ersin, **Diploması ve Denge politikasının Utkusu**, Barış Kitabevi, Ankara, 2012.

DEMİAL, Cafer, **Türkiye'nin 42. Hükümeti**, T.C.Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınevi, Ankara, 1973.

DEMİRER, Arif Mehmet, **İnönü'den İkinci Dünya Savaşı**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2016.

DERİNGİL, Selim, **2.Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**, Tarih Vakfı Yurt yayınları, İstanbul, 2007.

DERİNGİL, Selim, **Denge Oyunu**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994.

DIŐIŐLERİ Bakanlığı, **İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946) - T¼rkiye Dış Politikası'nda 50 Yıl**, Araştırma ve Siyaset Planlama Genel M¼d¼rl¼đ¼ Yayınları, Ankara,1973.

DİLAN, Hasan Berke, **Siyasi Tarih 1914-1918**, Alfa Yayınları, İstanbul, 1998.

E. HUNTER, Janet, **Modern Japonya'nın Doğuşu (1853'ten G¼n¼m¼ze)**, Çev. M¼fit G¼nay, İmge Kitapevi, Ankara, 2002.

EKİNCİ, Necdet, **T¼rkiye'de Çok Partili D¼zene GeçiŐte Dış Etkenler**, Toplumsal D¼n¼Ő¼m Yayınları, İstanbul, 1997.

EROğLU, Hamza, **T¼rk İnkılap Tarihi**, Savaş Yayınları, Ankara, 1990.

ESENBEL, Selçuk, **Japon Modernleşmesi ve Osmanlı (Japonya'nın T¼rk D¼nyası Ve İslam Politikaları)**, İmge Yayınevi, İstanbul, 2012.

ESMER A. Ő¼kr¼, **Siyasi Tarih**, Maarif matbaası, İstanbul, 1944.

FİKRET, Arıt, **B¼y¼k Savaş İkinci Dünya Savaşı Tarihi 1939-1945**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1974.

GERGEN, Haluk, **Kan Tadı Belgelerle Amerika Tarihi**, Yordam Kitap ve Basım, İstanbul, 2012.

GİRGİN, Kemal, **T.C H¼k¼metleri Programlarında Dış Politikamız**, Dışişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998.

GOLOğLU, Mahmut, **Milli Şef D¼nemi (1939-1945)**, İŞ Bankası K¼lt¼r Yayınları, İstanbul, 2012.

GROMIKO, A. A-İ.N. Zemskov-V.A. Zorin-V.S. Semyonov-M.A. Harlamov,

Uluslararası İlişkiler Tarihi (Diplomasi Tarihi), Çev.Ali Rıza Dirik, c. V, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2013.

G¼L, Mehmet, **D¼nya Savaşları (1914-1918) I.D¼nya Savaşı**, Kalek¼lt¼r Yayınları, İstanbul, 2014.

G¼LBOY, Burak, **Birinci Dünya Savaşı Tarihi**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2004.

GÜNGÖREN, Fatma, **2.Dünya Savaşı'nda Türkiye Üzerine Gizli Pazarlıklar (1939-1944)**, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2003.

GÜRÜN, Kamuran, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar)**, TTK Yayınları, Ankara, 1983.

GÜRÜN, Kamuran, **Türk-Sovyet İlişkileri**, T.T.K Yayınları, Ankara, 2010.

GÜVENİR, O. Murat, **2. Dünya Savaşında Türk Basını (Siyasal İktidarın Basını Denetlemesi ve Yönlendirmesi)**, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları: 31 Tezler Dizisi, İstanbul, 1991.

H.MCNEİL,William, **Dünya Tarihi**, Çev. Alâeddin Şenel, İmge Yayınevi, Ankara, 2008.

HARRISAON, john B., **Batı Uygarlığının Kısa Tarihi**, Çev.Sadettin Ökten, İlbey Matbaa, İstanbul, 2017.

HART, Basıl Lidell, **Birinci Dünya Savaşı Tarihi**, Çev. Kerim Bağrıaçık, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2016.

HEPER, Metin, **İsmet İnönü**, Çev. Seremet Yalçın, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2008.

HOBSBAWM, Eric, **Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991 Aşırılıklar Çağı**, Çev.Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1996.

HOSKİNG, Geoffrey, **Rusya ve Ruslar, Erken dönemden 21. Yüzyıla**, Çev. Kezban Acar, İletişim yayınları,1998.

İNUGUR, M. Nuri, **Türk Basınında İz Bırakanlar**, Der yayınları, İstanbul, 1988.

İNUGUR, M. Nuri, **Basın ve Yayın Tarihi**, Der Yayınevi, İstanbul, 2002.

İSKİT, Server, **Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları**, Başvekalet Basın ve YayınUmum Müdürlüğü Yayınları, 1943.

İRGE, Filiz, **Sovyetlerden Rusya Federasyonuna**, Kapitalist Kuşatma, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006.

JANKOV on Musulin, **Hürriyet Bildirgeleri**, Çev. Necmi Zeka, Belge yayınları, İstanbul, 1983.

JEANENEY Jean-Noel, çev. **Esra Atuk**, **Başlangıcından Günümüze Medya Tarihi**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 26.

JOLL James ve Gordon Marter, **Birinci Dünya Savaşı Neden Çıktı?**, Çev. Orhan Dinç Tayanç, İstanbul, 2016.

KABACALI Alpay, **Başlangıçtan Günümüze Türkiye’de Basın Sansürü**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1990.

KABACALI, Alpay, **Başlangıçtan Günümüze Türkiye’de Basın Sansürü**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1990.

KAMEL, Ayhan, **1923'ten Günümüze Türk Dış Politikası Ve Diplomasisi**, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2014.

KARABEKİR, Kazım, **İngiltere, İtalya ve Habeş Harbi**, Tecelli Matbası, İstanbul, 1935.

KARAKARTAL, Oğuz, **Türk Kültüründe İtalyanlar**, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2002.

KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, c. V, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2007.

_____, **Osmanlı Tarihi**, c. IX, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2007.

_____, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, TTK Yayınları, İstanbul, 1974.

KEGAN, John, **İkinci Dünya Savaşı**, Çev. Samet Öksüz, Say Yayınları, İstanbul, 2016.

KENNEDY, Paul, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, Çev. Birtane Karanakçı, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1993.

KILIÇ, Sezen, **Türk-Alman İlişkileri ve Türkiye’deki Alman Okulları**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2005.

KİSSİNGER, Henry, **Diplomasi**, Çev. İbrahim H. Kurt, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000.

KOÇAK, Cemil, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1943)**, C.II, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

KOLOĞLU, Orhan, **Osmanlıdan 21.Yüzyıla Basın Tarihi**, Pozitif yayınları, İstanbul, 2006.

KOLOĞLU, Orhan , **Kuvay-ı Millîye’den Günümüze Türk Basını**, Ankara Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993.

KOCABAŞ, Süleyman, **İnönü Dönemi (1938-1950)**,: Bayrak Matbaacılık, İstanbul, 2009.

KORKMAZ, Alemdar, **İletişim ve Tarih**, Ümit Yayınevi, Ankara, 2001.

KORKMAZ , Alemdar , **Türkiye’de Kitle İletişimi Dün-Bugün-Yarın**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Ankara, 2009.

KURAT, Akdes Nimet, **Rusya Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2010.

KUZU, Burhan, **Türk Anayasa Metinleri ve İlgili Mevzuatı**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1988.

LANGLOİS, Georges, **20. Yüzyıl Tarihi**. Çev. Ömer Turan, Nehir Yayınları, İstanbul, 2000.

LEWIS, Bernard, **Modern Türkiyenin Doğuşu**, Çev. Babür Turna, Arkadaş yayıncılık, İstanbul, 2015.

MACMİLLAN, Margaret, **Paris 1919 (1919 Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Aym Hikâyesi)**, Çev. Belkıs Dişbudak, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2004.

MAULVAUT, Lucien, **1939-945 II.Dünya Savaşı (özeti)**, Çev. Nazım Erten, Genel Kurmay Basımevi, İstanbul, 1947.

MCNEİL William .H, **Dünya Tarihi**, çev: Alâaddin Şenel, İmge yayınevi, Ankara, 2008.

MERAM, Ali Kemal, **Belgelerle Türk-İngiliz İlişkileri**, Kıtış Yayınları, İstanbul, 1969.

METİNSOY, Murat, **İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Savaş ve Gündelik Yaşam**, Homer Kitabevi, İstanbul, 2007.

MOOS, Herbert Von, **Büyük Dünya Olayı**, c. V, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1952.

MUSSOLİNİ Benitto, **Faşizm-Faşist Devlet**, Çev.Hasan Tuncay, Serhat Toker, Toker Yayınları, İstanbul, 1998.

N.V YELİSEYEVA, **Yakın Çağlar Tarihi**, Çev.Özdemir İnce, Yordam Kitap ve Basım yayınevi, İstanbul, 2010.

NEVİS, Allan, Henry,Steele Commarger, **ABD TARİHİ**, Çev. Halil İncalcık, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2005.

ORAL, Fuat Süreyya, **Türk Basın Tarihi**, Oral yayınları, Ankara, 1996 .

ORAN, Baskın, **Türk Dış Politikası**, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, iletişim Yayıncılık, İstanbul, 2004.

ORTAYLI, İlber, **Yakın Türkiye Tarihi**, TimaşYayınları, İstanbul, 2011.

ÖNDER, Zehra, **II. Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2010.

ÖZ Baki, **Bıçağın Sırtında Siyaset**, Anadolu Matbaa, İstanbul, 1996.

ÖZTEK, Zafer, **Nusret Fişek ile Söyleşi**, Türk Tabipleri Birliği Merkez Konseyi,

Tisamat Basım Sanayi, Ankara, 1992.

ÖZTEKİN Hülya, **Tan; Serteller Döneminde Muhalif bir Gazete**, Tarih Vakfı

Yayınları, İstanbul, 2016.

ÖZTÜRK, Kazım, **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları**, Ak Yayınevi, İstanbul, 1968.

PARKER, R. A. C., **II. Dünya Savaşı**, Çev.Müfit Günay, Dost Yayınları, Ankara, 2005.

RIASANOVSKY, Nicholas V.-. STEINBERG Mark D., **Rusya Tarihi**, Çev. Figen Dereli, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2011.

ROBERTS, j.M, **Avrupa Tarihi**, Çev. Fethi Aytuna, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2010.

SABİS, Ali İhsan, **İkinci Cihan Harbi**, Tan Basımevi, İstanbul, 1943.

SANDER, Oral, **Siyasi Tarih (İlk Çağlardan 1918'e)**, İmge Kitapevi, Ankara, 2006.

SANDIKLI, Atilla, **Atatürk'ün Dış Politika Stratejisi: Hedefler ve Prensipler**, Bilgesam Yayınları, İstanbul, 2014.

SARICA, Murat, **Birinci Dünya Savaşından Sonra Avrupa'da Barışı Kurma ve Sürdürme Çabaları (1919-1929)**, Gür-Ay Matbaası, İstanbul 1968.

SAVELLİ, A.,&Fernand Hayward, **İtalya Tarihi**, Çev.Galip Kemali Söylemezoğlu, C.2, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1940.

STRACHAN, Hew, **Birinci Dünya Savaşı**, Çev.Ümit Hüsrev Yolsal, İstanbul, 2014.

SERTEL, Sabiha, **II.Dünya Savaşı Tarihi**, Cumhuriyet Kitapları yayınevi, İstanbul, 2010.

SERTEL, Zekeriya, **Hatırladıklarım**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2001.

SERTEL,Yıldız, **Susmayan Adam Babam Gazeteci Zekeriya Sertel**, Can Yayınları, İstanbul, 2018.

SEYDİ, Süleyman, **1939-1945 Zor Yıllar!**, Asil Yayın, Ankara, 2006.

SOMMERVİLLE, Donald, **II. Dünya Savaşı - Resimli Harp Tarihi**, Çev.Ali Önsan, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016.

SOYSAL, İsmail, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)**, C.1,Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.

SOYSAL, İsmail, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)**, C.I, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000.

SÖNMEZOĞLU Faruk, **İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası**, Der Yayınları, 1991.

ŞAPALYON, Enver Behnan, **Türk Gazeteciliği Tarihi**, Güven Matbaası, Ankara, 1969.

ŞIVGIN, Hale, **Trablusgarp Savaşı**, Türkler Ansiklopedisi, C. 12, Ankara, 2002.

ŞİMŞİR, Nahide, **Rus Devleti Tarihi (XVI-XX Yüzyıllar)**, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2010.

SİLİPOS,V.-M.,Haalamof, **İkinci Dünya Savaşının Nedenleri Emperyalizmin Anatomisi**, Çev. İzzetYaşar, Ağaoğlu Yayınevi, 1975.

TOKER, Metin, **Tek Partiden Çok Partiye**, Millîyet Yayınları, İstanbul, 1970.

TOPUZ, Hıfzı, **II Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Remzi, Kitapevi, İstanbul, 2006.

TÖKİN, Füzuzan Hüsrev, **Basın Ansiklopedisi**, Kuleh Basımevi, İstanbul, 1963.

TUNCAY, Mete, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

TUNCER, HÜNER, **İsmet İnönü'nün Dış politikası**, Analiz Basımevi, İstanbul, 2012.

TURAN, Şerafettin, **İsmet İnönü,Yaşama Dönemi ve Kişiliği**, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara, 2000.

_____,**Türk Devrim Tarihi, IV/1**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1999.

TÜMERTEKİN, Erol, **Anglo Amerika**, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1970.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık O ve M Daire Başkanlığı, **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri : 1923-1960**, C. I, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1978.

UÇAROL, Rifat, **Siyasi Tarih**, İstanbul, Remzi Kitapevi, 1995.

ÜÇÖK, Coşkun , **Siyasal Tarih (1789-1950)**, Ankara yayınevi, Ankara, 1962.

ÜNAL, Tahsin, **Türk Siyasi Tarihi 1700-1958**, Berikan Yayınevi, İstanbul, 1998.

WEİSBAND, Edward, **2.Dünya Savaşı ve Türkiye**, Çev. M.A. Kayabağ Örgün Yayınevi, İstanbul, 2002.

WİNTER, JayGeoffrey Parker, MARY R. Habeck , **I.Dünya Savaşı ve 20. Yüzyıl**, Çev. Tansel Demirel, İş Bankası yayınevi, İstanbul, 2012.

WODRUUF William, **Modern Dünya Tarihi**, Çev. Hale Vardar& Arda Vardar, İstanbul, 2010.

YALMAN, Ahmet E., **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, C.2. Pera Yayınları, İstanbul, 1999.

YILMAZ, Salih Ve Diğerleri, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Nobel Akademi Yayınları, Ankara, 2017.

YILMAZ, Veli, **Siyasi Tarih**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınevi İstanbul, 1998.

ZÜRCHER, Erik Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, Çev. Yasemin Saner, İleşim Yayınları, İstanbul, 2013.

H. MAKALELER

ATAY, Falih Rıfıkı, “Üçlü Moskova Konferansından Yeni Haberler”, **Ulus** 26 Ekim 1943.

_____, “Moskova Konferansı Bitti”, **Ulus**, 3 Kasım 1943.

_____, “Moskova’daki Buluşma”, **Ulus**, 13 Ekim 1944.

_____, “Moskova Tebliğine Dair”, **Ulus**, 22 Ekim 1944

AKBULUT, Uğur, “Osmanlı Basın Tarihine Bir Katkı: Gazetelerin Yayınlanma Amaçları Üzerine (1831-1876)”, **Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkishor Turkic**, c. VIII/5, Ankara, Spring ,2013, S.33.

_____, “İkinci Dünya Harbi Öncesi Türk-İngiliz-Fransız Ortak Deklarasyonu”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, c. VII/31, ISSN: 1307-9581.

ATABEY, Figen “ Türk-İngiliz Siyasi İlişkileri (1936-1939)”, **History Studies (International Journal of History Studies)**, C. 7, S.1,Mart 2015, s. 25-45

ATABEY, Figen, “Türk-İngiliz Siyasi İlişkileri (1936-1939)” , History Studies (International Journal of History Studies), c. VII/1, ISSN: 1309-4173 (Online) 1309 – 4688, (Mart), 2015.

ATABEY,“ Figen, “İkinci Dünya Harbi Öncesi Türk-İngiliz-Fransız Ortak Deklarasyonu”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.7,S.31,s. 298-305.

BALKAYA, İ.Sabri, “İkinci Dünya Savaşı Sonrası Kurulan Dünya Düzeni ve Türkiye”, **International Journal of Social Science**, C. 6/2, (February), 2013.

BENEK, M. Nazım, “Osmanlı'da Basının Doğuşu ve II. Meşrutiyete Kadarki Gelişimi”, **Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 6-7, Siirt, 2016, s.33.

BEŞİKÇİ, Mehmet, “1894-1895 Çin-Japon Savaşı: Japon Emperyalizminin Yükselişi Ve Osmanlı İmparatorluğu”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı 161,(2007),s.60-64.

BORSA, Merve Özkan, “İki Dünya Savaşı Arası Dönemde İngiliz Dış politikasının Analizi”, **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, S.5, 2016, ss.81-102.

BOZDAĞLIOĞLU, Yücel, “Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi Ve Sonuçları”, **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Özel Sayı Serisi: 3, (Ocak) 2014, s.9-32.

BOZKURT, Birgül, Türkiye’de “Milli Şef” Dönemi Chp Politikalarının Eğitim Sistemine Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme”, **Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, S.2, Yaz 2011, s. 183-204.

BUDAK, Ali, “Fransız Devrimi“nin Osmanlı“ya Armağanı: Gazete, Türk Basınının Doğuşu”, **Turkish Studies**, Volume: 7/3, Summer 2012.

BÜYÜKBAŞ, Hakkı, “Japon Modernleşmesi Üzerine (1868-1912)”, **Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S.3, Kayseri 2003, s. 65-86.

CEVİZLİLER, Erkan; ÖNCÜ, Ali Servet, “Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra Avrupa barışı için önemli bir adım: Locarno Konferansı”, **Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 9, Giresun, 2013, ISSN: 1309-081, s.307-340.

CEYLAN Ayhan ,“Tanzimat Dönemi Osmanlı Basım ve Yayımlarında Hukuki Düzen (1839-1876)”, **Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 1, İstanbul, 2006.

ÇAKIR, Hamza, “Tercüman-ı Ahval” maddesi, **İslam Aansiklopedisi**, C. XI, Ankara, 2011.

ÇINAR, Burak, “İkinci Dünya Savaşı’nda Almanya’nın İki Cephe Savaş Sorunu”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, S. 20, Ekim 2014, ss.149-197.

DEMİR, Şerif , “İktidar-Basın İlişkilerinin Osmanlı Devleti’nde Görünümü (1831-1918)”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, Sayı: 33, Spring 2015.

DEMİR, Şerif, “İktidar-Basın İlişkilerinin Türkiye’de Görünümü (1918-1960)” , **International Journal of Social Science**, C. 5,S.6, Ankara, 2012 December, s. 131.

DERİNGİM Selim, “İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası”, **Tarih ve Toplum**, İletişim Yayınları, S.35, Kasım 1986, s. 280-281.

DİLEK Mehmet Sait, “Büyük Güçlerin Politikaları ve Briand-Kellogg Paktı”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, C.10, S.37, 2013, s. 145-169.

DİLEK, Mehmet Sait, “Büyük Güçlerin Politikaları ve Briand-Kellogg Paktı”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, c. 10/XXXVII, (Bahar 2013), s.145-169.

EMGİLİ, Fahriye “Türk-Yunan Nüfus Mübadelesinin Türkiye Cumhuriyeti’nin Millî İktisadının Oluşumundaki Etkisi”, **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S 3, Ocak, 2014, s. 105-122.

ERKAN, , Ali Servet, Öncü, “Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra Avrupa barışı için önemli bir adım: Locarno Konferansı”, **Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi**, C.5, S.9, s.307-340.

ERKAN, Süleyman,“Savaş ve Barış Bağlamında XIX. Yüzyıl Uluslararası İlişkileri’nin Özellikleri”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 22, Aralık , 2010, s.109-115.

ERTEM, Barış “Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1947)”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. III,S.XI, ISSN: 1307-9581, s. 254.

ERTEM, Sadri, “Avrupa Kalesi Mi, Alman Kalesi mi?”, **Vakit**, 24 Ağustos 1943.

GÖKTEPE,Cihat, Süleyman Seydi, “Soğuk Savaş Başlangıcında Türk Dış Politikası”, **BİLİG Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, S.72, Ankara, 2015, s.201.

GÖZÜBÜYÜK,A. Şeref, Suna İkili, Türk Anayasa Metinleri (1839-1980), **AÜSBF Yayınları**, Ankara, 1982, s.65.

GÜLTEKİN,Sümer ,“Amerikan Dış Politikasının Kökenleri ve AmerikanDış Politik Kültürü” **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, C. 5, S.19, Güz, 2008, s. 119-14446.

HALUK Ülman, “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etmenler I”, A.Ü.S.B.F. Dergisi, C. XXIII, S. 3(Eylül 1968), s.244.

İPEK, Nedim, “Churchill Vakası (1936)”, **Bellekten**, C.LIX/226, Ankara, (Aralık), 1995, s.661-713.

İNAL, Tibet, “II. Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Tarafsızlık Politikası”, **Tarih Okulu Dergisi (Tod)**, Yıl 8, Sayı XXIV, Aralık 2015, ss. 169-215.

KEMAL, Cemal, “Birinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Musul Meselesi”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.40, Ankara, Kasım 2007, ss. 643-691.

KESGİN, Fatih, Özlem Keskin, “İtalya’nın Habeşistan’ı İşgalinin Akbaba Dergisindeki Yansımaları”, **International Periodical For The Languages, Literatureand History of Turkishor Turkic**, Volume X, S.4, 2015, ss. 659-670, <http://dx.doi.org/10.7827/Turkish> Studies.7562. ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY.

KOÇAK, Cemil, “Türk Basını Üzerindeki Yabancı Etkileri”, **Tarih ve Toplum**, 1987, s. 38-45.

KON, Kadir, “100. Yılında I.Dünya Savaşı” **TYB Akedemi, Dil Edebiyatı ve Sosyal Bilimler Dergisi**, S.11, Mayıs, 2004, s.37-41.

SERTEL, M. Zekeriya, “Şartsız Zafere Kadar Harbe Devam Toplantısı”, **Tan**, 28 Ocak 1943.

_____, “Casablanca Buluşması Hakkında Bazı Tefsirler”, **Tan**, 29 Ocak 1943.

_____, “Adana Buluşması Münasebetiyle”, **Tan**, 4 Şubat 1943.

_____, “Mr. Churchill’in Türkiye Hakkındaki Beyanatı”, **Tan**, 13 Şubat 1943.

_____, “Mihvere Vurulacak Son Darbe Hazırlanıyor”, **Tan**, 12 Ağustos 1943.

_____, “Müttefikler Anlaşabilirler Mi?”, **Tan**, 15 Ağustos 1943.

_____, “Quebec Konferansında Konuşulan Konular ve Verilen Kararlar”, **Tan**, 26 Ağustos 1943.

_____, “Moskova Konferansında İkinci Cephe Meselesi”, **Tan**, 22 Ekim 1943.

_____, “Moskova Konferansı Etrafında Yapılan Dedikodular”, **Tan**, 23 Ekim 1943.

_____, “Moskova Konferansında Konuşmalara Esas Teşkil Eden Prensipler”, **Tan**, 26 Ekim 1943.

_____, “Moskova Konferansı Hakkında Sovyet Görüşü”, **Tan**, 27 Ekim 1943.

_____, “Moskova Konferansı Muazzam Muvaffakiyetle Bitti”, **Tan**, 31 Ekim 1943.

ÖZÇELİK, Mücahit, “İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Dış Politikası”, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı.29, Ankara, 2010, s.266.

ÖZTÜRK, İbrahim Mert, “İkinci Dünya Savaşı Türkiye’inde Olağanüstü Ekonomik Kararlar: Milli Korunma Kanunu Ve Varlık Vergisi”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Ankara,2013, C.32, s.135-166.

NESİMİ, Yazıcı, “Takvîm-i Vekayi” maddesi, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, c. XXXIX, Ankara, 2010, s.267-278.

ÜNLÜ, Soylu Perihan, “Osmanlı Borçlarının Çözüm Süreci Üzerine İktisadi Politik Bir Değerlendirme (1928-1933)”, **Tarih Okulu Dergisi**, S.21, Mart 2015, s.237-262.

NADİ, Nadir, “Üçüncü Washington Buluşması”, **Cumhuriyet**, 13 Mayıs 1943.

_____, “Moskova İçtimaları”, **Cumhuriyet**, 21 Ekim 1943.

_____, “Demokrasi Şeflerinin Kararları”, **Cumhuriyet**, 3 Aralık 1943.

_____, “Churchill Moskova’da”, **Cumhuriyet**, 11 Ekim 1944.

_____, “Moskova Tebliği”, **Cumhuriyet**, 21 Ekim 1944.

NADİ, Yunus, “Üçüncü Cephe, Cumhuriyet”, 28 Ocak 1943.

NESİMİ, Yazıcı, “Vakayi-i Mısıriye Üzerine Birkaç Söz”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 2, Ankara, 1991.

NİZAMOĞLU, Yüksel, “İtalya-Habeşistan Savaşı, Vehip Paşa ve Türkiye”, **Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, c. VI, No. 2011-2, 2011.

MAZICI, Nurşen, “1930’a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 18, Ankara, 1996, s.137-138.

ORHAN, Sibel, “Alman İmparatoru II. Wilhelm’in Weltpolitik Siyaseti Çerçevesinde Osmanlı Topraklarını İkinci Ziyareti (1898)”, **Karabük Üniversitesi, Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi**, Vol. 7, No. 5, December 2018, s.651-655.

ÖZKAYA, Yücel, “Atatürk Dönemi ve Atatürk İnkıpları”, **Türkler Dergisi**, C. XVI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 390-399.

ÖZLÜ, Hüsnü, “İkinci Dünya Savaşı’nda, Adana Görüşmeleri Sonrası, İngiltere’den Sağlanan Askerî Yardımların, Türkiye’de Sevkiyat Ve Lojistik Yapılanması”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.50, (Güz) 2012, s.465.

RUSSELL, Bertarnd “Bismarck ve Alman Vahdeti: Birmarck’ın eseri”, Fikir Hareketleri Dergisi, C.13,S.317, 1939, s.72.

SADAK, Necmettin, “Beşinci Buluşma Büyük Çapta Hazırlıklar ve Son Kararlar İçindir”, **Akşam**, 14 Mayıs 1943.

_____, “İngiliz Başvekilinin Washington Nutku”, **Akşam**, 21 Mayıs 1943.

_____, “Toplanılacağı Bildirilen Moskova Konferansında Neler Konuşulacak”, **Akşam**, 8 Ekim 1943.

_____, “Moskova Konferansına Doğru”, **Akşam**, 12 Ekim 1943.

_____, “General Smuts’un Baklayı Ağzından Çıkarması Moskova’da Ne Tesir Yapacak?”, **Akşam**, 21 Ekim 1943.

_____, “Moskova Konferansının Konuşacağı Meseleler, Varabileceği Neticeler”, **Akşam**, 26 Ekim 1943.

_____, “Moskova Konferansının Neticeleri Ve Hariciye Vekilimizin Kahire Seyahati”, **Akşam**, 3 Kasım 1943.

_____, “Moskova Konuşması Bu Harbin En Ehemmiyetli Hadisesi Olacaktır”, **Akşam**, 11 Ekim 1944.

_____, “Moskova’dan Gelen İlk Haberler Yarın İçin Ümit Vericidir”, **Akşam**, 13 Ekim 1944.

_____, “Harp, Sulh Konuşmaları Ve Balkanlar”, **Akşam**, 18 Ekim 1944.

_____, “Kırım Konferansı Bu Harbin En Büyük Siyasi Zaferidir”, **Akşam**, 14 Şubat 1945.

_____, “Potsdam Konferansı Hangi Şartlar Altında Toplanıyor”, **Akşam**, 17 Temmuz 1945.

_____, “Almanya Kalesi Etrafında Çarpışmalar”, **Akşam**, 21 Temmuz 1945.

_____, “İkinci Hafta Başlarken”, **Akşam**, 23 Temmuz 1945.

_____, “Büyük Hadiselerin Sonucunda Konferansın Üçüncü Haftası”, **Akşam**, 30 Temmuz 1945.

SARINAY, Yusuf, “Atatürk'ten Günümüze Türk Dış Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme” **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt 16, S.48, s.84.

SOY, Bayram, “II. Wilhelm, Weltpolitik ve II. Abdülhamit”, **Türkler Ansiklopedisi**, C.13, Ankara, 2002, s. 25-33

SOYLU, Perihan Ünlü, “Osmanlı Borçlarının Çözüm Süreci Üzerine İktisadi Politik Bir Değerlendirme (1928-1933)”, **Tarih Okulu Dergisi**, Sayı 21, (Mart) 2015, <http://dx.doi.org/10.14225/Joh684> (Erişim Tarihi: 24.05.2016).

ŞIVGIN, Hale, “Trablusgarp Savaşı”, **Türkler Ansiklopedisi**, c. XII, **Yeni Türkiye Yayınları**, Ankara, 2002, s.270-290.

US, Asım, “Casablanca Görüşmesinin Manası”, **Vakit**, 28 Ocak 1943.

_____, “Casablanca Görüşmesinin Manası”, **Vakit**, 28 Ocak 1943.

_____, “Adana Mülakatı ve Yakın Şark Sulhu”, **Vakit**, 3 Şubat 1943.

_____, “Washington Konferansı”, **Vakit**, 14 Mayıs 1943.

_____, “Churchill Moskova’da”, **Vakit**, 11 Ekim 1944.

_____, “Balkanlarda İngiltere Ve Rusya İşbirliği”, **Vakit**, 15 Ekim 1944.

_____, “Moskova Müzakereleri Ve Türkiye”, **Vakit**, 18 Ekim 1944.

_____, “Uğursuz Harbin Acıları Karşısında Bir Düşünce”, **Vakit**, 10 Şubat 1945.

_____, “Askeri Anlaşmalardan Sonra”, **Vakit**, 11 Şubat 1945.

_____, “Kırım Konferansının Kararları”, **Vakit**, 14 Şubat 1945.

_____, “Üçler Arasında Emniyet Misakı”, **Vakit**, 15 Temmuz 1945.

UŞAKLIGİL, Ekrem, “Kahire’deki Toplantının Hedefi”, **Son Posta**, 3 Aralık 1943.

_____, “Hazırlık Konferansı”, **Son Posta**, 5 Şubat 1945.

_____, “Söylentiler Arasında Çeşitli Örnekler”, **Son Posta**, 7 Şubat 1945.

_____, “Beklenebilecek ve Beklenemeyecek Kararlar”, **Son Posta**, 13 Şubat 1945.

_____, “Bir Yaprak Kapandı, Bir Yaprak Açıldı”, **Son Posta**, 14 Şubat 1945.

TUNCAY, Mete, “Tek Parti Döneminde Basın”, **Tarih ve Toplum**, Cilt: VII, S. 37 (Ocak 1987), s. 48.

YAVUZ, Uğur Günay, "II. Dünya Savaşı'nın Cumhuriyet Ve Tan Gazetelerinde Temsili", **Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi**, C.3, S.11, Ocak 2016, ss.2-31.

YALÇIN, Hüseyin Cahit, “İki Levha”, **Yeni Sabah**, 28 Ocak 1943.

_____, “Mr. Churchill'in Türkiye'yi Ziyaret'i”, **Yeni Sabah**, 3 Şubat 1943.

_____, “Adana Mülakatının Tefsirleri”, **Yeni Sabah**, 10 Şubat 1943.

YAZICI, Nevin, “1926-1956 Dönemi Türk Dış Politikasında Musul Sorunu”, **CTAD**, Yıl 7, Sayı 14, Güz 2011.

YILMAZ, Nihat, “Weimar Dönemi ve Öncesinde Meydana Gelen Siyasi Çekişmeler ve Ekonomik Krizlerin Alman Sosyal Demokrat Partisi Bağlamında Bir Değerlendirmesi”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. XV, S.1, Afyon, 2013, s.73-87.

I.TEZLER

AKSANYAR, Necati, “II. Dünya Savaşı’nda Türk Kamuoyu (1939-1945)”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dumlupınar Üniversitesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Kütahya, 2005.

ALTINTAŞ, Yusuf Ziya, “OttoVon Bismarck Ve Osmanlı’daki İmajı”, **İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, İstanbul, 2012.

AYHAN, Hasan, “İnönü Basını(1938-1950)”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Konya, 2013.

MANKA Ayşe Gülçin, “Anadolu Ajansı ve İkinci Dünya Savaşı”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara, 2008.

BAKACAK, Alper,“İkinci Dünya Savaşında Ulus Gazetesinin İç ve Dış Politika Değerlendirmeleri”, **Ankara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Ankara, 2002.

BİÇER, Murat, “II.Dünya Savaşında Türkiye Kamuoyu”, **Dumlu Pınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Kütahya , 2005.

BİNER, Emrah, “II.Dünya Savaşı Döneminde Türkbasının İngiltere’ye Bakışı”, **İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Yüksek Lisansı)**, İstanbul, 2008.

CON, Emre, “Alman Ve İtalyan Modelleri Bağlamında faşist Devlet Sistemi (1922-1945)” **Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Edirne, 2008.

ÇELİK, Ahmet, “İkinci Dünya Savaşı Sürecinde (1939-1945) Muhalif Basın”, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Isparta, 2011.

ÇETİN, Remzi, “II. Dünya Savaşı’nda Numan Menemencioğlu’nun Dışişleri Bakanlığı (1942-1944)”, **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Dokuz Eylül Üniversitesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, İzmir, 2010.

- İÇÖZ, Fatma, “ II.Dünya Savaşı Ve Yunus Nadi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi)**, İzmir, 2006.
- KARABULUT, Nülüfer, “İki Genel Savaş Arası Dönemde Silahsızlanma Konferansları ve Türkiye (1923-1939)”, **İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, İstanbul, 2007.
- KAYIŞ İlyas, “İkinci Dünya Savaşında Türkiye'nin Genel Durumu ve Uyguladığı Dış Politia”, **Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi)**, İstanbul, 2009.
- KÜRÜMOĞLU, Mustafa Emre, “Yalta-Potsdam'da Savaş Sonrası Uluslararası Düzenin Kurulması ve Türkiye (Türk Basınına Göre, 1945)”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Ankara, 2011.
- ÖZATA, Murat, “İkinci Dünya Savaş Sonlarında Abd Belgelerine Göre Türkiye-ABD ilişkileri (1943-1945)”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, İstanbul, İstanbul, 2011.
- TEKE, Cevdet, “ II. Dünya Savaşı'nda Türkiye ve Türkiye'de Basın”, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi)**, Van,2008.
- YILMAZ, Gökhan, “Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri Programlarında Dış Politika (1920-1980)”, **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi)**, Denizli, 2006.

EKLER

Ek 1. Necmettin Sadak, "Beşinci Buluşma Büyük Çapta Hazırlıklar ve Son Kararlar İçindir."

Ek-2: H. Emir Erkilet, "Kasablanka Konferansı ve Kararlardan Çıkması Muhtemel Askeri Neticeler Ne Olabilir?"

Ek-3: Asım Us, Casablanca Görüşmesinin Manası, Vakit, 28 Ocak 1943.

Ek 4. Adana Görüşmeleri'nin Cumhuriyet Gazetesi'nde Yer Alması

Ek 5. Necmettin Sadak, Moskova Konferansı'na Doğru, Akşam, 12 Ekim 1943.

Ek 6. Nadir Nadi, Moskova İçtimaları, Cumhuriyet, 21 Ekim 1943.

Ek-7 : Ahmet EMİN YALMAN ,Harbin Galibi Medeniyet Olmalı, 11 Ağustos 1943.

Ek8: Milli Şef Adanada Churchill ile görüştü. 8 Şubat 1943

Ek-9: Işık Işık ,Adnan Adıvar,18 Temmuz 1943.

Ek-10: Kulaklarımıza hoş gelmeyen sözler, Yeni Sabah, 22 Temmuz 1943

Ek-11: Sabri Ertem, “Avrupa Kalesi mi, Alman Kalesi mi? 24 Ağustos 1943

Ek-12: Tan , Sovyetler Konferansı Çok Ümitli, 26 Kasım 1943.

Ek 13: Churchill ve Roosevelt askeri meseleleri müzakere ediyorlar, Cumhuriyet Mayıs 1943.

Ek 14 :Harp bitti. Ulus, 15 Ağustos 1945.

T. C.
BAŞVEKÂLET
MATBUAT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ

Sayı : 7260 - 8445

Ankara : 4/12/94I

Başvekâlet Yüksek Makamına

"Vatan" gazetesinin son günlerdeki neşriyatı devletin umu-
mî siyasetine aykırı bir mahiyet arz etmekde olduğundan mezkûr gazete-
nin Matbuat kanununun ellinci maddesi hükmüne tevfiқан 5. birinci kâ-
nun. 94I tarihinden itibaren kırkbeş gün müddetle kapatılması hakkında
gereken İcra Vekilleri Hey'eti kararının alınmasına müssade buyrulma-
sını Yüksek tensip ve tasviplerine saygılarımla arz ederim.

Matbuat Umum Müdürü

Selim E. Sarper
(Selim E. Sarper)

İsmail V. H.
5.12.1941

K. 2
H. G. 16956
5.12.941

5-12-941 2
16956

V.

Tan gazetesinin kapatılması.

